

Libanus
significat
Gentes,
cur?

gnificat sacrificia, et circum cisionem legemque eterem: « Libanus » vero significat Gentes. *Primo*, quia Libanus erat mons in Phœnicia, et habitabatur a Phœnicibus et Gentilibus. *Secundo*, quia, ut Libanus pinis, cedris aliisque thuriferis et odoriferis arboribus (unde *Libanus* dicitur לִבְנוֹן *lebanon*, id est, *thus*, ait Masius); ita Ecclesia odore virtutum, et sanctitate illustrium virorum floret. *Tertio*, « Libanus » hebraice deduci potest a לִבָּן *laban*, id est albus, quod albo thure vel nive semper albescat; unde per prolepsin sive anticipationem, significat Gentes baptismo Christi dealbandas. *Quarto*, לִבְנָא *lebana* (unde Libanus) dicitur luna, quia candorem et lumen a sole accipit: ita Ecclesia lumen fidei accipit a Christo, qui est sol justitiæ, inquit Leo Castrius. Sed hoc alienius videtur: quid enim lunæ cum Libano monte?

Tropologice *Charmel*, id est homines mentesque quæ antea per diligentem culturam erant bonorum secundæ, per acediam fiunt *Libanus*, id est steriles, nivose, algidæ. Rursum, si Libanum pro monte, *Charmel* pro planitie capias, sic exponas, *q. d.* Sensus superbi humiliabuntur, humiles exaltabuntur, hoc est, fient aspera in vias planas. Rabbinicas interpretationes videre est apud Pagninum in voce כִּרְכַל (1).

Vers. 18. 18. ET AUDIENT IN DIE ILLA SURDI. — *Surdi et cæci* hic vocantur Gentiles, ob ignorantiam et tenebras infidelitatis; sed hi per Christum audierunt, viderunt et intellexerunt verba libri, puta oracula sacræ Scripturæ et Prophetarum, quæ Judæis fuerunt velata et incognita. Ita S. Hieronymus, Procopius, Cyrillus, Theodoretus et passim alii. Hoc est quod ait Christus, *Joann. ix*, 39: « In iudicium ego in hunc mundum veni: ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant. » Ecce hoc est miraculum, quod dixit vers. 14, scilicet quod per Christum doctores facti sunt stupidi et rustici, atque piscatores et rustici facti sunt sapientes et doctores.

Vers. 19. 19. ET ADDENT MITES IN DOMINO LETITIAM. — *q. d.* Gentiles mansuefacti per Christum, qui miti animo obedient Evangelio, illique se formandos et docendos committent, hic « addent, » id est augebunt, Ecclesiæ « lætitiæ: » iidem « pauperes » tum censu, tum spiritu; tum qui antea inopes fuerant fidei et gratiæ, ac peccatis quasi ære alieno

(1) Hanc rerum vicissitudinem his versibus aperit Isaias quam Apostolus non semel attingit, præsertim *Rom. xi*, ubi « diminutionem Judæorum dicit divitias fuisse mundi, » etc. Nec aliud est illud Evangelii: « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus: » et in *Actis*: « Vobis oportebat primum predicari regnum Dei; sed quia repellitis illud, et indignos vos iudicatis, etc., ecce convertimur ad gentes. » Et quidem si mysterium hoc velatum erat et a sæculis occultum, gentes esse coheredes et participes, » etc., multo majoris admirationis erat, exclusis et præcis Judæis, inseri gentes, etc. Hanc vicissitudinem significavit Evangelicus hic Propheta *commutatione Carmelis*, quæ erat fertilissima regio, in *Libanum*. (Forerius.)

a diabolo oppressi; hi jam per Christum iis liberati « exsultabunt in sancto Israel, » id est in Deo, qui veros Israelitas sanctificat, et ab iis colitur. Ita Christus ait: « Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. »

20 et 21. QUONIAM DEFECIT QUI PRÆVALEBAT. — Id Vers. 20.

est, quia princeps hujus mundi, scilicet diabolus, qui superbissime eis illudebat, dejectus est. *Secundo*, et proprie, *q. d.* Quia Judæi qui erant administri diaboli, ac Gentibus in religione et scientia usque ad Christum prævalebant, quique erant illusores Prophetarum, dicentes: « Manda remanda, » etc., defecerunt, ET SUCCISI SUNT (a Tito): qui VIGILABANT SUPER INIQUITATEM (id est qui toti erant intenti ad malum, ut summo mane non aliud cogitarent, quam quomodo die et nocte explerent suas cupiditates): QUI PECCARE FACIEBANT HOMINES

Vers. 21.

IN VERBO (quo scilicet docebant alios doctrinas et mandata hominum, non Dei; quoque homines a pietate et cultu Dei avertabant, per suas adulationes, mala consilia, minas et subsannationes): ET ARGUMENTEM IN PORTA SUPPLANTABANT (id est Propetas, qui eorum scelera in portis, id est publice etiam coram iudicibus (iudicia enim fiebant in portis urbium) et principibus arguebant, irridebant, vexabant struendo eis calumnias, et falsas accusationes, quibus eos ad damnationem et mortem adigebant. Sic enim occiderunt Amos, Jeremiam, Isaiam, Zachariam et alios): ET DECLINAVERUNT FRUSTRA (temere, sine causa) A JUSTO, — id est ab æquitate et justitia; vel potius « a justo » adjective (hoc enim significat Hebræum, טָדִים *tsad-die*), id est ne audirent justos, scilicet Prophetas juste eos arguentes, et maxime Christum, qui est justus justorum, ait S. Hieronymus.

22. QUI REDEMIT ABRAHAM, — qui Abraham liberavit et eduxit de Ur Chaldæorum. Vers. 22.

NON MODO CONFUNDETUR. — *Primo*, Cyrillus et S. Thomas exponunt, *q. d.* « Non modo confundetur, » id est poenitentiam ager Israel pro peccatis suis, et pro Christo occiso, sed in fine mundi, cum plenitudo Gentium in Ecclesiam intraverit: tunc enim agnoscens sua scelera confundetur et poenitebit.

Secundo, Procopius, Adamus et Pintus hæc accipiunt de Gentibus, *q. d.* Jacob, id est Jacobæi, sive Judæi confundentur non modo, id est non tempore Isaïæ, sed tempore Christi, « cum » videbunt « filios suos, » id est Apostolos, ex sua prosapia prognatos sanctificare, id est predicare et celebrare nomen Domini, ejusque Christi. Apostolos vocat opera manuum Dei, puta Christi, quia Christus eos ante rudes in Apostolos instruxerat, et formaverat. *Sanctus Jacob* et *Deus Israel* vocatur Christus, quia ortus est ex Jacob, et quia Jacob omnesque Jacobæi sancti a Christo suam sanctitatem acceperunt. Hic sensus est genuinus.

Tertio, Forerius exponit: « Non confundetur Jacob, » *q. d.* Gentium conversio Jacobo et Judæis

non erit pudori, sed gloriæ; quia gentes per fidem in Abrahami, Jacobi et posteriorum familiam aggregatæ, eandem augebunt tum numero, tum gloria.

Vers. 24. **24. ET SCIENT ERRANTES SPIRITU**, — id est mente, animo, intellectu. Lyranus, Forerius, Adamus et alii hæc accipiunt de Gentilibus: hi enim errabant in cultu et natura deorum: hi etiam vocantur *mussitatores*, id est murmuratores et irrisores Judæismi et Judæorum, quos magnis conviciis afficiebant, ut patet ex Tacito, Martiali et Juvenali, *satyr. 14*, ubi inter cætera ita Judæos ridet:

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,
Nil præter nubes et cœli numen adorant.

Verum per Apostolos edocti acceperunt intellectum, id est intellexerunt quare Deus coli velit, quæ sit vera Dei religio et cultus; nimirum acceperunt fidem et legem Christi, qua cum Judæis in unam religionem et Ecclesiam conspirarunt.

Secundo, S. Thomas, Cyrillus, Sanchez et alii aptius hæc accipiunt de Judæis (de his enim agitur immediate ante), qui videntes per Apostolos tot Gentiles converti, conversi sunt et ipsi ad Christum: Judæos enim toto hoc capite vocavit *errantes, mussitatores*, id est murmuratores contra Deum, et illusores Prophetarum; sed hi ab Apostolis edocti facti sunt intelligentes, laudatores et prædicatores Dei et Christi.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Est prophetia contra Judæos, qui post 150 annos, tempore Jeremiæ, occiso ab Ismaele Godolia, timentes Chaldæos qui eum Judææ præfecerant, ne ejus necem vindicarent, fugerunt in Egyptum contra præceptum Dei, uti narrat Jeremias cap. XLII et XLIII. Ita S. Hieronymus et Cyrillus, Theodoretus, Procopius, et patet ex seqq. Lyranus et alii putant esse prophetiam contra Judæos, qui sub Sennacherib vastante Judæam, opem ab Egyptiis petendam censebant: et sunt in hoc cap. quæ huic sententiæ favent, quæ recenset Sanchez tum hic, tum num. 40. Verum verius est hæc spectare tempora Jeremiæ et Chaldæorum, uti dixi: unde, vers. 8, jubet ea scribi in buxo, quasi diu post futura. Secundo, vers. 9, arguit eos, qui a Prophetis cupiunt audire placentia, licet falsa et perversa. Tertio, vers. 19, sub typo sanctitatis et felicitatis regni Ezechiæ, describit sanctum et felix regnum Christi. Quarto, vers. 26, transit ad diem judicii, atque quod tum sol et luna septuplo clarius lucebunt. Denique, vers. 30, docet impiis præparatam esse Topheth et gehennam ignis.

1. Væ, filii desertores, dicit Dominus, ut faceretis consilium, et non ex me: et ordiremini telam, et non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum: 2. qui ambulatis ut descendatis in Ægyptum, et os meum non interrogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, et habentes fiduciam in umbra Ægypti. 3. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, et fiducia umbræ Ægypti in ignominiam. 4. Erant enim in Tani principes tui, et nuntii tui usque ad Hanes pervenerunt. 5. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit: non fuerunt in auxilium et in aliquam utilitatem, sed in confusionem et in opprobrium. 6. Onus jumentorum Austri. In terra tribulationis et angustiae læna, et leo ex eis, vipera, et regulus volans, portantes super humeros jumentorum divitias suas, et super gibbum camelorum thesauros suos, ad populum qui eis prodesse non poterit. 7. Ægyptus enim frustra et vane auxiliabitur: ideo clamavi super hoc: Superbia tantum est, quiesce. 8. Nunc ergo ingressus: scribe ei super buxum, et in libro diligenter exara illud, et erit in die novissimo in testimonium usque in æternum; 9. populus enim ad iracundiam provocans est, et filii mendaces, filii nolentes audire legem Dei. 10. Qui dicunt videntibus: Nolite videre; et aspicientibus: Nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt: loquimini nobis placentia, videte nobis errores. 11. Auferte a me viam, declinate a me semitam, cesset a facie nostra sanctus Israel. 12. Propterea hæc dicit sanctus Israel: Pro eo quod reprobastis verbum hoc, et sperastis in calumnia et in tumultu, et innixi estis super eo: 13. propterea erit vobis

iniquitas hæc sicut interruptio cadens, et requisita in muro excelso, quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio ejus. 14. Et comminetur sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida : et non inveniatur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fovea. 15. Quia hæc dicit Dominus Deus sanctus Israel : Si revertamini et quiescatis, salvi eritis : in silentio et in spe erit fortitudo vestra. Et nolulistis : 16. et dixistis : Nequaquam, sed ad equos fugiemus : ideo fugietis. Et super veloces ascendemus : ideo velociores erunt, qui persequentur vos. 17. Mille homines a facie terroris unius : et a facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus navis in vertice montis, et quasi signum super collem. 18. Propterea exspectat Dominus ut misereatur vestri : et ideo exaltabitur parcens vobis : quia Deus judicii Dominus : beati omnes qui exspectant eum. 19. Populus enim Sion habitabit in Jerusalem : plorans nequaquam plorabis, miserans miserebitur tui : ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi. 20. Et dabit vobis Dominus panem arctum, et aquam brevem : et non faciet avolare a te ultra doctorem tuum : et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. 21. Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis : Hæc est via, ambulate in ea : et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. 22. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, et vestimentum conflatis auri tui, et disperges ea sicut immunditiam menstruatae. Egrederere, dices ei : 23. Et dabitur pluvia semini tuo, ubicumque seminaveris in terra : et panis frugum terræ erit uberrimus, et pinguis; pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose : 24. et tauri tui, et pulli asinorum, qui operantur terram, commixtum migma comedent sicut in area ventilatum est. 25. Et erunt super omnem montem excelsum, et super omnem collem elevatum, rivi currentium aquarum, in die interfectionis multorum cum ceciderint turres. 26. Et erit lux lunæ sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum, in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagæ ejus sanaverit. 27. Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, et gravis ad portandum, labia ejus repleta sunt indignatione, et lingua ejus quasi ignis devorans. 28. Spiritus ejus velut torrens inundans usque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum, et frenum erroris, quod erat in maxillis populorum. 29. Canticum erit vobis sicut nox sanctificatæ solemnitatis, et lætitia cordis sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini ad fortem Israel. 30. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, et terrorem brachii sui ostendet in comminatione furoris, et flamma ignis devorantis : allidet in turbine, et in lapide grandinis. 31. A voce enim Domini pavebit Assur virga percussus. 32. Et erit transitus virgæ fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis et citharis : et in bellis præcipuis expugnabit eos. 33. Præparata est enim ab heri Topheth, a rege præparata, profunda, et dilatata. Nutrimenta ejus, ignis et ligna multa : flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam (1).

Verz. 1. 1. VÆ, FILII DESERTORES, — væ Judæis, qui deserto et spreto Dei consilio, quod acceperunt per Jeremiam, ut non fugiant Chaldæos in Ægyptum,

(1) Ut observat Cornelius in supra posita synopsi, duæ sunt sententiæ de tempore historiæ Judaicæ, ad quod istud vaticinium referri debeat. Alii, et satis plurimi asserunt, postquam Ezechias a rege Assyrio defecisset, IV Reg. xviii, 7, multos Judæorum metuisse sibi et de securitate sua cogitasse, præsertim cum fama percrebesceret, regem Assyrium expeditionem in Ægyptum moliri, qua Judæa ipsi transeunda erat. Itaque plures Judæorum proceres de fœdere cum Ægyptiis ineundo cogitasse dicunt, qui soli pares Assyriorum potentiæ existimabantur, eosque Judæam ut suum ipsorum propugnaculum defensu-

sed maneant in patria sua, secuti sunt suam voluntatem, fugeruntque in Ægyptum.

ET ORDIREMINI TELAM, ET NON PER SPIRITUM MEUM

ros esse sperari potuit. Atque quo tempore Sennacheribus expeditionem in Judæam suscepit, initum esse tale fœdus cum Ægyptiis, vel de eo transactum esse ex verbis ducis exercitus Assyriaci (xxxvi, 6, 9; IV Reg. xviii, 21) colligi posse existimant.

Attamen, ut bene notat Berthierus, unum est in Scriptura, et quidem indirectum argumentum fiduciæ quam Ezechias regi Ægypti adjunxisse supponitur, scilicet hæc Rabsacis Sennacheribi ducis verba : « In quo confidis, ut audeas rebellare? An speras in baculo arundineo atque confrecto, Ægypto, super quem si incubuerit homo, com-

(id est, ut inchoaretis opus hoc fugæ, me non inspi-
rante, sed reclamante), UT ADDERETIS PECCATEM, —
ut scilicet pristina peccato novo inobedientia,
contemptus et superbiæ augetis. In voce *telam*
innuit eos hac fuga sibi texere rete et laqueum,
cui ita implicandi et involvendi sint, ut se extri-
care nequeant.

Vers. 2. 2. ET OS MEUM NON INTERROGASTIS. — Interroga-

minutus ingrediatur manum ejus, et perforabit eam? Sic est Pharaos rex Ægypti, omnibus qui confidunt in se! (IV Reg. xviii, 20, 21). Sed nullo modo hæc demonstrant Ezechiam reipsa fœdus cum rege Ægypti inisse, illum-
que legatos in diversas Ægypti partes misisse, qui auxi-
lium flagitent. Inde tantum concludi potest Rabsacen
nomine Sennacheribi loquentem, suum amplificasse ser-
monem, omnes circa regiones complectendo, quo Assyria
potentiam exaltaret. Certe non absolute negandum Eze-
chiam de fœdere cum Ægypti rege ineundo cogitare po-
tuisse, cum Sennacherib expeditionem contra Judæam
moliri audivit, sed cum Isaiæ prophetia duobus vel tri-
bus annis hanc expeditionem præcesserit, rectene credi
potest, Ezechiam aliunde tanta pietate præditum, de per-
ficiendo consilio ex diametro huic prophetiæ opposito co-
gitasse, justis Dei mandatis non obtemperasse, suoque
exemplo totam gentem ut in rege idololatra confideret per-
suasisset? Hanc difficultatem nullum interpretem solvisse
notat Berthierus. Permissa tamen in hoc capite illi priori
sententiæ favere fatendum est.

Alii igitur hoc vaticinium ad Judæos qui in Judæa
post Jerosolymæ eversionem remanserunt, et qui contra
Dei præceptum in Ægyptum fugerunt ut Chaldæorum regis
vindictæ se subtraherent, referendum existimant. Cui
quidem sententiæ hoc adversari videtur, quod Judæorum
hostis Assur vocatur, vers. 31, et insuper, quod Propheta
de urbe Jerosolyma ut adhuc stante loquitur, dum Jere-
miæ tempore eam eversam esse constat.

Quælibet ex his duabus sententiis probetur, agnoscen-
dum est hæc typum fuisse status illius quem Judæorum
respublica habuit, quando, contempto Dei verbo, Filio
Dei Christo Domino, se non habere regem nisi Cæsarem
dixerunt, hisque ac similibus nugis se protexerunt. Quo ad
ultimam hujus capituli partem in sensu litterali secundo
et sublimiori de regno Christi et de extremo die judicii
intelligendam esse pro certo tenendum est.

Primo igitur, Isaias improbat fugam a Judæis ad Ægypti-
os captam, quia consilium hoc, primo, Deo inconsulto
et cum spe vana susceptum, 1, 2; secundo, populo Dei
probrosam, sive quod rex Ægypti auxilium poscentibus
negaturus esset, Assyriorum potentiam ipse metuens, sive
quod illud condiceret, nec tamen præstiturus esset effec-
tum, 3, 4; tertio, eidem inutile, imo noxium, 5-7.

Secundo, contestatur desuper Propheta mandatum sibi
a Deo commissum, ob voluntariam populi incredulita-
tem, obsignare hanc suam orationem tam in tabula pub-
lice exponenda, ut illi inscripta ab omnibus legatur,
quam in volumine membranaceo, quale majore cura tuto
in loco repositum in longum servari possit in usum et
memoriam posterorum, 8-11; moxque internummiam
agens, scelus Judæis exprobrat, et penam tum repenti-
nam, tum extremam intentat, 12-14; et invitis licet ex-
hortationibus refractariam populi contumaciam, ac secu-
ruram hinc extirpationem exaggerat, 15-17.

Tertio, sequitur promissio consolatoria, primo, de Dei
longanimitate et ad miserandum propensione, quæ mora-
tur in exercenda gratia, quia delicti gravitas repentinam
gratiam non fert secundum rationes justitiæ divinæ, 18,
19; secundo, de institutione, spiritum in corporis diffi-
cultatibus confortatura, et contra idololatriam armatura,

verant os et voluntatem Domini, ut patet Jerem. xlii, sed eam sequi noluerant. Est ergo metalep-
sis: « non interrogastis, » id est interrogando non
estis mihi obsecuti: quia perinde est consulta non
facere, ac non adhibere consultationem. Sic non
audire dicitur, qui non obedit; et nescire, quem
scientia et cognitio in recte operando non diri-
gunt. Ita Sanchez. Vide Can. LV.

IN UMBRA ÆGYPTI. — Septuaginta, ut protegimini
ab Ægyptiis; est metaphora ab umbra arborum,
quæ viatores ab æstu protegit.

3. ET ERIT VOBIS FORTITUDO PHARAONIS IN CONFUSIONEM. — Nam Nabuchodonosor persecutus est
Judæos in Ægyptum, ibique eos cum Ægyptiis
cecidit, Jerem. xlii, 15 et seq.

4. ERANT ENIM IN TANI PRINCIPES TUI. — Tanis
erat regia Pharaonis, ubi Moses coram eo fecit
sua portenta, Psal. lxxvii, vers. 43. Sic Hanes, ait
S. Hieronymus, erat ultima civitas Ægypti juxta
Æthiopas et Blemmyos. Significat Propheta Ju-
dæos præmisisse nuntios, scilicet aliquos e prin-
cipibus suis ad Pharaonem, qui ab eo peterent
veniam, et locum Judæis omnibus, Chaldæos fu-
gientibus, in Ægypto commorandi.

Nota: Pro nuntii tui Septuaginta vertunt, An-
geli mali frustra laborabant ad populum. Quod S. Jus-
tinus, Contra Tryphonem, et Procopius accipiunt de
dæmonibus, qui magis Pharaonis opem tulerunt,
ut ederent miracula, quibus cum Mose contem-
derent. Verum hic non agitur de tempore Mosis,
sed Jeremiæ.

5. CONFUSI SUNT, — confundentur: sic et se-
quentia præterita per futurum sunt exponenda;
sunt enim verba prophetica, ut patet ex præced.
et seq.

6. ONUS JUMENTORUM AUSTRI. — Septuaginta ver-
tunt, visio quadrupedum in deserto; hocque quasi
titulum sequenti prophetiæ præfigunt. Porro non
est hic nova prophetia, sed prosecutio prioris con-
tra Judæos, Deo invito fugientes in Ægyptum. Pa-
tet ex seq. Præcedentia ergo huc usque fuerunt
quasi præfatio, et narratio præambula ad sequen-
tem prophetiam, cujus hic ponitur titulus. Ita
S. Hieronymus (1).

20-22; tertio, de fertilitate terræ, fecunditate gregum,
irrigatione collium, et benignitate siderum fulgentissi-
ma, quæ omnia imprimis spiritaliter sunt accipienda,
23-26; quarto, de vindicta in populi Dei hostes effun-
denda, per hypotyposin, Dei ad punitionem proruentis,
27, 28; Judæorum lætantium, et divinam ultionem præ-
dicantium, 29, 30; Assyriorum adeoque omnium hostium
pavore concassorum, expugnantorum, et ad ignem damna-
torum, 31-33.

(1) Calmetus hunc titulum, « onus jumentorum Austri, »
nec necessario nec opportune hic positum, ab aliquo
Judæo additum putat. Rectius Vitringa observat ex verbo
אֲרָוֶה, quod Propheta in hoc ipso versu usurpat, et ex
toto orationis tenore, apparere, אֲרָוֶה intelligendum
esse de onere, quod portaretur a jumentis; et vertendum
esse, quod attinet ad onus, quod a jumentis Austrum
versus portatur. Idem, inquit Rosenmuller, quod incæpit,
argumentum persequitur Jesajas, vanamque spem de

Jumen-
Aus-
sunt
Judæi,
cur?

Hos ergo Judæos vocat *jumenta* : primo, quia stolidè et brute deserto Deo, cujus toties, adeoque recenter nunc opem, nunc vindictam erant experti, ad *Ægypti regem* et idola confugerunt. Secundo, quia bonis suis, quæ ex excidio Judææ extulerant, incedebant onusti, quasi jumenta. Dicuntur *Austri*, quia Judæa ad Austrum, id est ad Meridiem, est confinis deserto, quo itur in *Ægyptum*, et quia fugiebant in *Ægyptum*, quæ Judææ est ad Austrum. Ita S. Hieronymus et alii, *q. d.* ait Forerius, « onus, » id est prophetia minax et dura in Judæos, qui contra Dei voluntatem, quasi jumenta bonis suis onerati versus Austrum, id est versus *Ægyptum*, proficiscuntur.

Mystice S. Bernardus, *De Onere jumentorum Austri*, serm. 11, etsi minus apposite ad sensum litteralem : « Auster, ait, qui ventus est calidus, signat Spiritum Sanctum, sicut habes in *Cantico Canticorum* : Surge, Aquilo, et veni, Auster, perfla hortum meum. Felix anima, quæ hujus Austri jumentum est, quæ freno moderationis hujus regitur, quæ in omnibus ejus subditur voluntati. Felix plane anima, cui Spiritus Sanctus præsidet, et omnia opera ejus dirigit, cogitationes ejus disponit, motus ordinat, moresque componit. De talibus scriptum est : Ubi cumque erat impetus spiritus, illuc gradiebantur cum ambularent. De quibus Propheta : Viam fecisti in mari equis tuis. Hujus jumentum Austri Paulus erat, qui dicebat : Non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est : ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis. Et videte quomodo jumentum Austri ubique regitur freno præsentis, » etc. Et mox : « Ille igitur qui jumentum est Austri, oneratur aliena infirmitate, oneratur aliena iniquitate, oneratur aliena necessitate et perversitate. Onus est esuries pauperis, oppressio inopis, miseria ægro-

Ægyptiis conceptam adhuc demonstrat. Legatos missos supra docuit, jam de muneribus loquitur, quibus rex Judææ *Ægyptiorum* amicitiam ac fœdera redimere studebat.

Terra angustia et oppressionis *Ægyptum* designari contextus docet, eamque *terram angustia et pressuræ*, ideo dici plerique putant, quod Israelitæ olim in ea vehementer vexati et afflicti fuerint. Mihi tamen probabilior est Vitringa sententia, *Ægyptum* hic ita vocari, quod reges *Ægypti* subditos et maxime servos hominesque sibi obnoxios, in terra alias æstu calente, ingente numero adhiberent, ad opera gravissima et monumenta extruenda, qualia erant pyramides, colossi, sepulcra, labyrinthi, stagna, templa, cum amplissimis porticibus, sub quibus miseri ad ea ut ad lapidicinas damnati valde gemebant ac sudabant, quod olim accidit Israelitarum majoribus *Ægypti* inquilinis. (Rosenmüller).

Cæterum, reges inferiores potentiorum auxilia petentes, per munera ipsos solitos fuisse adire, mos vetus est ex omni historia vetere at recentiore notus, præcipue tamen in *Oriente* usitatissimus; exempla vide I *Reg.* xv, 19; II *Reg.* xvi, 8; xviii, 14, 15. Ex iisdem liquet, munera illa præcipue constitisse *auro* et *argento*, electisque proventibus, certe docet Oseas xii, 2, muneribus ab Ephraimitis in *Ægyptum* missis, adfuisse quoque oleum. Cf. infra, lvii, 9. (idem.)

tantis, tentatio proficientis, casus deficientis. Sed et vos, fratres, qui fugistis ab Aquilone de medio Babylonis, et jam habitatis in terra Austri, alter alterius onera portate, et sic jumentum Austri adimplebitis legem Christi. » Et superius : « Jumenta Austri sunt, ideo onerantur ab Austro, » puta a Spiritu Sancto, cujus charitas diffusa est in cordibus nostris.

IN TERRA TRIBULATIONIS, — scilicet fuerunt, vel transierunt, *q. d.* Transierunt jumenta Austri, id est Judæi, terram tribulationis, id est desertum, in quo magna est rerum inopia, fames et sitis : unde, *Deuter.* xxxii, 10, vocatur locus horroris et vastæ solitudinis; in quo rursus « leones ex eis, » scilicet terræ locis et antris prodeunt, qui viatores invadant; pariter et « viperæ » et « reguli » ut patet *Deut.*, viii, 15, transierunt, inquam, Judæi « portantes super humeros jumentorum divitias suas : » sic enim hæc connectenda et explenda sunt. Ita Vatablus, Pagninus, Adamus et Sanchez, *q. d.* Videre mihi videor fugientes Judæos per desertum, atque jumenta et camelos eorum portantes dorsis suis opes, quas ex excidio Hierosolymæ extulerunt.

Secundo, Procopius per leonem, viperam, regulum accipit dæmones et numina *Ægyptiorum* : hæc enim coluisse *Ægyptios* docet Herodotus in *Euterpe*, *q. d.* Miseri Judæi, ut quid a Deo vero ad idola, imo ad bestias confugitis? v. g. ad Jovem Hammonium, quem colebant *Ægypti* specie capri. *Hammon* enim *Ægyptiis* caprum significat, teste Herodoto.

Tertio, S. Hieronymus, Haymo, Forerius, et favet Cyrillus, putant leonem, viperam, regulum hic vocari ipsos Judæos, *q. d.* Jumenta hæc, puta Judæi, qui sunt leoni, aspidi, regulo, feritate et venenata conscientia similes, in terra tribulationis, id est in deserto, ibant, portantes suas divitias per camelos in *Ægyptum*.

Mystice Origenes, homil. 16 in *Levit.*, et ex eo Cyrillus, per leonem, aspidem et regulum accipit dæmones, qui divitias deceptionum suarum, id est opes et voluptates, quibus homines decipiunt, collocant super dorsa camelorum et jumentorum, id est super animas stolidas et perversas. Porro aspis est serpens maxime venenatus, qui tenui morsu sine sensu et dolore, suavi somno (unde et somniculosus appellatur) hominem morte resolvit : tales rursus sunt voluptates et peccata, quæ cum suavi titillatione animam necant. Unde monet Origenes, et ex eo Castrius, ut quisque nostrum consideret quantas opes aspidum ante portaverit, divitiasque bestiarum in animo suo, ut peccare desistat, ni aspidis morsus persentiscero velit (1).

(1) Cæterum, cum hac *Ægypti* descriptione, quam vates noster exhibet, concinit fere Ammianus qui in *Ægypto* describenda versatus, postquam monuisset de *pinnatis agminibus anguium qui ex Arabicis emergunt paludibus*, *Ægyptum* infestantibus, dein subjungit, *Histor.*

REGULUSVOLANS.—Hebraice *סרפופה מעופה* *meopheph saraph*, id est volans serpens ignitus, sive prester, quales fuere illi immissi in Hebræos murmurantes, Num. II, 6. Vide dicta cap. XIV, 29 (1).

Vers. 7.

7. SUPERBIA TANTUM EST, QUIESCE, — *q. d.* In Ægypto nihil est nisi superbia, id est inanis opum et roboris ostentatio, ac «vanæ sine viribus iræ:» falleris ergo, o Judæa, qui speras in Ægypto! quare noli eo fugere, sed quiesce et remane in solo patriæ tuæ.

Vatablus et Rabbini ex Hebræo vertunt, *robor eorum quiescere*, sive *mansio et quies*, *q. d.* Salus et fortitudo istorum fugitivorum sita est in eo, ut maneat in Judæa, et non fugiant in Ægyptum.

Vers. 8.

8. NUNC ERGO INGRESSUS, — scilicet in cubiculum. Præcipitur hic non Jeremiæ postea nascituro, ut volunt Hebræi et Hugo; sed ipsi Isaïæ, ut populo hæc scribat super tabula, utpote post 150 annos futura, ut in die novissimo cum hæc evenerint, sciant esse prædicta, seque a Deo esse præmonitos, imo ut sit æternum quoddam testimonium, et divinæ erga eos curæ ac providentiæ, atque ipsorum obstinatæ malitiæ et proterviæ contra tot monita et jussa Dei.

SUPER BUXUM, — Hebraice, *super tabula* scriptoria, quæ olim fere fiebat ex buxo, cujus lignum est imputribile, inquit S. Hieronymus, ut diutius et clarius exponi possit Judæorum oculis. Spectat enim remota Jeremiæ tempora, ut dixi. Sic ait Propertius, lib. III, *elegia* 3: «Vulgari buxo (id est tabulæ) sordida cera fuit;» et Prudentius, lib. IX in *Martyrio S. Cassiani*, a suis discipulis stylis et tabulis confixi:

Conjiciunt alii pugiles, inque ora tabellas.

Buxa crepant cerata, genis impacta cruentis.

Cerata vocat, quia stylis scribebant in cera, qua

lib. XXII, cap. XV: «Serpentes quoque Ægyptus alit innumeras, ultra omnem perniciem sævientes, basiliscas amphiscænas, et scytalas et acontias, et dipsadas, et viperas, aliasque complures, quas omnes magnitudine et decore aspis facile supereminens nunquam sponte sua fluente egreditur Nili. (Rosenmuller.)

(1) Regulus volans de quo loquitur Isaïas, multum risum præbuit Voltairio ejusque asseclis. Sed hodie constat multos olim existisse reptiles, et quidem giganteas, quarum species perierunt. His recentioribus annis, in Germania repertæ sunt reliquæ fossiles cujusdam magni reptilis alati, cui pterodactyli doctissimus Cuvier nomen indidit. Tres numerantur species, quarum majoris scilicet gigantei pterodactyli descriptionem sic legas apud Cuvier: «Voilà donc un animal qui, dans son ostéologie, depuis les dents jusqu'au bout des ongles, offre tous les caractères classiques des sauriens; on ne peut donc pas douter qu'il n'en ait eu aussi les caractères dans les téguments et dans les parties molles; qu'il n'en ait eu les écailles, la circulation.... Mais c'était, en même temps, un animal pourvu des moyens de voler, qui, dans la station, devait faire peu d'usage de ses extrémités antérieures, si même il ne les tenait toujours reployées comme les oiseaux tiennent leurs ailes; qui cependant pouvait encore se servir des plus courts de ses doigts pour se suspendre..., mais dont la position tranquille devait être

obducta erat tabula buxæ: erat ergo tabula hæc cerata.

9. FILII MENDACES, — filii perfidi, ideoque adul-
terini et degeneres a fide et pietate suorum patriarcharum.

Vers. 9.

10. LOQUIMINI NOBIS PLACENTIA, — quæ nostris
cupiditatibus faveant. Tales sunt hodie molles, voluptuarii, qui non ferunt austeros concionatores et conciones de morte, judicio, gehenna, æternitate. Atque hæc fuit causa hæreseos; populus enim quæsivit audire placentia de libertate carnis. Hæc ei ingesserunt Lutherus et Calvinus. Quid mirum, si tot post eos abierint? Arcesilaus philosophus, cum quæreretur cur quam plurimi ab Academia ad Epicurum desciscerent, valde pauci resilièrent, peracute respondit: «Ex viris eunuchos gigni posse, ex eunuchis autem viros nequaquam.» Sic a sapientia in erroris puteum omnes facile præcipientes feruntur, sed ab errore in viam veritatis redire paucorum est. Ita Laertius, lib. IV.

Vers. 10.

Ita Strato Physicus objicientibus quod Menedemus plures haberet discipulos, quam ipse, ait: «Quid mirum si plures reperiuntur, qui lavari malint quam ungi?» lavantur enim delicati, ungentur qui se parant certamini: significans se non aures titillare, sed praxin vitia debellandi et virtutes exercendi docere.

ERRORES, — scilicet blanda et grata auribus, oculis et palato nostro; hæc enim sæpe falsa et erronea sunt. Rursum, «errores,» id est falsa oracula de prospero fugæ nostræ in Ægyptum successu. Dicebant hi impii: Loquimini nobis oracula placentia, sed quia hæc erant erronea, hinc Propheta, verum rei nomen substituens, ait: «Loquimini, etc., errores.»

11. AUFERTE A ME VIAM. — «A me,» id est a nobis; populus enim loquitur de se, nunc in singulari, nunc in plurali. Per «viam» et semitam accipit vel tritos sermones, et crebro usurpato a Prophetis de sancto Israel audiendo et colendo, vel potius vitæ modum et rationem, quam Prophetæ eis præscribebant.

Vers. 11.

SANCTUS ISRAEL. — Pro quo Septuaginta et Chaldaeus vertunt, *verbum sanctum Israel*, *q. d.* Quid toties, o Prophetæ, nobis ingeminatis? «Hæc dicit sanctus (Deus) Israel: Convertimini ad me in jejuniis, fletu, planctu,» etc. Tædet hæc audire, cessent hæc ingratae et amaræ voces, cesset hæc lugubris concio. Est mimesis: est enim vox perversitatis Judæorum, ut patet.

12. SPERASTIS IN CALUMNIA ET IN TUMULTU, — id
est in opibus et luxu per fraudes, rapinas et tumultus partis. Ita Vatablus. *Secundo*, Adamus et Sanchez, *q. d.* Sperastis in Ægyptiis, qui sunt calumniatores et tumultuosi. *Tertio* et proprie, spe-

Vers. 12.

ordinarie sur les pieds de derrière, encore comme celle des oiseaux: alors il devait aussi, comme eux, tenir son cou redressé et courbé en arrière, pour que son énorme tête ne rompit pas tout équilibre.» Cuvier, tom. V, et *Nouveau Dictionnaire d'histoire naturelle.*

rastis et innixi estis in calumnia et tumultu, quo scilicet tumultuose calumniati estis Jeremiam ventantem hanc fugam, quasi falsum Prophetam, ut eum opprimeretis, *Jerem. xlii, 2*. Sic Geusii hoc sæculo in Belgio, Francia, Anglia res suas auxerunt per tumultus et calumnias; didicerunt enim piscari in aquis turbidis.

13. PROPTEREA ERIT VOBIS INIQUITAS HEC SICUT INTERRUPTIO CADENS.—*q. d.* Sicut murus interruptus et pronus in ruinam, subito tandem et repente cadit, gravique sua mole et casu opprimit eos qui sub eo degebant: sic iniquitas hæc, id est fiducia hæc superba et vana, quam contra Dei jussum collocatis in Ægyptiis, vos opprimit. Rursum, ipsi Ægyptii cæsi a Chaldæis, quasi murus corruens, suo casu vos sub eorum præsidio latitantes obruent et oberent: sicut turris Siloe habens obrivit octodecim viros, *Luc. xiii, 4*. Comparat Judæorum contritionem, id est vastationem, primo, ruinæ muri; secundo, contritioni lagunculæ, quæ ita obteritur, ut nullum fragmentum supersit.

ET REQUISITA IN MURO EXCELSO.— Pro «requisita» hebraice est *נִבְּה* *nibe*, quod Arias, Vatablus et Forerius vertunt, *tumens*, inflata, prominens extra perpendicularum, quia pars est a muro avulsa et procumbens in ruinam (1). Verum radix *בְּעֵיבָא* *baa*, significat eruere, elicere aliquid ex persona, aut re quod latebat; hoc autem in persona, est interrogare et requirere. Ergo Noster recte vertit, «requisita.» Jam primo, Arias «requisita,» exponit *exquisita*; secundo, alii «requisita,» id est quam quærit hostis ad perrum pendum; tertio, Hugo, «requisita,» id est resarcita; quarto, Emmanuel Sa, «requisita,» scilicet a Judæis, qui sub hoc Ægyptiorum muro interrupto salvari sperabant et optabant; quinto, alii, «requisita,» id est visitata a fabris, quasi suspecta et periculosa, ideoque indigens inquisitione, visitatione et examine; sexto, Sanchez: «requisita,» inquit, id est absens et deficiens; sic enim requiri, aut desiderari dicimus in acie eos qui ceciderunt: sic etiam requisita pars muri, est pars illa, quæ ubi cecidit, non invenitur in muro, aut cujus firmitas requisita est, id est non inventa; septimo, et aptissime Adamus, «requisita,» id est ingens, subita et improvisa, cujus proinde post lapsum causa, quæ non apparet, per admirationem inquiritur. Sic de subito et tristi casu Saul et Jonathæ inquit David: «Quomodo ceciderunt fortes?» *II Reg. 1*; et Isaias, cap. *xxiv*, de casu Balsaris: «Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer?» et Jeremias de casu Jerusalem: «Quomodo sedet sola civitas?» *Thren. 1, 1*.

(1) Vocem *בְּעֵיבָא* nonnulli cum Cocceo a verbo *בְּעָה* *querere, inquirere*, interpretantur *penetratum, rimosum*, quia quod in muro *pervestigabile* est, aut a madore perfuitur, aut ab animalculis perreperitur, id non solidum, non firmum, non coherens, levi momento collabitur. Equidem tamen cum Vitringa aliisque mallem vertere *tumens*. (Rosenmüller.)

15. SI REVERTAMINI ET QUIESCATIS, SALVI ERITIS.— *Vers. 15. q. d.* Molimini fugam, et initis viam, ut pergatis in Ægyptum: si ab hoc molimine et via redeatis domum, ibique quiescatis, salvi eritis ab incurso Chaldæorum. Agi enim hic de fuga in Ægyptum patet ex antecedentibus et sequentibus. *Secundo*, si ab inobedientia vestra, qua contra Domini voluntatem vultis pergere in Ægyptum, omnique alio scelere, per veram contritionem redeatis ad Deum, ac proponatis deinceps quiescere ab omni peccato, salvi eritis, id est justificabimini, vobisque Dei gratiam et amicitiam in hac vita, ac gloriam ejus in futura conciliabitis. Unde Septuaginta vertunt, *si conversus ingemueris, tunc salvaberis* (ex quibus verbis desumpta videtur illa sententia vulgo jactata: «In quacunque hora ingemuerit peccator, salvus erit»). Unde ex hoc loco recte inferunt S. Leo, Chrysostomus, Augustinus, Hieronymus et alii quos citat et sequitur Franciscus Suarez, tract. *De Pœnitentiâ*, Quæst. VIII, art. 1, disput. 4; sect. 2, contritionem veram abolere peccata, semperque conjunctam esse cum infusione gratiæ justificantis; quia veritas conditionalis postulat ut, posito antecedente, infallibiliter ponatur consequens, nimirum, ut posita conversione, ponatur salus inchoata, id est justitia; convertitur autem homo, cum primum contritionis actum elicit.

IN SILENTIO ET IN SPE.— Hoc est, si sileatis et quiescatis in terra vestra, et speretis in Deo, nec laboriose in Ægyptum curratis, fortes eritis, et salvi a Chaldæis: alludit ad *Exod. xiv, 13 et 14*.

Moraliter, disce hic quam utilis et fortis sit spes, quies et silentium, si videlicet ad humana præsidia anxie non respectemus, sed in Deo fidamus, et silenter quiescamus. Vis nosse fructus silentii linguæ, æque ac mentis? Accipe:

Primus est, quod evitet et compescat tam peccata linguæ, quam mentis tumultus. S. Laurentius Justinianus, lib. *De Discipl.* cap. xv, enumeratis vitis linguæ: «Omnia, inquit, sola taciturnitatis censura vitantur;» idque antea docuit S. Augustinus in *Psalm. lxxxviii*: «Contra hæc (vitia linguæ), inquit, optimum remedium est silentium.» Auctor regulæ monachorum apud S. Hieronymum: «Maledicam, inquit, linguam indictum silentium emendat.»

Secundus est, quod mentem doceat sapere; linguam prudenter et pie loqui. Unde S. Laurentius Justinianus, loco jam citato, ait, «taciturnitatem esse bene loquendi principium.» Richardus Victorinus in illud *Cantic. iv*: «Sicut vitta coccinea, labia tua,» docet vitta quæ constringit ac ligat, linguæ custodiam ac disciplinam significari; coccineo colore charitatem. Silentium enim docet sponsam Christi pia et quæ charitatis sunt loqui. S. Gregorius, hom. 2 in *Ezech.*: «Ille, ait, loqui veraciter novit, qui prius bene tacere didicerit.» Atque hac de causa in monasteriis tanta est cura silentii. Audi de Claravallensi sub S. Bernardo

Requisita
ta sep-
tuplici-
ter.

Moraliter,
de quiete
et silentio.

Fructus
ejus.
primus.

Secundus
dicitur.

quid scribat auctor Vitæ ejus; lib. I, cap. VII : « Media die mediæ noctis silentium a supervenientibus inveniebatur, præter laborum sonitus, vel si fratres laudibus Dei occuparentur. Porro silentii ipsius ordo et fama tantam etiam apud sæculares homines supervenientes sui faciebat reverentiam, ut et ipsi, non dicam prava vel otiosa, sed aliquid etiam quod ad rem non attineret, ibi loqui vererentur. »

Tertius. Tertius est, quod, ut inquit quidam Sanctorum : « Silentium sit mater sapientissimarum cogitationum, » faciatque hominem cælestem et divinum. Audi B. Petrum Damianum ad *Agnetem Imperatricem*, epist. 130 : « Dum strepitus, inquit, humani cessat alloqui, construitur in te per silentium templum Spiritus Sancti. Hinc est quod de Israelitici templi constructione sacra testatur Historia, quia malleus et securis et omne ferramentum non sunt audita in domo Domini, cum ædificaretur. Templum quippe Dei per silentium crescit; quia, cum mens humana per exteriora se verba non fundit, in sublime fastigium spiritualis ædificii structura consurgit; tantoque succrescens in altiora sustollitur, quanto per silentii custodiam circumclusa sese extrinsecus fundere prohibetur; custos enim justitiæ silentium, et per Jeremiam dicitur : Bonum est præstolari cum silentio salutare Domini. »

Exempla. Exempla silentii illustria sunt. E Christianis S. Thomas Aquinas a silentio dictus est Bos mutus, et silendo ac meditando omnem suam scientiam hausit. S. Romualdus jam senex per spetentium inclusus jugiter siluit. Theodosius in *Prato spirituali*, cap. LXVII, annos 35 egit in solitudine semper silentium servans. De Monachis B. Dominici Loricati Petrus Damianus in ejus Vita sic ait : « Tenebant autem per totam hebdomadem districta censura silentium; quod die Dominica post vesperam solventes habebant loquendi invicem usque ad completionis officium libertatem. »

Radulphus Tacens monachus Affligemiensis juxta Bruxellas, sedecim annos tacuit : ortum fuit incendium; cumque restingui non posset, silentium solvit Radulphus, dixitque : « Stes, ignis hac hora, flamma, penitus conquiescas. » Mira res! protinus paruit ignis, et exstinctus est. Ita refert Thomas Cantipratensis, lib. II *Apum*, cap. XIV, § 4.

S. Joannes Silentarius ex Episcopo monachus, totos 47 annos usque ad annum ætatis 104 siluit.

S. Arsenius audit ab Angelo : « Si vis esse salvus, fuge, face, quiesce. » Idem fratri se invicem post salutationem nihil amplius locutus est, sed sibi assidue dicebat : « Arseni, cur egressus es? » Et : « Locutum fuisse sæpe pœnituit, siluisse nunquam. »

Thalassius, apud Theodoretum in *Relig. histor.* cap. XXII, cum linguam sciret esse lubricam, longissimo tempore nihil locutus est. Eadem de causa gestavit Agatho lapidem in ore per triennium, teste Palladio in *Lausiaca*, cap. I.

Theonas 30 annos siluit, ut patet in Vita Patrum in *Theona*. S. Gregorius Nazianzenus tota Quadragesima silebat : causam dat, orat. *De silentio Quadragesimæ* : « Piorum virorum, inquit, præscriptis obtemperans labia mea quasi pessulo quodam obdidi : cujus facti mei si causam quæris; idcirco a sermone prorsus abstinui, ut sermonibus meis moderari discam. »

S. Arnulphus Suessionensis Episcopus annos tres et menses sex tacuit perpetuo, ut habet ejus Vita cap. VIII, apud Surium augusti 13.

« Severus Sulpitius in senectute sua a Pelagianis deceptus, et agnoscens loquacitatis culpam, silentium usque ad mortem tenuit, ut peccatum quod loquendo contraxerat, tacendo penitus emendaret, » inquit Gennadius in *Viris illustribus*, in *Severo*.

Pambo Abbas audiens illud *Psal. XXXVIII* : *Dixi : Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea* : « Sat est, inquit, reliqua audiam, cum istud complevero. » Post multum temporis rediens, rogatus cur tam diu tardasset, respondit : « Nondum id quod didici perfeceram. » Ita *Tripart.* lib. VIII, cap. I, Quare silentio id assecutus est, ut moriens dixerit : « In hanc horam non me pœnitit alicujus verbi, quod dixerim : et sic ad Deum recedo, quasi qui nec pius nec religiosus esse cœperim. » Testis est Palladius in *Lausiaca*, cap. X.

Quin et bestię stato tempore servant silentium : aves mane cantant, per diem silent : cicadæ mane, lusciniæ meridie tacent : non taceat Religiosus horis a regula definitis? Anseres e Cilicia volantes turmatim, Taurum montem transituri, metu aquilarum illic degentium, quas infestas sentiunt, ore lapidem capiunt grandem, osque obturant ne strepant tantisper, dum periculum prætervehantur. Testis est Plutarchus, lib. *De Solertia animal.* Apes, dum volant, strepunt, sed in alveari silent et laborant. Hirundines nidificantes in oppido Alviano, et magnis garribus perstreptentes concionem S. Francisci impediabant. Is imperat eis silentium : silent donec verbum Dei compleatur, inquit S. Bonaventura.

Refert S. Ambrosius, lib. III *ad Virgin.*, cum plurima ranarum murmura religiosæ plebis auribus obstreperent, sacerdotem Dei præcepisse ut conticerent, ac reverentiam sacræ deferrent orationi; tunc subito circumfusos strepitus quiescisse. « Silent igitur paludes, ait S. Ambrosius, homines non silebunt. »

Inter Ethnicos illustris fuit Pythagoras, qui suis discipulis per quinquennium silentium indixit, ut sermonis moderationem, recteque loqui silendo condiscerent, ait Nazianzenus.

Philostratus, lib. I, cap. XI, scribit Apollonium Thyaneum, eo quod tacere nequiret, sibi quinquennale Pythagoræ silentium indixisse, idque adeo pertinaciter observasse, ut Imperatori interroganti non voce, sed scripto responderit.

Bestiarum silentium.

Stobæus, *serm.* 126, 128, 129, testatur Xenocratem singulis negotiis diei partes assignasse, silentio quoque suam partem dedisse: Æschinem Socraticum dixisse, se a Socrate non solum loqui, sed etiam silere didicisse. Harpocratem philosophum, qui omnibus rebus silentium anteponebat, tanquam deum a Græcis cultum fuisse in effigie viri labia comprimentis.

Denique sapientissimus Salomon ait, *Eclli.* III, 7: «Tempus tacendi, et tempus loquendi.» Pythagoras, et post eum Nazianzenus docuerunt tunc esse loquendum, cum melior est sermo silentio; tacendum, si secus esset. S. Hieronymus in locum citatum *Eclli.* III: «Discamus, inquit, prius non loqui, ut postea ad loquendum ora reseremus: sileamus certo tempore, ut ad præceptoris eloquia pendeamus; nihil nobis videatur rectum esse, nisi quod discimus, ut post multum silentium de discipulis efficiamur magistri.»

Media
silentii.
Primum.

Medium et praxis ut quis discat silere, est: *Primum*, claudere aures, et coercere curiositatem audiendi et cognoscendi nova. Unde Joannes Abbas in *Prato spirit.* cap. CLXXXVII: «Qui, inquit, continere vult linguam, obstruat aures, ne multa audiat!» Et Seneca, *epist.* 105: «Est quædam, ait, dulcedo sermonis, qui irrepit et blanditur, et non aliter quam ebrietas, aut amor secreta producit; nemo quod audierit tacebit.»

Secundum.

Secundum, per aliquod tempus cohibere se plane a loquendo, ideoque secedere in cubiculum, et cavere garrulorum contubernia. Unde S. Basilius, in *Brevior.* Resp. 208: «Necessarium, ait, est perpetuum silentium, quousque per illud et a vitio petulantiae in dicendo sanentur, et in otio discere potuerint, quid, quando et quomodo loqui oporteat.» B. Petrus Damianus, *epist.* 114: «Assuescat, ait, lingua sub taciturnitatis se cohibere censura, et tacendo discat, quod loquendo postmodum graviter proferat; ne, si nunc districtum negligit custodire silentium, loquendi postmodum nequeat frænare pruriturum.» Hinc notant Nysenus et Olympiodorus in *Eclli.* III, prius dici: «Tempus tacendi, deinde tempus loquendi; quia illud præcedere, hoc sequi debet; nam per silentium tempus tacendi perdisci a nobis, quod postea per sermonem tempore loquendi proferatur;» et B. Ennodius, lib. VIII, *epist.* 3, loquens de philosophia nihil dicendi, tradit, «Veteres ut loquerentur melius, in præsentia nihil locutos, et illam silentii curam nutricem fuisse sermonis.»

Tertium.

Tertium, cogitare et sibi persuadere, quantum sit robor, decus et fructus silentii. Thalassius, *hecat.* 1, num. 66: «Silentium, inquit, et preces maxima virtutum arma sunt,» et, ut ait B. Antiochus, *hom.* 103: «Silentium mater est virtutum;» S. Bernardus, *serm.* *De Mutat. aquæ*: «Silentium, inquit, est custos religionis, et in quo est fortitudo nostra;» alii: «Silentium, inquit, est religionis decus, et præcipua quietis mentis custodia.» Hinc B. Petrus Damianus, *epist.* 59 *ad Desi-*

der., ait silentii violatorem similem esse crocodilo oscitanti, cui tunc hostis hydrus (Plinius ichneumonem has tribuit insidias) fauces ingreditur, et alvum erodit; item ostreo incaute se ad solem aperiendi, cui primum insidiator cancer calculum injicit ne claudatur, deinde ejus viscera depascitur: tum concludit: «Qui (Religiosus) nimirum vivit, dum sub silentii censura concluditur; perit autem, cum ad loquendum immoderatus aperitur.»

Hinc S. P. N. Ignatius tria dabat signa, ex quibus quis perspiceret, an in monasterio aliquo vel collegio esset bona disciplina: *primo*, si bene servarentur porta et clausura; *secundo*, si omnia loca nitida essent et composita; *tertio*, si bene servaretur silentium, non essent fabulæ, strepitus, clamores. E contrario loquacitatis incommoda sunt plurima. Vide de iis priscorum sententias, quas recensui *Levit.* XV, 22.

16. AD EQUOS (Ægyptiorum) FUGIEMUS. — Abundat enim equis et equitatu Ægyptus, ut patet III *Reg.* X, 28, cum Judæi in bellis vix uterentur equitatu, uti ostendi *Deuter.* XVII, 16 (1).

IDEO FUGIETIS. — Ludit per antiphrasin in voce *fugio*, q. d. «Dixisti: Fugiemus,» id est confugiemus ad equitatum Ægypti; ideo fugietis quasi victi et proligati, ante faciem Chaldæorum vastantium Ægyptum.

ET SUPER VELOCES (equos Ægyptiorum) ASCENDENTES: IDEO (me vindice) VELOCIORES ERUNT (Chaldæi), QUI PERSEQUENTUR VOS. — Simili modo lusit in voce *fugiendi cervorum* et *servorum* Servius Tullus rex Romanorum, qui natus exserva ædem Dianæ dicavit in Aventino, eo quod in ejus tulela sint cervi, a quorum celeritate fugitivos vocent servos. Quocirca servorum diem festum in hac æde celebrandum sanxit Idibus Augusti, eo quod illo die ipse exserva natus esset. Ita docet Bartholius Marlianus, lib. V *Antiquæ Romæ*, cap. II. Vide hic; ut rebelles et superbos in suis verbis comprehendat, rideat et sub-

(1) Cæterum fiducia in equis Ægyptiis posita exprobratur Hebræis, non hic tantum, verum et infra, xxxi, 4; conf. *Hos.* XIV, 4. Unde colligere licet Ægyptum illa ætate equis et militia equestri abundasse. Imo vero id colligitur non tantum e Prophetis hujus et subsequentis temporis, verum etiam ex aliis veteris Testamenti locis, in quibus rerum Ægyptiarum mentio occurrit, vide *Genes.* I, 9; *Exod.* XV, 6 et seq.; XV, 1; II *Paral.* XII, 3; *Jer.* XLVI, 4, 9; *Cant.* I, 9; II *Reg.* XVIII, 24. Scriptores exteri quidem in Ægypto describenda versati, vel rerum Ægypti mentionem facientes, equos Ægyptios minus celebrant. Sed cogitandum est statum Ægypti sub Persis, et deinde sub Lagidis plurimum esse immutatum, et postquam Ægyptus inferior tota in fossas et rivos scissa est, factam esse inequitabilem, ut Herodotus exerte testatur, lib. II, cap. CVII; Cf. Bocharti *Hieroz.*, part. I, lib. II, cap. II.

(Rosenmuller.)

Palæstina plurimos asinos impigros, alacres, specie pulchros et minime ignobiles nutriebat, quibus contenti esse debebant hujus regionis incolæ, si stare vellent intra limites quos Deus illis constituerat, iisdem contra hostes suum auxilium promittendo, *Psal.* LXVII; *Judic.* V, 10; Chardin, *Voyage en Perse*, tom. III.

sannet Deus. Ita Daphidas maledicus in omnes, ut nec ipsis diis parceret, Delphos profectus oraculum derisit, deridendi causa rogans: Num equum reperiturus esset; cumque responsum fuisset celeriter esse reperiturum, passim jactavit equum nec se habuisse, nec amisisse. In reditu autem ab Attalo rege Pergami comprehensus, et e rupe cui Equi nomen fuit præcipitatus, interitu suo et pœna impietatis veritatem oraculi comprobavit, inquit Suidas in *Daphida*.

Vers. 17. 17. MILLE HOMINES A FACIE TERRORIS UNIUS (supple, *fugient*: hoc enim quod sequitur per zeugma repetendum) : ET A FACIE TERRORIS QUINQUE FUGIENTIS, — scilicet multi, ut habent Septuaginta, vel omnes simul, *q. d.* Unus Chaldæus mille vestrum terribit et fugabit, et quinque Chaldæi totum vestrum gregem fugabunt. Ita S. Hieronymus. Pro mille homines hebraice est *אלף אחד eleph ehad*, id est mille unum, sive *chilias una*. Ita Septuaginta, Chaldæus et Noster. Aliter vertit Vatablus, *mille velut a facie increpationis unius fugient*. Aliter et Sanchez, *q. d.* Mille homines a facie terroris unius, et, id est imo, a facie terroris unius, quinque hominum millia fugietis.

DONEC RELINQUAMINI QUASI MALUS NAVIS IN VERTICE MONTIS, — *q. d.* Sicut, fracta navi, tabulis reliquisque omnibus armamentis fluitantibus et pereuntibus, nauæ solum malum in montem tollunt et erigunt, aut aliud signum in colle extollunt, ut navigantibus sit indicio locum esse periculosum ob syrtis, scopulos, arenas, etc.: ita vos pauci ex hac clade superstites eritis quasi signum iræ Dei, ut calamitates vestræ exemplo alii eandem vitent et caveant. Ita S. Hieronymus. Comparatur excidium Jerusalem naufragio navis, ex quo malus, id est pauci evaserunt, ut dispersi per orbem, Judaicæ cladis essent indices et præcones.

Vers. 18. 18. PROPTEREA EXPECTAT DOMINUS UT MISEREATUR VESTRI, — *q. d.* Quia tanta futura est clades, propterea expectat Deus, ut moniti hic ab Isaia penitentiam agatis, itaque misertus vestri Deus cladem hanc auferat (1).

(1) « Propterea. » Particula *vau* non est hoc loco omitenda, quæ cõherere hæc superioribus facit, et reddi potest particula *autem*, *verum*, *enimvero*, etc., quasi Propheta tacitæ objectioni responderet: *Quare sic Dominus hostes grassari permittit in populum suum? etc., ne mireris*, inquit, *quod tamdiu dissimulet Deus. Nam in hoc totus est ut vos possit in gratiam recipere. Vel potius sit hæc obiectio: Quid causæ est cur Dominus omnino non perdit adeo contumaces filios? quid necesse est manere aut ipsam Jerusalem tempore Ezechia, aut reliquias tempore Messia? Respondet: Certe in hoc apparet benignitas Dei, qui nihil aliud expectat quam quod habeat quibus condoleat et quos in gratiam suam recipiat. » Expectat. » Non satis explicat verbum *expecto* vim verbi *cabah*, quod *anhelandi* seu *inhlandi* verbo reddi potest; cuius participium in hoc eodem versu habes. Huc tendit, inquit, in hoc totus est, ut *miseretur*. Ad hoc permittit hostes grassari, vos fugientes intercipi, multos ex vobis interfici, et in paucitatem redigi, ut vel malis fractos et ad*

ET IDEO EXALTABITUR (id est in altum tolletur quasi elongans se, suamque manum, et, ut Vatablus vertit, *suspendet ictum*), PARCENS VOBIS. — Sic Osee cap. XI, dicitur: « Ero eis quasi exaltans, » id est in altum tollens, et elongans « jugum super maxillas eorum, » alii ex adverso, « exaltabitur, » inquit, id est, in altum tollet Deus manum, quasi minans validam plagam, ut vos terreat et compungat, itaque plagam evadatis; alii, « exaltabitur, » id est, glorificabitur Deus per hanc suam clementiam, et pœnæ dilationem « parcens vobis; » maxime enim exaltatur Deus miserando et parcendo. Ita S. Hieronymus.

QUIA DEUS JUDICII DOMINUS; — quia Deus non agitur furore, sed justo iudicio et æquitate iudicat et vindicat: hinc differt pœnam eamque indulgentia temperat. Alii: « Quia Deus iudicii Dominus, » inquit, id est quia Deus est fidelis et justus, implens promissa sua: hinc exspectat Jerusalem, ut pœniteat, itaque ei pareat; promisit enim ei suam opem, favorem et salutem.

BEATI OMNES QUI EXSPECTANT EUM. — Est epiphonema præcedentium, *q. d.* Miseri et infelices estis et eritis, o Judæi, sperantes in hominibus, confugientes ad Ægyptios! at beati, imo terque quaterque beati et felices sunt, qui sperant in Deo, qui eum ejusque opem exspectant.

19. POPULUS ENIM SION HABITABIT IN JERUSALEM. — Vers. 19. Probat quod dixit beatos esse, qui sperant in Deo, eumque exspectant, ex eo quod populus Sion, id est veri et fideles Judæi, qui sperant in Deo, sub Ezechia tuti habitabunt in Jerusalem, non timentes minas et copias Sennacherib. Ita Forerius. *Secundo*, Procopius, S. Thomas et Hugo hæc referunt ad Judæos Babylone in Jerusalem redeuntes sub Cyro. *Tertio*, et maxime, Propheta sub his symbolis intelligit, quod populus Sion, id est fidelis et Christianus, pacifice habitabit in Jerusalem, id est in Ecclesia sub Christo, qui erit ejus præceptor et doctor, ut sequitur; ad Christum enim de more transit. Unde S. Hieronymus, Procopius, Cyrillus, Theodoretus, et alii omnia quæ sequuntur ab hoc loco usque ad finem capituli litteraliter ad Christum Christique gratiam, redemptionem et salutem referunt; sed ita ut alludat Propheta, et quasi obiter perstringat ejus typum, scilicet felicitatem redeuntium e Babylone sub Esdra, et Jesu filio Josedech.

AD VOCEM CLAMORIS TUI STATIM UT AUDIERIT, RESPONDEBIT. — Ita Dominus clamantem et orantem Ezechiam, in obsidione Sennacherib mox exaudivit, eumque liberavit cæso Sennacherib; ita et in Babylone captivos clamantes exaudivit, reducens eos in patriam: ita, imo multo magis, audit fideles Christianos se invocantes.

20. ET DABIT VOBIS DOMINUS PANEM ARCTUM, ET Vers. 20. se conversos *in gratiam recipiat*, vel ut tantummodo illi relinquuntur quibus juxta consilia inaccessibilis sapientiæ suæ non indignum sit gratiam et a malis remissionem præstare. (Forerius.)

AQUAM BREVEM. — Hebræum autem habet, *dabit vobis לחם צר ומים לרוי lechem tsar uma'im lachats*, id est *panem angoris sive tribulationis, et aquam angustiae*, vel potius *oppressionis*, uti vertunt Septuaginta hic et Noster, III Reg. ult., 27. Talis autem est si panis sit arctus, id est restrictus et modicus; et aqua brevis, id est pauca et exigua, ut esuriam et sitim explere nequeant, *q. d.* Patiimini quidem, o Judæi! sub Sennacherib, æque ac in Babylone inopiam aliquam, famem, sitim, etc.; verum Deus vobis aderit, vos proteget, dabitque doctores et præceptores, scilicet Esdram, Jeremiam, Danielelem, Ezechielem, Aggæum, Zachariam, Malachiam aliosque Prophetas, qui vobis semper præsentés erunt, imo a tergo monere oportune, importune non cessabunt, ut viam Domini recta ingrediamini, nec devietis ad idola; tumque pro arcto pane et aqua dabit vobis Deus rerum abundantiam, uti eum fecisse cum Judæis Babylone redeuntibus, patet *Zachar. VIII, 11*, et *Aggæi, II, 17*; tum Ezechie sub Sennacherib, patet *IV Reg. XIX, 29*. Ita S. Thomas, Procopius, Hugo, Lyranus.

Hæc veriora sunt tempore Christi, qui est perpetuus fidelium per omnia sæcula doctor et præceptor, *q. d.* Deus dabit fidelibus doctorem Christum, inquit S. Hieronymus, et Spiritum Sanctum atque Apostolos.

Secundo, S. Cyrillus, Procopius et S. Hieronymus, per panem arctum et aquam brevem accipiunt Evangelium, brevemque Evangelii doctrinam, quam cap. x, 23 Septuaginta vocarunt *verbum abbreviatum*, quod longis sinuosisque legis præceptis successit; hoc enim quasi panis animas pascit. Verum panis brevis non significat hic ultimam panem parvum, sed panem afflictionis, ut patet ex Hebræo: quanquam et Evangelium sit panis afflictionis, quia jubet nos mortificare carnem, ferre crucem, pati ardua pro Christo.

Tertio, S. Cyrillus et Leo Castrus: Panis hic arctus, inquit, est Christus, qui de cælo descendit, et arctavit se ad corpus infantile, ad præsepium, et ad crucem: rursum dicitur arctus, quia cum labore et sudore invenitur. Hinc iterum panis arctus est Eucharistia, vel Christus in ea, qui cum poenitentia et lacrymis sumendus est: sic aqua angustiae vel est baptismus, qui oppressos a dæmone laxat et liberat; vel est sanguis Christi in Eucharistia, in qua angustias passionis ejus recolimus, ut ad similes fortiter pro eo tolerandas animemur. Hic sensus allegorice commodus est.

Panis arctus est Christus et Eucharistia.

Tropologice.

Tropologice, panis arctus et aqua brevis, est paupertas, fames, sitis omnisque angustia et tribulatio a Deo immissa, ut suos purget et probet: tumque solet ipse pariter dare doctores et præceptores, qui tribulatos roborent, consolentur, doceant et perficiant.

Anagogice, hæc refert ad finem mundi: tunc enim magna erit afflictio et penuria, tumque Deus

dabit infidelibus doctores Eliam et Enoch. Ita Patres, quorum meminit S. Hieronymus.

NON FACIET AVOLARE A TE ULTRA DOCTOREM. — Hebraice לא יכנף לך lo ticaneph, id est, *non alabitur*, id est, *non avolabit a te doctor tuus*. Ita Vatablus.

21. ET AURES TUÆ AUDIENT VERBUM POST TERGUM MOMENTIS. — Est periphrasis doctoris, sive magistri et pædagogi, qui discipulis semper adesse solet, eosque sequi, post tergum monere, etc. *Secundo*, moraliter Haymo: Deus, ait, peccatorem a se aversum, et ad bona caduca conversum, quasi a tergo sequitur, ut eum ad se alliciat et reflectat. Et S. Gregorius, hom. 34 in *Evangel.*: « Quasi terga, inquit, in præceptoris faciem vertimus, cum verba despiciamus, cujus præcepta calcamus, et tamen nos vocare non cessat. »

Ex adverso S. Hieronymus tergum non peccatoris, sed Dei accipit; Deus enim offensus a peccatore abijt, tergumque ei obvertit, sed ita, ut eum amans sæpe respiciat, seque reflectat ad eum ut nutu, gestis, voce eum ad se revocet.

HÆC EST VIA, AMBULATE IN EA. — Hæc via est doctrina legis et Prophetarum, et maxime doctrina Christi Evangelica, in qua ambulamus, cum illi insistendo pergimus ad perfectionem et ad cælum. Ita S. Benedicti regula et institutio, quæ consilia Christi complectitur, apparuit quasi via lucida: cum enim, ut refert S. Gregorius lib. II *Dialog.* cap. xxxvii, S. Benedictus vita functus esset, eodem die duobus ejus monachis visum est videre viam quamdam amplam et rectam palliis stratam, innumerisque luminibus coruscantem; et senem quamdam astantem, qui dicebat: « Hæc est via qua dilectus Domini Benedictus ascendit in cælum. »

22. ET CONTAMINABIS. — *q. d.* Sub Esdra, et magis sub Christo contaminabis, id est contaminata duces, abjicies, combures *sculptilia*, id est idola tua, eorumque vestimenta pretiosa, habebisque ea pro rebus fœdissimis, quales sunt sordes menstruatæ (1).

EGREDERE. — *q. d.* Abi in malam crucem, « dices ei, » scilicet sculptili et conflati, id est idolo.

23. ET DABITUR PLUVIA. — Dedit Deus pluviam et fertilitatem Judæis sub Esdra; sed meliorem

(1) Altaribus addebantur effigies deorum, primum informes trunci et lapides..., plerique quidem lapides parvi, coloris nigri et undulati, jam conij, jam cylindri; verum tamen etiam majores, quadrati, et conij, quibus omnibus singulares vires divinæ inesse credebantur... Progrediente tempore effigies, arte diligentius, interdum forma etiam colossali, elaboratæ sunt, primum quidem lignæ, paulo post lapideæ et eburnæ, et demum quoque ex metallo fusæ; lignæ autem et lapideæ laminis aureis vel argenteis obducebantur, aut pretiosis vestibus ornabantur, Num. xxxiii; Deut. iv, 27; v, 23; vii, 5; ix, 16, 21; xii, 3; xxvii, 15; xxix, 16; Judic. xvii, 4; Jerem. x, 9. (Jahn, *Archæolog. Bibl.*, part. III, cap. vi). Porro de utraque specie imaginum, sive sint ex ligno, sive ex auro vel ære factæ, hic Isaias loquitur, et plura leguntur infra, cap. xl, vers. 19.

gratiæ Spiritus Sancti pluviam dedit terræ, id est animabus fidelium sub Christo, ut fructus bonorum operum edant. Ita S. Cyrillus.

PASCETUR, etc., AGNUS SPATIOSE. — Hoc ad litteram factum est sub Ezechia et Esdra, symbolice sub Christo. Agni enim sunt mites et innocentes, qui Christum agnum sequuntur: tauri sunt Apostoli et Evangelistæ, qui agrum Ecclesiæ excolunt: pulli asinorum sunt filii Gentium, hi in Ecclesia spiritualibus cibis large pascuntur.

Vers. 24. 24. COMMIXTUM MIGNA COMEDENT, SICUT IN AREA VENTILATUM EST. — Id est purum, sine paleis: hæ enim in area ventilatæ sunt: migma sive smigma græce, idem est quod hebraice בליל *belil*, et Latinum *mixtio*, a radice μίγνμι, id est misceo. Jam *mixtio* idem est quod pabulum: sicut *mixtum* significat potum sive vinum, *Psal.* LXXIV: « Vini meri plenus mixto. » Sicut enim in vino etiam mero multæ uvæ, multæ stillæ, multi liquores commiscuntur: ita in pabulo jumentorum multa grana, vel multæ stipulæ miscuntur. Est ergo pabulum hoc *mixtio*, sive *mixtum*.

Pro *commixtum* hebraice est חמץ *chamets*, id est fermentatum, hoc est acore conditum; solent enim rustici pabulo jumentorum licet puro, in æstate cum flaccescit, aliquid addere (v. g. liba confecta ex folliculis seminum raparum, ex quibus tundendo elieuerunt oleum), quod illud acuat, et acore suo appetitum languentem provocet, uti facit fermentum in pane. *Secundo*, dicitur *commixtum*, quia licet sit ventilatum, et sine paleis, tamen eo *commixtum* migma, id est frumenti varii generis (sicut vicie, lentis, avenæ, hordei, etc.), *commixti* miscella, sive farrago, inquit S. Hieronymus; hæc enim sua varietate grata est palato et nauseam tollit.

Symbolice *primo*, Christus fidelibus dat migma, id est doctrinam ex utroque testamento; atque ex Mose, Prophetis et Apostolis *commixtam*. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius et Leo Castrius.

Migma est Eucharistia, cur? *Primo*, quia *commixta* est ex deitate, corpore, sanguine Christi, et ex speciebus panis et vini. *Secundo*, quia hæc species ex variis granis fiunt et commiscuntur. *Tertio*, quia Eucharistia significat et efficit *commixtionem* mirabilem: per eam enim realiter miscemur cum carne Christi, cum Deo, et tota SS. Trinitate. Unde S. Cyrillus dicit per eam nos Christo et Deo uniri, sicut cera liquefacta alteri commiscetur et unitur, ideoque per eam nos fieri concorporeos et consanguineos Christi, imo Christiferos. Rursum per eam spiritualiter, scilicet unione charitatis, miscemur cum Angelis aliisque hominibus. Est enim hoc Angelorum et hominum migma, sive cibus utrisque communis. Vide S. Bernardum, serm. 3 in *Vigilia Nativitatis Christi*, de triplici mixtura, quæ facta est in incarnatione: hæc enim nobis gustanda proponi-

tur in Eucharistia, scilicet, *primo*, Dei et hominis; *secundo*, virginis et matris; *tertio*, fidei et cordis humani. Apud quem serm. 2 *De Nativ.*, vide et aliam triplicem mixturam, *primo*, creationis; *secundo*, redemptionis; *tertio*, glorificationis.

Notat Leo Castrius quosdam Hebræos hebraice *belil*, id est migma, derivare a בלי *beli*, id est non, et לך *lo*, id est sibi, q. d. pabulum non sibi, id est non suum, q. d. Fideles comedent migma Eucharistiæ, puta cibum non suum, sed Angelorum: « Panem enim Angelorum manducavit homo. » Verum hoc etymon subtilius est et alienius; constat enim *belil*, derivari, non a *beli* et *lo*, sed a בלל *balal*, id est miscere; unde *belil* est *mixtio*, *migma*. Potius ergo Eucharistia dicitur *migma*, quod Christus, qui ante tantum Angelorum fuerat cibus, jam carni mixtus, factus sit in ea etiam hominum esca, in eaque homines misceat cum Deo et Angelis, ut dixi.

25. SUPER OMNEM COLLEM ELEVATUM, RIVI CURRENTIUM AQUARUM, — q. d. Sub Ezechia æque ac sub Esdra erunt rivi aquæ, vel pluvie, vel fontanæ exsistentis in montibus, qui ipsos etiam montes et colles fecundabunt, q. d. Magna erit fertilitas ex aquarum copia « in die interfectionis multorum, » cum 185 millia Assyriorum cædentur a Cyro; « cum ceciderint turres, » tum murorum et palatiorum Babylonis, tum *turres*, id est principes, qui in populo eminebant sicut turres in domo. Ita S. Thomas, Hugo, Forerius et Sanchez.

Secundo, et verius, rivi, imo flumina, gratiæ per Christum ubique fluxerunt, vel occisis vel prostratis tyrannis, et fidei hostibus sub Constantino. Tunc ceciderunt turres, id est, Gentiles Imperatores et principes, omnisque sapientia Gentium, licet altissima, dejecta fuit, totusque orbis colla subdidit Christo. Ita S. Cyrillus, Hieronymus, Haymo, Procopius, et Auctor *Quæst. novi et veteris Testamenti*, apud S. Augustinum, tom. IV, *Quæst. CV*.

Idem verius erit in fine mundi; tunc enim rivi gloriæ decurrent in electos, cum cædentur impii, et turres omnes, muri et urbes cadent, uti magis patebit vers. sequenti.

26. ER ERIT LUX LUNÆ SICUT LUX SOLIS. — *Primo*, Vatablus, Sanchez, Hugo, Forerius et Rabbini sic exponunt: Judæis liberatis a Sennacherib, item Babylone redeuntibus sub Esdra, summa erit lux, id est lætitia: ita gaudebunt, ut luna et sol septuplo amplius quam ante eis splendere videantur, idque cum Deus sanaverit plagam ab Assyriis et Chaldæis illatam, atque restauraverit ea, quæ ab illis convulsa vel diruta sunt. Sic de Judæis ab exitio Aman liberatis per Esther, cap. xi, 11, dicitur: « Lux et sol ortus est eis; » et cap. viii, 16: « Judæis autem nova lux oriri visa est. » Hic sensus frigidior est et tenuior: alludit tamen ad eum Propheta, ut dixi.

Secundo, S. Cyrillus, Procopius et Auctor citatus apud S. Augustinum, *Quæst. CV*, exponunt,

q. d. Post crucem resurget Christus, tumque ut sol intelligibilis septuplo, id est, multo, et quasi immenso lumine præfulgebit Ecclesiae; et luna, id est Apostoli aliique prædicatores prælucebut eidem, ac si soles essent. Hoc est quod ait Isaias, cap. IX: « Habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. » Sic tritum fuit apud Platonem, Aristotelem et alios hoc proverbium: « Nec Vesper, nec Lucifer ita admirabilis ut justus. »

Tertio, et optime S. Hieronymus, Haymo, Adamus, Lyranus, et Dionysius, hæc referunt ad diem iudicii, et ad resurrectionem: eo enim avolat Propheta. Nam tunc cadent urbes et turres, tunc luna renovata et glorificata splendebit ut sol, et sol septuplo, id est longe solio, erit clarior, idque ad hoc ut sol et luna consequantur cursus et laboris sui præmia. Unde erit tunc cælum novum et terra nova. Ita S. Hieronymus, Lyranus et Glossa; quæ tamen falso addit augendam esse lucem solis et lunæ, eo quod illa per peccatum fuerit imminuta, de quo § proximo.

Cur? Porro hoc lumen sol et cæli accipient, non ex splendore corporum Beatorum, ut vult Richardus in IV, dist. XLVIII, art. 2, ad 5, sed immediate a Deo, idque primo, ut ita in cælis Dei majestas resplendeat; secundo, ad majus gaudium et gloriam Beatorum, utque inter locum et locatum, id est inter cælum et corpora gloriosa Beatorum decens et congrua sit proportio; tertio, ut sol et luna sibi invicem opposita; divisim, sed clare et gloriose totum utrumque hemisphærium in omne ævum illuminent; nec enim tunc solis, lunæ aut cælorum ullus amplius erit motus.

Mystice, Auctor apud S. Augustinum, *Quest. CV*: In cælo, ait, fulgebunt ut sol justus, maxime qui relictis omnibus secuti sunt Christum. Hi enim, utpote in justitia et sanctitate illustres, recte soli et lunæ comparantur; quia in cælo cæteris septuplo clariores sunt futuri; similes enim erunt Christo, *Joan.* cap. III, vers. 2, ut merito resurrectio eorum soli ac lunæ conferatur, cæterorum vero stellis, *epist. I ad Corinth.* cap. IV, vers. 41.

Sicut lux septem dierum. — Id est sicut sol luxit primis septem mundi diebus, antequam peccaret Adam. Ita S. Hieronymus, Haymo et Glossa: putant enim ipsi primis septem mundi diebus solem clarius quam jam habuisse lumen, sed illud ob peccatum Adæ fuisse imminutum. Verum obstat quod sol et luna creata sint quarto die mundi, Adam vero sexto, quo et peccavit, uti communiter docent Patres; ergo ante ejus peccatum sol non potuit septem, sed tribus tantum diebus lucere.

Secundo, ergo et genuine, *q. d.* Lux solis erit septuplo major, unde Vatablus vertit, *erit tanta quanta est lux septem dierum.*

Sic Claudianus, lib. *De Raptu Proserpinæ*, con-

solantem et promittentem ei miram lucem Plutonium inducit:

Amissum ne crede diem, sunt altera nobis
Sidera, sunt orbes alii: lumenque videbis
Purius, Elysiumque magis mirabere solem,
Cultoresque pios.

IN DIE QUA ALLIGAVERIT DOMINUS VULNUS, — quando scilicet Deus vulnus omnis corruptionis, miseriæ, tristitiæ, mortalitatis sanabit in nobis per quatuor dotes corporis gloriosi.

27. ECCE NOMEN DOMINI VENIT DE LONGINQUO. — Vers. 27. Cyrillus, S. Thomas, Hugo, Forerius, hæc referunt ad stragem Babyloniorum, *q. d.* Post longum spatium, puta post ducentos annos veniet Dominus eversurus Babylonem per Cyrum. Alii hæc referunt ad stragem Sennacherib et Assyriorum; sed illa non venit de longinquo; sub hoc enim tempus, scilicet circa annum 15 Ezechiae, contigit.

Secundo et genuine, S. Hieronymus, S. Thomas, Hugo et Lyranus hæc referunt ad diem iudicii: de eo enim egit vers. præced. et agit in seq., maxime vers. 33, ubi loquitur de igne Topheth, id est gehennæ.

Sensus ergo est, *q. d.* « Ecce nomen, » id est majestas, potentia et vindicta irati Dei, quam ipse in die iudicii exercebit in reprobos, longo post tempore veniet. Unde sequitur: « Ardens furor ejus, » etc.

Mystice, Sanchez: Vindicta, ait, Dei venit de longinquo; quia venit de peccatorum nostrorum duritie, quæ longe abest a Deo, cogitque eum prosilire ad vindictam, cum ex se et natura sua sit clementissimus, et a puniendo alienus ac remotus.

ARDENS FUROR EJUS. — Est pulchra hypotyposis Dei irati: solent enim irati oculis scintillantibus, fumante naso, ex lingua et labiis flammis emicantibus, spirare furorem.

28. SPIRITUS EJUS VELUT TORRENS INUNDANS, — Vers. 28. *q. d.* Halitus qui efflabatur ab ore indignabundo Dei, tam erat vehemens, ut solus prostraturus videretur omnes hostes; non aliter atque incitatus torrens, qui ad medium usque collum intumuit, homines prosternit, obruit et mergit. Ita Sanchez. Nota: « Torrens inundans » est proverbium significans maximam tum copiam, tum celeritatem, tum impetum, tum stragem et cladem. Hæc enim involvit « torrens, » præsertim « inundans. » Sic Seneca in *Oedipo*:

Aurea torrenti deducens flumina ripa:

« Torrenti, » hoc est exundante, per catachresin.

AD PERDENDAS GENTES IN NIHILUM, — ut jam non sint in terra, sed in inferno; in terra ergo erunt nihil: in inferno cremabuntur et annihilabuntur quantum est ex vi ignis et combustionis; sed Deo eos conservante ad æterna tormenta, nunquam erunt nihil vel annihilati.

Ex Hebræo verti potest cum R. David, Pagnino et Vatablo, *ad cribrandas gentes cribro vanitatis*, id est ventilatione inutili, id est quia non purgantur grana, sed perduntur, et in ventum eji-
ciuntur omnia, quæ sunt in vanno.

ET FRENUM ERRORIS, QUOD ERAT IN MAXILLIS POPULORUM. — *Primo*, Forerius et Sanchez exponunt, *q. d.* Frenum et jugum quod Sennacherib et Chaldæi imposuerunt Judæis, quo eos a patria extorres per varias regiones, multos etiam a patria religione ad Gentium deos (ut patet *Jerem. xvi, 13*), vagari et errare fecerunt, Deus perdet et conteret.

Secundo et genuine, *q. d.* Deus in die iudicii auferet et perdet potestatem dæmonis, qua ipse velut freno regebat peccatores, eosque in omnem ducebat errorem et impietatem; consequenter auferet et frenum mundi et carnis, quo multi jam infrenantur. Huc pertinet expositio S. Gregorii, homil. 18 in *Ezechiel*.: « Frenum, ait, erroris maxillas populorum constrixerat, quando idolorum errore obligata gentilitas, Deo vero confessionis dare laudem nesciebat. Sed hoc ipsum erroris frenum jam nobis in canticum versum est, cum gaudente psallimus atque cantamus: Omnes dii Gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit. Bene autem dicitur: Sicut vox sanctificatæ solemnitatis; quia dum confessionis laudem Deo reddimus, in sanctificata solemnitate gaudemus.»

Vers. 29. 29. CANTICUM ERIT VOBIS SICUT NOX SANCTIFICATÆ SOLEMNITATIS. — Ita legendum, scilicet *nox*, uti legunt Romana, Hebræa, Chaldæa; *vox*, uti legunt Plantina et alia. Jam *primo*, dicit, « sicut nox; » quia, inquit Pintus, cum mane esset immolanda victima, Judæi totam noctem præcedentem cum lætitia et canticis transigebant. *Secundo* et genuine, loquitur Propheta sanctis et electis, qui in cælo canent « canticum quasi nox » (id est « noctis; » est antiptosis Hebraica: Hebræi enim carent casibus; unde unum pro alio, imo pro omnibus usurpant); « sanctificatæ solemnitatis, » non Paschæ, sed transitus maris Rubri, *q. d.* Canent Beati tale canticum, quale cecinerunt Hebræi, quando nocte transito mari Rubro, et submerso Pharaone cecinerunt: « Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est, » *Exod. xv, 1*. Hoc enim canticum Mosis cantaturos electos docet S. Joannes, *Apoc. xv*. Ita S. Hieronymus.

Aliqui per *noctem* accipiunt noctem nuptiarum, qua Hebræi, inquiunt, ex deserto, id est ex hortis, cum tibiis et symphonia in montem, id est in Jerusalem, pergebant, *q. d.* Canticum Beatorum simile erit epithalamio sive hymenæo; sed nuptiæ nusquam vocantur, nec erant tum « sanctificata solemnitas. »

SICUT QUI PERGIT CUM TIBIA, UT INTRET IN MONTEM DOMINI. — Solebant enim vota reddituri et sacrificaturi, exsultantes cum citharis et tibiis ire ad templum, sive ad Deum, qui est fortis, imo fortitudo, Israel.

Vers. 30. 30. ET AUDITAM FACIET. (*q. d.* Dominus notam

faciet toti orbi potentiam vocis suæ, qua quasi tonitru impios in tartara præcipitabit, sanctos in cælum transcribet): IN, etc., FLAMMA IGNIS (tum conflagrationis mundi, tum gehennæ), ALLIDET IN TURBINE, — id est quasi in turbine et grandine. Est catachresis, significans quod Deus terribili modo et horribili impetu reprobos perdet. Vide *Can. XXXVI*. Ita S. Hieronymus.

31. A VOCE ENIM DOMINI PAVEBIT ASSUR. — *Assur*, Vers. 31. id est diabolus, ac quivis tyrannus et oppressor, Dei sententia ferietur et damnabitur. Ita S. Hieronymus. Alludit ad Assur, id est ad Sennacherib, qui a Deo vindice fuit percussus.

32. ET ERIT TRANSITUS VIRGÆ FUNDATUS (id est Vers. 32. virga sive flagellum hoc Dei transiens per reprobos, eosque percutiens, erit fundata, id est fortis, firma, stabilis et perpetua in inferno: itaque) IN TYMPANIS ET CITHARIS (id est cum summo sanctorum jubilo et triumpho), ET BELLIS PRÆCIPUIS (id est inclyto et glorioso pugnandi et hostes subjugandi modo, scilicet solo nutu et imperio, quique celebrari solet cum tympanis et citharis, uti factum est Mosi, *Exod. xv*, et Davidi contra Goliath), EXPUGNABIT EOS: — mire enim gaudebunt Sancti de hostibus suis impiis victis, calcatis et æternæ damnationi addictis. Ita S. Hieronymus.

Secundo, Vatablus exponit, *q. d.* Deus vincet Assyrios non armis, nec serio pugnans, sed tanquam ludens.

Tertio, Forerius, *q. d.* Assyrii et Sennacherib vincentur, non armis, sed sacrificiis, quæ cum tympanis et citharis offerebantur: plus enim ad victoriam valent piorum preces, quam militum arma. Hebraice enim תנופה *tenupha*, quod Noster vertit « præcipuis, » significat elevationem et agitationem, indeque victimam, quæ in sacrificio Deo omnium creatori elevando et agitando eam ad quatuor plagas mundi in modum crucis, offerretur.

Verum potius bellum *tenupha*, est bellum acre et illustre, quo victor hostem quaquaversum agitat, uti leo taurum; aut quo quasi certus de victoria manuum elevatione ovat, exsultat, et quasi triumphum agit inter pugnandum. Recte ergo Noster vertit, « bellis præcipuis; » ac proinde primus sensus magis est genuinus; Septuaginta *tenupha* vertunt commutationem; vertunt enim, ipsi cum tympanis et cithara pugnabunt contra eum ex commutatione.

33. PRÆPARATA EST ENIM AB HIERI TOPHETH. — Vers. 33. Chaldæus, *gehenna*; Septuaginta, *vallis profunda*. Topheth enim fuit gehenna, id est vallis filiorum Ennom, juxta Jerusalem, ubi Judæi filios cremabant idolo Moloch, et, ne ejulatu eorum moverentur, pulsabant תוף *toph*, id est tympana; inde locus dictus est Topheth, quasi Tympanum, et a possessoribus dictus est Gehenna: unde ob similem crudelitatem et incendium, infernus dictus est Topheth, et Gehenna.

Jam *primo*, S. Cyrillus, S. Thomas, Hugo, Fore-

Topheth est infernus, cur?

rius et Sanchez hæc referunt ad Assyrios et Chaldæos, putantque Sennacherib copias ab Angelo in Topheth esse cæsas, imo combustas, sicut in Topheth cremabantur infantes idolo Moloch. Rursum Chaldæis et regi, ut vertit Pagninus, scilicet Balsari, « præparata » fuit a Deo sua « Topheth, » scilicet in Babylone, ubi insepultus in sterquilinum projectus est, et computruit : sicut in Topheth erat sepultura Judæorum, qui ibi putrescebant, ut docet Jeremias cap. XIX, 11. Septuaginta plane aliter vertunt, nimirum, *tu enim ante dies decipieris*. Ita enim legunt Complutenses, licet Romani codices Caraffæ habeant, *tu enim ante dies exigeris*; facilis enim lapsus fuit ex ἀπαρτίβισι, id est decipieris, in ἀπαρτίβισι, id est exigeris. Causa hujus diversitatis est, quod Septuaginta Topheth, vel, ut hebraice est Tophete, acceperint non ut nomen proprium, sed ut futurum verbi, פתח patha, id est illexit, decipit.

Secundo et genuine, dat hic Propheta causam cur dixerit, vers. præced., transitum virgæ Dei in impios esse fundatum, id est perpetuum; quia scilicet præparavit eis ab heri, id est ab olim, ab initio mundi, Topheth, id est gehennam. De Topheth origine, etymo, etc., dicam Jerem. VII, 31 (1).

Judæi ex hoc loco putant « Topheth, » sive gehennam, creatam esse a Deo secundo die mundi, quia ille dies tantum habuit « heri, » id est unum diem priorem; verum « heri » omne tempus præteritum significat, uti ostendi Hebr. XIII, 8; vide dicta Gen. I, 4, ubi ostendi infernum statim post lapsum Angelorum primo mundi die esse conditum. « Heri » ergo significat primo, quod damnatis tormenta et incendia semper sint nova ac recentia, perinde ac si hesternæ die inchoassent. Secundo, æternitatem eorundem : quia in æternitate, utpote stabili et immobili, quodcumque sæculorum spatium perinde est atque dies hesternæ : ideoque quovis æternitatis momento sic erit acer ignis ille gehennalis, ac si hodie arderet, et heri coëptus esset incendi, inquit Sanchez.

Nota hic sex conditiones gehennæ. Prima est, quod sit « Topheth, » id est locus incendii et tympani quo pulsantur. Secunda, quod ab « heri, » id est ab initio mundi, impiis sit præparata. Tertia, quod « profunda, » quia juxta centrum terræ : unde, Job I, 21, vocatur « terra tenebrosa et operata mortis caligine. » Vide ibi S. Gregorium. Quarta, quod sit « dilatata; » tum quia ventrem habet amplum, ut capiat tot millones hominum; tum

quia os habet apertum et hians, ut damnatos absorbeat : hinc infernus comparatur feræ fementi, et præ fame hianti, et rictum oris dilatanti, ut cibum vel hominem devoret. Unde dicitur Habac. II : « Dilatavit quasi infernus animam suam; » et Isaia V : « Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino. » Nimirum « infernus insatiabiliter cava guttura pandit. » Quocirca hebraice infernus dicitur שְׂעוֹל sceol, id est postulans; quia, ut dicitur Prov. XXX, 15 : « Tria sunt insaturabilia, et quartum, quod nunquam dicit : Sufficit; infernus, et os vulvæ, et terra, quæ non satiatur aqua : ignis vero nunquam dicit : Sufficit. » Quinta inferni conditio sequitur, cum ait :

NUTRIMENTA EJUS, IGNIS ET LIGNA MULTA. — Per « ligna, » quæ commune sunt ignis fomentum, aliud quodlibet per catachresin intelligit; quale erit sulphur æternum, et idem numero semper ardens, ut dixi Apoc. XIX. Rursum ipsa corpora damnatorum : hæc enim vocantur ligna, Lucæ XXIII, 31; Eccli. XI, 3. Calvinus ignem, etc., metaphoricè accipit pro punitione Dei. Negat enim damnatos in gehenna uri igne, adeoque asserit penam damnatorum non esse aliud, quam quod apprehendant jugiter Deum sibi esse iratum : hæc enim apprehensione eos torqueri et cruciari. Verum Scriptura et Christus damnatis verum ignem ubique comminatur : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, » ait ipse, Matth. XXV, 41. Idem docent Ecclesia, S. Augustinus omnesque Patres. Vide hic quam res fidei enervet Calvinus, quamque metum Dei et inferni hominibus eximat, dum eum facit imaginarium et phantasticum. Hæc est fraus diaboli, et homines sine metu gehennæ impune peccent.

FLATUS DOMINI SICUT TORRENS SULPHURIS SUCCEDENS EAM. — « Topheth, » sive gehennam. Hæc est sexta gehennæ conditio. Sicut ergo de Beatis dicitur, Psal. XXXV : « Torrente voluptatis tuæ potabis eos, quoniam apud te est fons vitæ, » qui scilicet jugiter in æternum Beatis vitam et gaudia eadem semper instillet : sic a Deo torrens sulphurei ignis erumpet, qui eodem semper ardore damnatos in æternum cruciet.

Porro, « flatus Domini » est spiritus procellosus divinitus ibi excitatus ad acuendum ignem, sicut ventus excitat incendium Ætnæ; vel est vis divina ignem jugiter conservans, qua ignis ille perpetuo absque consumptione ardebit. Hic flatus perinde gehennam succendet, ac si torrens ardentis sulphuris in eam infunderetur : quid magis horrendum animo concipi queat?

« Infernus lacus est sine mensura, profundus sine fundo, plenus ardore incomparabili, plenus fœtore intolerabili; ibi miseria, ibi tenebræ, ibi ordo nullus, ibi horror æternus; ibi nulla spes boni, nulla desperatio mali, » ait Hugo, lib. IV De Anima : « Horrendo modo fit miseris mors sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu;

(1) Fingit vates, interitum hostis descripturus, magnam quamdam pyram ex materia ustili lignisque multis in lata aliqua valle paratam instructamque esse, ab halitu divino incendendam, in quam conjicienda sit hostis consumendus.... Jam fingit Propheta, ironia admodum acuta, regem curasse, ut spatium sit satis amplum et sufficiens in illo loco, rogo parando et exstruendo, in quo hostes possint comburi; non quod sibi hoc propositum habuerit Hiskias, quam quod id tam commode evenerat, quam si hoc revera sibi proposuisset. (Rosenmuller.)

quia et mors semper vivit, et finis semper incipit, et defectus deficere nescit. Mors perimit, et non extinguit; dolor cruciat, sed nullatenus pavorem fugat; flamma comburit, sed nequaquam tenebras excutit, » ait S. Gregorius, IX *Moral.* xxx.

Morale,
de tor-
mentis
gehennæ.

Moraliter, disce hic quanta sint gehennæ tormenta, quam æterni ignes; eos sæpe meditare, semper ob oculos pone, cum te illecebra ad peccatum sollicitat, cum venus, cum socii; pone digitum in igne, in candela ardente ad pauca momenta, ac dicito tibi: Si tantus est cruciatus candelæ urentis momento, quantus erit cruciatus ignis gehennæ urentis in æternum? « Ego pœnitere æternum tanti non emo; » ego modicum mel æterno felle, imo igne non mereor. S. Gregorius, lib. IV *Dialog.*, refert Petrum eremitam defunctum, et protinus corpori restitutum narrasse, se inferni supplicia et innumera loca flammaram vidisse, atque in eis quosdam potentes hujus sæculi spectasse: qui cum jam ductus esset, ut in illa et ipse mergeretur, subito angelum corusci habitus apparuisse, qui eum in ignem mergi prohibebat, dicens: « Regredere, et qualiter tibi post hoc vivendum sit, cautissime attende. » Reviviscens tantis se jejuniis vigiliisque constrinxit, ut eum inferni vidisse et pertimuisse tormenta, etiamsi taceret lingua, conversatio loqueretur. Ibidem S. Gregorius narrat virum illustrem Stephanum defunctum, ductum ad inferni tormenta, vidisse multa, quæ prius audita non credidit: cumque sisteretur iudici, audivit: « Non hunc adduci, sed Stephanum ferrarium jussi. » Qui statim reductus in corpus est, et Stephanus ferrarius, qui juxta eum habitabat, eadem hora defunctus est.

Pergit S. Gregorius: Miles, ait, quidam exanimis ad se rediens hæc se vidisse asserebat: « Pons erat, sub quo niger atque caliginosus, fœtoris intolerabilis nebulam exhalans fluvius decurrebat. Transacto autem ponte, amœna erant prata atque virentia, odoriferis herbarum floribus exornata, in quibus albatorum hominum conventicula esse videbantur: tantusque in eodem loco odor suavitatis inerat, ut ipsa suavitatis fragrantia, illic deambulantes habitantesque satiaret: ibi mansiones erant diversorum, singulæ magnitudine lucis plenæ: ibi quædam miræ potentiæ ædificabatur domus, quæ aureis videbatur laterculis construi, sed cujus esset, non potuit agnosci. Erant vero super ripam prædicti fluminis nonnulla habita-

cula; sed alia exsurgentis fœtoris nebula tegebat, alia autem exsurgens fœtor e flumine minime tan-gebat. Hæc vero erat in prædicto ponte probatio: ut quisquis vellet per eum injustorum transire, in tenebrosam fœtentemque fluvium laberetur; justus vero, quibus culpa non obsisteret, securo per eum gressu ac libero ad loca amœna pervenirent. »

Quomodo Josaphat a Barlaam conversus, ductus fuerit in paradisum et infernum, qualiaque et quanta ibi viderit, quibus tentationem libidinis gravissimam plane superavit, imo in ægritudinem et virium defectum incidit, narrat Damascenus in ejus *Historia*, cap. xxx.

Joannes Climachus, *gradu* 4, narrat se in visitatione monasteriorum fratrem quemdam qui culinæ curam habebat, reperisse singulari lacrymarum gratia præditum: quem rogans, unde eam adeptus esset, audivit ab eo « se nunquam arbitratum in culinæ ministeriis servire hominibus, sed in suis fratribus de Apostolis bene mereri; et ex ignis quem perpetuo cernebat conspectu, vasta ignis inferni incendia animo vassasse: quæ consideratio uberes ex oculis lacrymas solebat elicere. » Ita et noster P. Franciscus Borgia, meditatione inferni ad tantam sui mundique despicentiam pervenit, cumque febris æstualet: « Hinc ait, conjice, Franciscæ, quantæ sint inferorum flammæ. »

S. Gregorius, IV *Dialog.* xxx, asserit virum quemdam sanctum et solitarium vidisse Theodoricum regem Gothorum, ea hora qua defunctus est, inter Joannem Papam et Symmachum Patri- cium, quos injuste occiderat, discinctum, discalceatum, et vinctis post terga manibus, in ollam Vulcaniam, quæ in Lipari insula est, jactari. Ad eandem ollam Ebroini tyranni animam navi duci, audivit a nautis quidam ab Ebroino excæcatus, uti narrat Ado in *Chronico*, ætate 6.

S. Maria Oigniæ vidit matrem suam defunctam, dicentem se esse damnatam ob bona injusta quæ possederat; et quia, inquit, non volui advertere quid contra Deum in meo hospicio, et a meis subditis ageretur. Quod audiens Maria conformavit se mox Dei voluntati, ac benedixit justum Dei judicium, uti refert Cardinalis Vitriaco lib. III *Vitæ* ejus, cap. xi.

Memorare novissima tua, memorare gehennam, et in æternum non peccabis. O Topheth! o gehenna! quam acris! quam ampla! quam diuturna es!

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Decem tribus vae et exitium intentat, quod ab Assyriis invasæ opem non Dei, sed Ægyptiorum implorarent. Ex adverso, vers. 4, duas tribus sub Sennacherib Deum solum invocantes commendat, promittitque quod Deus eas proteget, sicut leo escam suam, et sicut avis nidum suum rostro et unguibus defendit. Hinc vers. 6, hortatur decem tribus, ut cum duabus ad Deum redeant: quod si faciant, Deum protectorem experientur, uti expertæ sunt duæ, cum Deus pro iis pugmans cecidit castra Sennacherib (1).

1. Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt; et super equitibus, quia prævalidi nimis: et non sunt confisi super sanctum Israel, et Dominum non requisierunt. 2. Ipse autem sapiens adduxit malum, et verba sua non abstulit: et consurget contra domum pessimorum, et contra auxilium operantium iniquitatem. 3. Ægyptus, homo, et non Deus: et equi eorum, caro, et non spiritus: et Dominus inclinabit manum suam, et corruet auxiliator, et cadet cui præstatur auxilium, simulque omnes consumentur. 4. Quia hæc dicit Dominus ad me: Quomodo si rugiat leo, et catulus leonis super prædam suam, et cum occurrerit ei multitudo pastorum, a voce eorum non formidabit, et a multitudine eorum non pavebit: sic descendet Dominus exercituum ut prælietur super montem Sion, et super collem ejus. 5. Sicut aves volantes, sic proteget Dominus exercituum Jerusalem, protegens et liberans, transiens et salvans. 6. Convertimini sicut in profundum recesseratis, filii Israel. 7. In die enim illa abjiciet vir idola argenti sui, et idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum. 8. Et cadet Assur in gladio non viri, et gladius non hominis vorabit eum, et fugiet non a facie gladii: et juvenes ejus vectigales erunt: 9. et fortitudo ejus a terrore transibit, et pavebunt fugientes principes ejus: dixit Dominus; cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem.

VERS. 1. 1. VÆ QUI DESCENDUNT IN ÆGYPTUM. — *Primo*, Leo Cæstris ad litteram per Ægyptum intelligit Romanos, hæcque omnia explicat de excidio Judæorum per Titum. Verum hæc expositio coacta est, et multa alio detorquet.

Secundo, S. Hieronymus, Cyrillus et Haymo hæc referunt ad Judæos, qui, occiso Godolia, timentes Chaldæos fugerunt in Ægyptum.

(1) Sententiæ Cornelii supra expositæ assentiri non possumus, cum in hoc capite Prophetam existimat vicissim intendere, tum Israelitas quibus imminabat Salmanasar, tum Judæos contra quos expeditionem Sennacherib moliebatur; eique sententiæ ex parte nec minimam verisimilitudinem inesse, cum Berthiero arbitramur. Nam hæc prophetia, quæ eodem tempore quo præcedens, edita est, excidio decem tribuum per Salmanasarem facto posterior est; quæ igitur necessitas hujus capituli explanationem intricare, in eo res tam parum inter se consentientes colligendo? Quod eo infelicius excogitatur, quod noster Cornelius, eique assentientes caput præcedens intelligunt de Judæis Jeremiæ coævis, qui contra Dei mandatum in Ægyptum fugerunt; porro hæc dubium est hocce XXXI caput esse cap. XXX continuationem. Hic igitur, sicut supra, vel Judæos tempore Sennacheribi expeditionis, vel, quod minori verisimilitudine gaudet, Judæos Jeremiæ coævos intelligendos censemus.

Tertio, melius Adamus, Sanchez et alii hæc referunt ad Salmanasarem et Sennacherib (ille enim est Assur, de quo vers. 8); tum enim multi Judæi eum timentes fugerunt in Ægyptum. Itaque prior pars capituli spectat ad decem tribus, quæ quia non Dei, sed Ægypti opem imploraverunt, hinc a Salmanasare eversæ, et in Assyriam sunt abductæ: posterior pars spectat ad duas tribus, quæ a Sennacherib vexatæ Dei opem flagitave-

Et quidem superiori capite contumaciam Judæorum Isaias attigerat, qui Ægypto potius quam Deo confidere volebant; sed statim ad felicitatem illorum qui spem suam in Deo collocabant, digressus, sermonem visus est interrupisse. Illuc ergo nunc redit, et illorum stultitiam traducere conatur; non cessat tamen aliquando apertius ab insinuando mysterio de perditione Judæorum, et suorum liberatione.

Hoc itaque caput est veluti repetitio summaria, *primo*, improbationis, quæ fuga in Ægyptum tanquam probrosa, inutilis et noxia arguitur, 1-3.

Secundo, consolationis quæ, *primo*, Dei auxilium ad populi tutelam ac liberationem velox et efficax promittitur, 4, 5; *secundo*, Judæorum conversio et idololatriæ abolitio prædicatur, 6, 7; *tertio*, Assyriorum accepta ab Angelo strages, fuga et terror prænuntiantur, 8, 9.

runt, ideoque salvatæ sunt. Ita Adamus et Sanchez (1).

Vers. 2. 2. IPSE AUTEM SAPIENS ADDUXIT (adducet : est enim prophetia) MALUM. — *Sapientem* vocat Deum, quem opponit sapientiæ, quam sibi Ægyptii insipienter arrogabant, *Isaia*, XIX, 11 (2).

ET VERBA SUA NON ABSTULIT, — id est non auferet, non revocabit, sed perficiet, id quod verbo suo minatus est. Est miōsis vel liptote, *q. d.* Deus qui in consiliis suis sapientissimus est, tam Ægyptiis quam Samaritis in Ægyptum fugientibus adducet malum, id est cladem per Sennacherib; neque enim minas in eos auferet, sed consurget acer ultor contra domum, id est contra decem tribus, quæ spreto Deo ad vitulos aureos, et ad Ægyptios confugerunt.

ET CONTRA AUXILIUM OPERANTIUM INIQUITATEM, — id est contra Ægyptios, qui decem tribubus auxiliantur, suntque homines scelerati et operantes iniquitatem. Alii vertunt, *contra auxilium opificum vanitatis*. Opifices autem, sive artifices vanitatis, vocari Judæos, quod inani præsidio se adversus Dei manum vindicem munire cogitent, scilicet illicito auxilio Ægyptiorum. Docemur hic in adversis et periculis nihil esse melius, quam abnegato proprio sensu, nos totos subijcere Deo; quia in tota cavendi sollicitudine, qua se macerant increduli, nihil est firmum : imo ira Dei fallacibus his carnis artificiis quasi data opera provocatur.

Vers. 3. 3. ÆGYPTIUS, HOMO, ET NON DEUS. — « Ægyptus, » id est Ægyptius, *q. d.* Ægyptii homines sunt fragiles et imbecilles; ut quid ergo ad eos confugitis, et non potius ad Deum immortalem et fortissimum, contra quem pugnare tantumdem est, ac si caro, id est homo, pugnet in spiritum, id est in ventum, aut potius in angelum vel dæmonem?

DOMINUS INCLINABIT MANUM SUAM, — scilicet ad percutiendum tam Ægyptios, qui præbent, quam decem tribus, quæ ab eis exspectant auxilium (3).

(1) Dixerat in propositione : *Væ his... qui innituntur equis*. Id vero mox declarat. Cum enim equorum duplex possit esse usus in præliis, ut vel jungantur *curribus*, ex quibus more veterum a bellatoribus pugnabatur, vel sesoribus in prælio serviant; utrumque distincte recitat : *Quique*, ait, *confidunt curribus, quod multa sunt, et equitibus, quod valde numerosi sunt*. (Rosenmuller.)

(2) « Ipse autem sapiens. » Sensus constat; sed apertius redditur si non omittatur conjunctio quæ est in Hebræo, et *adduxit*, etc. Initio superioris capitis vidimus quo pacto suæ prudentiæ et consilii innixi auxilium Ægyptiorum implorare decrevisserunt. Ad illud ergo respiciens non sine quadam irrisione addit : *Est autem ipse quoque sapiens, q. d.* Ipse quoque Dominus juxta sapientiam suam scit quid facto opus sit; et quid vestra isthæc contumacia mereatur ut non ignorat, ita quoque vicem sapientissime rependet. (Forerius.)

(3) Verum quonam pacto corruerint tam qui auxilium petebant Judæi, quam qui eos adjuverunt Ægyptii, atque ob hoc crimen consumpti sint, nō fallor, ex Scripturis ostendi non potest; præsertim temporibus Sennacherib,

4. QUIA HEC DICIT DOMINUS. — Probat a contrario exemplo male fecisse Samaritas, quod non ad Deum, sed ad Ægyptios confugerint : quia scilicet duæ tribus invocantes Deum tantum, ab hoste incolumes evaserunt.

QUOMODO SI RUGIAT LEO. — Hic transit ad Ezechiam et duas tribus quæ pressæ a Sennacherib, non ad Ægyptios, sed ad Deum confugerunt : ideoque Deus, quasi leo fortissimus pugnans pro sua præda et esca, eas tutatus est.

Notat Procopius leonem cum prædatur, *primo*, rugitu suo percellere tam pecora quam custodes; deinde illos invadere et discerpere : sic Deum primo rugire, id est minari per Prophetas; deinde homines obstinatos in suis peccatis contundere, lacerare et disperdere (4).

5. SICUT AVES VOLANTES. — Deum protectorem Ezechie comparavit *primo*, leoni, ob fortitudinem, quia potest suos tutari. *Secundo*, hic comparat avi incubanti pullis, quæ vult omnibus modis eos ab accipitre et aucupe protegere, imo vitam suam pro pullis periculo objicit. In leone ergo notatur robur, in avibus pietas, clementia et sedulitas : hæc ut velit, illud ut possit conservare eos qui se Dei fidei et opi commiserunt.

Nota : Cap. x, 14, Sennacherib minabatur Judæis et gentibus, se eos quasi nidos cum pullis perditurum : hic alludens et quasi respondens ei Dominus, promittit se Judæos defensurum, sicut avis rostro et alis nidum et pullos defendit, dum eos in nido nutrit et sensim volatui assuefacit.

de quibus est sermo : præter id quod Ægyptios velle auxilium præstare potentibus Judæis nihil culpæ erat. His adde quod versus sequentes non ruinam Ægyptiorum sed Assyriorum continent. Quod si ruinam hanc ad alia tempora referas (ut certe, si historiæ insistas, oportet referas), quorsum fiduciam in Ægyptios, et ob hanc interitum ac consumptionem eo tempore eis objicit, quo de interitu Assyriorum et liberatione Jerosolymitanorum verba facit? Annon hæc satis indicant, in perditione Assyriorum, hostium populi Dei perditionem, nempe Judæorum, tanquam in typo, et in liberatione Jerosolymorum liberationem servorum Dei de tyrannide Judæorum vidisse Isaia? Ridebunt, scio, infideles Judæi hanc interpretandi rationem : sed quid non boni et veri illi rident?

(Idem.)

(4) « Quia, » etc. Si utrosque simul *consumendos* denuntiabat, quid est hoc quod quasi rationem reddens, aut certe exponens quod dixerat, his duobus versibus Jerosolymitanos salvandos, et vers. 8 et 9, Assyrios, qui Jerosolymam oppugnabant, perdendos commemorat? Ergo Jerusalem quam Deus tunc circummunivit ac protexit, alterius Jerusalem, id est domus servorum Dei, typum gerebat; Assyrii autem tam Judæorum quam omnium hostium populi Dei erant umbræ quædam. Consumuntur autem non solum ipsi hostes, sed omnia ipsorum auxilia in quibus habent fiduciam, totaque eorum sapientia absorbebitur. (Idem.)

Eadem imagine utitur Homerus, *Iliad.* XVIII, 161 :

Ὡς δ' ἀπὸ σώματος ἐστὶ λείων ἄβυσσα δύνανται
Ποίμανες ἀγρῶν μὲγα παναντία διασθαι ;

Et fulvum leonem, cum valde esurit, a corpore abigere non possunt pastores, qui in agris degunt.

Sic Christus, *Matth. XIII*, comparat se gallinæ pullos suos sub alis congreganti. Ita S. Hieronymus.

Hinc symbolice, Plato in *Phædro*, ait Castrius, viros sublimes et divinos asserit fieri volucres, et pennas progenerare, quibus quasi aves et aquilæ ad cælum avolent.

VERS. 6. 6. CONVERTIMINI SICUT IN PROFUNDUM RECESSERATIS. — Hebraice efficacius, *sicut profundastis iniquitatem, q. d.* Sicut profunde a me declinastis, et descendistis ad idola et scelera vestra : ita nunc serio ex profundo imoque corde ad me redite. Alloquitur decem tribus, ut exemplo duarum ad Deum redeant; item nonnullos Judæorum ex duabus tribubus, qui sub Achaz cum eo ad idola et scelera declinarant (1).

7. IN DIE ENIM ILLA ABICIET VIR IDOLA. — Hæc pendent et explenda sunt vers. seq., *q. d.* Convertimini ad Deum, o decem tribus! sic enim ejus opem experiemini, perinde ac mox experientur tuæ tribus, cum abjectis omnibus idolis, quæ nonnulli eorum tempore Achaz fecerunt, unanimes toto corde me colent, meque invocabunt : tunc enim liberabo eos, ac eadæm Assur, id est Sennacherib eos oppugnantem.

VERS. 8. 8. ET CADET ASSUR IN GLADIO NON VIRI. — Hinc patet hic agi non de Chaldæis, sed de Sennacherib : hic enim fuit Assur, qui cecidit « in gladio non viri, » sed Angeli, qui una nocte ex ejus copiis cecidit 185 millia. Ita S. Hieronymus. Vide hic, quod mundus non sit aliud, quam perpetua ruina omnis generis et conditionis hominum.

ET JUVENES EJUS VECTIGALES ERUNT, — *q. d.* Assyrii, qui solebant aliis imperare vectigal, jam præstare cogentur tum Chaldæis, tum Persis et Medis, etc. Hebraice est, *et Juvenes ejus in liquefactionem erunt*; id est animis cadent et quasi liquescent. Ita Vatablus. Pagninus, *dissoluti erunt*; Septuaginta, *vincentur*, juvenes scilicet, antea fervidi, bellicosi et feroces. Noster optime vertit, *vectigales erunt* : Hebræi enim vectigal vocant *mas*, id est liquefactionem, a radice *mas*, id est liquavit, eo quod vectigalia opes cujusque liquefaciant, et sensim arrodant et consumant.

VERS. 9. 9. ET FORTITUDO EJUS A TERRORRE TRANSIBIT, — *q. d.* Animus et robor Sennacherib ac Assyriorum transibit, evanesceat et cadet a terrore Domini castra cadentis : omnes enim pavore concussi vel occidentur, vel quasi exanimati fugient.

(1) Hebræus textus sic etiam a quibusdam vertitur : *Convertimini ad eum, cui profundam fecerunt defectionem filii Israel*, hoc est, a quo filii Israel alte defecerunt, tanquam rebellionis quodam gurgite mersi; ut de diversis dictum intelligatur, sed de iisdem rectius intelligendum cum Vulgata censent Berthierus et Rosenmuller. Quorsum etenim, inquit Berthierus, de filiis Israel, scilicet de decem tribubus jam destructis sermo esset? Nonne Judæi Jerosolymam incolentes satis magnæ infidelitatis et ipsi consilii non erant, quin ad Israëlitas recurrere necesse fuisset?

ET PAVEBUNT FUGIENTES. — Pro *fugientes* hebraice est *mines*, id est a vexillo, inquit Vatablus, id est a copiis Angelorum Assyrios invadentium : et forte Angeli habebant vexilla, quasi milites et acies Domini. Chaldæus vertit, *propter miraculum*, scilicet tantæ stragis : noster legit *minnos*, hoc est a fugiendo, id est in fuga, fugientes.

CUJUS IGNIS EST IN SION, ET CAMINUS EJUS IN JERUSALEM. — Mirum est Septuaginta vertere : *Beatus qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem*. Nam et Symmachus vertit, ut noster Interpretes : *Habet ignem in Sion, et cibarium in Jerusalem*; et Aquila ac Theodotion : *Lumen et in Sion, et cibarius in Jerusalem*. Sensus est, quasi dicat : Deus pro Judæis ita vastabit et concremabit Assyrios; quia in altari igne perpetuo sacrificiis ab eis colitur in Sion. *Secundo*, quia in templo habitat quasi civis, imo Dominus Jerusalem. Unde Septuaginta vertunt : *Beatus (Deus) qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem*. Quocirca ipse urbem hanc suam, imo regiam tutabitur, atque quasi ignis egrediens de templo et altari suo, insiliet in Assyrios hostes suos, eosque instar stipulæ et lignorum quasi vorax flamma consumet, inquit S. Hieronymus; vide dicta cap. x 17. *Tertio*, symbolice Sanchez, *q. d.* Ideo Deus habebit ignem et fulmina, quæ ejaculetur in hostes populi sui; quia apud nos ignis in Dei cultum semper ardet : nos ergo exhibemus quasi arma Deo, quibus pro nobis contra hostes utatur, dum eum per victimas et preces nobis conciliamus, ac nostris hostibus infensum reddimus, iramque ejus acuumus : sicut ex adverso nostris peccatis Dei furorem contra nos armamus, eum concitando, et thesaurizando nobis iram, ut ait Paulus Rom. II. 5.

Notent hoc Principes, Magistratus et cives, discantque ecclesias et monasteria non respuere, iisque non præponere domos civium, quasi hi urbem adaugeant : qui enim templa et altaria habent in suis vicis et plateis, Deum in eis habitantem vicinum et domesticum, imo præsidem et tutorem habent, qui quasi ignis eos defendet, « *cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem.* » Scimus quomodo Egyptus in temporalibus æque ac spiritualibus floruerit, cum in ea habitarent Antonii, Macarii, Pambones, etc., imo Oxyrinchum et aliæ urbes pene a monachis habitarentur, ut tanta essent monasteria, quantæ domus; tot, imo plures, monachi quam cives. Videntur idipsum etiam Gentiles, qui proinde in omnibus suis urbibus et cœtibus habuerunt templa, ut deos accolas, imo incolas et præsidem haberent. Audi Plutarchum, lib. *Advers. Colotem*, sub finem : « Si terras obeas, invenire possis urbes muris, litteris, regibus, domibus, opibus, numismate carentes; gymnasiorum et theatrorum necias : urbem templis diisque carentem, quæ precibus, jurejurando, oraculo non utatur, non honorum causa sacrificet, non mala sacris avertere

Ignis
Dei est
in Sion.

nitatur, nemo unquam vidit. Sed facilius urbem sine solo condi posse puto, quam opinione de diis penitus sublata civitatem coire aut constare. Cæterum, id quod omnem continet societatem (scilicet numinis religio, timor et cultus), omnium legum fundamentum est. » Dixit Aristoteles, *Rhetor. ad Alexandr.*: « Deos proniores esse in eos, qui maxime illos colunt. » Ausus gloriari Cicero, orat. *De Aursup. respons.* Romanos, « non caliditate, aut robore, sed pietate ac religione omnes nationes superavisse. »

Prudenter ergo Mæcenas monuit Augustum, apud Dionem Cassium, lib. LII: « Divinum illud numen omni modo, omni tempore, ipse cole juxta leges patrias; et alii ut colant, effice. » Nam, ut ait Diogenes apud Stobæum, « decet quod optimum est, ab optimo coli; et quod imperat, ab imperante. » Et Justinus, lib. VIII: « Jure ille a diis proximus habetur, per quem deorum majestas vindicatur. »

Cur Deus per ignem representetur, et in igne apparuerit, dixi *Exod.* cap. XXIV, vers. 17, et *Deuteronom.* cap. IV, vers. 15, et *Hebr.* cap. XII, 29.

Mystice, hic « ignis » est charitas, qua in Ecclesia maxime colitur Deus. In hac enim, ejusque auctore Spiritu Sancto residet et requiescit Deus in mystica Jerusalem et templo, hoc est in Ecclesia ejusque Sanctis. Unde S. Gregorius, homil. 21 in *Ezech.*: « Ex amore, ait, Domini in Sion ignis, in Jerusalem caminus: quia hic amoris ejus flammis aliquatenus ardemus, ubi de illo aliquid contemplamur: sed ibi plene ardebimus, ubi de illo plene videbimus quem amamus. » Per Sion enim accipit Ecclesiam militantem, per Jerusalem triumphantem: atque plus est esse caminum (in eo enim est vastior flamma) quam ignem. S. Hieronymus per *ignem* accipit illustrationem et judicium Dei, quo justos illuminat, peccatores excæcat et consumit, de quo *Dan.* VII, 9.

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

In typo Ezechie optimi regis describit regnum Christi (ad hunc enim de more avolat) ejusque Rempublicam, puta Ecclesiam, optime constitutam. Ita S. Thomas, Hugo, Lyranus, Vatablus et Sanchez: licet S. Hieronymus, Procopius, Cyrillus et Adamus hæc ad litteram accipiant tantum de Christo, eo quod quædam, quæ hic dicuntur, nimis augusta sint, quam ut convenienter Ezechie: sed Propheta miscet typum cum antitypo, puta regnum Ezechie cum regno Christi; unde quædam habet quæ uni, quædam quæ alteri magis conveniunt, juxta Can. IV et V. Secundo, vers. 9, prophetat et describit cladem Hierosolymæ per Romanos, ac Judæorum desolationem tum temporalem, tum spirituales: quos tamen, vers. 15, consolatur, quod eis et magis Gentibus mittet Spiritum Sanctum, qui eis afferet justitiam et pacem, et requiem opulentam (1).

1. Ecce in justitia regnabit rex, et principes in judicio præerunt. 2. Et erit vir sicut qui absconditur a vento, et celat se a tempestate, sicut rivi aquarum in sili, et umbra petrae prominentis in terra deserta. 3. Non caligabunt oculi videntium, et aures audientium diligenter

(1) Juxta Calmetum, sententia communior quæ asserit in hoc capite de regno Ezechie sermonem esse, hand levioribus difficultatibus subjacet. Nam *primo*, hic prædicatur principem in justitia regnaturum; quæ quidem prædictio, juxta hujus sententiæ fautores, uno anno et aliquot mensibus ante bellum a Sennacheribo illatum (de quo in vers. 10 ageretur), edita esset. Porro illo tempore, Ezechiam jam a decem annis in justitia regnasse constat. *Secundo*, calamitates quas regno Judæ Propheta intentat, vers. 13-15, nullo modo temporibus quæ Sennacheribi cladem, bene vero congruit illis quæ Hierosolymæ expugnationem a Chaldæis subsecuta sunt; ideoque postea (vers. 19 hujus capitis et 1 cap. XXXIII) excidium Babylonis Isaias prædicat. *Tertio* tandem, non satis rationi consentaneum videtur, ut rursus in hoc capite bellum a Sennacheribo illatum prædicatur, cum jam in duobus præcedentibus capitibus, cum cap. XXXII et XXXIII arctissime conjunctis, nec non ejus exercitus clades, ipsiusque fuga, et mors fusius prænuentur.

His de causis, quæ de principe in justitia regnatura hic prædicantur, rectius de Josia, qui tum pietate, tum

æquitate excellit, intelligerentur, et in hac sententia omnia constant, nam post ejus mortem, maximis calamitatibus regnum Judæ et ipsa Hierosolyma afflicta fuere, quæ plenum excidium regni, urbis et templi, aliquot post annos excepit. Quod maxime contra hanc sententiam faceret, forsitan esset vers. 10: « Post dies, et annum, vos conturbabimini, confidentes. » Sed his verbis, quorum non una est interpretatio, nil certi quidquam de tempore quo hoc vaticinium adimplendum esset, definiri potest, cæterum, quælibet sententia admittatur, Prophetam alia feliciora tempora, et alterum regem Ezechia vel Josia sanctiorem, occisis populi Dei hostibus, regnantem vidisse, agnoscendum est; et unum aliumve ex his regibus ut typum, et regnum Filii Dei ut veritatem consideremus, necesse est. Quia imo, ut bene notat Cornelius, quædam angustiora sunt ut his principibus ullo modo congruant, et in sensu litterali ad Christi ætatem referenda.

Primo igitur, statum florentem Judææ sub Ezechia, vel Josia ceu typo, et sub Christo ceu antitypo Isaias depingit: *primo*, ex regis ac principum justitia, et subditorum tutela ac securitate, 1, 2; *secundo*, ex institutione ad doc-

auscultabunt. 4. Et cor stultorum intelliget scientiam, et lingua balborum velociter loquetur et plane. 5. Non vocabitur ultra is, qui insipiens est, princeps: neque fraudulentus appellabitur major: 6. stultus enim fatua loquetur, et cor ejus faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, et loquatur ad Dominum fraudulenter, et vacuum faciat animam esurientis, et potum sitiienti auferat. 7. Fraudulenti vasa pessima sunt: ipse enim cogitationes concinnavit ad perdendos mites in sermone mendaci, cum loqueretur pauper judicium. 8. Princeps vero ea quæ digna sunt principe, cogitabit, et ipse super duces stabit. 9. Mulieres opulentæ, surgite, et audite vocem meam: filiæ confidentes, percipite auribus eloquium meum. 10. Post dies enim et annum, vos conturbabimini confidentes: consummata est enim vindemia, collectio ultra non veniet. 11. Obstupescite, opulentæ; conturbamini, confidentes: exuite vos, et confundimini, accingite lumbos vestros. 12. Super ubera plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili. 13. Super humum populi mei spinæ et vepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudii civitatis exsultantis? 14. Domus enim dimissa est, multitudo urbis relicta est, tenebræ et palpatio factæ sunt super speluncas usque in æternum. Gaudium onagrorum pascua gregum, 15. donec effundatur super nos spiritus de excelso: et erit desertum in Charmel, et Charmel in saltum reputabitur. 16. Et habitabit in solitudine judicium, justitia in Charmel sedebit. 17. Et erit opus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, et securitas usque in sempiternum. 18. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta. 19. Grando autem in defensione saltus, et humilitate humiliabitur civitas. 20. Beati, qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini.

72. 1. 1. ECCE IN JUSTITIA REGNABIT REX, — scilicet Ezechias, et ejus antitypus Christus, cujus principes sunt Apostoli, cum ante Ezechiam regnarit impius avus Achaz, qui urbem et templum idolis polluit. Hæc re ipsa facta sunt post cæsum Sennacherib, et post curationem Ezechia: tum enim tam rex quam populus in plena pace mire coluit pietatem et justitiam. Pulchre Septuaginta, ἀρχόντες πρὸς τὸν θεόν ἀρχόντες, principes cum judicio principabuntur, hoc est imperabunt. Nota: Judicium necessarium est principi; ejus defectu sæpe sub bonis principibus pessime habuit populus: sicut legimus de

trinam salutarem prompta et efficaci, quæ hominibus beneficia conferet opposita pœnis, cap. xxx, vers. 10 et seq. prædictis; tertio, ex discretionem rerum accurata, et frandis ac dissimulationis proscriptione, ubi causas reddit cur bonus rex neque impiis neque avaris mandare debeat magistratus; quarto, ex ingenua et provida administrationis communis cura, 8.

Secundo, vaticinatur conditionem tristem Judæorum, sub captivitatem Babylonicam, vel sub excidium Hierosolymæ per Titum; primo, prænuntiatam Judææ urbibus, sub feminarum opulentarum schemate, 9, 10; secundo, propositam ad luctus et pœnitentiæ excitationem, 11, 12; tertio, descriptam per imaginem vastatorum agrorum, exsilium et dispersionem hominum, 13, 14.

Tertio, prædicat sortem lætorem sub reditu e captivitate et in sensu literali, sublimiori sub promulgationem Evangelii: primo, ob conversionem rerum in meliorem statum a Deo factam, ex quo res tam sacræ, quam civiles optime administrabuntur, 15, 16; secundo, ob inconcussam pacem et quietem, et securitatem, omnimodamque felicitatem, tanquam justitiæ præmium, redditam, 17, 18; tertio, ob vindictam de improbis sumptam, salutem autem innocuis datam, 19, 20.

Nerva, sub quo omnia libebant, ut deterior sub ipso quam sub Nerone multorum conditio foret: quia dissoluta unius segnitie multis improbis licentiæ causa erat.

2. ET ERIT VIR SICUT, etc. — q. d. Quisque fidelium ita tutus erit sub Ezechia, et magis sub Christo, sicut sub tecto quis absconditur, et tutus est a vento; et sicut navigantes in portu se celant, et tutantur a tempestate: imo Ezechias et Christus erunt eis quasi rivus aquarum in siti, et quasi umbra in deserto, cum ardent sol et æstus. Disce hic principem populo esse debere, primo, quasi tectum, quod eum a vento et turbine adversitatum defendat; secundo, sicut portum, qui naves a tempestate excipit et secludit; tertio, sicut rivum sitiienti, debet enim princeps fami et penuriæ publicæ providere; quarto, sicut umbram petrae in æstu, sub qua latet viator in deserto, immunis a solis radiis et ardore. Tyranni enim et nobiles sæpe populum affligunt, non minus quam turbo hominem, tempestas naves, sitis æstuantem, æstus viatorem: qui ergo rex esse cupit, non tyrannus, ab iis populum tutari debet. Vide dicta, cap. xv, vers. 6. Idem docuerunt Gentiles. Aristoteles, lib. VIII Politic. cap. xix, ita tyrannum a rege discernit: « Tyrannus, ait, suum ipsius commodum spectat et querit, at rex subditorum. » Seneca, De Clement.: « Scias (o princeps!) civium non servitutem tibi traditam, sed tutelam; nec rempublicam tuam esse, sed te reipublicæ. » Cicero, lib. V De Republ.: « Moderatori, ait, reipublicæ beata civium vita proposita est, ut ea opibus firma, copiis

locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. » Audi Claudianum *ad Honorem* :

Tu civem patreque geras; tu consule cunctis,
Non tibi : nec tua te moveant, sed publica damna.

Hinc infert Seneca, *Cons. ad Polyb.*, principem debere esse pervigilem : « Omnium, inquit, somnos illius vigilantia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ideo remissum aliquando animum habebit, solutum nunquam ; » additque hoc esse regis, hoc reipublicæ fulcimentum : « Illius, ait, principis magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse pro se sciunt. » Hinc rursus Cyrus apud Xenophontem, lib. VIII *Pædiæ*, censebat « non convenire cuiquam imperium, nisi melior esset iis quibus imperaret. »

Vers. 3. 3. NON CALIGABUNT OCULI VIDENTIUM. — *Videntes* vocat Prophetas, *q. d.* Sub Ezechia, et magis sub Christo, mutatis in melius moribus populi, Prophetæ clariores habebunt a Deo visiones et revelationes, ac populus ad eos audiendum magis erit capax et docilis. Opponit hoc dictis cap. xxxi, vers. 10, ubi dixit Deum ob peccata Judæorum clausisse eis oculos, et operuisse Prophetas; et dictis cap. xxx, vers. 9, ubi dixit eos nolle audire legem Dei. Ita factum videbimus in *Isaia*, cap. xl, et deinceps, ubi tam aperte de Christo aliisque vaticinatur, ut historiam te legere putes, non prophetiam.

Vers. 4. 4. ET COR STULTORUM INTELLIGET SCIENTIAM. — Stulti fuerunt Judæi sub Ezechia credentes pseudoprophetis; sed iis exclusis ab Ezechia et veris introductis, ab eis intellexerunt scientiam veram de Deo rebusque agendis: tumque Deus balborum, id est *Isaia* et Prophetarum, qui antea quasi erant balbi, id est timide, hæsitanter, obscure et imperfecte prædicabant, linguam expediet, ut plane, expedite et velociter oracula Dei proponant populo. Sub Christo vero stulti fuerunt Gentiles, qui stulte idolis et vitis suis serviebant: hi acceperunt scientiam Dei et salutis ab Apostolis, tumque lingua balborum plane locuta est, cum Apostoli antea rudes et inepti, recepto Spiritu Sancto, acceperunt linguas igneas, quibus facundi et fervidi facti sunt ad prædicandum toto orbe Evangelium. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Procopius.

Vers. 5. 5. NON VOCABITUR ULTRA IS, QUI INSPIENS EST, PRINCEPS. — Non loquitur de Sennacherib superbo, ut vult S. Thomas, sed potius, ut Hugo, de Achaz, aliisque impiis regibus, qui fraudulentis fraudulentos constituerunt principes et magistratus populi, quibus jam successerat pius et sapiens rex Ezechias, qui impiis et insipientibus principibus et doctoribus explosis, sibi similes substituit. Rursus, antitype loquitur de tempore Christi, *q. d.* Sub Christo cæci, avari et fraudulentis Pharisæi et Scribæ non amplius habebuntur principes

et doctores: sunt enim stulti, et docent fatuas traditiones, ut sequitur, sed principes et doctores erunt Apostoli virique Apostolici. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Leo Castrius.

Nota hic in rege et rectore maxime requiri sapientiam et prudentiam. Hæc enim uti est « oculus animæ, » teste Aristotele, ita est et regni. Dixit Cicero, lib. V *De Finib.*, « artem vivendi esse prudentiam, ut medicinam valetudinis. » Melius dixit alter, « artem regendi esse prudentiam; » nam, ut ait Menander: « Famulatur omne, quidquid est prudentiæ. » Et Sophocles, *Antigon.*: « Longe prudentia felicitatis primas tenet. » At contra imprudentia infelix, quæ « pleraque et se præcipitat, » ait Sallustius ad Cæsar. Ratio est, quia « nullum animal morosius est, nullum majori arte tractandum, » quam homo, ait Seneca, lib. I *De Clementia*: « Prudentia ergo imperantis propria et unica est virtus, » ait Aristoteles, III *Polit.*; nam plura consilii quam armis geruntur: « Mens una sapiens, plurium vincit manus, » inquit Euripides. Et: « Multa quæ natura impedita sunt, consilio expediuntur, » ait Livius lib. XL. Porro sapientiæ principum pars est non parva, sapientes habere et sequi consiliarios. Esto enim sit princeps sapientissimus: « Si de sua sententia omnia gerat, superbum hunc judicabo magis quam sapientem, » inquit Livius, lib. XLIV. Ita Alexander habuit Callisthenem, Scipio Panætium et Polybium, Augustus Arium et Athenodorum, David Nathan, Joas Joaida, Cyrus Danielelem, Artaxerxes Esdram et Nehemiam; tum ut ornamenta, tum ut adjuncta regni. Hoc Ulysses sapiens voluit apud Homerum, *Odyss.* v, cum Minervam, id est prudentiam, sic affatur:

Atqui ego, si mihi sic assistas, cæcia diva,
Vel tercentum contra homines concurrere pugna
Ausim, te fretus comite, o Dea! et adjutrice.

6. STULTUS ENIM FATUA LOQUETUR. — S. Thomas *Vers. 6.* per *stultum* in telligit Sennacherib, cujus sermo ad Judæos stultus fuit, blasphemus et fraudulentus, annonam et alia multa pollicendo Judæis, ut eos ad deditionem flecteret, quæ non erat præstiturus, sed populum esurientem et sitientem relicturus.

Secundo, alii ad Achaz hæc referunt, qui stulte populum ad idola deduxit, itaque famis, penuriæ et aliorum malorum ei erat auctor. Unde Chaldaeus vertit, *impis impietatem loquentur.*

Verum, ut dixi, hæc spectant tempora Ezechie et Christi, *q. d.* Inspientes et fraudulentis non erunt principes et doctores tempore Ezechie et Christi, uti fuerunt tempore Achaz, Manassis et aliorum impiorum regum: quia tunc palebit per veros Prophetas et Apostolos ipsos fatua loqui, facere iniquitatem, esse hypocritas, *loqui ad Dominum*, id est, de Domino (sic enim Hebræum *Iamed*, id est *ad*, sæpe sumitur pro *in*, id est *de*, ut patet *Hebr.* cap. i, 7, et cap. iv, . 13) *fraudenter*;

quia scilicet labiis eum honorant, cor autem eorum longe est ab eo : tumque patebit eos sua vana doctrina non satiasset animas esurientes et sitiennes veritatem. Id clarum est de Pharisæis tempore Christi, idque tum in rebus temporalibus ; cum enim patri indigenti jubebant filios dicere « corban, » quid aliud nisi patrem esurire et sitire cogebant ? tum in spiritualibus ; verum enim et spirituales Dei cultum ad inanes lotiones et ineptas caeremonias traducebant. Idem clarum est in oculis Gentilium, quæ tunc obmutuerunt ; et in doctrinis Philosophorum : hi enim omnes quasi stulti victi et prostrati sunt a sapientia Christi et Apostolorum, ut docet Apostolus, I Cor. I et II ; quare tunc Apostoli esurientium et sitiientium Deum animas solito pietatis cibo et potu refecerunt ; id eoque ad eos, prioribus relictis, fideles confugerunt.

Nota : Res dicitur fieri vel facta, cum fieri vel facta declaratur, juxta Can. XXIX. Unde Vatablus vertit, *sordidus*, id est avarus, *non dicitur amplius liberalis, neque parvus magnificus : quia sordidus sordida loquetur*, etc. q. d. Tempore Christi veritati locus erit, non simulationi : tunc enim omne vitium æque ac virtus declarabitur ac patescet, atque virtuti sua erit laus, vitio sua infamia ; cum antea pseudoprophetae bonum dicerent malum, et malum bonum, ut fusiis dixi *Isaiæ* x, 5. Videant ergo Christiani, Monachi, Prælati, qui vocantur Fideles, Sancti, Benefici, Religiosi, Venerabiles, Reverendissimi, etc., ut tales se operibus præsentent, quales vocitantur ; ne inane et fucatum gerant nomen et titulum. Porro *stultus fatua loquetur*, paroemia est, quam etiam usurpat Euripides in *Bacchis*, *ὁ μωρὸς μωρὰ λέγει*, *stultus stulta loquitur* ; et Seneca ad *Lucilium* : « Talis hominibus fuit oratio, qualis vita ; » et Democritus : « Oratio, inquit, est εἰδωλὸν τοῦ βίου, simulacrum vitæ. » Sicut ænea vasa tinnitu, sic homines sermone dignoscuntur ; est enim sermo speculum animæ et mentis.

Ver. 7. 7. FRAUDULENTI VASA (id est instrumenta) PESSIMA SUNT. — Nam, ut sequitur, ipse cogitat et concinnat, quomodo perdat mites et pauperes qui justam habent causam, per mendacium et calumniam, q. d. Tales ergo iudices et magistratus, qui sub Achaz irrepererunt, amovebit Ezechias, et pro fraudulentis fideles et sinceros constituet. Sic tempore Christi vasa, id est instrumenta, fraudulentorum Pharisæorum fuerunt pessima ; cogitarunt enim suis astutiis et calumniis per amicos et pecunias perdere Christum et Christianos, cum mites et pauperes Apostoli loquerentur iudicium, id est iustissima et æquissima.

Hebraice est paronomasia כלי כלי רעים *kelai kelaf raim* : *kelai*, id est avari, inquit Vatablus, qui nihil dant, sed multa rapiunt, et in arca concludunt (radix enim כלה *cala* significat claudere, concludere), quales solent esse fraudulentis : qui enim volunt omni modo ditescere, hi per fas et nefas

omnia corradunt : recte ergo Noster vertit, « fraudulentis. » Ita Arias.

8. PRINCEPS VERO EA, QUÆ DIGNA SUNT PRINCIPE, COGITABIT, — q. d. Ezechias dabit ideam optimi principis, ideoque vigil excubabit ut rempublicam sapienter administret, ut duces et magistratus recte dirigat, utque quæcumque bono principe digna sunt, cogitet et exsequatur, quasi animata Dei in terris imago, Deum subditis repræsentans, et terrestris quidam Deus.

Rursum, Christus quasi alter Ezechias, principum Princeps sapienter per se et Apostolos, quasi duces suos, Ecclesiam reget, iisque præerit ac digna Principe geret.

Symmachus vertit, *princeps, ἀρχόμενος*, id est *principatus, constituet, et hic super principatus stabit*, q. d. Christus rex constituet principatus, id est, apostolatus et episcopatus, in Ecclesia, facietque Apostolos, eorumque successores suos duces, et ipse quasi hierarcha et rex eis præerit. Ita S. Hieronymus, Procopius, Castrius.

Hebraice est נדיב נדיב נדיב *nadib nedibot*, id est, ut Vatablus vertit, *liberalis (princeps) liberalia consultat, perque liberalia facta clarus surgit*, q. d. Princeps Christus juxta nomen principis, liberaliter suas gratias erogabit, eoque inclarescet. Princeps enim hebraice dicitur *nadib*, id est liberalis, græce *εὐεργέτης*, id est *beneficus*, Luc. cap. XXII, 25. Principe enim digna, ejusque propria virtus est liberalitas et beneficentia : hæc enim index est animi lati, magni et regii. Quocirca Philo, ad Caium Imperatorem : « Plus, ait, tibi diligendi sunt, Imperator, qui suppliciter petentes beneficia abs te sibi præstari cupiunt, quam qui tibi munera offerre student. His enim debes remunerationem, illi vero debitorem tibi efficiant Deum, qui in propriis numerat quæ in ipsos contuleris, qui remuneraturus est optimis donis humanitatis tuæ et benignitatis institutum. » Alexander Severus Imperator adeo beneficus in omnes exstitit, ut etiam de se nihil meritis ad petendum invitaret, diceretque : « Quid est quod nihil petis ? An me tibi vis fieri debitorem ? pete ne privatus de me querere : » agnoscebat principes viros maxime decere beneficentiam. Ita Lampridius in ejus Vita. Idem roganti quisnam videretur sibi rex optimus ? respondit : « Qui amicos muneribus retinet, et inimicos sibi beneficiis conciliat. » Ita refert Maximus, serm. 9 *De Magistrat.*

Alphonsus Aragonum rex, audiens quosdam acceptis a se beneficiis ingratos esse, ait : « Esto ; nequaquam tamen effecturi sunt, quominus ipse et humanus sim et beneficus. » Ita Panormitanus. Idem : « Oblatrantibus, inquit, canibus et rebellibus offula est obijcienda, » q. d. Malevoli beneficiis vincendi et devinciendi sunt.

Ludovicus XI, Galliarum rex, liberalis erat in viros, præsertim sanctos ; causam rogatus, dixit : « Quia horum precibus vitæ diuturnitatem conciliari mihi posse confido. »

Principis virtus est liberalitas.

Huc spectat aurea Pacati vox in *Panegyri. Theodosii*: « Ego, inquit, nullam majorem crediderim esse principum felicitatem, quam fecisse felicem, et intercessisse inopiæ, et fortunam vicisse, et dedisse homini novum fatum. » Causam subdit: « Nam cum intra ipsum volvantur omnia, et ut ille qui cuncta ambit Oceanus, quas suggerit aquas terris, recipit e terris: ita quidquid in civis manat a principe, redundat in principem; ac rei et famæ bene consulit munificus Imperator. Lueratur enim gloriam, cum det pecuniam reverentiam. »

Vers. 9. 9. MULIERES OPULENTÆ, SURGITE. — Est hic nova prophetia, et alio tempore dicta (non enim in scriptis Prophetarum digerendis servatus fuit ordo temporis), eaque tristis, vel de excidio decem tribuum per Salmanasar, ut vult Sanchez; vel potius, ut S. Hieronymus, de excidio duarum tribuum per Titum et Romanos: nam hæc spectare tempora Christi patebit, vers. 16 et seq. Porro per *mulieres* S. Thomas intelligit Judæos imbelles, et molles ac mulierosos; Chaldæus intelligit urbes Judaicas. Simplicissime per *mulieres* accipias feminas opulentas, in suisque opibus confidentes et superbas: illis enim hic æque ad caput intentat exitium, easque vocat ad lamenta (1).

Vers. 10. 10. POST DIES ENIM ET ANNUM, VOS CONTURBABIMINI, — id est post modicum tempus a me definitum, sed quod vobis definite explicare nolo, ideoque dico: « Post dies et annum, conturbabimini, » et exscindemini per Romanos. Ita Hugo et Adamus.

Alii, « post dies et annum, » id est post longum tempus, quo scilicet dies addentur diebus, et annis anni. Ita Vatablus.

Aliter Sanchez: « Post dies et annum, » inquit, id est post dies unius anni (ut sit hendyadis), post unum annum evertetur Samaria, scilicet anno sexto Ezechiae: hæc ergo dicta sunt ab Isaia anno quinto Ezechiae. Unde hebraice est, *post dies ad annum*, id est qui satis sunt ad annum complendum. Ita ipse (2).

(1) Mulieres quas hic alloquitur vates non proprias esse intelligendas, quod post Grotium et placuit Dæderlinio, sed figuratas, nempe urbes, quæ non solum בְּהִלְיוֹת et בְּנֹת, sed et נְשִׁים dicuntur, *Ezech.* xvi, 41, totius orationis tenor videtur arguere. Etenim Propheta nihil dicit, quod ad mulieres in specie pertineat, ut cap. iii, 16, ubi earum luxum et molliem reprehendit. Recte igitur Kimchius: « *Mulieres* juxta Thargum *provincia*, et ita *filiae* redditur *urbes*: alloquitur civitates Judææ, quæ arbitrabantur se futuras tranquillas et tutas. » Et alius ex Hebræis: « Per *mulieres* intelligit civitates, et per *filias* loca minora, ut sunt castella et villa. *Opulentia* vel *tranquilla*, id est divites, luxuriantes, urbes et vici Judææ prospere, hilariter ac secure ad omnem copiam et abundantiam passi. (Rosenmuller.)

(2) Per יָמִים עַל שְׁנָתָהּ, plures interpretes *biennium* intelligendum autumant, Kimchium secuti qui עָם pro עָם positum, ut *Exod.* xxxv, 22, et יָמִים, annum hic notare observans, ut *Exod.* xiii, 10; *Levit.* xiv, 29, phrasin nostram interpretatur, *annum post annum*, id est biennium

CONSUMMATA EST ENIM VINDEMIÆ, COLLECTIO ULTRA NON VENIET. — *Collectio* est racematio, quæ fit post vindemiam, qua paucae uvæ latentes et reliquæ colliguntur. Jam *vindemia* in Scripturis sæpe significat excidium, racematio scrutinium et stragem paucorum qui excidium effugerunt. Sensus ergo est, ut ait S. Hieronymus: « Post ultimam vastitatem, quæ sub Vespasiano et Tito Adrianoque accidet, non erit alia, sed semel evertetur urbs vestra, ut non sit exspectanda alia captivitas: omnes auferentur, nec remanebunt botri in vinea populis, qui deinde colligendi sint. » Vindemiam enim tum hominum, tum uvarum et frugum intelligit.

11. ACCINGITE LUMBOS VESTROS, — quæ prius otiosæ, quasi domicellæ cultu ornato et splendido domi servis et ancillis imperantes sedebatis, nunc captivæ cultum hunc deponite, vilique veste quasi ancillæ lumbos, ad servile ministerium Romanis dominis præstandum succingite (3).

12. SUPER UBERA (scilicet fame arentia, et super filios uberum vestrorum, præsertim parvulos ab iis adhuc pendentes) FLANGITE, — quia hi omnes vobiscum præda erunt Romanis; hoc est, quod prædixit Christus: « Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus! » *Matth.* xxiv, 19 (4).

SUPER REGIONE DESIDERABILI, — super Judæa patria vestra, amœna et fertili instar vineæ, quam Romani vastabunt, sibi que subjicient, vobis expulsis et occisis.

13. SUPER HUMERUM POPULI MEI SPINÆ, etc. — *q. d.* Judæa punietur et vastabitur a Romanis, ut inculta spinis et vepribus repleatur; quanto magis Jerusalem ita luxurians, ut videantur omnes ejus domus gaudio esse plenæ (5)?

trepidabit, etc. Indicari igitur putat non *tempus*, quo calamitas illa afflictura sit Judæos, sed quamdiu duratura illa sit. Mihi tamen hebræus textus optime verti videtur, *post plures dies ultra annum*, id est brevi, trepidabit et commovebimini. Idem tempus definiendi modus, *quallistriennium* et *dimidium*, pro tempore longiore vide Elichornium, *Comment. in Apocalypsim*, tom. II, pag. 60. (Idem.)

(3) Cum urbes Judaicas semel intulisset sub imagine mulierum, recte persistit in similitudine incepta, proque simplici « *lugete vos incolæ urbium Judææ* » ornate dicit, *laxis fluentibusque, quas luxus amat, exutis vestibus induendas illis esse vestes sordidas et arctas in gravissimi luctus signum.* (Idem.)

(4) Putat Vitringa, Jesum respexisse tum ad locum hunc nostrum, tum ad parallelum, *Osee* ix, 14: *Da iis Jova! Quid vero dabis? Da iis uterum abortientem, et ubera arecentia.* Sensus loci, inquit, nullum ejus tempore calamitatis beneficium majus moderaminis divinæ severitatis dari posse, quam ut matresfamilias nullos gignerent, et lactarent filios.

Propter hanc rationem hunc sensum magis textui coherentem putamus, quam interpretatio quæ verbum hebraicum מָמְאָה per *agros* vertit, de qua Rosenmuller ait: quod tam bene convenit membro sequenti ut ego huic ingeniose interpretationi accedere non dubitem. Nam si vox מָמְאָה per מָמְאָה significat *campi*, per מָמְאָה interpretator *mamma* vel *ubera*.

(5) Alii interpretes, ut Junius, et Tremellius et Coc-

Ver. 14. 14. DOMUS ENIM DEMISSA EST, — id est Jerusalem, quæ olim fuit quasi domus mea, mihi que sacra, dimittam, faciamque ut multitudo urbis, id est urbs tantæ multitudinis (est hypallage), in qua tanta erat frequentia populi, sit relicta et deserta: hoc est quod ait Christus huc alludens: « Domus vestra deserta est. »

TENEBRÆ ET PALPATIO FACTÆ SUNT SUPER SPELUNCAS USQUE IN ÆTERNUM. — *Primo*, Sanchez per tenebras et palpationem accipit arbores densas et sylvas: hæ enim tenebras etiam palpabiles, et horrorem transeunti afferunt.

Porro hæ arbores succreverunt in speluncis, id est in ruinis urbis vastatæ et desertæ: dum enim magnæ moles ruunt, ex vario murorum concursu aliqua intus relinquuntur spatia vacua, sive cavitates instar fornicum et speluncarum.

Secundo, simplicius Adamus, *q. d.* Tam densa erunt rudera et ruinæ tum templi, tum domorum, ut redigantur in antra et speluncas ita profundas et cæcas, ut in iis videantur esse tenebræ palpabiles, idque in perpetuum. Unde patet hæc ad ultimum Judæorum excidium per Titum pertinere. Hinc fit ut locus tam desertus sit « gaudium onagrorum, » ut scilicet onagri feri et sylvestres, et greges ibi habitent et pascantur.

Tertio, Vatablus, Pagninus et Hebræi vertunt, turres et propugnacula in speluncas redigentur perpetuas. Hebraice enim pro tenebræ est *אֶפֶל* *ophel*: pro palpatione *בַּחַן* *bachan*, id est probatio. Hebræi autem tradunt has duas fuisse turres Hierosolymæ: unam dictam *Ophel*, id est tenebræ, eo quod oculi aspicientium ejus cacumen tam altum caligarent: alteram dictam *Bachan*; quod in ejus apice intuendo probaretur, quam firma esset oculi cujusque acies, *q. d.* Hæ duæ turres tam celsæ in profundissimas speluncas corruerunt. Hujus rei fides sit penes illos; nam turris *Ophel* meminit Josephus, Adrichomius et alii chorographi et historici: turris vero *Bachan*, nemo.

Ver. 15. 15. DONEC EFFUNDATUR SUPER NOS SPIRITUS DE EXCELISO. — Qui hæc referunt ad captivitatem Babyloniam, sic exponunt: In Babylone erimus in carcere quasi mortui, donec spiritum vitæ, id est libertatis, nobis restituat Deus, nosque quasi resuscitet, et in patriam reducat, *q. d.* Donec ab exilio, quasi e sepulcro redivivi prodeamus, et redeamus in Judæam.

ceius, *כִּי* nomen esse putant, a radice *כָּחַ*, adustionem significans qua significatione aderat supra III, 24. Ut *no-mex* vocem nostram et accipit Michaelis, sed vertit illam *urticam*, ab eadem illa radice *caona*, quasi ab *wrendo* dictam, unde ab Arabibus *flia ignis* dicitur. Certe huic loco melius convenit nomen dumeti aut herbæ invisæ, in ædium pulcherram ruinis luxuriantis, quam particula causalis, quæ omnino languidi quid habet. Notum insuper est, urticam in ædium ruderibus felicissime provenire, nec id modo apud nos, sed et in Oriente. Hasselquist, pag. 525, 226 *Floræ Ægyptiacæ*: « Urtica Ægypti maxima, — locus: Ægypti rudera, mense martio. »

(Rosenmüller.)

Verum referendo hæc ad excidium per Titum, uti retuli cum S. Hieronymo, hic est sensus: duratura est hæc vastitas, eritque Judæa deserta tum corporaliter, ut patet, tum spiritualiter; quia scilicet Deus relinquet Synagogam animasque Judæorum expertes fidei, gratiæ et salutis, donec Spiritum Sanctum in eos (esto paucos) mittat, qui ad Christum et salutem eos convertat: tunc enim restituetur Jerusalem, non terrena, sed vera et spiritualis, scilicet Ecclesia Dei. Ita S. Cyrillus, Procopius, Theodoretus. Sic Christus, ascendens in cælum, jussit Apostolos manere seorsim et secreto in Sion, donec induerentur virtute ex alto, reciperentque Spiritum Sanctum in Pentecoste.

ET ERIT DESERTUM IN CHARMEL, — *q. d.* Gentiles hactenus deserti in sortem et opes Israelis et populi Dei intrabunt: e contrario Judæi in desolationem et cæcitatem Gentilium succedent (vide dicta cap. XXIX, 23), exceptis paucis, super quos effundetur Spiritus de excelso, ut Christo credant, uti præcessit.

Aliter Sanchez ex S. Thoma: Judæa, inquit, quæ tempore captivitatis Judæorum fuit inculta, quasi saltus, post eorum reditum coletur, eritque fertilis instar Carmeli; ipse vero Carmelus amœnus et fœcundus antea, post reditum tam erit amœnus et frugifer, ut, si prioris temporis spectes, vidisse te putes desertum vel sylvam horridam. Aut potius, *q. d.* In Babylone Judæi divites et potentes, qui erant quasi Charmel, quique alios tenuiores opprimebant, ita atterentur, ut fiant quasi desertum, id est ut animo æque ac paupertate et sorte sequentur pauperibus, *q. d.* Eadem pene erit sors divitum et pauperum: unde erit inter eos justitia, indeque pax, silentium, securitas et opes: hi enim sunt fructus afflictionis et paupertatis. Ita Sanchez. Verum prior sensus augustior et germanior nobis sequendus est.

ET HABITABIT IN SOLITUDINE, — *q. d.* In Gentilitate, quæ antea fuerat deserta et sterilis, habitabit iudicium, id est justitia, cum solitudo hæc facta fuerit Charmel, id est frugifera et fertilis per fidem Christi.

ET ERIT OPUS JUSTITIÆ PAX. — Voces *opus* et *cultus* ponuntur metonymice pro mercede et præmio operis, sive pii cultus justitiæ. Unde Chaldæus vertit, *colentes justitiam quiescent*, quasi dicat: Merces, fructus et præmium justitiæ et sanctitatis Gentilium fidelium erit, ut justificati in Christo consequantur *primo*, pacem conscientiæ, et amicitiam ac unionem cum Deo, item pacem et concordiam inter se invicem; *secundo*, silentium, id est quietem, ut vertunt Chaldæus et Septuaginta, ac tranquillitatem summam in hocce suo vero justitiæ Deique cultu, adoratione et amicitia; *tertio*, securam fiduciam de sua gratia in presenti, de sua gloria ac beatitudine futura: fiduciam, inquam, certam non certitudine fidei, ut

volunt Lutherani; sed certitudine morali et conjecturali, qualis non excludit omnem metum et formidinem. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Theodoretus. «Erit ergo opus justitiæ pax,» etc., *q. d.* Tempore Evangelii et Christi coletur passim a Gentibus justitia, justa et sancta vita, indeque in Ecclesia et fidelibus oriatur *primo*, pax triplex, scilicet, pax cum Deo, pax cum conscientia, pax cum proximis; *secundo*, silentium et tranquillitas; *tertio*, securitas futuræ gloriæ; *quarto*, erit in ea pulchritudo magna pacis, et charismatum spiritualium; *quinto*, erunt ibi tabernacula fiduciæ, id est in quibus fideles sine metu fidenter habitent, quibus tuto se suamque felicitatem credere possint; *sexto*, erit ibi requies opulenta. Hæ ergo sunt dotes et epitheta tum Ecclesiæ militantis, tum animæ fidelis et sanctæ: utraque enim hæc omnia in se obtinet et possidet. Septuaginta vertunt, *obtinebit justitia ἀνάπαυσις*, id est *requiem*.

Secundo, Hector Pintus per *justitiam*, civilem intelligit, ex qua oriri solet pax; *silentium*, exponit taciturnitatem a querelis et litibus: quia ubi est magna justitia, ibi nullus est clamor oppressorum a iudicibus, aut aliis potentibus.

Tertio, S. Hieronymus «*silentium*» exponit «*fidei brevitatem*,» quæ multiloquio multisque cæremoniis Judæorum opponitur; Syrus vertit, *et erit opus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, sive quies, confidentia, securitas, tranquillitas*; Arabicus Antiochenus, *et erit opus (actio) ejus in justitia et salute, et opus veritatis (justitiæ) in quiete, probitate et spe*, vel *confidentia, in sæculum*; Arabicus Alexandrinus, *et erit opus justitiæ cum veritate et pace, et actus justitiæ silentium (quies) et spes (fiducia) in sæculum sæculorum*.

Moraliter S. Bernardus, *epist.* 89, refert hæc ad virtutem silentii: «*Ad hunc*, inquit, *justitiæ cultum*, ad hanc omnium virtutum matrem et custodem te, et quicumque tui similes proficere cupiunt in virtutibus, invito et provocho: etsi non verbo doctrine, certe mei silentii exemplo, ut vel silendo doceam te silere, qui silendo compellis me docere quod nescio.» Et Glossa: Ex *justitia justificante*, inquit, oriatur pax conscientiæ, ex pace requies et silentium, ut scilicet sileas, et in prosperis caveas a verbis jactatoriis, in adversis a murmuratoriis. Sic et Dionysius accipit silentium cordis et oris: «*Hoc videmus*, inquit, in claustralibus præcipue adimpleri, qui in observatione silentii cultum justitiæ statuunt, et fractionem silentii grandem justitiæ prævaricationem existimant.» Quin et S. Gregorius, III part. *Pastor.* cap. XV: «*Cultus*, ait, *justitiæ silentium*; quia mens a justitia desolatur, quando ab immoderata locutione non parcitur.»

Ita S. Andronicus cum S. Athanasia uxore habitu virili et monastico induta, tum in longissima peregrinatione Hierosolymitana, tum in eadem cella duodecim annos, Athansiam rogatu, peni-

tus silentium observavit; itaque oculos, os et aures continuit, ut illam nec de facie nosset, ut habetur in ejus Vita.

Hinc de Christi sponsa dicitur *Cantic.* IV: «*Sicut vitæ coccinea, labia tua; et eloquium tuum, dulce.*» Vitæ coccinea est silentium cum charitate, inquit Richardus Victorinus, *q. d.* Gratia taciturnitatis excellit; inde manat eloquium tuum dulce: nam cor repletum spiritualibus deliciis per silentium foras eructat verbum bonum dulcedinis spiritualis, consolationis, instructionis, admonitionis, correptionis.

S. Ambrosius in *Psalm.* XXXVIII, ait, «*silendi patientiam, et opportunitatem loquendi, et contemptum divitiarum maxima virtutum fundamenta esse.*» Smaragdus in cap. VI *Regul. S. Benedicti*: «*Taciturnitas, ait, est virtus humilitatis, indicium gravitatis, nutrix virtutum, custos animarum.*» Vide dicta cap. XXX, 15.

Anagoge, S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Theodoretus, hæc referunt ad cœlestem requiem et gloriam in cœlo: ibi enim præmium justitiæ Sanctorum erit *primo*, plenissima pax undequaque; *secundo*, silentium et summa quies; *tertio*, securitas beatitudinis per omnem æternitatem; *quarto*, pulchritudo omnis pacis et gloriæ; *quinto*, tabernacula fiduciæ, in quibus fidenter habitantes Beati nullum timent hostem, nec quidquam adversi; *sexto*, erit ibi requies opulenta.

Audi S. Augustinum, lib. *Medit.* cap. XXII et XXV: «*O vita quam præparavit Deus his qui diligunt eum! vita vitalis, vita beata, vita segura, vita tranquilla, vita pulchra, vita munda, vita casta, vita sancta, vita ignara mortis, vita nescia tristitiæ, vita sine labe, sine corruptione, sine anxietate, sine perturbatione, sine mutatione; vita totius elegantiæ et dignitatis plenissima, ubi non est adversarius impugnans, nulla peccati illecebra, ubi est amor perfectus, et timor nullus, ubi dies æternus, et unus omnium spiritus, ubi Deus facie ad faciem cernitur, et hoc vitæ cibo mens sine defectu satiatur.*» Et post pauca subdit: «*Ibi dulcis solemnitas omnium ab hac tristi peregrinatione ad tua gaudia redeuntium, ibi Prophetarum providus chorus, ibi duodenus Apostolorum numerus, ibi innumerabilium Martyrum victor exercitus, ibi sanctorum Confessorum sacer conventus, ibi veri et perfecti solitudinis cultores, ibi sanctæ mulieres, quæ voluptates sæculi et sexus infirmitatem vicerunt, ibi pueri et puellæ qui annos suos sanctis moribus trascenderunt. Dispar est gloria singulorum, sed communis est lætitia omnium, plena et perfecta ibi regnat charitas: Dei amore ardent, Deum jugiter amant et laudant; omne opus eorum laus Dei sine fine, sine defectione, sine labore. Felix ergo et vere in perpetuum felix, si post resolutionem hujus corpusculi audiam illa cantica cœlestis melodiam.*»

Sex fructus justitiæ.

Et cœlestis gloria.

Et silentii.

Et S. Bernardus in *Medit.* cap. IV : « Præmium, inquit, erit videre Deum, vivere cum Deo, vivere de Deo, esse cum Deo, esse de Deo, qui erit omnia in omnibus ; habere Deum, qui est summum bonum. Et ubi est summum bonum, ibi est summa felicitas, summa jucunditas, summa libertas, perfecta charitas, æterna securitas, et secunda æternitas : ibi est vera lætitia, plena scientia, omnis pulchritudo et omnis beatitudo : ibi est pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honestas, gaudia, lætitiæ dulcedo, vita perennis, gloria, laus, requies, amor et concordia dulcis. »

Vers. 19. 19. GRANDO AUTEM IN DESCENSIONE SALTUS. — « Grandio, » id est ira, plaga et procella Dei deserviet in Judæos, et in Jerusalem, ut saltus, id est Synagoga eorum sylvescens, deseratur, descendat et humilietur. Vide *Can.* XXVI. Redit ad excidium Judæorum, de quo egit a vers. 1 ad vers. 16.

Sanchez pergit hoc accipere de clade Babylonis : eam enim ait vocari saltum, ob hortos pensiles Nitocris. Septuaginta verunt, *at grandio si descenderit, non veniet super vos*, quasi dicant : Fidelibus omnia erunt prospera ; si quæ grandio, id est tempestas, ingruat, ea cadet in infideles et impios.

Vers. 20. 20. BEATI, QUI SEMINATIS SUPER OMNES AQUAS. — Sanchez ita explicat, *q. d.* O fortunati ! qui illum diem reditus e Babylone cernent, quando Judæam ante sterilem, senticosam et incultam, assiduo imbre fecundam reddet : iis licebit in humentes cœlesti rore agros juga boum et asinorum agere, et illis eo labore ad satus accipiendos dispositis, semen committere. Alii, *q. d.* Ita luxuriabunt segetes, ut, ne præ copia sese invicem suffocent, in eas immittant boves et asinos, qui primam herbam luxuriantem depascantur.

Verum in expositione nostra est apostrophe ad Apostolos virosque Apostolicos, *q. d.* O vos beatos ! qui super omnes aquas, id est omnes populos, seminatis Evangelium, immittentes in eos boves et asinos, id est prædicatores et operarios Evangelicæ et salutiferæ messis.

Immittere pedem bovis et asini nihil est aliud, quam terram colere jugo boum, vel jugo asinorum : non enim poterant simul arare in bove et asino, juxta legem *Deut.* XII, 10 ; sed seorsim.

Rursum aquas vocat terram aquis et pluvia mudentem : in tali enim seminatur, non in puris aquis. Nota : Bos arationis, indeque messis et fertilitatis priscis erat symbolum, ut patet ex bobus qui per visionem Pharaoni apparuerunt, *Genes.* cap. XLII, 2. Quocirca boves juncti in nummo Vespasiani Imperatoris atque alii jugati in C. Marii nummo, significant eos agriculturam, et rem frumentariam ad civium alimoniam procurasse. Nam et apud conjectores, arantes boves imaginari, lætissimam prænuntiabat frugem, et opulentam rerum felicitatem. Quin et nomen bovi a nu-

triendo datum : βῶ enim est nutritio ; labore enim suo in exercenda terra continuo nos pascit. Hinc Græci βεβήραρον, felicem agriculturam vocant, quibus βεβήραρος agricultura est, et bovis etiam epitheton. Romani porro tantum honoris bovi tribuerunt, ut Italiam ipsam olim ab Italis, nuncupatis bobus, appellatam prædicent. Quin et apud eos olim non minus capitale fuit occidere bovem, quam hominem. Memorabilis vero fuit priscorum Germanorum mos, qui uxori ducendæ boves junctos, frenatum equum, et scutum cum gladio mittebant dotis nomine, ut uxor, ait Cornelius Tacitus, admoneretur se venire viro in laborum et periculorum sociam, idem in pace, idem in prælii passuram ausuramque ; laborem enim juncti boves, bellum paratus equus et data arma denuntiabant. Ita Pierius, *hierogl.* 3. Exstat emblemata bovis cum hac inscriptione, « aris et agris, » repræsentans hominem agentem vitam activam quam contemplativam. Bos enim agit arando in agris, idem immolatur in aris ; unde symbolum est religionis, et vitæ contemplativæ.

Symbolice, asinus animal immundum significat Gentes, bos mundus Judæos : innuit ergo utrumque populum in Christi fidem et Evangelium conspiraturum. Ita S. Cyrillus, Hieronymus, Theodoretus, Procopius et Gregorius, lib. XXXV *Moral.* cap. XI ; Clemens, lib. VIII *Stromat.*, initio. Unde in lege nova rescissa fuit illa lex vetus : « Non arabis in bove et asino. »

Tropologice S. Bernardus, *serm. de S. Benedicto* : « Beati qui seminant super omnes aquas, etiam quæ super cœlos sunt, quæ sunt virtutes angelicæ et cœlestes populi. Ita plane : quoniam spectaculum facti sumus et Angelis et hominibus. Seminemus igitur hominibus exemplum bonum per aperta opera ; seminemus Angelis gaudium magnum per occulta suspiria ; » et post pauca : « O genus Adam, quam multi seminaverunt in te, et quam pretiosum semen ! quam male peribis, et quam merito, si perierit in te tantum semen, et seminantium labor ! Seminavit in terra nostra tota Trinitas, seminaverunt Angeli pariter et Apostoli, seminaverunt Martyres et Confessores et Virgines. Seminavit et Filius : Ipse enim est qui exiit seminare semen suum. Ita tota Trinitas seminavit, Pater scilicet panem de cœlo, Filius veritatem, Spiritus Sanctus charitatem. » Aliter S. Basilus in cap. I *Isaiæ* : Beatus, inquit, qui bovem, id est generosum, excitat ad laborum tolerantiam, et asinum, id est cupidum et carnalem, ut cupiditates suas calcet et vincat. Aliter et S. Ambrosius *ad Irenæum* : « Bos, inquit, cornutus ferociam habet, asinus mansuetudinem ; quia beatus, qui et severitatem et mansuetudinem tenet, ut altero disciplina servetur, altero innocentia non opprimatur. »

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Minatur excidium Sennacherib hosti populi Dei, docetque quod ipse obsidens Hierosolymam, certaue speam devorans, ab Angelo opprimendus sit. Allegorice, Sennacherib fuit exemplar tyrannorum et omnium Ecclesie hostium, qui a Deo terribili clade et morte puniti sunt. Ita Hugo, Adamus, Forerius et alii. Secundo, vers. 14, ex incendio Assyriorum assurgit ad ignem devorantem gehennæ, omnesque peccatores excitat, ut ejus cogitatione peccata caveant, et virtutes sectentur. Inde tertio, vers. 16, avolat ad Sionem celestem, ejusque speciem et gloriam graphice ob oculos ponit. Denique, vers. 23, redit ad Jerusalem obsesam et diripientem spolia Assyriorum (1).

1. Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis? et qui spernis, nonne et ipse sperneris? cum consummaveris deprædationem, deprædaberis: cum fatigatus desieris contemnere, contemneris. 2. Domine, miserere nostri: te enim expectavimus: esto brachium nostrum in mane, et salus nostra in tempore tribulationis. 3. A voce Angeli fugerunt populi, et ab exaltatione tua dispersæ sunt gentes. 4. Et congregabuntur spolia vestra sicut colligitur bruchus, velut cum fossæ plenæ fuerint de eo. 5. Magnificatus est Dominus, quoniam habitavit in excelso: implevit Sion judicio et justitia. 6. Et erit fides in temporibus tuis: divitiæ salutis sapientia et scientia: timor Domini ipse est thesaurus ejus. 7. Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt. 8. Dissipatæ sunt viæ, cessavit transiens per semitam, irritum factum est pactum, projecit civitates, non reputavit homines. 9. Luxit, et elanguit terra: confusus est Libanus, et obsorduit, et factus est Saron sicut desertum: et concussa est Basan, et Carmelus. 10. Nunc consurgam, dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc sublevabor. 11. Concipietis ardorem, parietis stipulam: spiritus vester ut ignis vorabit vos. 12. Et erunt populi quasi de incendio cinis, spinæ congregatæ igni comburentur. 13. Audite, qui longe estis, quæ fecerim, et cognoscite, vicini, fortitudinem meam. 14. Conterriti sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas, quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? 15. Qui ambulat in justitiis, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas ne audiat sanguinem, et claudit oculos suos ne videat malum.

(1) Sennacherib stragem, qui typum gerebat hostis humani generis, et hostium populi Dei, mirumque auxilium Judæis et omnibus fidelibus a Deo præstitum, in hoc capite prænuntiar, plerisque interpretibus visum est. Juxta historiam sermo igitur est de Assyrio; sed Propbeta ita historiam persequitur, ut multo plura ejus verba mysterio quam historiæ aptius accommodetur; hac de causa sæpe in decursu capituli Cornelius prætermissis sensu litterali primo, totus in allegorico, seu litterali sublimiori versatur.

Primo præmittitur quasi summarie: primo, comminatio Propbetæ contra Sennacherib, cui exitium ipsi vicinum denuntiat, vers. 1; secundo, supplicatio obsessorum ad Deum, 2; tertio, clades ingens obsidentium facta per Angelum, 3, 4; quarto, chorus Judæorum, Deum ob auxilium promissum et præstitum, et felicitatem in salvatos hinc redundantem, celebrantium, 5, 6.

Secundo, describitur explicatius et vividius, primo, legatorum pacem petentium, irritæ preces, 7; secundo, vastitas terris Hierosolymæ proximis ab hoste illata, scilicet viarum publicarum desolatio, viatorum raritas et defectus, arborum marcescentium et lugentium incultus,

et fertilissimorum locorum sterilitas, 8, 9; tertio, machinatio hostium, Deo consurgente, in proprium interitum versa, 10-12.

Tertio, jam devictis hostibus, inducit Propbeta Deum facta sua magnificentem, et quæ bona ex perditione inimicorum consecuta sint per Propbetam ostendentem: scilicet ostenditur primo, admiratio et terror divinæ potentia, excitatus in impiis Hierosolymæ civibus qui nihil tale de Deo sperabant, et ad humana auxilia respiciebant, ideoque erga Deum qui sic punire posset, quasi male affecti anxie querebant, quomodo hujus numinis vindictam evadere quis posset, 14; secundo, responsio Propbetæ, securitatem et abundantiam fidelibus justitiam colentibus promittentis, 15, 16; tertio, splendor pristinus et amplior Ezechia redditus, et sollicitudo nihil proficiens dissipata, 17, 18; quarto, liberatio ab hoste impudente, arrogante et barbaro concessa, 19; quinto, Hierosolymæ seu potius Ecclesie tum militantis, tum triumphantis securitas stabilis, et tranquilla pacis fruitio, 20-22; sexto, hostium dispersio et spoliarum prædatio, a qua nullus ex civibus et habitatoribus Jerusalem abstinebit, vers. 23, 24.

16. Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas ejus : panis ei datus est, aquæ ejus fideles sunt. 17. Regem in decore suo videbunt oculi ejus, cernent terram de longe. 18. Cor tuum meditabitur timorem : ubi est litteratus? ubi legis verba ponderans? ubi doctor parvulorum? 19. Populum impudentem non videbis, populum alti sermonis : ita ut non possis intelligere disertitudinem linguæ ejus, in quo nulla est sapientia. 20. Respice Sion civitatem solemnitatis nostræ : oculi tui videbunt Jerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum quod nequaquam transferri poterit : nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur : 21. quia solummodo ibi magnificus est Dominus noster : locus fluviorum rivi latissimi et patentes : non transibit per eum navis remigum, neque trieris magna transgrediatur eum. 22. Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster : ipse salvabit nos. 23. Laxati sunt funiculi tui, et non prævalebunt : sic erit malus tuus ut dilatare signum non queas. Tunc dividuntur spolia prædarum multarum : claudi diripient rapinam. 24. Nec dicet vicinus : Elangui : populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

Vers. 1.

1. Væ QUI PRÆDARIS! — Væ tibi, o Sennacherib! qui prædatus es Judæam, jamque immines Hierosolymæ; nam ibi vicissim tu prædaberis, non active sed passive, id est spoliaberis, et prædaberis Judæis: væ tibi, superbe, qui victoriis insolens spernis et Judæos et Deum Judæorum! ipsi vicissim spernent et contemnent te, cum tua castra per Angelum subito cædentur, et quasi exsufflabuntur; imo filii tui spernent te, cum videbunt te castris exutum et profugum, teque occident.

Allegorice, Sennacherib typus fuit primo, diaboli, quem Christus de prædatus est, inquit S. Hieronymus; secundo, persecutorum Ecclesiæ, q. d. Qui vos spernit, persequitur et prædatur, o Apostoli, o Ecclesia! non vos spernit, sed me, et eum qui misit me, ac proinde ipse quoque a me prædabitur et diripietur. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Procopius.

Væ ergo tibi, o Nero! tu spernis S. Petrum et Paulum, tu eos multosque fideles obruncas, tu primus in Christianos persecutionem moves: quare tu quoque sperneris a Deo, ab Apostolis, a Senatu, a populo Romano, qui conspirabit in necem tuam, teque ad mortem manu tua tibi consciscendam adiget.

Væ tibi, o Domitiane! tu vexas et occidis Christianos: occideris et ipse a tuis, et in te tua omnisque Flavio stirps desinet.

Væ tibi, o Aureliane, qui Christianos supplantas! capieris a rege Persarum, serviesque ei, eique equum ascensuro dorsum quasi scabellum præbebis.

Væ tibi, o Deci! uris Laurentios, cædis Christianos: tu quoque infami clade cæderis ab hoste.

Væ tibi, o Maximiane, o Diocletiane, o Maxenti! adiget vos Christianus ad necem, ad restim.

Væ tibi, o Juliane, qui duellum indicis Christo, eumque quasi Galilæum vilipendis! veniet hora, qua ipse e caelo te transfigens coget te exclamare: Vicisti, Galilæe, vicisti.

Væ tibi, o Valens Ariane, qui persequeris

S. Basilium et Orthodoxos! persequentur te Gothi, et in casa latitantem comburent.

2. DOMINE, MISERERE NOSTRI. — Est oratio Isaia: (quam obiter quasi per parenthesin ex affectu interserit) ad Deum, ut Jerusalem a Sennacherib obsessæ misereatur, et succurrat.

TE ENIM EXSPECTAVIMUS, — in te spem omnem collocavimus, non in idolis, non in regnum vicinorum auxiliis; a te uno opem et liberationem exspectavimus et exspectamus.

ESTO BRACHIUM NOSTRUM IN MANE. — Hebræum לַבְּקָרִים *labbekarim*, id est in matutinis, in singulo mane, id est singulis diebus, q. d. Tuo robore quasi brachio nos defende quotidie, a summo mane usque in vesperam, contra assiduos et quotidianos hostium insultus. Sic *in mane* sumitur, *Psal. LXXII, 14*: « Et fui flagellatus tota die, et castigatio mea in matutinis » (hebraice est, *labbekarim*); et *Psal. c, 8*: « In matutino, (id est quotidie mane et tempestive), interficiebam omnes peccatores terræ. »

Glossa Interlinearis exponit « in mane, » id est in prosperitate: sequitur enim, « et salus nostra in tempore tribulationis: » tam enim in prosperis superbia, quam in adversis diffidentia et desperatione tentamur et oppugnamur, ideoque utrobique egemus Dei ope et auxilio. Recte enim dixit Ausonius in *Pertandri sententia*:

Si fortuna juvat, caveto tolli;
Si fortuna tonat, caveto mergi.

3. A VOCE ANGELI (Hebraice, a strepitu et tumultu, Vers. 1. (qui scilicet factus est in castris, percutiente Angelo 183 millia Assyriorum) FUGERUNT POPULI. — Posset secundo verti, a voce multitudinis (hanc enim significat Hebræum הָמוֹן *hamon*) *fugerunt populi*: verisimile enim cum Angelo duce, qui percussit Assyrios, plures venisse Angelos, quasi milites et cohortes Dei. Redit post parenthesin ad stragem Sennacherib.

ET AB EXALTATIONE TUA (id est a sublimi tua po-

tentia, qua exaltans quasi manum tam validum ictum et plagam incuties Assyriis) DISPERSÆ SUNT (id est dispergentur) GENTES, — scilicet militantes in castris Sennacherib.

Vers. 4.

4. ET CONGREGABUNTUR SPOLIA VESTRA SICUT COL-
LIGITUR BRUCHUS. — Bruchus non est locusta, sed ei similis: unde Hesychius ait bruchum esse speciem locustarum; estque sine alis. Quare non est ille quem Galli *bruyant*, sive bruchum, pueri Flandrice *prædicatorem* a murmure et bombo quem edit, appellant: hic enim est alatus, et plane alius a locusta. In Oriente frequens est bruchus, et maximam cladem afferens frugibus quas depascitur. Hinc dictus est bruchus a βρῦχος, id est comedo, quasi βρῦχος; unde a Nicandro vocatur στροβῦρος, id est frumenti vorax. Quocirca rustici coguntur ibi colligere bruchos innumerabiles, collectosque in fossas protrudunt, terra obruunt et suffocant, q. d. Pari modo spolia vestra, o Assyrii! ea facilitate congregabuntur a Judæis, qua a rusticis colliguntur bruchi, ut in foveam protrudantur: vos enim quasi bruchi vastastis Judæam; unde pariter in foveam, scilicet in vallem Topheth (si credimus Hebræis) compellemini, ibique ab Angelo cæsi sepeliemini, eritisque præda Hebræis. De brucho plura dixi Joel. cap. I, vers. 4 (1).

(1) אסף החסיל collectio bruchi, sive locustæ, gemina significatione sumi potest, active et passive. Priore sensu collectio locustarum erit, si illa animalia obvia abradunt et decerpunt in suos usus; posteriore et ipsarum locustarum sata consumentium collectio, quæ fit ab agricolis, eas colligentibus in vasa, aut cumulate extrudentibus in fossas et foveas, ut eas enecent, quod in Africa et Hispania fieri observat Forerius ad hunc locum. Posterius plures hic elegerunt, quibus prævit Kimchius. Idem placuit Hieronymo, qui integram sententiam sic vertit: *Et congregabuntur spolia vestra, sicut colligitur bruchus, velut cum fossæ plenas fuerint de eo.* Pressius hunc sensum exposuit Ludovicus Capellus, qui, estque, inquit, hæc locustio ducta a rusticis, qui bruchos et locustas frugibus infestas colligunt cumulatim, collectasque pedibus conculcant. Hoc vult ergo Propheta: Judæi facile et nullo negotio, nemine prohibente, spolia vestra de castris diripient, simulque colligent secumque asportabunt. Idem sensus placuit Dederlinio, qui hunc versum sic vertit: *Et præda vobis legitur, sicut Chasil vel globus locustarum invasione facta colligitur;* illumque in subjecta nota sic explicat: «Deus hostilem exercitum armis suis fulgure tonitruque impugnat; Judæis immensæ castrorum divitiæ in prædam cedunt. Locustæ, quarum plures enumerantur species, gregatim volant, ideoque mira multitudine cogi perdi que possunt.» Verum huic interpretationi refragatur plane membrum alterum, ubi locustæ introducuntur tanquam quæ sint in actu et motu, et omnino figurant Israelitas, spolia hostium colligentes. Ergo collectio bruchi hic est, quæ fit a bruchis sive locustis, quod et Grotius vidit, ad hunc locum scribens: «*Congregabuntur spolia vestra sicut colligit bruchus,* tam impune legentur de vobis, Assyriis, quam bruchus herbas depascitur. Hanc interpretationem flagitant, quæ ex Hebræo sequuntur.» Eleganter vates noster adhibuit verbum colligere, quod proprie usurpatur de collectione satorum et frugum, quæ fit tempore messis. Hanc locustæ faciunt, quando magnis agminibus agros insident et absument. Comparatio igitur hæc est: sicut locustæ magno numero

5. MAGNIFICATUS EST DOMINUS (in tam gloriosa Vers. 5.
strage Sennacherib), QUONIAM HABITAVIT (habitat) IN EXCELSO (ac proinde excelsus ipse et magnificus excelsa et magnifica facit, atque ex excelso solio suo hæc ima despicit: quia omnes hostes omnesque homines coram eo sunt quasi locustæ, imo quasi pulices, quos talitro uno necare potest: et) IMPLEVIT SION JUDICIO ET JUSTITIA, — q. d. Declaravit Deus hac strage se justum et fidelem esse Sioni, quia plene præstitit ei opem et liberationem, quam per Isaiam promiserat; quare deinceps, quamdiu stabis, o Sion!

6. ERIT FIDES IN TEMPORIBUS TUIS. — «Fides,» Vers. 6.
scilicet tum Dei, hoc est ejus erga te fidelitas; tum tua, id est fiducia, qua toties opem Dei experta, deinceps omnia tua ei credes et committes, atque in eo conquiesces.

Allegorice, hæc spectant Christum (in eoque veriora sunt), cujus typus erat Ezechias, et sic per Sion accipe Ecclesiam. Ita Theodoretus, Cyrillus et Procopius, q. d. Christus implebit Ecclesiam justitia et sanctitate, «et erit fides,» id est, veritas promissorum Abrahæ et Patriarchis factorum implebitur «in temporibus tuis,» o Messia, o Sion! id est o Ecclesia, quæ es sponsa Messie! est enalage personæ, juxta Can. XVI. Sapienter Polybius, lib. VI: «Ille, ait, Reipublicæ status optabilis et firmus est, in quo et privatim sancte innoxieque vivitur, et publice justitia ac clementia vigent;» et Plautus in *Persa*: «Si incolæ bene morati sunt, pulchre oppidum munitum arbitror:» porro tales erunt, si princeps sit talis; nam, ut ait Quintilius, *Declam.* 4: «Hæc conditio principum, ut quidquid faciant, præcipere videantur;» et Plinius in *Panegyrr. ad Trajanum*: «Nec tam imperio nobis opus, quam exemplo;» et Velleius, lib. II: «Recte facere princeps cives suos, faciendo, docet. Rex velit honesta, nemo non eadem volet. Obsequium «enim» ut ait Tacitus, lib. III *Annal.*, in principem, et æmulandi amor validior est quam pœna ex legibus.» Ex adverso «vitia non solum ipsi principes concipiunt, sed etiam in civitatem infundunt: plusque exemplo, quam peccato nocent» (nimirum, unius culpa ab omnibus peccatur), inquit Cicero, lib. III *De Legib.*

DIVITIÆ SALUTIS SAPIENTIA ET SCIENTIA, — q. d. Tempore Ezechia, et maxime tempore Christi,

involantes in agrum sata sparsim et promiscue abradunt et consumunt; ita Israelitæ promiscue et tumultuario in spolia hostium tanquam communis juris facta, involabunt, et quisque eorum sibi carpet et rapiet, quod primum occupabit. *Secundum discursionem locustarum in eo,* scilicet spolio, *discurrens,* scilicet discurret, id est *discurritur.* Sensus est, priori analogus, Israelitæ spolia hostium prostratorum, per agros sparsorum, instar locustarum lecturos, et ad earundem locustarum morem subtultim in iis legendis discursuros esse. Totius com-matis sensum optime expressit Dathius: «Apostrophe ad Assyrios; Israelitæ castra vestra deserta invadent, et prædam ex iis pro habitu colligent, uti locustæ facere solent agros et hortos irruentes.» (Rosenmuller.)

divitiarum salutare non habebuntur aurum et argentum, sed sapientia, scientia et timor Domini, scilicet quod fideles Deum cognoscant, illumque timeant et colant. Ita S. Hieronymus et Procopius. Vatablus hunc versum ita vertit, *erit stabilitas temporis tui*, sive felicitatis tuarum, id est perseverabis in felicitate, et *robur salutem*, id est successuum tuorum, erit *sapientia et scientia: timor Domini*, ipse *thesaurus ejus*, q. d. Israel omnia prospera experietur, si dederit operam sapientiarum et cognitioni divinarum rerum, quae timorem Domini sequitur.

Moraliter, nota non esse majorem thesaurum, nec donum majus timore Dei. Nam, ut ait S. Gregorius, lib. VI *Moral.* cap. XXVII: « Anchora cordis est pondus timoris; » et S. Hieronymus, *ad Fabiol. de 42 mansion.*: « Timor virtutum custos est; » et Tertullianus, lib. *De Cultu femin.* cap. II: « Timor fundamentum est salutis; timendo cavebimus, cavendo salvi erimus: qui sollicitus est, ipse poterit esse securus; » quin et S. Job, cap. XXVIII, vers. 28: « Timor, ait, Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia; » et *Eccli.* I, 20: « Plenitudo sapientiarum est timere Deum, et plenitudo a fructibus illius; » et vers. 11: « Timor Domini gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiarum, et gaudium, et longitudinem dierum. Timenti Dominum bene erit in extremis, et in die defunctionis suarum benedicetur. » Nam « oculi Domini super metuentes eum, » *Psal.* XXXII, 18; et: « Firmamentum est Dominus timentibus eum, » *Psal.* XXIV, 14; et: « In timore Domini fiducia fortitudinis, » *Proverb.* XIV, 26; et: « Timenti Dominum non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conservabit, et liberabit a malis, » *Eccli.* XXXIII, 1. Quocirca S. Hieronymus serio monet Eustochiam, scribens ad eam: « Nolo, inquit, tibi venire superbiarum de proposito, sed timorem: onusta incedis auro, latro tibi vitandus est: studium est hæc vita mortalibus: hic contendimus, ut alibi coronemur; pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat et spinas? Beatus ergo homo, cui donatum est habere timorem Dei: qui tenet illum, cui assimilabitur? »

Vers. 7. 7. ECCE VIDENTES CLAMABUNT FORIS. — Ostendit quanta fuerit trepidatio et periculum Hierosolymarum, cum eam obsedit Sennacherib, ut inde declaret quanta fuerit fides, clementia et potentia Dei eam liberantis.

Nota primo: Pro *videntes* Hebraice est אֲרָאִים *arelam*; quod, primo, Hebræi et Arias volunt esse nomen Angeli: Hebraice enim *erelam* idem est quod *videns fortis eorum*. Secundo, Aben-Ezra et Forerius censent *erelam* idem esse quod *Ariel*, de quo cap. XXXI, vers. 1, id est *leo fortis eorum*, itaque vocari cives Hierosolymitanos. Tertio, Aquila, Symmachus et Theodotion *erelam*, accipiunt pro אֲרָאִים *ere lahem*, id est *apparebo eis*: quos noster Interpres videtur sequi, q. d. *Ecce quibus*

apparebo, vel alio puncto אֲרָאִים *arelam*, id est *quibus ostendam*, id est *ecce videntes mei*.

Nota secundo: Per *videntes* Hugo accipit Prophetas, S. Thomas cives habitantes in suburbis, qui videntes tantas Sennacherib copias appropinquare, foris, id est extra urbem, clamabant, ut quisque sibi fuga consuleret. Tertio et aptius, Lyranus per *videntes* accipit speculatores Hierosolymarum, qui videntes tantas Assyriorum acies adventantes, clamabant, ut rustici et qui foris versabantur, in urbem se reciperent.

ANGELI PACIS AMARE FLEBUNT. — Hi sunt nuntii, quos Ezechias ad Rabsacen ducem Sennacherib misit pacis componendæ causa, scilicet Eliakim, Sobna et Joahe: qui cum pacem a tyranno non impetrarent, sed minas, videntes urbi imminens excidium, fleverunt scissis vestibus, ut dicitur cap. XXXVI.

S. Hieronymus per *Angelos pacis* accipit Angelos præsidis templi Salomonis: hi enim doluerunt videntes illud esse in periculo tantæ cladis; unde tempore Titi clamaverunt: « Migremus hinc, » scilicet e templo jamjam evertendo.

Allegorice, S. Hieronymus, Theodoretus, Procopius et Gregorius, lib. XXXIV *Moral.* cap. VII, per *Angelos pacis*, accipiunt Apostolos, qui pacem et gratiam Christi Judæis annuntiarunt: hi fleverunt videntes eos obduros, et a pace ac gratia Christi aversos; unde iis derelictis transtulerunt se ad Gentes. Ita flevit S. Paulus, cum optavit esse anathema pro Judæis, *Rom.* IX, 3.

8. DISSIPATÆ SUNT VIE. — Est mimesis: videtur enim esse vox legatorum Ezechiarum plorantium, q. d. *Omnia itinera meum Assyriorum deserta sunt, nusquam videtur viator, irritum est pactum: actum est de nobis et de Jerusalem, ac regno Judæorum.*

IRRITUM FACTUM EST PACTUM. — Primo, Hugo intelligit pactum Judæorum cum Deo, de lege Dei servanda, quod quia illi violaverunt, hinc vastati sunt, juxta id quod minatus est eis Deus, *Levit.* XXVI.

Secundo, S. Thomas, Lyranus et Forerius accipiunt pactum Sennacherib cum Judæis initum, quod ipse post acceptam ab eis pecuniam violavit, ac « projecit » et evertit « civitates » Judæarum, atque non reputavit homines, cum Judæos omnes vilipendit et contempsit, ut patet *IV Reg.* XVIII.

Tertio, S. Hieronymus, Haymo et Sanchez accipiunt pactum, quod Deus cum Judæis iniit, quo promisit se eorum fore protectorem: hoc pactum Deus ob peccata Judæorum irritavit et fregit, ac Judæos non reputavit homines, sed jumenta, inquit S. Hieronymus, utpote, qui non rationem, sed brutalem appetitum et concupiscentiam secuti, se quasi in bestias transformaverunt, ideoque eos abiecit, et Chaldæis mactandos objecit: aut, ut Sanchez, reputavit eos non homines, sed ut stipulas vanas, quæ vento pelluntur; vel ut vasa testæ figuli, quæ confringuntur. Hic sensus, ut et secundus, appositus est.

Vers. 9.

9. LUXIT, ET ELANGUIT TERRA. — Pergunt legati flere ac dicere, quod Judæa luceat, etc., id est sit squalida, deserta, sterilis.

Obsurdit, — *q. d.* Silent agri, nulla in eis vox agricolarum, utpote profugorum, auditur, atque, ut Cyrillus et Hugo, silent voces cantorum et laudes Dei in templo. Romana legunt, *obsorduit*, id est inculta est, vepribus, loliis et sordibus repleta jacet. Unde noster Interpres Hebræum קמל *kamal*, cap. XIX, vers. 6, vertit, « marcescet; » Septuaginta, Chaldæus et Recentes vertunt, *excisa est sine ulla commiseratione*. Hebræum *kamal* præcise quid significet, non constat: nam tantum hic et cap. XIX reperitur (1).

Vers. 10.

10. NUNC CONSURGAM, DICIT DOMINUS, — rebus desperatis ostendam meam fidem et potentiam, divina manu medebor tantæ cladi, et Sennacherib prosternam. Nota: Sic solet Deus sinere non tantum urbes et regna, sed et animas subinde per tentationem, quasi ad extrema, et ad desperationem adigi, tumque potenti gratia succurrit. Dicamus ergo in tentatione cum S. Job: « Dum spero spiro, etiamsi occiderit me, in ipso sperabo. »

Vers. 11.

11. CONCIPIETIS ARDOREM. — Deus pro Judæis vindex insurgens hic adoritur Assyrios.

Nota: *Concipere ardorem*, est machinari strages, rapinas, incendia, et omne quod hostile est: partus hujus conceptus est ipsa executio et effectus, *q. d.* Concepistis animo, o Assyrii! excidium et incendium Hierosolymæ: sed parietis stipulam, id est inanem rem et futilem, in ventum abibunt vestri spiritus tam minaces et ardentes, irriti erunt omnes vestri conatus et molimina: est proverbium.

Secundo, apposite Forerius, Sanchez, et Delrio, *adagio* 738, *q. d.* Ignis quem animo concepistis, o Assyrii! non tam Hierosolymam inflammabit, quam vos: vos enim estis stipulæ dignæ et destinatæ incendio. Simili modo dixit, cap. XI, vers. 18: « Succensa est quasi ignis impietas, veprem et spinam vorabit. »

Ubi discite impium sibi ipsi parere malum, quod alteri struit, impiamque cogitationem esse quasi ignem, qui ipsum cogitantem afflat et adurit. Simili proverbio dicimus: « Fabrum constringi compedibus, quas ipse cuderat; et turdum sibi malum parere; quia ex ejus stercore viscum conficiunt aucupes, quo ipsum capiunt. Similia sunt: « Colubrum in sinu fovere, alere luporum catulos; » et illud *Eccli.* XLII, 13: « De vestimentis procedit tinea, et a muliere iniquitas viri; » et il-

(1) *Pudore suffusus est Libanus*, mons ille superbe se efferens, quod nudatus sit ornatu suo, cedris, quas hostes exsecuerant ad parandas machinas bellicas. Cf. supra, cap. XIV, 8, et infra, cap. XXXVII, 24, ubi Assyrius ipse loquens inducitur: *Ego cum curruum meorum multitudine montium fastigia occupavi, cacumina Libani, prostravi cedros ejus proceros, abietes ejus præstantissimas...* Factus est Saron instar solitudinis. Proxima Basani arva squalebant, vide I *Paralip.* v, 16. (Rosenmuller).

lud *Job* cap. XIII, vers. 28: « Qui quasi putredo consumendus sum, et quasi vestimentum, quod comeditur a tinea. » Sicut enim vestis gignit tinea quæ ipsam consumit, ita corpus mortale ex se gignit humores putidos qui illud corrumpunt; mortem enim gestamus in visceribus. Sic ira irascentem perdit, dum facit eum in gladios et mortem ruere: sic libido libidinosum, et omne scelus sceleratum trudit ad ardores gehennæ.

12. ET ERUNT POPULI QUASI DE INCENDIO CINIS, — Vers. 12.

q. d. Peribunt et comburentur Assyrii, quasi spinæ collectæ, ut per ignem vertantur in cineres. Vatablus vertit, *eruntque populi ut incendia calcis*, id est similes lapidibus qui excoquantur ut fiat calx.

Tradunt Hebræi Assyrios ab Angelo igne occulto esse exustos, verbi gratia peste, ut tradit Berosus apud Josephum, lib. X, cap. II. Et sane illud innuit Isaias, cum toties eis ignem intentat.

Spxæ. — Id est erunt quasi spinæ. Hebræi enim sæpe subaudiunt notas similitudinis, *sic, sicut, quasi*.

13. AUDITE QUI LONGE ESTIS. — Est hic post tantam stragem Assyriorum exclamatio, qua digrediens ad Judæos aliasque Gentes, monet eos ut Deum Deique vindictam ac ignem, præsertim æternum, timeant.

14. CONTERRITI SUNT IN SION PECCATORES, — *q. d.* Vers. 14.

Judæi aliqui hypocritæ et impij territi sunt videntes tantam cladem Assyriorum, ac timuerunt ne Deus ipsosmet, utpote impios, pari furore pleceret: optassent ergo Deum non habere tam vicinum; quibus respondet Deus eos, si ignem illum Dei temporalem effugiant, in incendia gehennæ æternæ ruituros. Ita Adamus et Forerius. Ubi moraliter nota: Qui cum Deo habitare vult, sciat eum esse ignem urentem et consumentem quidquid in homine carnale est et vitiosum; quare qui hunc ignem pati non vult, ei paratur ignis æternus. Hunc sensum videntur exposcere verba; ait enim: « Conterriti sunt, » non cæsi aut combusti.

Secundo tamen, S. Thomas, Hugo et Sanchez hæc referunt ad Assyrios, qui a Deo perterriti et cæsi sunt in Sion, id est juxta Sion: iidem vocantur hypocritæ, id est peccatores. Omnis enim peccator bonus videri vult, cum sit malus: ideoque est hypocrita. Rursum hypocritæ, inquit Sanchez, quia, cum post debellatos Æthiopes appellerent Jerusalem, agerentque personam triumphantium; ea tamen ficta et personata fuit. Nihil enim habuerunt præter inanem speciem fortitudinis, et vanissimos sonitus triumphantium.

QUIS POTERIT HABITARE DE VOBIS CUM IGNE DEVORANTE? — Sicut in publico reorum supplicio concionator, qui reum ducit, populum rei supplicio adhortatur ut scelera caveat, ne in similem pœnam incidat: ita Deus hic ex strage et igne Assyriorum monet omnes impios, *q. d.* Spectastis ignem temporalem, qui quasi momento necavit Assyrios: verum hoc spectaculo sapite: quod enim conti-

git Assyriis, hoc imo longe gravius, continget post mortem omnibus impiis: in illos enim iræ divinæ ignis non terrenus, sed infernalis; non temporalis, sed æternus desæviet, ut semper in æternis gehennæ incendiis sint volutandi, nec tamen incinerandi, uti Assyrii, sed vivi semper permansuri et arsure. Ita S. Hieronymus, Procopius et alii.

Nota: Deus dicitur hic ignis devorans peccata et peccatores; quia est causa ignis inferni, qui aduret damnatos. Aliter Vatablus, ut sit vox Judæorum, q. d. Quis pugnabit pro nobis contra hunc exercitum Assyriorum, qui ut ignis omnia devorat et perdit, quemque, vexilli loco, antecedit ignis? ignis enim in prunariolo præferebatur castris, et regibus Assyriorum, Babyloniorum et Persarum, uti ex Xenophonte, Curtio et Tertulliano docet Sanchez: sed hic exercitus non potest vocari *ardores sempiterni*.

oralis, æternitate rehen-
az.
QUIS HABITABIT EX VOBIS CUM ARDORIBUS SEMPITERNIS? — Quis est hic ignis devorans? qui ardores sempiterni? Dicant damnati, qui eos experiuntur, qui in iis versantur. Dic ergo, o Juda! o Caïpha! o Herodes! o Pharao! o Cæsar! qui sunt tui ardores sempiterni? quæ est tua misera et pœnosa æternitas? Cruciamur igne et sulphure, et fumus tormentorum nostrorum ascendit in sæcula sæculorum. O si daret Deus nobis unicum votum nostrum, nimirum impleat totum universum a terra usque ad cœlum empyreum quaquaversum arena minutissima (unica nux capit decem millia arenularum, sive granulorum arenæ), dicatque S. Michaeli, ut singulis mille annis unum granulum auferat: et cum hoc modo per innumera millia, imo milliones annorum, omnes has arenulas abstulerit, totumque orbem exhaurerit, ut tunc unum gradum pœnæ, imo minimum quid pœnæ nostræ pariter auferat: ac rursus creet alium mundum æque magnum, rursusque arenulis impleat, dicatque S. Michaeli, ut singulis mille annis granum auferat, et cum totam hanc molem arenarum totius orbis abstulerit, tunc secundum gradum pœnæ nostræ demat: creet tertio alium mundum; quarto, quinto alium et alium, faciatque similiter; demum creet tot mundos, quot granula arenæ possunt esse in hoc mundo, eosque singulos totidem arenis usque ad summum impleat; et cum singulis mille annis unum granum auferendo, omnes hosce cumulos, omnes hosce mundos exhaurerit, tunc finiatur æternitas nostra, desinant pœnæ; et, si nolit nos beare, saltem non cruciet, imo in nihilum nos redigat. Hoc si detur nobis, gaudebimus, exsultabimus, feremus crucem nostram libenter, gehennæ incendia patiemur, donec arenæ istæ omnes consumptæ sint. Sed frustra optamus. Post omnes hosce arenarum montes, imo mundos, necdum finis, necdum medium, necdum principium æternitatis nostræ, incendii nostri. Post hæc omnia annorum millia et milliones, æque magna, æque

longa, æque integra, æque infinita restat æternitas nostra, nobis luenda in igne perpetuo.

Manet, æternumque manebit
Judicium Judæ, spretique injuria Christi.

O Æternitas! quam immensa, quam incomprehensibilis es! o Æternitas, quam raro versaris in mentibus hominum! quamdiu terra erit terra, quamdiu cœlum erit cœlum, quamdiu Angeli erunt Angeli, quamdiu Deus erit Deus; tamdiu Judas et damnati ardebunt in igne sulphurante, in flammantibus incendiis, et tormentorum eorum non erit finis in sæcula sæculorum. Hoc cogita dum te titillant gula, libido, ambitio; dicito: Non sum tam stultus, ut gutta, ut momento uno fœdæ voluptatis emam æternitatem dolorum, æternitatem pœnæ, et seræ; heu! nimis pœnitentiæ: quia non sunt condignæ voluptates, deliciæ et veneres hujus temporis ad futuram pœnam quæ revelabitur in damnatis. Quod enim momentaneum est et leve voluptatis ebriorum, superbiorum, libidinosorum, æternum tormentorum pondus operatur in eis. Vere S. Augustinus, serm. 1 *De S. Laurentio*: « Quis, ait, nolit ad horam uri Laurentii igne, ut æternum gehennæ non patiat incendium? » S. Bernardus ad sororem, *De Modo bene vivendi*, serm. 67, ei hoc contra luxuriam efficax remedium præscribit: « Memoria, inquit, ardoris gehennæ exstinguat in te ardorem luxuriæ. »

Abbas Olympius cum cellam perexiguam incoheret, quam et æstus impetebat, et ciniphum aculeata turba, rogatus qui in ea tanto tempore moraretur? « Libenter, inquit, ista tolero, ut futuris cruciatibus eripiar. Ciniphes quippe perfero, ut immortalem effugiam vermem; ignem vero, sempiterni ardoris supplicia perhorrescens. » Ita Sophronius in *Prato spirit.* cap. cxli.

Venerabilis Beda in *Histor. Anglorum*, refert senem quemdam vitæ restitutum in eremum concessisse, ubi super hominem austeram et religiosam vitam duxit. Incepant eum vicini, quod se enecaret. Quibus ille in lacrymas solutus: « O utinam vobis datum esset ea videre, quæ ego vidi! certo certius affirmo, has pœnas nihil esse ad æternas illas, quas vidi. »

In *Vitis Patrum*, lib. VII, pag. 44, duodecim Anachoretæ convenientes in unum dixerunt quisque suam meditationem, et stimulum quotidianum ad virtutem. Tandem duodecimus auditis undecim dixit: « Vos estis terreni Angeli, et cœlestes homines. Ego vero his me indignum judicans, in infernum adjudicavi meipsum dicens: Esto cum his quibus dignus es; istis post modicum annumeraberis. Video ergo ibi pares gemitus, et incessabiles lacrymas, quæ a nullo referri queunt. Aspicio quosdam stridentes dentibus, et salientes toto corpore; et tremantes a capite usque ad pedes. Et jactans me super terram, et amplectens cinerem deprecor Deum, nunquam casuum me illorum experimenta accipere. Video et mare

ignis bullientis immensibile, et circumflentes et mugientes, ut putent aliqui usque ad cœlos attingere fluctus ignis, et in tremendo illo mari innumerabiles homines dejectos ab agrestibus : et una voce omnes illos clamantes et ululantes simul, quales nemo super terram ululatus et voces unquam audierat : et sicut arentia omnis virgulti cremare : misericordia Dei se avertente ab illis propter injustitias eorum. Et tunc lamentor hominum genus, quod audeat loqui vel cuilibet attendere, tantis mundo repositis malis. Et in his teneo mentem meam, luctum meditans, quod ait Dominus, indignum me cœlo et terra judicans, reputansque quod scriptum est : Factæ sunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte. »

Alius quidam insignis Abbas in eremo rigide vivens, rogatus : « Quomodo sustines laborem hunc? » respondit : « Totus labor temporis mei, quem hic sustineo, non est idoneus comparari ad unam diem tormentorum quæ peccatoribus in futuro sæculo præparantur. » Ibidem lib. V, capite VII *De Patientia*.

Theodoretus in *Philotheo*, cap. XXVIII, narrat se vidisse Thalelæum, qui cum maximo esset corpore, inclusit se rotæ, quæ alta erat cubitos duos, lata unum; ita ut collum non posset erigere, sed semper sederet incurvatus faciem habens annexam genibus : itaque jam sederat decem continuos annos. Rogavit eum Theodoretus : « Cur se ita affligeret? » Respondit : « Ego multis peccatis sum obnoxius, et audi vii pœnas, quæ iis in futuro parantur : elegi ergo potius hic corpus castigare mediocri pœna, quam expectare illas longe majores, tum quantitate, tum qualitate. Illæ enim involuntariæ sunt : quod autem invitus quis patitur, hoc longe molestius est eo quod sponte et volens quis subit. Voluntas enim facit, ut pœna sit minor, imo ut grata sit et allubescat. » Denique hæc profunde crebroque meditans B. Isaias Abbas, tom. II *Biblioth. SS. Patrum*, orat. 29, ita lamentatur : « Væ nobis, quibus per ignem super maris undas ebullientem est transeundum, ut unusquisque nostrum in suo corpore accipiat prout gessit, sive bona, sive mala !

» Væ nobis, qui tenebrosum illud, et materiæ expers incendium, æternumque atque amarum fletum, et stridorem dentium non consideramus. Ablato enim flammæ splendore, Deus in illo igne relinquit urendi vim et obscuritatem, quo magis impij et peccatores cruciuntur.

» Hei mihi misera anima mea ! quoniam assiduus dolor et cruciatus cor meum affligit : quia malitia prudentiam immutavit, corruptio viciit incorruptionem, mendacium texit veritatem, mors vita superior fuit : terrena, caduca, brevia coelestibus et sempiternis sunt commutata : abjecta et odio digna, vera Christi charitate et gravitate dulciora sunt habita ac jucundiora.

» Væ nobis, qui post conscriptas lamentationes, et sine mundi jam adventante, nec respiscimus,

nec eorum quæ in adolescentia commisimus poenitentiam agimus, sed miseræ senectuti majora et graviora in dies imponimus onera peccatorum ! »

15. QUI AMBULAT IN JUSTITIIS. — Dat hic modum Vers. 15. evadendi ignem devorantem et ardores sempiternos ; si videlicet quis ambulet in justitia, etc. Porro omnia hæc pendunt et explentur vers. seq., ut ibi dicam.

QUI PROJICIT AVARITIAM EX CALUMNIA. — Hebraice, qui spernit opes oppressionum, id est opes quæ avari per vim et calumniam extorquentur. Ita Vatablus.

ET EXECUTIT MANUS SUAS AB OMNI MUNERE. — « Tres sunt acceptiones munerum, ait S. Gregorius, IX *Moral.* cap. XXVI, ad quas ex fraude festinatur : munus namque a corde, est gratia captata a cogitatione ; munus ab ore, est gloria per favorem ; munus ex manu, est præmium per dationem. Sed justus ab omni munere manus excutit : quia in eo quod recte agit, nec ab humano corde inanem gloriam, nec ab ore laudem, nec a manu recipere donationem querit. » Hic sensus symbolicus est et moralis. Ad litteram enim Isaias ait de iudicibus et similibus, qui non accipiunt munera, quæ illiciti ut feratur sententia contra vel præter justitiam.

QUI OBTURAT AURES SUAS NE AUDIAT SANGUINEM. — Hebraice, sanguines, id est cædes, id est homines improbos de cæde patranda loquentes et consultants. Aliter Sanchez, q. d. Ne audiat carnem et sanguinem, id est ne carnis concupiscentiæ obediat.

Sic et S. Gregorius, XXIII *Moral.* cap. XXV : « Quid est, inquit, obturare aures suas ne audiat sanguinem, nisi peccatis suadentibus, quæ de sanguine et carne nascuntur, non præbere consensum ? Iste in excelsis habitabit ; quia quamvis eum adhuc caro in inferioribus retinet, mentem jam in sublimibus fixit. Munimenta saxorum sublimitas ejus ; quia qui objecta desideria terrenæ conversationis calcatur, ad supernam patriam per præcedentium patrum exempla se sublevat. Et quia per contemplationis donum gratia spirituali satiatur, apte subjungitur : Panis ei datus est, id est refectionem spiritualis gratiæ percipit, quia se a bonis infimis cœlestia sperando suspendit. »

ET CLAUDIT OCELOS SUOS NE VIDEAT MALUM, — id est qui omne quod rectitudini adversum est, non approbat, inquit S. Gregorius loco jam citato : videat ergo, id est videndo approbet. Est metalepsis, q. d. Tali recto, justo et probato viro Deus formidabilis non erit, nec infernus timori ; quia talis :

16. IN EXCELSIS HABITABIT, MUNIMENTA SAXORUM Vers. 16. SUBLIMITAS EJUS, — q. d. Habitabit in loco sublimi, instar saxi, fortissimo et munitissimo, puta in cœlo et Ecclesia triumphante : mystice in Deo et in Christo, qui, ut aiunt Cyrillus et Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion*, cap. LI, est petra super quam

fundata est Ecclesia, « super montes, » id est super doctrina Apostolorum. Unde Vatablus pro *sublimitas ejus*, vertit, *asylum vel perfugium ejus*.

PANIS EI DATUS EST, AQUÆ EJUS FIDELES, — id est jugiter manantes, quæ nunquam deficiunt et fallunt Chaldaeus vertit, *cibus sufficiens datus est ei*, q. d. Nihil Beatis deerit, qualia sunt cibus et potus, quæ in hac vita maxime necessaria sunt ad vitam tuendam. Est catachresis: Beati enim proprie non egent cibo et potu, nec comedunt et bibunt; sed Deus alet, id est conservabit eos sine cibo per se, et per gloriam ac dotes gloriosas in æternum.

Aliter S. Cyrillus et Procopius: Panis, inquit, est Christus, aqua est sacramentum Baptismi: hæc duo nunquam in Ecclesia deficient. Et Justinus, *Contra Tryphon*: Panis, ait, est Eucharistia. Sed hæc symbolica sunt, non litteralia.

17. REGEM IN DECORE SUO VIDEBUNT. — Rabbini sic exponunt: Pii Judæi videbunt regem Ezechiam cum gloria exultantem cæso Sennacherib. Verum hic sensus exilis est, ad eum tamen alludit: nam proprie agit de Beatis, ut patet ex antecedit et sequent., q. d. Beati videbunt Deum, aut potius Christum regem suum, jam post crucem et mortem gloria et honore coronatum: quæ visio mire eos recreabit. Hæc enim omnia de gloria Beatorum optime accipiunt Procopius, Justinus, *Contra Tryphon*; Prosper, *De Prædict.* part. III, cap. II; Cyprianus, lib. II *Contra Judæos*, cap. XXVIII; licet Tertullianus, lib. *Contra Judæos*, referat hæc ad gloriam et miracula Christi, dum hic viveret. Vide *Can. IX*.

CERNENT TERRAM DE LONGE (1), — q. d. Beati e cælo empyreo eminens respicient et despicient terram, quasi punctum in quo homines ambulant quasi formicæ, quodque inter eos ferro et igni dividitur. Sane quotquot ibi sunt intuentur vastissimas illas cælorum machinas tot ocellis quot stellis fulgidissimis radiantibus, et maxime spectant amplissimum, et omni genere rerum pulcherrimarum atque præstantissimarum instructissimum cælum empyreum: unde despiciantur terræ exilitatem, vident et rident hominum labores et studia, quod muscas captent, quod rixentur de lana caprina, quod de terræ puncto in mille particulas secando concertent usque ad sanguinem et mortem, dicuntque:

O quam angusti sunt mortalium termini!
O quam angusti sunt mortalium animi!

18. COR TUUM MEDITABITUR TIMOREM. — Est conclusio præcedentium, q. d. O Sion! vel quisquis

(1) Vatablus vertit ad verbum, *terram distantiarum*, id est remotam et multum distantem, q. d. obsidione soluta, cum restitutus fuerit rex tuus in pristinam dignitatem, tibi licebit secure peregrinari ad regiones multum distantes a Jerusalem. Non amplius mœnibus inclusi, quoquo lubebit spatiahibini. Quale illud Virgilii, *Æneid.* II, vers. 27:

Libet ire, et Dorica castra
Desertisque videre locos.

meditaris ea quæ dixi de ardoribus sempiternis, de habitatione in excelsis, etc., si ea serio expendis, sane concipies salubrem timorem tum ignis istius, tum Dei vindicis. Pro *meditabitur* græce apud Septuaginta est *μελετάω*, id est studiose et serio cogito, expendo, curo, exerceo me in affectu timoris Dei, per hujus ignis meditationem in me excitando.

UBI EST LITTERATUS? — q. d. Suasi meditationem timoris; quia sine eo frustranea et evanida est omnis scientia, sapientia, meditatio; ubi enim sunt magni et celebres illi litterati, periti in lege et doctores gloriantes inani sua scientia? ubi sunt Lycurgus, Aristoteles, Plato, Socrates, Cicero? ubi sunt Annas, Caiphas, Scribæ et Pharisei, partim qui ante, partim qui post Isaiam vixerunt? sane evanuerunt in sua vanitate et superbia, ideoque regem in decore suo non videbunt, sed ad ignem devorantem ibunt. Citat hunc locum S. Paulus, I *Cor.* I, 20. Vide ibi dicta.

Aliter Pagninus et Vatablus vertunt, scilicet: *Ubi scriba? ubi appensor? ubi numerator turrium?* q. d. Judæi timidi et politice sapientes, qui suadebant deditioem faciendam Assyriis, eo quod numerantes et appendentes munitiones Hierosolymæ ejusque cives, putarent eos non esse resistendos; hi ubi sunt? fugerunt ad Assyrios, cum eisque vel perierunt cæsi ab Angelo, vel trepidi profugerunt in Assyriam.

19. POPULUM IMPUDENTEM (male Plantina legunt, *imprudentem*) NON VIDEBIS. — Redit ad vers. 17, quasi post parenthesin vers. 18; redit, inquam, ad Sionem cælestem. Alludit autem ad Assyrios, qui impudentes erant, arrogantes, et peregrina lingua loquebantur Judæis, ut patet cap. XXXVI et cap. XXXVII (2), q. d. Hos deinceps non videbis, o Ezechia, o Judæi! eos enim auferet Deus. Verum per hoc vult significare ea quæ sunt in cælo, q. d. O Sion cælestis! o Beati! non videbitis ibi homines impudentes, superbos, barbaros, quos non intelligatis, sapientia destitutos, quales in hac vita Assyrios aliosque homines sæpe cum dolore experti estis; omnes enim cæli cives erunt benigni, humiles, affabiles, sapientes; cum his erit ibi conversatio vestra, o quam suavis! quam jucunda! Ad cælum enim ab inferno avolavit Propheta, vers. 16 et deinceps. Idem patet ex versu sequenti.

S. Hieronymus et Haymo hæc quoque non male referunt ad Ecclesiam militantem, q. d. O fideles! o Christiani! in Christi Ecclesia non videbitis, non curabitis, non superabitis, deprimetis et confundetis impudentes Scribas, Phariseos, et Philosophos ac oratores Gentilium, qui sibi sophi, et alta sapere videntur. Nam horum sapientiam sæcularem stultam esse, esseque insipientiam ostendet Deus per Christum et Apostolos, qui de-

(2) Si Syriacam linguam vulgus Judæorum non intelligebat, multo minus Assyriacam.

monstrabunt veram sapientiam sitam esse in Christo crucifixo.

POPULUM ALTI SERMONIS. — Hebraice, *populum profundum sermone ab intelligendo*, id est cui sermo est obscurior, ut non intelligas « desertitudinem linguae : » Hebraice *נִילַג nilag*, id est blæsum vel balbum lingua.

Vers. 20. 20. RESPICE SION (VOX Sion potest esse accusativi casus, aut vocativi; unde sequitur: « Oculi tui, » scilicet, o Sion! « videbunt, » *q. d.* O Sionidæ! o Israelitæ veri! respicite) CIVITATEM SOLEMNITATIS VESTRÆ. — Hæc civitas, *primo*, cum S. Hieronymo accipi potest Ecclesia militans: hæc vocatur *civitas solemnitatis*, quia Christiano et justo quivis dies feria est et solemnitas ac sabbatum, ut uni Deo serviat et vacet (1).

Secundo, significatur perpetua Ecclesiæ firmitas, et firma perpetuitas per clavos et funiculos, per quos speciatim Theodoretus accipit Martyres et Apostolos, qui sua morte corpus terræ, animam cælo, virtutis exemplum posteris consignando, firmant Ecclesiam sicut funes in terram per clavos adacti, et sursum per tabernaculi latera diducti, illud stringunt et firmant. Unde S. Augustinus, in *Psal. xxxiii*, explicans illud: « Extendens cælum sicut pellem; » post mortem, ait, mortuorum Apostolorum extensa est pellis, et cælum, id est doctrina cælestis. Nam tunc innotuit eorum veritas, virtus et sanctitas. « Extendit ergo cælum sicut pellem, quia doctrina pellibus scripta est, et tenditur, et sicut pellis, sic et tenditur sermo mortuorum; propagatur enim Ecclesia per martyria, et sanguis Martyrum est semen Christianorum, » inquit Tertullianus.

Tertio, significat Ecclesiæ charismata, cum ait quod Deus ejus erit rivus, fluvius et fons uberrimus.

Quarto, significat ejus munimen, cum ait quod per eam non transibit navis, aut trieris hostilis; quia Dominus ejus iudex, id est vindex, est contra diabolum.

Verum S. Cyrillus, Procopius, Adamus et alii passim melius referunt hæc ad Jerusalem cælestem; eam enim opposuit inferno, vers. 16. Unde ait: Respice, vel suspice cælum, vive memor cæli, vive quasi viator tendens in cælum; ac proinde cælestis sit tua vita, cælestis cogitatio, ut in omnibus actibus tuis cælum spectes, et cælestia spires. Cum ergo arduum quid occurrit, cum tentatio ingruit, cum crux gravior imponitur, respice civitatem cælestem; dicito: Feram, patiar, superabo quævis dura et aspera: *Sic itur ad astra.*

Conditio- nes cæli quinq. Ecclesiam ergo triumphantem vocat, *primo*, « civitatem solemnitatis nostræ; » quia in cælo erit perpetua solemnitas, perpetuum jubilæum, perpetua laus et melodia Dei.

(1) Ad securitatem et tranquillam pacis fruitionem indicandam utitur comparatione ex nomadum vitæ genere desumpta.

Secundo, vocat eam « Jerusalem, » id est visionem pacis.

Tertio, « habitationem opulentam; » quia omni decore, gratia, gloria, opibus omnibus abundat.

Quarto, « tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, » id est firmum, stabile, perpetuum; cum hic domus nostræ et palatia temporanea sint, et cum tempore finem accipiant; hoc enim per catachresin significant clavi et funiculi: nam aliqui patet hos in cælo non esse, nec fore. Causam dat: « Quia solummodo ibi magnificus est Dominus noster, » *q. d.* Unus est ibi princeps et rex, scilicet Dominus, cujus omnia sunt magnifica, qui omnia sub se in pace et concordia, æque ac in firmitate et duratione conservat et perpetuat. Secus fit in terris, ubi plures volunt esse magnifici, plures principes, tumque potentior vel callidior inferiorem evertit, uti monarchiæ omnes eversæ sunt.

Quinto, « locus fluviorum rivi latissimi et patentes, » *q. d.* In Jerusalem non terrestri (hæc enim laborabat aquarum penuria), sed cælesti, erit ingens fluvius, instar plurium fluviorum, ex quo rivi latissimi et patentes in omnem partem defluent; neque tamen per eos ulla navis, aut trieris hostilis transibit, quæ urbis pacem turbet, vel opes diripiat. Aliter Sanchez, *q. d.* Civitas illa omnibus rebus abundat: ergo non desiderabit trierides et remiges, qui ad beatorum civium usum et gaudia merces opportunas comportent. Alludit ad fluvium paradisi, qui in quatuor rivos et capita dividitur, *Genes. ii*; unde tam eo, quam huc alludens S. Joannes, *Apoc. xxi*, ait: « Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni. » Fluvius hic significat exuberantiam donorum, gaudiorum et voluptatum, quæ Deus et Christus in Beatos effundent.

Dicitur fluvius « aquæ vitæ, » vel ut alii legunt, « vivæ, » qui semper ex se, quasi ex vitali corde aut hepate, effundit aquam, sive qui semper fluit et nunquam deficit, qui, si urbem permeet, magnam illi amœnitatem et utilitatem affert; unde dicitur: « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. » Talis ergo fluvius in cælo erit visio beatifica, per quam Deus se, suaque omnia bona Sanctis communicat, suaque gaudia in eos effundit; unde *Psal. xxxv* dicitur: « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos; » et *Isaiæ lxxvi*: « Declinabo super eam quasi fluvium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam. »

22. DOMINUS ENIM JUDEX NOSTER. — Causam dat præcedentium, cur scilicet Sion cælestis pace, opibus et rebus omnibus sit abundatura; quia scilicet Deus ibi erit iudex, legislator et rex, qui eam in perpetuum tuebitur et servabit: Deo autem quis resistet? quis eum lacesset?

23. LAXATI SUNT FUNICULI TUI. — Septuaginta et Chaldæus vertunt, *rupti sunt funiculi tui; Vafa-*

Fluvius aquæ vitæ est visio Dei.

Vers. 22.

Vers. 23.

blus, laxati sunt rudentes tui, ut nec malum suum firmiter retinere, nec velum expandere possint. Redit Propheta ad argumentum capitis, puta ad tempora Ezechiae et Sennacherib, q. d. Laxabuntur quidem tabernaculi tui, o Sion! funes ab Assyriis; adeo ut convellendum videatur, id est, terrore Assyriorum concutientur civium Hierosolymae animi, ut deditionem cogitent; et « non praevalent, » scilicet Assyrii tibi, ait Sanchez; vel potius funiculi tui Assyriis; non poterunt eos urbe arcere. Sic malus ille, qui quasi statumen tabernaculi molem sustinet, pronus procumbet ut in eo militare signum dilatare, id est explicare non possis; hoc est regis Ezechiae, qui erat quasi columnen Reipublicae, vires ita concisae et prolapsae sunt, ut exercitum in tutelam urbis cogere et instruere non possit: quo significat reliquas urbes Judaeae fuisse captas a Sennacherib, ut inde rex milites et opem evocare non posset, ad Jerusalem obsidione liberandam.

Verum tunc fiet subito mira fortunae conversio: nam Assyrii, qui ad praedam Judaeorum inhiabant, caesi ab Angelo, praedae et spoliationi erunt Judaeis: quae adeo facilis et obvia erit, ut etiam claudia illam procurrant nec ullus vicinus, id est civis et habitator urbis (hoc enim est Hebr. *שַׁחֵן* *sachen*), se a spoliatione excuset, dicens; « Elangui, » id est langueo, non possum ire spoliatum Assyrios, quia « auferetur ab eo iniquitas, » id est, iniquitatis poena, puta infirmitas, captivitas, obsidio et oppressio hostium. Ita Sanchez (1).

Secundo, sub hoc quasi typo allegorice, et potius, loquitur de ruina Synagogae Judaeorum tempore Christi, q. d. Rumpentur funiculi, id est sustentacula tua, o Synagoga! « et » (sic enim legendum cum Romanis non « sed, » ut habent Plantiniana) « non praevalent, » id est non poterunt illud sustinere: habebit quidem malum sive statumen aliquod, sed tale, ut non possis expandere velum q. d. Plane arclabitur Jerusalem, concidit, vastabitur et desolabitur a Tito. « Tunc dividuntur spolia, » id est cum corruerit Synagoga, tunc Gentes caecae et claudae in via virtutis et salutis diripient praedas et spolia Judaeorum, id est charismata patribus promissa, id est succedent in benedictionem Abrahae, Isaac et Jacob promissam. « Nec dicet vicinus: Elangui, » id est, nemo dicet se languidum, omnes validi

(1) Nullus ex civibus et habitatoribus Jerusalem a praedatione abstinebit, etiamsi decumbat *infirmus* aut *aeger*. Tanta erit exultatio et alacritas. Verum ne quis Judaeus haec carnaliter acciperet, et ad tempora Ezechiae isthaec tantum pertinere putaret, remissionem peccatorum inducit; ut scilicet intelligeremus victoriam quamdam spiritalem, hostium fugam et devastationem spiritalem, directionem spoliatorum spiritalem in illa victoria designari. Neque enim post hanc victoriam « populus Hierosolymitanus relevatus fuit iniquitate. » Sed haec ad Christum pertinent, qui « salvum fecit populum suum a peccatis ipsorum. (Forerius.)

erunt in Christo: tuncque a populo ejus Hierosolymae, scilicet non terrenae, sed spiritualis, puta Ecclesiae, « auferetur iniquitas, » non enim lex Mosis, sed Christi gratia confert remissionem omnium peccatorum. Ita Adamus.

Aliter haec accipiunt Chaldaeus, Vatablus, Forerius, Procopius et alii, scilicet non de Judaeis, sed de Sennacherib et Assyriis: rursum, funiculos et malum accipiunt non tentorii, sed navis, quasi comparet hic castra Assyriorum navi quae naufragium vitare nequit. Videtur enim pergere Isaias in metaphora navis hostilis, de qua immediate ante dixit: Non transibit per eum navis remigum, neque trieris. » Unde Forerius: « Quia, inquit, tyrannos navibus, quae vento, inflatis velis aut remigiis feruntur, comparaverat; hinc in metaphora persistens ad Assyrium convertitur, per cujus interitum ruinam diaboli et ministrorum ipsius intelligit: ipsiusque regem malo in navi comparat; principes vero ejus, funibus qui malum confirmant, instructas vero acies militum, velo ventis inflato: totum denique Assyrium exercitum navi comparat. » Est ergo metaphora a navi, quae cum fatiscit et solvitur, laxantur et rumpuntur rudentes vi tempestatis, inquit Procopius; navis enim hic est tyrannus hostium; malus est rex; funes qui eum sustinent, sunt duces et principes; velum sunt instructae acies militum, ait Vilalpando in *Ezech. XXVII*, pag. 10. Sensus ergo est, q. d. Laxati sunt funiculi tui, id est sustentacula tua, o navis et trieris hostilis! id est o congregatio Assyriorum, id est daemonum, infidelium et impiorum! ac consequenter non praevalent, sed rumpentur, ita ut ad malum signum, id est velum, extendere non queas vento, nec vexillum militi; utrumque enim significat vox *signum*, q. d. Omnino peribis cum tuis, et ibis in interitum, tum tempore Christi et Apostolorum, tuncque multi claudi, id est multi infirmi et imbelles, multarum Gentium spolia dividunt, et Ecclesiae militanti distribuent. Tum potius peribis in die judicii, cum Beati olim infirmi et claudi, jam validi et potentes, daemones et impios protrudent in tartara, et de iis triumphabunt; itaque quasi eorum spolia dividunt. Hic sensus est probabilis et congruus, nec priori cedit nisi in expositione distributionis praedae, quae proprie Beatis non competit, sed Apostolis et Ecclesiae militanti; tropice tamen Beatis competit. Sic enim *Psalm. CIX*, 6 et 7; et alibi dicuntur iidem calcaturi, bibituri, et manus suas loturi in sanguine reproborum.

Quocirca Auctor *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, tom. II, hom. 23 in *Matth.*, in fine, per navim hanc maris, id est non Dei, sed saeculi accipit Ecclesiam haereticorum. « Quae licet, inquit, habeat praedicationem Dominicae crucis, invalidam tamen hanc arborem ejus ostendit; quia ubi non est veritas fidei, infirma crucis assertio est: unde inclinata et laxata vela ejus sunt os-

tensa, quod nullo flatu Sancti Spiritus diriguntur. Et ideo hæc navis, amisso veræ fidei gubernaculo, dominantibus adversis spiritibus, in naufragium mortis æternæ demergitur, quæ gubernari a Christo Domino non meretur, fitque præda dæmonibus et gehennæ. »

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ex clade Sennacherib assurgit et avolat de more ad excidium orbis in fine sæculi, ut ex Assyriorum clade discant omnes impii, quanta eis strages obventura sit in die iudicii, si eorum scelera imitentur, nec respiciant. Rursum, vers. 5, alium excidii orbis typum proponit, scilicet excidium Idumææ; tunc enim simili, imo majori supplicio plectentur omnes reprobi, quo olim Idumæi, scilicet igne, pice et sulphure, ut ait vers. 9, et desolatione perpetua, ut ibi habitent onocentauri, fauni, lamia, etc., uti ait vers. 11 et seq.

1. Accedite, Gentes, et audite; et populi, attendite: audiat terra, et plenitudo ejus orbis, et omne germen ejus. 2. Quia indignatio Domini super omnes Gentes, et furor super universam militiam eorum: interfecit eos, et dedit eos in occisionem. 3. Interfecti eorum projicientur, et de cadaveribus eorum ascendet fœtor: tabescent montes a sanguine eorum. 4. Et tabescet omnis militia cœlorum, et complicabuntur sicut liber cœli: et omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea et de ficu. 5. Quoniam inebriatus est in cœlo gladius meus: ecce super Idumæam descendet, et super populum interfectionis meæ, ad iudicium. 6. Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe, de sanguine agnorum et hircorum, de sanguine medullatorum arietum: victima enim Domini in Bosra, et interfectio magna in terra Edom. 7. Et descendent unicornes cum eis, et tauri cum potentibus: inebriabitur terra eorum sanguine, et humus eorum adipe pinguium: 8. quia dies ultionis Domini, annus retributionum iudicii Sion. 9. Et convertentur torrentes ejus in picem, et humus ejus in sulphur: et erit terra ejus in picem ardentem. 10. Nocte et die non exstinguetur, in sempiternum ascendet fumus ejus: a generatione in generationem desolabitur, in sæcula sæculorum non erit transiens per eam. 11. Et possidebunt illam onocrotalus et ericius: ibis et corvus habitabunt in ea: et extendetur super eam mensura, ut redigatur ad nihilum, et perpendicularum in desolationem. 12. Nobiles ejus non erunt ibi: regem potius invocabunt, et omnes principes ejus erunt in nihilum. 13. Et orientur in domibus ejus spinæ, et urticæ, et paliurus in muntionibus ejus: et erit cubile draconum, et pascua struthionum. 14. Et occurrent dæmonia onocentauris, et pilosus clamabit alter ad alterum: Ibi cubavit lamia, et invenit sibi requiem. 15. Ibi habuit foveam ericius, et enutrivit catulos, et circumfodit, et fovit in umbra ejus: illuc congregati sunt milvi, alter ad alterum. 16. Requirit diligenter in libro Domini, et legite: unum ex eis non defuit, alter alterum non quæsivit: quia quod ex ore meo procedit, ille mandavit, et spiritus ejus ipse congregavit ea. 17. Et ipse misit eis sortem, et manus ejus divisit eam illis in mensuram: usque in æternum possidebunt eam, in generationem et generationem habitabunt in ea (1).

Vers. 1. 1. ACCEDITE, GENTES, ET AUDITE.—Hugo, Lyranus et Castrius ex Theodoro et Origene, hæc omnia ad excidium Judææ referunt; nam vers. 8 dicitur:

(1) Cum Cornelio, ex clade Sennacheribi, Isaiam ad excidium orbis fine sæculi assurgere existimamus; nam licet in contrarium asserat Forerius, qui primam hujus capituli partem de ultima desolatione Judææ intelligenda censet, non putamus quod ad narrandum vel Judææ vel

« Annus retributionum iudicii Sion. » Verum obstant hic ipsa verba; ait enim: « Indignatio Domini super omnes Gentes; » et: « Audiat terra

Idumæorum vastationem, hoc solemnè exordio quo omnino gentes compellat, usus fuisset Propheta, nec super omnes orbis terrarum gentes (vers. 2) indignationem Domini effundendam esse prænuñtasset. Quod si in sensu proximiori de aliquibus gentibus speciatim in quatuor

et plenitudo ejus; orbis, et omne germen ejus. »

Dico ergo Prophetam loqui de extremo judicio et consummatione sæculi; tunc enim omnes gentes interibunt. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, et S. Augustinus, lib. XIII *Confess.* cap. xv, et Eusebius, lib. XI *De Præpar. Evangelii*, cap. *De innovatione mundi*; ubi addit Platonem hunc Isaia locum in sua scripta transtulisse.

vers. 2. 2. INTERFECIT EOS, — omnes gentes, partim per ignem conflagrationis mundi, partim per plagas illi prævias.

vers. 3. 3. ET DE CADAVERIBUS EORUM ASCENDET FORTOR.— Alludit ad cadavera Assyriorum cæsorum ab Angelo, quæ computruerunt et fœtuerunt. Talia quoque erunt in fine mundi partim in præliis, partim alibi a Deo cæsa.

prioribus versibus quæstio est, saltem illas omnium gentium in quas gravissime Deus animadversurus est, figuram fuisse, admittendum est.

Quam vero Idumæorum historiam tempora, secunda capitis pars (3-17) respiciat haud facile est definire. Ex historia constat Assarhaddonem, Sennacheribi successorem, Idumæam devastasse (II *Paratip.* xxxiii, 11); Holofernem omnes ejus urbes expugnasse (*Judith* III, 14); Judam Machabæum illam omnino, viginti millibus Idumæis interfectis, subjugassee (I *Machab.* v). Insuper, his adhuc temporibus ista regio, ut supra (cap. xxi) notavimus, vasta et horrida solitudine squallet, in qua solummodo erraticorum Arabum turbas obvias habes, qui nullas stabiles sedes incolunt, et qui nonnisi ex viatorum spoliis quæ deprædantur, vivunt.

Porro D. Calmetus hic agi de bello contra Idumæos, in penam crudelitatis eorum erga Judæos, sub Assarhaddonem acto, istudque bellum longe diversum esse ab iis quæ Abdias (capite 1) et Jeremias (capite xlix) vaticinati sunt, et quæ nonnisi post expugnatam dirutamque per Nabuchodonosorem Hierosolymam, evenerunt existimat.

Rosenmüller e contra vastationem terræ Edomitica a Nabuchodonosore illata hoc carmine depingi, vix dubium eventurum esse existimat conferenti *Abdias*, *Jeremia* et *Ezechiell* (xxv, 12 et seqq.) vaticinia: « Hinc, ait, sponte sequitur, poetam, quisquis ille fuerit, vel Jeremiæ, vel Ezechieli cœvum fuisse. » Admittatur, si libet, ejus sententia; sed nemo est qui non videat quam falsa, imo insulsa et orthodoxæ interpretationi contraria sint quæ inde educit consecraria; ac si eosdem absolute eventus quos prædixerunt Abdias, Jeremias, Ezechiel, et ipse Isaïas, divino spiritu afflatus, longe ante vaticinari non potuerit, quin supra dictis prophetis cœvus fuerit.

Primo igitur, excitatur attentio per apostrophen ad omnes orbis terrarum gentes, vers. 1.

Secundo, denuntiatur Deum in omnes populos iracundia exarsum, gravissime in illis esse animadversurum, per generalem hominum stragem, et perturbatricem siderum immutationem, 2-4.

Tertio, describitur sumpta ex Idumæis figura et vindicta, *primo*, per cædem eorumdem, velut destinatarum victimarum, editam, 5-8; *secundo*, per incendia et exustionem habitationibus immissam, quibus devastandam fore Idumæorum terram indicat, ac si esset terra picis et sulphuris, quæ perpetuo ignem alit, 9, 10; *tertio*, per terram in horrida et bestiis tantum solitariis infesta solitudine redactam, 11-15.

Quarto, confirmatur prophetia provocatione ad eventum cum dictis consensusurum, et a Deo secundum partes cuilibet assignatas jam constitutum, 16, 17.

TABESCENT MONTES A SANGUINE EORUM, — q. d. Tanta erit cæsorum copia, ut ex eorum putredine, sanie et tabo, montes quoque tabem contrahant (1).

Secundo, q. d. Tot cædentur, tantus fundetur sanguis, ut montes sanguine solvantur et defluant. Unde Vatablus et alii vertunt, *præ cruore montes colliquescent*. Est hyperbole.

Tertio, Sanchez, « Montes, » ait, id est principes: æque ac plebeii jacebunt insepulti, et tabescent ac putrescent volutati in sanguine « eorum, » id est suo; Hebræi enim idem habent pronomen reciprocum et absolutum.

4. TABESCENT OMNIS MILITIA CÆLORUM. — « Militia » Vers. 4. sive milites « cæli » sunt sol, luna et sidera. *Primo*, S. Thomas, Hugo, Vatablus, Lyranus et alii per hyperbolem sic exponunt: Tanta erit calamitas, ut videatur quasi cælum perire; tanta erit afflictio eorum temporum, ut sibi videantur homines videre cælos, qui extensi sunt, complicari, contrahere et convolvere sese, atque stellas ipsas de cælo decidere. Simile est *Ezech.* xxxii, 4. Vide *Canon.* xxxii (2).

Secundo, S. Thomas, Lyranus et Sanchez sic exponunt, q. d. Sub Christo tabescet et peribit siderum cultus et idololatria; tunc enim ea non colent, uti ante coluerunt, sed Deum et Christum: sicque cadent stellæ, id est dæmones, de cælo quasi divinitatis suæ, quam eis suo cultu tribuerunt idololatræ. Verum hic sensus alienior videtur et mysticus; agitur enim hic de consummatione sæculi.

Tertio, melius noster Hieronymus Prado in *Ezech.* 1, pag. 19, in fine: *Cæli*, inquit, *tabescent*, id est defluent, ut stellæ, id est fulgura, de cælo cadant; vulgus enim, cum fulgurat, videtur sibi videre quasi stellas de cælo cadere.

Quarto et proprie, sol, luna et sidera sub diem judicii commovebuntur, obscurabuntur, et lumen suum retrahent, ut videantur præ Dei indignatione tabescere, liquescere et dissolvi. Addunt alii quod stellæ fixæ proprie ex cælo in terram decident. Ita S. Chrysostomus, et Maldonatus in *Matth.* cap. xxiv (qui ait: Magis Christo id affirmanti, quam Aristoteli id fieri posse neganti, as-

(1) Quemadmodum montes assiduis imbribus decrescunt, ac veluti liquefiunt aquarum defluxu, ita tantum sanguinis effundetur, ut diffunderent montes.

(Forerius et Rosenmüller.)

(2) Quæ verba Grotius ita explicat: « Aer ipse ex sanguine et tabo attracto obducetur tarpibus nebulis, et quidem tam crassis, ut siderum conspectum adimant. » Sed rectius meo judicio Vitringa: « Metaphora plane est poetica, desumpta a populari præjudicio, quo cæli illi summi, in quibus astra superiora ut gemmæ fulgent, stantur esse substantiæ non fluidæ et mobilis, sed concretæ et consistentis, veluti *crystallina*, in qua sidera certa lege et ordine, instar gemmarum defixa sint, et qui proinde admoto igne vel aliqua alia materia naturæ suæ contraria possent *liquecere, dissolvi. et tibi instar diffluere.* »

sentior), et Sibylla apud S. Augustinum, lib. XVIII *De Civitate*, cap. XXXI :

Eripitur, ait, solis jubar, et chorus interit astris :
Solvitur cælum, lunaris splendor obibit.

Ex qua Ovidius, lib. I *Metamorphos.*, ita canit :

Esse quoque in fati reminiscitur affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, et mundi moles operosa laboret.

Hoc est quod ait Christus, *Matth.* cap. XXIV, 29 : « Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo; » et Joannes, *Apoc.* VI, 12, iisdem verbis utitur, quibus Isaias hic, juxta Septuaginta : « Sol, inquit, factus est niger tanquam saccus cilicinus; et luna tota facta est sicut sanguis; et stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos cum a vento magno movetur; et cælum recessit sicut liber involutus; » et cap. VIII, 12 : « Et percussa est tertia pars solis, et tertia pars lunæ, et tertia pars stellarum, ita ut obscuraretur tertia pars eorum, et diei non luceret pars tertia. »

Symbolice, aliqui apud S. Hieronymum per stellas accipiunt dæmones qui versantur in aere, ut tentent homines, qui e cælo, id est ex aere hoc, ruent in infernum in die judicii. De his enim vere dicitur id quod sequitur : « Quia inebriatus est in cælo gladius meus. »

COMPLICABUNTUR SICUT LIBER CÆLI. — Alludit ad veterum libros, qui non erant per folia distributi, ut nostri, sed erant una charta vel membrana ex variis consuta, quam convolvebant circa cylindrum, uti nos convolvimus chartas geographicas. Cum enim eos legere volebant, evolvebant eam et explicabant; finita vero lectione, eam rursus convolvebant : hoc enim ipsis erat id quod nobis est claudere librum. Vidi tales duos Pentateuchi libros vetustos, hebraice scriptos in Bibliotheca Vaticana, quorum charta est pellis, sive pergamenus cruda et pilosa (1).

Jam « cæli complicabuntur, » primo, quia Ethnici, inquit S. Thomas et Lyranus, in cælis ita turbatis, et quasi complicatis et convolutis, non poterunt amplius legere, nec prædicere futuros rerum eventus, q. d. Non divinabunt amplius ex astris et cælis, quasi ex libro prognostico.

Secundo, Dionysius Carthusianus, q. d. Non patebit amplius introitus in regnum cælorum, sed clausa erit janua.

Tertio et genuine, q. d. Sicut liber veterum cylindro complicatus et involutus, absconsis litteris legi non poterat : ita cælum ejusque stellæ

(1) Metaphora, *convolventur instar libri, cæli*, desumpta est ab ea specie cælorum, qua dicuntur כִּקְרָךְ, expansum, vid. *Genes.* I, 8; *Psal.* CIV, 9; *Jesaj.* XI, 22. Ut autem libri, hoc est volumina in longum expansa, circa veteres aliquod lignum convoluta videntur veluti disparere, sic cælum, coorta tempestate, contrahitur in nubes et atrorem.

(Rosenmüller.)

quasi litteræ abscondentur atris nubibus et obscurabuntur, ut videri non possint, perinde ac si cælum esset complicatum et convolutum, imo ac si cælum evanisset, et in alium mundum recessisset, ut ait S. Joannes *Apoc.* VI. Sicut enim cælorum creatio per pellem seu tabernaculum extensum (ut *Psal.* CIII : « Extendens cælum sicut pellem, » significatur : sic ejus obscuratio, quæ moralis quædam dissolutio est, innuitur per pellem et volumen complicatum, inquit Sanchez.

Rursum, desinet notus cælorum usus, motus et influentia, sicut libro uti desinimus, cum eum complicamus, sive claudimus. Est enim metalepsis in verbo *complicabuntur*.

Ad hæc, sicut libri, sive membranæ discissæ utraque pars in se replicatur et revolvitur, sic cælum fulguribus quasi discissum in se, id est in partes adversas, revolvi et replicari videbitur, inquit Prado, q. d. In fine mundi cæli et astra mutabunt suos aspectus et influentias, itaque omnia perturbabuntur. Deinde fulgetris, nubibus, cometis, stellis cadentibus, aliisque meteoris ita aer commiscebitur, ut cæli complicari et convolvi, omniaque perturbari et confundi videantur. Ita Adamus, Pererius, in *Apoc.* VI, et passim Scholastici, qui cum S. Augustino, lib. XXIX *De Civit.* XIV; S. Hieronymo, in *LI Isaia;* Gregorio, lib. XVII *Moral.* cap. V, et aliis, censent cælum et astra mutanda et innovanda esse tantum secundum lucem aliasque qualitates, non autem secundum formam et substantiam. Nam, *Psal.* CXLVIII, 6, dicitur Deus fundasse ea in sæculum sæculi; et quia, secundum Aristotelem et Philosophos, forma cælorum est incorruptibilis, itaque Aristoteles deducit ex eo, quod sit æterna. Censet enim ipse mundum fuisse ab æterno, imo increatum, uti nonnulli opinantur, in quo errasse eum clarum est.

Multi tamen Patres et recentiores, qui Philosophiam exigendam volunt ad sacras Litteras, non contra, volunt cælum et terram peritura etiam quoad substantiam, ac mutanda in aliud cælum novum et aliam terram novam. Id enim hic et alibi clarissime dici videtur, ut cap. LI, 6; cap. LXV, 17; *Apocal.* cap. VI, 14, et cap. XII, 1; *Eccli.* cap. XLVII, 30; *Psal.* CI, 27; *Matth.* XXIV, 35; II *Petri* III, 7 et 12. Ubi nota sacram Scripturam longe efficacius loqui de mutatione cælorum et elementorum, quam corporum beatorum in resurrectione, planeque significare longe majorem fore mutationem illorum quam horum; quia illa substantialis, hæc tantum accidentaliter erit. Accedit, quod cæli ex abyso et aquis facti sint, uti docui *Genesis* I, 8 : ergo non sunt plane incorruptibiles secundum formam, sed secundum materiam primam, secundum quam dicuntur permansura in æternum. Id ipsum confirmatur ex eo quod anno 1572 visa sit nova stella in Cassiopeia, quæ post biennium disparuit. Plures ejusmodi in

cœlis mutationes notarunt moderni astronomi; ex quibus proinde nonnulli hisce phœnomenis convicti, censent cœlos non esse solidos et duros, sed cedere, mutari, et secari ac dividi instar aeris; aerem tamen excellere subtilitate et præstantia; cœlos enim esse æthereos, non aereos, esseque ipsum ætherem. Verum hoc alterius est quæstionis et loci.

Rursum, cum lux naturaliter quasi profluat ex essentia cœlorum, tumque futura sit longe major et nobilior, videtur pariter, quod ex alia forma substantiali nobiliore manabit. Nam lux tanta quanta tunc erit, non est connaturalis formæ solis quæ jam est. Ita sentiunt S. Chrysostomus, hom. 14 in *epist. ad Roman.*, et post eum Theodoretus et Œcumenius; Justinus, *Quæst.* XCVIII; Ambrosius, lib. I *Hexam.* cap. vi; Basilius, hom. 3 *Hexamer.*; Nyssenus, lib. *De Creatione hominis*, cap. xxv; Clemens, lib. II et III *Recognit.*; Sibylla apud S. Augustinum, lib. XVIII *De Civit.* cap. III, cum canit :

Tempora torpebunt, vidua omnia semina mundi,
Aer, terra, salum, lux ignis fervida, cœli,
Cardo, dies, noctes, consistunt omnia in ignes :
Et fiet species quam disertissima rerum.
Omnia namque cadent lucentia sidera cœlo.

Idem fuse docet Hieronymus Magius, lib. II *De Erustione mundi*, cap. vi et vii; et Valesius, *Sacræ Philosophiæ* cap. LXXIX; et noster Molina, tract. *De Opere sex dierum*, disput. 3. Ignem enim posse agere in cœlos eosque corrumpere, si non naturaliter, certe divina vi et inoperatione concedunt omnes; nec id negari potest, cum certum sit ignem inferni eadem vi agere in dæmones eosque urere, qui corpus non habent, sed sunt puri spiritus. Porro quod alibi ait Scriptura, quod cœli et terra in æternum stabunt, non repugnat huic sententiæ. Manebit enim eadem terra, idem sol, et iidem cœli generice; terra enim formam terræ, cœli formam cœlorum genericam retinebunt, esto specificè altam, eamque præstantiorem accipiant. Erit enim tunc totius mundi innovatio, reformatio et recreatio.

Philosophi tamen passim, et plerique Theologi Scholastici, inter quos est Franciscus Suarez, III part., *Quæst.* LIX, art. 2, disput. 58, sect. 6, et Conimbricenses, lib. I *De Cœlo*, cap. III, *Quæst.* I, censent cœlos accidentaliter tantum mutandos, non substantialiter, ut dixi. Unde ad hanc et similes Scripturas, quæ contrarium videntur dicere, tres dant responsiones. *Prima* est, quasdam aiunt loqui hypothetice et comparative, ut illud Christi: « Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. » Sensus enim esse, *q. d.* Citius cœli et terra transibunt, quam verba mea prætereant, et promissa mea fallant. *Secunda* est, per cœlos intelligi aerem. Sic enim vocantur « volucres cœli, » id est aeris. Et sic intelligunt illud S. Petri, *epist.* II, cap. III, 7: « Cœli autem qui

nunc sunt, etc., eodem verbo (quo jussu Dei aquis diluvii obruti sunt, ut præcessit) repositi sunt, igni reservati in diem judicii. » Hoc bene: verum non satis convenit hæc expositio vers. 10 et 12, ubi cœlos opponit elementis; ergo per cœlos non aereos, sed sidereos intelligit. Ait enim: « Cœli magno impetu transient, elementa vero calore solventur; » et efficacius, vers. 12: « Cœli ardentis solventur, et elementa ignis ardore tabescent: » ubi coguntur ipsi per cœlos accipere aerem summum; per elementa vero aerem, aquam et ignem, qui in terra vel circa terram sunt. *Tertia* est, cum subdit ibi S. Petrus et Scriptura alibi: « Novos vero cœlos, et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus; » hanc innovationem aiunt fore non substantialem, sed accidentalem: quia scilicet sol, luna et cœli majori luce ornabuntur, magisque resplendent, ut participent aliquid de gloria Beatorum, quibus in hac vita servierunt. Utraque sententia est probabilis, gravesque habet doctores: prior sacræ Scripturæ, posterior Philosophiæ Aristotelicæ conformior. Utra sit verior, alibi pertractabitur.

5. INEBRIATUS EST IN COELO GLADIUS MEUS.—Ebrietas copiam effusi sanguinis significat: sicut enim homo inebriatur multo vino, ita gladius multo sanguine quem fundit (1).

Primo, aliqui sic exponunt: Gladium, id est, acre supplicium, intentavi Lucifero et sociis ejus apostatis, cum eos cœlo deturbavi: quanto magis gladium meum difstringam in homines terrenos, qui mihi reluctantur? Huc accedit expositio S. Hieronymi, qui hæc accipit de gladio iræ Dei, quo ipse dæmones ex cœlo hoc aereo in die judicii deturbabit in tartara.

Secundo, Lyranus et Vatablus: « In cœlo, » inquit, hoc est in decreto et ordinatione Dei, qui habitat in cœtis, *q. d.* In decreto suo stabili et immobili jam decrevit Deus gladium suum exercere in peccatores.

Tertio, alii: « In cœlo, » id est de cœlo descendet hic gladius et desæviet in Idumæam.

Quarto, Adamus: « In cœlo, » inquit, id est usque ad cœlum, *q. d.* Tanta erit ultio in fine sæculi, ut etiam ad cœlos usque pertingat, hoc est, erit maxima. Sic dicitur *Psalm.* XXXV, vers. 6: « Domine, in cœlo, » id est usque ad cœlum, « misericordia tua » pertingit, *q. d.* Misericordia tua est amplissima et maxima; unde explicans subdit: « Et veritas tua usque ad nubes. »

(1) Nil frequentius apud poetas Orientales, quam ad cædis magnitudinem designandam gladium sanguine inebriatum sistere, vid. not. ad *Deuter.* XXXII, 42, et Schnurrerum ad *Habac.* III, 9, in *Dissertatt. junctim edit.* pag. 360, 361, et nostram notam ad eum locum, ubi plures similes imagines ex Arabum poetis invenies. Nisi potius hoc versu gladius in cœlo jam ira divina ebrius intelligendus sit, priusquam in terram demitteretur hostium satius sanguine: tum apte versu sequenti gladius ille in Edomitarum terra sanguine satius describeretur. (Rosenmüller.)

Quinto et proprie, dat Propheta hic causam, cur cœli et astra tabescent ac defluent in fine mundi: « Quoniam, inquit, inebriatus est in cœlo gladius meus; » hoc est, quoniam in ipso cœlo ultio mea grassabitur usque ad satietatem, et quasi ad ebrietatem in ipsa astra, ut per hoc puniam et terrefaciam peccatores in terra, qui astris et cœlo abusi sunt ad sua peccata.

ECCE SUPER IDUMÆAM DESCENDET (gladius meus), ET SUPER POPULUM INTERFECTIONIS MEÆ. — Hebraice, חֶרֶם *cherem*, id est *anathematis mei*; Septuaginta, *perditionis*, hoc est, super Idumæos neci a me destinatos, quos ultioni meæ devovi, ait Vatablus, *ad iudicium*, ut scilicet in eos justum iudicium et vindictam exerceam. Nominat præ aliis Idumæos, quia hi assidui et acerrimi fuerunt hostes Judæorum, adeoque Babylonis juncti Judæam everterunt: unde ipsi quoque gravi clade et excidio a Deo per eosdem Chaldæos mulctati sunt, ut patet ex Abdia, et ex Jeremia, cap. XLIX, et ex Ezechieli, cap. XXV, denique ex Isaia, cap. XXI, 3, sed obiter; unde hic rursum fusius de ea agit. Perstringit ergo Propheta hic superficie tenus cladem et excidium Idumæorum per Chaldæos: verum per illud symbolice intendit significare cladem et exitium omnium impiorum in die iudicii: huic enim soli convenit, quod dicitur vers. 10, quod ardebit in æternum, et in sæcula sæculorum. De quo mox plura.

Vers. 6.

6. INCRASSATUS EST (gladius Dei) ADIPE, DE (clarior pro de Vatablus vertit, et) SANGUINE AGNORUM ET HIRCORUM. — Solet culter, quo jugulantur pingues oves, repleri, et quasi incrassari, earum tam adipe quam sanguine: per hoc autem significat, quod Deus gladio Chaldæorum transfodiet Idumæos, ita ut gladius eorum cruentetur sanguine, et incrassetur adipe Idumæorum. Per *agnos*, intelligit plebem; per *hircos*, duces et principes; per *arietes*, magistratus et ditiores, q. d. Nulli ætati, sexui aut gradui parcat hostilis gladius, sed in omnes promiscue deserviet (1).

VICTIMA ENIM DOMINI IN BOSRA, (« Victima, » sive sacrificium significat eadem et stragem: quia sacrificium non fit sine cæde, q. d. Cædem facturum est Deus in Bosra urbe primaria Idumææ, ut impios in ea per Chaldæos efferat et mactet divine suæ justitiæ; unde explicans more Hebræo (quod in Psalmis frequens est) subdit): ET INTERFECTIONE MAGNA IN TERRA EDOM. — Bosra metropolis Idumææ, ita dicta est hebraice tum ab ubertate vindemiæ, ut patebit cap. LXIII, 1; tum a murorum firmitate, inquit S. Hieronymus; unde *Psal.* CVII, 11, pro eo quod habemus: « Quis deducet me in civitatem munitam? » hebraice est: « Quis me deducet ad Bosram? » Hinc a Bosra per metathesin dicta est Byrsa arx Carthaginis munitis-

Bosra
est Byr-
sa.

(1) Cædes nunc sacrificiis comparatur, et iis maxime quæ pro peccato fiebant, in quibus adeps et sanguis Jovæ cedebant, *Levit.* VII.

(Rosenmuller.)

sima, non autem a Græco Βόσρα, id est corio: Carthaginenses enim orti a Phœnicibus, non Græca, sed Phœnicum sive Punica lingua, quæ Hebrææ affinis est, teste S. Augustino, locuti sunt.

Jam symbolice, per « Bosra » et « Edom » accipe totum mundum crassum, terrenum, sanguineum, et solidatum, qui in fine peribit. « Edom » enim significat rubeum, « Bosra » munitum, inquit S. Hieronymus, in ultimo cap. *Joelis*, licet hic aliter explicet. Edom enim sive Esau inhiavit sanguini et morti fratris sui Jacob. Inepte Judæi per Idumæos accipiunt Romanos et Romanos, ut dixi cap. XXI, 11. Porro Arias Montanus per Bosram (quæ hebraice significat munitam) accepit Romam Ethnicam, quæ Gentium erat arx munitissima. Porro incendium interpretatur de igne Evangelico, qui corda Romanorum fide et amore Christi succendit. Fumus autem exponit de incertis fabulis, et statuis, idolis, fanis, post conversionem in urbe monumenti causa relictis. Huc accedit Alcazar in *Apocal.* XIV, 11, notat. 5, qui per ignem accipit vindictam Dei, ex qua quasi fumus prodiit Dei laus et gloria: vindictam, inquam, quam Deus sumpsit de Romanis, tum infidelibus, eos ad gehennæ ignes damnando; tum fidelibus; et S. Petro. credentibus, quos igne charitatis succendit. Verum hæc duplex vindicta valde dispar et contraria est; adeoque si prior est litteralis, posterior litteralis, imo allegorica, esse nequit: nec enim ignis gehennæ allegorice significare potest ignem charitatis.

7. ET DESCENDENT UNICORNES ET TAURI CUM POTENTIBUS. — *Unicornes et tauros* vocat Idumæos viribus robustos, et armis validos: *potentes* vocat divites et honoratos, q. d. Hi omnes cadent cum imbelli plebe, descendenteque ad orcum. Sic Christus patiens orat, *Psal.* XXI: « Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam: » unicornes vocat potentes et crudeles Pontifices, Scribas et Phariseos.

Vers. 7.

8. ANNUS REIBUTIONEM JUDICII SION, — id est contra Sion, inquit S. Hieronymus, Cyrillus, S. Thomas, Hugo, Adamus et Forerius. Putant enim ipsi Prophetam hic a clade Idumæorum transire ad cladem Hierosolymæ et Judæorum futuram per Romanos. Verum melius Chaldæus, Lyranus, Vatablus, Montanus et Sanchez, iudicium Sionis interpretantur iudicium, id est vindictam, quam pro Sione, id est Judæis, Deus exercebit contra Idumæos: illos enim hæc omnia spectant. Unde cum Vatablo sic quoque verti potest: *Annus repensionum rixæ cum Sion*, id est annus quo rependet Deus talionem Idumæis, qui jugiter rixati sunt et belligerantur cum Judæis.

Vers. 8.

Symbolice: « Annus retributionis iudicii Sion » erit in fine mundi, quando Deus iudicabit, id est vindicabit et puniet injurias ab impiis factas Sioni, id est Ecclesiæ, et Sanctis Dei electis.

9. ET CONVERTENTUR TORRENTES EJUS (Idumææ) Vers. 9.

IN PICEM. — Est hyperbola, q. d. Idumæa tam in torrentibus quam in campis ita desiccabitur, ut instar picis et sulphuris sit arsura, ignem in eam immittente Chaldæo; hoc est, omnino vastabitur et cremabitur. Alludit ad Idumææ vicinam et situ et scelere et cladē Sodomam, quæ sulphureum habet solum, et igne ac sulphure cœlesti confla-gravit (1).

Porro symbolice significatur hic Idumæam, id est impium mundum comburendum, igne conflagrationis, qui tantus erit, ut videantur ubique esse torrentes ignis, picis et sulphuris, q. d. Ignis conflagrationis ex pice et sulphure conflatus omnia implebit, et damnatos secum in gehennæ incendium convolvit; « non exstinguetur in æternum. » Hoc enim proprie competit gehennæ, improprie tantum Idumææ; hæc enim in æternum dicitur arsisse tantum hoc sensu, quod diu et longo tempore arsit.

Moraliter, disce hic terram, quæ suis deliciis fertilis, homini fuit in luxum, hic eidem abutenti; verti in lucentium ignem et tormentum. Ita Sodomæ fertilissima ob libidinem incolarum versa est in mare mortuum, fumans et salissimum.

Vers. 11. 11. POSSIDEBUNT EAM ONOCROTALUS, ET ERICUS, ET IBIS. — Est catachresis significans summam Idumææ, id est mundi, vastitatem et desolationem, ita ut hominibus vacua, feris, si quæ sint, habitanda relinquatur (2).

ET EXTENDETUR SUPER EAM MENSURA, — q. d. Deus certo et exacto iudicio æquans demeritis pœnas, item certa sententia, destinatione et designatione (hæc enim est mensura) eam vastabit, et gloriam ejus annihilabit. Hæc ergo vastitatis mensura erit « perpendicularum in desolationem, » id est, erit quasi linea fabrili in terra extensa, ut juxta eam plane desoletur; radatur et solo æquetur. Est metaphora a linea sive perpendicularo fabricorum, qua domos erigendas aut diruendas dimetiuntur, ut juxta eam præcise eas dirigant vel destruant. Unde Vatablus vertit, *extendet super eam regulam inanimitatis, et lapides vacuitatis*; vel ut alii, *lapides perpendiculares vanitatis*. Sic *Isaia*, cap. XLVIII, 17,

(1) « In sempiternum ascendet fumus ejus. » Solent enim incensarum urbium diu manere favilla et fumus. De fumo *Virgilius*, *Æneid.* III, vers. 3 :

Omnis humo famat Neptunia Troja.

Ubi *Servius* : « Ruina fit brevi, fumus vero longo permanet tempore. » *Seneca* in *Troadibus* :

*Ilum est illic, ubi fumus alte
Serpit in caelum, nebulaeque turpes
Troes hoc signo patriam videbant.*

(Rosenmüller.)

(2) Onocrotalus avis (aliter pelicanus), cygno similis, sic dicta quod collum in aqua mergens, spiransque, veluti rudium asini edat, *ὄνος*, asinus, *κροτάλος*, crepitaculum, crepitus. Hujus avis hebræum nomen *קאט* *kaat*, *romitus*, vel *romitor*, evidenter sumitur ex ejus more sacculum suum iis quæ in eo continentur exonerandi, ut suam vel pullorum famem compestat.

dicitur : « Ponam in pondere iudicium, et justitiam in mensura; » hebraice *לכף* *lakaf*, quod Noster hic vertit pariter « mensura. » Sic II. *Reg.* VIII, vers. 2, de Davide dicitur : « Et percussit Moab, et mensus est eos funiculo, coæquans terræ : mensus est autem duos funiculos, unum ad occidendum, et unum ad vivificandum, » q. d. David plane humiliavit et prostravit Moabitas, adeo ut eos quasi in terra jacentes funiculo dimetiri posset. Porro duas eorum fecit sortes, sed cum mensura justitiæ et æqui principis, unam occidendorum, alteram servandorum. Vide ibidem *Cajetanum*. Vide et ea quæ dixi cap. XVIII, vers. 2.

Pro in desolationem hebraice est *תוהו ובוהו* *tohu vabohu*, quo nomine vocatur terra informis, creata primo die mundi, quod Noster, *Genes.* cap. 1, vertit : « Terra autem erat inanis et vacua, » q. d. Idumæa, ejusque antitypa terra redigetur in die iudicii per ignem in illam vacuitatem, nuditatem et informatam, quam habuit initio mundi et creationis suæ. Sic *Virgilius* ait : « Et campos ubi Troja fuit. »

Hinc videtur parum esse probabile, quod aliqui censent terram post iudicium exornandam suis plantis, arboribus, fructibus, etc., instar paradisi terrestris, ut in eo jucunde vivant parvuli sine baptismo in peccato originali mortui.

12. NOBILES EJUS NON ERUNT IBI (nobiles Idumææ Vers. 12. occidentur, aut spoliabuntur, et abducentur a Chaldæis, æque ac ignobiles. Unde reliquæ gentis excisæ) REGEM POTIUS INVOCABUNT, — id est optabunt sibi in tanta desolatione ducem, qui rebus afflictis succurrat : sed nemo volet rempublicam perditam gubernandam capessere.

Aliter *Lyranus*; per « regem » enim accipit *Nabuchodonosor*, qui vastavit Idumæam : hunc enim invocarunt victi et supplices Idumæi. Pari modo in fine mundi post plagas prævias extremo excidio, quæ describuntur *Apoc.* VIII et IX, reliquæ hominum optabunt sibi regem, vel *Antichristum*, vel eo occiso alium similem monarcham potentissimum; sed frustra : ipse enim cum omnibus suis principibus, id est omnis ejus fortitudo, pompa, opes et gloria ad nihilum redigentur.

Aliter distinguunt et vertunt *Hebræa*, *Vatablus*, *Forerius* et alii, sed eodem sensu jam dicto.

13. ET ORIENTUR IN DOMIBUS EJUS SPINA ET URTICA. Vers. 13. CÆ. — Ad litteram hæc et sequentia vera fuerunt in Idumæa vastata; symbolice, orbe cremato, significant summam fore vastitatem.

ET PALIURUS. — Est genus spinæ et rubi, inquit *Plinius*, lib. XXIV, cap. XIII, de quo *Virgilius*, *eclog.* V :

Carduus et spinis surgit paliurus acutus.

14. ET OCCURRENT DEMONIA ONOCENTABRIS, etc. — Vers. 14. Nota *Centauros* juxta *Pindarum* et *Plutarchum* apud *Gesnerum*; cap. De *egrotis*, prognatos esse ex

Centauro Ixionis filio, cum equabus Magnesiis congremente: hinc enim filios natos esse, qui superne patri homini, inferne matri equæ similes essent. Idem Gesnerus, cap. *De asino*, ex Plutarcho, *Æliano* et *Volaterrano*, refert onocentaurum esse animal collo, pectore, mammis mulieribus, et humeris, brachiis ac digitis humanis, sed dorso, lateribus et pedibus asininis, uti et colore cinereo. Verum Doctores has fabulas vulgi fama et credulitate traditas rident. Unde nota cum S. Hieronymo S. Scripturam vel Interpretem nostrum, et Septuaginta hic et alibi, subinde alludere ad fabulas Poetarum. Sic *Judith* XVI, 8, alludit ad fabulam Titanum; ait enim: «Nec filii Titan percusserunt eum (Holofernem), sed Judith.» Sic *Job* XIII, 14, pro *cornu stibii* Septuaginta vertunt, *cornu Amalthææ* (quæ fingitur esse capra Jovis). Sic hic nominat «lamias» et «onocentauros.» Fabula ergo de onocentauris inde orta videtur, quod rex Thessalus jusserit, ut homines equis insidentes tauros cæstris percitos et fugientes longis hastis pungerent, itaque in urbem cogèrent. Unde priscis rudibus hominibus res nova et insolens, scilicet vir equo aut asino insidens, una visa fuit natura, unum animal mixtum ex equo vel asino et homine, scilicet centaurus. Hinc centauri dicti sunt ἀπὸ τοῦ κενταύρου, id est pungere, stimulare, et taurus; centaurus ergo est qui stimulat taurum. Adde ἵππος, id est equus, fiet hippocentaurus: adde ἄσινος, id est asinus, fiet onocentaurus. Rem hanc narrat Servius, lib. III *Georgic.*, et ex eo Leo Castrius, Henricus Stephanus, voce *centaurus*, et Gesnerus. Addit Servius: «Alii dicunt centaurorum fabulam esse confictam, ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem, quia equum constat esse velocissimum.» Per *onocentauros* ergo hic accipe spectra talia vel dæmones, qui hæc monstra et larvas induunt, ut partim homines, partim equi vel asini esse videantur; idque ad hoc ut homines territent et ludificent. Id patet ex *Vita S. Antonii* apud S. Athanasium: vidit enim Antonius quærens S. Paulum primum eremitam in deserto bestiam pube tenus humanam, quæ deinde in asinam desinebat, quam ille irridens signo crucis fugavit. Porro quod Plinius, lib. VII, cap. III, ait se vidisse hippocentaurum in melle allatum ad Claudium Cæsarem, certum est fuisse monstrum marinum vel terrestre, partim equo, partim tauro simile, diversum a nostris hæc: unde nec ipse ejus formam exprimit (1).

ET PILOSUS CLAMABIT ALTER AD ALTERUM. — Hebraice, *vir ad proximum suum: vir*, id est quisque; hebraice enim *vir* significat distributionem, et pariter multitudinem. Porro *pilosi* sunt iidem dæmones, specie hircorum hirsuti, quos vetustas

(1) Nemo hic obvertat, spectra et *gavriana* non existere. Nam in poetica vastitatis descriptione imagines etiam a fabulis non raro peti solent, quod etiam recte de pilosis et lamias, si dubia sint animalia, dici potest.

Faunos et Satyros dixit; unde Chaldæus vertit: *Dæmones inter se colludent* (et, ut dixit cap. XIII, 21, *saltabunt*). Nota: Gaudent et assistunt choreis dæmones. Unde Conradus Clingius, *De Locis Theolog.*, cap. *De Choreæ*: «Choreæ, ait, est circulus, ejus centrum est diabolus, circumferentia omnes angeli ejus;» et Basilius hic, in cap. XIII, tradit saltationes didicisse homines a dæmonibus. Nisi malis monstra hæc esse genus simiarum cum Gesnero, aut esse animalia prognata ex incesto hominis cum capra et bestiis congressu; quale delatum fuisse Alexandriam asserit S. Hieronymus in *Vita S. Pauli eremita*: licet dubitet, et merito, an animal, an dæmon fuerit illud alterum, quod visum est S. Antonio: nam ratione et voce humana cum eo collocutum est, cum tamen bestiam vocet, certumque sit non fuisse hominem.

Moraliter S. Gregorius, VII *Moral.* XII: «Dracones, ait, sunt mali, struthiones hypocritæ: onocentauri lubrici et elati, qui subjecti luxuriæ vitiis, inde cervicem erigunt unde humiliari debuerant. Pilosus clamat alter ad alterum, cum culpa præcedens subsequentem, v. g. gula libidinem, invitat.»

IBI CUBAVIT LAMIA. — *Lamiæ* sunt dæmones succubi, vel illorum spectra, quæ *Empusæ* dicuntur; unde sunt mulierum forma, quæ ad venerem homines illicere feruntur, ut eos devorent: tale enim phantasma Menippum illexisse narrat Philostratus, lib. IV, in *Vita Apollonii*: et harum forma penitus fabulosa a Plutarcho, Aristophane et Eustathio describitur. Dictæ sunt *lamiæ* a λαιμός, id est guttur; vel a *Lamia*, crudeli illa regina Pontica, quæ gravidarum mulierum alvos cædebat, et extractos inde pueros vorabat, de qua Aristoteles in *Ethicis*, et Clemens Alexandrinus in *Protrepticis*; aut, ut Diodorus, Phavorinus et Suidas, a *Lamia*, regina in Asiæ monte apud Automolas, quæ cum filium amisisset, præ zelotypia omnés aliarum matrum filios jussit occidi. Alii *lamias* dictas volunt quasi *lanias*, a *laniendo*. Hinc *lamiæ* vocantur larvæ nocturnæ, sive *μεγαλίμυα*, quibus nutrices pueros territant, quasi puerperis infestæ pueros vorant. Omnino autem verisimile est stultos, timidos (nam sicut amantes sibi somnia fingunt, sic et timentes) et supersticiosos olim homines varia et inania phantasmata, aut varias apparitiones et dæmonum species naturali animalium generi temere annumerasse, imo affinis multa: sicut facit pictor, qui humano capiti cervicem jungit equinam. Ita de *lamiis* sentiunt Strabo, Lucilius apud Lactantium et Gesnerum. Certe vox hebræa לילית *lilit* a ליל *lil*, id est nocte, nocturnum spectrum aut monstrum significat. Quocirca Chaldæus *lilit*, *noctuam* vertit, sive *noctivagam*.

Secundo, *lamiæ* possunt hic accipi stryges et sagæ, quæ pueros intoxicant et necant: hæc enim suos cœtus in his desertis agere solent. Vide nostrum Delrio in *Magicis*.

Onocentauri qui?

Pilosi et Fauni qui?

Lamiæ et Empusæ.

Tertio, Dionysius, Chrysostomus in *Historia Libyca*, lamias docet esse feras, facie et corpore ad umbilicum muliebri, earumque imum in draconem desinere; has mammis et sibilo homines allicere, et accedentes arripere, necare ac vorare. Ut ut est, lamias non modo mulieres, sed et bestias esse, vel has, vel generis simiarum, ut vult Gesnerus, aut alias, sive veras, sive vulgo creditas, patet *Thren.* IV, 3: « Sed et lamiae nudaverunt mammam: » ubi pro *lamia* hebraice est *למין* *tammîn*, id est draco, vel quodvis sævum et immane monstrum catulos nutriens. Ita Lyranus, Glossa, Haymo et S. Hieronymus ibi, *q. d.* Jeremias: Cum feris etiam truculentissimis, quales historiae, fabulae, aut vulgus tradit esse lamias voracissimas, non desit in catulos materna pietas; illa tamen defuit mulieribus Hierosolymitis, quæ præ fame etiam proprios filios voraverunt. Sic hic Isaias ait, *q. d.* Orbis hic et locus post iudicium ita erit desertus, ut ferarum tantum, dæmonum, spectrorum et larvarum habitaculum sit, aut esse possit, quæ vetustas fabulose miræ formæ esse credit, et nominavit onocentauros, faunos et lamias: imo soli damnati et dæmones, nunc onocentauri, nunc lamiae, nunc ericii, nunc milvi, nunc draconis formam assumentes (ut territent homines, præsertim damnatos: uti simili forma terrere voluerunt S. Antonium, et alios Sanctos), habitabunt in terra, id est in gehenna, quæ ima et concava terræ portio est: nam convexa et extrema superficies plane deserta erit et vacua, tam hominibus quam animalibus et dæmonibus. Sicut ergo Sancti gaudebunt non tantum in anima videndo Deum, sed etiam corpore videndo humanitatem gloriosam Christi: ita et damnati cruciabuntur non tantum in anima, videndo tot cruciatus; sed et in corpore, videndo horrenda dæmonum spectra. Tam enim oculi corporis quam mentis vel peccarunt vel sancte vixerunt: par ergo est, ut suam quoque habeant pœnam vel præmium. Hinc pictores hos monstrosos dæmones larvis bestiarum indutos, pingunt in inferno horribili forma. Id inter alios diserte docet noster Joannes de Salas in III, *Quæst.* V, art. 5, tract. 2, disp. 14, sect. XIV, num. 113, idque confirmat ex *Sapient.* XVII, 4, ubi de Ægyptiis in plaga tenebrarum ait: « Personæ tristes illis apparentes pavorem illis præstabant: » hæc enim erant typus et præambulum inferni et damnatorum; et *Job* XX, 25: « Vident, et venient super eum horribiles; » et *Deuter.* XXXII, 24: « Dentes bestiarum immittam in eos, cum furore trahentium super terram, atque serpentium. » Pari modo probabile est Angelos in cælo assumpturos corpora speciosa ex æthere, quibus pascant oculos Beatorum, ut ab eis videri, et ore ad os loqui possint. Hoc enim videtur poscere amicitia, et artissima unio et communicatio, quæ erit inter Angelos et homines beatos, quasi concives cæli. Rursum hoc videtur mereri mortificatio sensuum, et angelica vita quam

in hac vita egerunt Sancti hac spe, ut Angelorum consortio in cælis fruerentur: alioqui enim sensus Beatorum nullum ex Angelis reciperent gaudium, imo in nulla re cum illis communicarent; itaque inter Angelos et Beatos tantum esset communicatio quoad mentem, non quoad corpus. *Tertio*, quia Angeli omni modo cupiunt laudare Deum: ergo non tantum mente, sed et corpore et ore assumpto (hoc enim assumere possunt) eum laudabunt: perinde ut nos non tantum voce, sed et organis aliisque instrumentis musicis laudamus Deum. *Quarto*, quia Isaias, cap. VI, vidit Seraphim specie hominum in cælo: simili specie Ezechiel vidit Cherubim, cap. I, et S. Joannes Angelos, passim in *Apocalypsi*. Denique sæpius visi sunt Angeli humana forma deferentes animas sanctas defunctorum in cælum, atque sensibilem melodiam hymnosque suavissimos Deo canere sunt auditii. Ita diserte docent Salas loco citato, et S. Anselmus in *Elucidario*, ac Viguierus, cap. XVI, § 4, vers. 36. Et noster Lessius, lib. XIII *De Divinis. Atributis*, cap. XIII, num. 32, agens de die iudicii extremi: « Valde credibile est, inquit, Angelos omnes apparituros in corporibus splendidis; alioqui hæc Christi gloria et potentia non posset videri ab impiis, quorum tamen causa præcipue exhibebitur, neque externam ejus majestatem (quam describere vult Scriptura, ille exercitus augetur. Cum ergo innumerabilis sit Angelorum multitudo, longe lateque supremas aeris regiones undique per multa millia milliarum usque ad cælos ipsos replebunt, et immensi exercitus speciem præbent; » et num. 134: « Valde credibile est, etiam dæmones in corporibus apparituros: vel quia alioqui ab impiis videri non possent, vel quia pertinet ad Christi gloriam et impiorum confusione, ut videantur. » De his Virgilius canit, lib. VI *Æneid.*:

Centauri in foribus stabulant, Scyllaque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lerææ
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyæque, et forma tricornis umbra.

Similia habent alii Poetæ.

Symbolice, Leo Castrus ex S. Basilio, Athanasio, Theodoro, Ambrosio et Gregorio, per *onocentauros*, faunos et *lamias*, vitia et peccata accipit: hæc enim sunt maxima monstra et spectra, per quæ homo in feras, imo in dæmonem degenerat: aut certe intelliguntur, ait, ipsi dæmones monstrorum criminum suggestores, vel eorundem patratore homines impii, quorum habitaculum erit Judæa, imo terra tota in fine mundi, justis cælum abeuntibus.

16. REQUIRITE DILIGENTER IN LIBRO DOMINI. — Hebraice est, *recensete*, supple, mala hic recensita, aut potius animalia vel monstra jam dicta, *q. d.* Cum eveniet desolatio Iudææ, quam hoc libro et capite descripsi, requirite ex hac prophetia, num hic posita et commemorata mala et suppli-

Dæmo-
nes assu-
ment cor-
pora:
et ange-
li in
cælo.

cia, aut potius animalia, sint in ea et degant; invenietis sane ne unum quidem deesse, *q. d.* Reipsa videbitis certissima et verissima me prædixisse de excidio Idumææ: hæc enim proprie spectant vastitatem Idumææ, sub qua intelligit totum mundum et cælum impiorum, in quo sub diem iudicii, ante plenum ejus excidium, hæc eadem contingent.

Librum Domini vocat hanc Isaiaæ prophetiam dictatam a Deo. Ita S. Thomas, Hugo et Lyrannus. Alii intelligunt prophetiam Amos, cap. I, et Davidis, *Psalm. cxxxvi*, et Balaam, *Numer. xxiv*, 18, qui hoc idem Idumææ excidium prædixerunt.

ALTER ALTERUM NON QUÆSIVIT, — *q. d.* Aliquod horum monstrorum vel suppliciorum non defuit, ut a socio quærendum esset: quia spiritus

vindictæ Dei hæc omnia studiose congregavit.

17. ET IPSE MISIT EIS (animalibus vel monstris) Vers. 17.
SORTEM, — *q. d.* Deus jam dictis animalibus et monstris divisit Idumæam, cuique dedit suam sortem, locum et mensuram, quasi proprii et perpetui ejus incolæ essent futuri. Hac ergo phrasi significat vastitatem Idumææ diuturnam fore. Unde addit: « Usque in æternum. » Vide dicta vers. 10.

Mystice S. Hieronymus, Cyrillus, Athanasius, et ex his Leo Castrius hos duos ultimos versus accipiunt de Apostolis missis ad prædicandum per totum orbem. « Milvi » ergo, vel, ut Septuaginta, *corvi*, cadavera, id est vitia et peccata hominum, depascentes, sunt Apostoli. Hic sensus non est incongruus, si cum Castrio et aliis accipias hoc caput de excidio Judææ. Verum agitur hic de excidio Idumææ, non Judææ, ut dixi.

CAPUT TRIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judæi hæc referunt ad restitutionem Hierosolymæ, et regni Judaici, sub suo Messia, quem ipsi frustra exspectant. S. Thomas et Hugo hæc referunt ad reditum Judæorum e captivitate Babylonica, et per illum censent adumbrari lætitiæ et gloriæ gentium per Christum liberatarum a servitute peccati et diaboli. Verum passim Patres, quos citabo, vers. 1, et Interpretes, hæc per se et proprie accipiunt de aureo Evangelii sæculo, deque vocatione et gloria gentium. Ubi nota: Solum Propheta tristibus læta subjungere. Quia ergo cap. præced. descripsit triste Idumææ, et sub ea orbis ac impiorum in fide mundi excidium; hinc transit hic ad tempus Evangelii, et ad lætum de Ecclesia per gentes gloriose propaganda vaticinium; unde multa bona hoc cap. per antithesin opponit malis, quæ orbi intentavit cap. præced. Primo, ergo docet, quod gentes antea deserta per Christum excolendæ, fertiles sint futuræ instar Libani, Saron et Carmeli. Secundo, vers. 3, docet tempore Evangelii cæcos, surdos, claudos et mutos curandos esse, nec fore inter eos dracones et malas bestias, nec pollutos. Deinde, vers. 10, ait eos ituros in Sion ad æterna gaudia (1).

1. Lætabitur deserta et invia, et exsultabit solitudo, et florêbit quasi lilium. 2. Germinans germinabit, et exsultabit lætabunda et laudans: gloria Libani data est ei: decor Carmeli, et Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, et decorem Dei nostri. 3. Confortate manus dissolutas, et genua debilia roborate. 4. Dicite pusillanimis: Confortamini, et nolite timere: ecce Deus vester ultionem adducet retributionis: Deus ipse veniet, et salvabit vos. 5. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt. 6. Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum: quia scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine. 7. Et quæ erat arida, erit in stagnum, et sitiens in fontes aquarum. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et junci. 8. Et erit ibi semita et via, et via sancta vocabitur: non transibit per eam pollutus, et hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent

(1) Hoc lætissimum vaticinium quod præcedenti tristibus nuntiis pleno, ex adverso subjungitur, ut Prophetis solemne est, ita ad fideles ex omni natione electos, Christiane tempora, et quidem in sensu litterali ex majori parte referendum, ut vix admitti possit alius sensus litteralis qui Judæis, sive post Sennacheribi cladem sive post reditum e captivitate Babylonica, congruere possit.

Primo, prædicatur lætissimus fidei fructus, in terris olim infidelibus uberrime nasciturus, 1, 2.

Secundo, excitatur zelus in prædicatoribus, et eis ape-

ritur quo pacto alios stabilire deberent, bono videlicet ac læto nuntio, 3, 4.

Tertio, promittuntur miracula fidem confirmatura, 5, 6.

Quarto, exponitur tum amplissima conversionis diffusio, tum quanta fuerit gentibus concessa gratia, simul et a quantis malis eruta sint, 7.

Quinto, commendatur accessus ad Ecclesiam celebratus, *primo*, a viarum sanctitate et rectitudine, 8; *secundo*, ab itineris securitate et libertate, 9; *tertio*, a termini jucunditate et immunitate ab omni tristitia, 10.

per eam. 9. Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per eam, nec inveniatur ibi : et ambulabunt qui liberati fuerint. 10. Et redempti a Domino convertentur, et venient in Sion cum laude : et lætitia sempiterna super caput eorum : gaudium et lætitiā obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus.

Vers. 1. 1. **LETABITUR DESERTA.** — Hebraice est **לְיִשְׁרָאֵל** *iesuscum*, id est *lætabuntur in eis*, scilicet gentibus et Idumæis, quos, cap. præcedenti, dixit perdendos a Deo, q. d. Inter gentes infideles et Idumæos perdendos, ideoque plangentes; lætabuntur incolæ deserti convertendi ad Christum, puta Gentiles fideles et Christiani. Unde clare Hebræa quoad sensum sic transferas : *Lætabitur desertum et solitudo, arida quoque terra exultabit*, ut vertit Vatablus; *desertum, solitudinem et terram aridam* vocat Gentilitatem, et Gentium regiones, q. d. Gentilitas hæcenus deserta a Deo, salute, justitia, vera religione, et cultu Dei, fiet eorum particeps, et hæres sanctimonie, gratiarum et gaudii quod est in Spiritu Sancto, per Christum. Unde dabitur ei gloria Libani, id est succedet in gloriam Synagogæ et Judæorum, ut scilicet sit populus fidelis, et Ecclesia dilecta Deo. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodorētus, Eusebius, lib. VI *Demonst.* XXI; Hilarius in *Psalms*. LXV; Justinus, *Apolog.* 2; Nazianzenus, orat. 1 in *Julianum*. Imo Eusebius, Theodoretus, Cyrillus, Hilarius, hoc oraculum impletum putant, cum Jesus venit a Galilæa ad deserta Jordanis, ut a Joanne baptizaretur. Adde S. Hilarius et Justinus supra, Prosper, part. III *Prædict.* cap. XIII; Athanasius, lib. I *De Incarnat.* Verbi, docent hunc respexisse Christum, cum rogaretur a discipulis S. Joannis : « Tu es, qui venturus es, an alium exspectamus? » *Matth.* XI, 3. Christus enim respondit eis dicens : « Euntes renuntiate Joanni quæ audistis, et vidistis : Cæci vident, claudi ambulant, » etc. Quæ, hic vers. 5 et 6, futura sub Christo et a Christo Propheta prædicat.

Ruffinus et Palladius hæc litteraliter referunt ad Egyptum tempore S. Antonii, et deinceps, fidelibus et monachis abundantem, et quasi luxuriantem. Audi eos; citato enim hoc Isaie loco, eum explicantes aiunt : « Quamvis hæc de Ecclesia dicta sint, tamen in Ægypti desertis hæc etiam historica relatione completa sunt; ubi tantæ per urbes multitudines veniunt ad salutem, quantas Ægypti deserta protulerunt; quanti populi habentur in urbibus, tantæ pene habentur in desertis multitudines monachorum, ut, ubi superabundavit peccatum (idololatricæ), ibi superabundet et gratia, » inquit Ruffinus, lib. II *De Vitæ Patrum*, capite VII, et Palladius in *Lausiaca*, cap. LII.

ET FLOREBIT QUASI LILIUM. — Miro enim decore floret liliū. In lilio notantur vitæ puritas et castitas Sanctorum in Ecclesia.

Vers. 2. 2. **GERMINABIT.** — Producet Ecclesia novas et copiosas frondes, flores et fructus, tum novorum

fidelium, hominum æque ac populorum; tum novarum virtutum : producet enim examina virginum, martyrum, monachorum, etc. At quis faciet hæc? quis deserto tam lætam metamorphosin inducet? nimirum idem,

Qui pictaratos intexit floribus ortos,
Quique jubet rutilis albescere lilia campis,
Et qui tellurem viola distinguit et herba.

GLORIA LIBANI DATA EST EI. — Libanus, licet a Gentibus occuparetur, pertinebat tamen ad Judæos, ut patet *Josue*, cap. XIII, 6; atque ex Libano thus, cedros, pinos, et quidquid rarum ac præclarum erat, deferebant Hierosolymam. *Libanus* ergo Judæos et Synagogam significat, æque ac *Saron* ager Judææ amoenissimus et uberrimus, ac *Carmelus* mons ejus fertilissimus, q. d. Omnia ornamenta, opes et deliciae sacræ et spirituales Synagogæ et Judæorum transferentur ad Ecclesiam et Gentes. Unde Symmachus pro *Saron* vertit, *campos*, ait S. Hieronymus.

IPSI VIDEBUNT GLORIAM DOMINI. — scilicet gloriosa miracula, gloriosos Apostolos, gloriosa charismata Spiritus Sancti, gloriosa Sacramenta, ceremonias et cultum sacrorum.

3. **CONFORTATE MANUS DISSOLUTAS.** — Est apostrophe ad Apostolos, ut gentes abjectas, inertes et timidæ per Evangelium excitent et animent ad studium fidei, salutis et honorum operum.

GENUA DEBILIA ROBORATE. — In pusillanimitate enim, dum metu vel pavore gravi perculluntur, genua labant et quasi luxantur, ut stent attoniti nec progredi possint, sed titubent et vacillant. Causa est, quod timor per se, et per tristitiam concomitantem contrahit cor; quod afflictum ut se juvet, spiritus vitales ad se advocat : unde in membris exterioribus, præsertim a corde remotioribus, ut manibus, genibus, etc., sequuntur frigus, tremor, et interdum pallor, titubatio lingue, ineptitudo ad operandum, et nonnunquam sitis. Ita docent Aristoteles in *Problem.*, sect. XXVII, Quæst. VI; Macrobius, lib. VII, XI; Gellius, lib. XIX, cap. VI, et Hieronymus Fracastorius, lib. I *De Sympathia*, cap. XV et XIX.

4. **DICITE PUSILLANIMIS.** — q. d. Dicite, o Apostoli! Gentibus : Ne sitis pusillanimes, ne desperetis vos pertinere ad filios Abrahamæ : potens est Deus de lapidibus suscitare filios Abrahamæ : si credatis et obediatis Christo, eritis filii Abrahamæ, esto sitis filii idololatrarum, ipsique hæcenus fueritis idololatricæ sine Deo, sine fide, sine conscientia, fornicarii, perjuri, blasphemi, etc., hæc omnia abluet baptismus, facietque vos novos homines, imo angelos Dei. Hoc ergo eritis Deo, quod fuere

Abraham, Isaac et Jacob. Huc alludit S. Paulus ad *Hebr.* XII, 12. Vide ibi dicta.

ECCE DEUS VESTER ULTIONEM ADDUCET REIBUTIONIS, — qua scilicet Christus Deus, cui Pater dedit omne iudicium, *Joan.* cap. v, diabolum tyrannum, qui vos hactenus oppressit, expellet, et asseret vos in libertatem filiorum Dei. Dicit « retributionis, » quia diabolo par pari retribuit Deus: sicut enim ipse tyrannice dominatus fuit Gentibus, ita jam eidem severe et rigide dominantur Christus et Christiani. Simile est *Psalm.* LXXI, 4. Ita S. Hieronymus et alii mox citandi.

DEUS IPSE VENIET, ET SALVABIT VOS. — Hinc patet Deum vere venisse in mundum et carnem nostram, ac consequenter Christum esse vere Deum. Christo enim competunt sequentia: « Tunc aperientur oculi cæcorum, » etc., ut patet *Matth.* cap. XI, 5, et *Matth.* cap. XV, 30. Ita docent S. Hieronymus, Cyrillus hic, Irenæus, lib. III, XXII; Cyprianus, lib. II *Contra Judæos*, cap. VII; Eusebius, lib. VI *Demonstr.* XXI; Athanasius, lib. *De Humanitate Verbi*, ultra medium; Augustinus, lib. *De quinque hæres.* cap. VI. Similis est locus inferius, cap. LII, 6.

Nota: Pro *Deus* hebraice est *Elohim*, id est Deus qui gubernat, providet, regit, iudicat mundum. Venit ergo Christus in mundum, ut eum quasi *Elohim* gubernet, curét, salvet, oppressos a diabolo tueatur et in libertatem asserat. Rursus pro *salvabit nos* hebraice est *יִשְׂאָחֵם* *iosachem* (id est *salvabit vos*); unde nomen *Jesus*, id est salvator, *q. d.* Veniet *Elohim* in carnem, ut sit nobis *Jesus*. Si aliis punctis legas *יִשְׂשָׁחֵם* *iissachem*, significabit *delectabit, oblectabit vos*. *Jesus* enim est gaudium et jubilus cordis nostri.

Vers. 5. 5. TUNC APERIENTUR OCULI CÆCORUM, — id est Gentes antea mentis oculis captæ, et versantes in tenebris infidelitatis, illuminabuntur per lucem et splendorem Evangelii. Iidem dicuntur fuisse *surdi*, ad verba et legem Dei excipiendam, jam vero audire eam, eique obedire. Hujus rei symbolo Christus multos cæcos, surdos, claudos, etc., corporaliter illuminavit et curavit, eisque simul spirituale mentis lumen, auditum et gressum restituit, ac a peccatis purgatos gratia sua donavit, ut docet S. Augustinus. Unde S. Hilarius et alii, ut dixi vers. 1, putant huc alluisse Christum, *Matth.* XI, cum ait: « Cæci vident, claudi ambulant, » etc., de quo rursus cap. LXI, 1 (1).

Vers. 6. 6. TUNC SALIET SICUT CERVUS CLAUDUS. — Id est Gentiles claudicantes, id est dubio et vacillanti gressu aberrantes a via virtutis, per Christum

(1) Juxta Grotium et Rosenmuller hæc nihil aliud significant quam: Tunc etiam stupidissimi intelligent ac prædicabunt quam faveat suis Deus. Etiam præ senio ant morbo tardi alacres fient, et lætitiã externis motibus prodent, et etiam infantes Dei laudem canent. Sed quorsum, ut bene notat Vatablus, a proprietate vocum discedere, cum proprie hoc impletum sit per Christum, qui hunc locum de se exponit, *Matth.* II, 5, et *Luc.* VII, 22?

roborati et directi recta incedent, imo salient per eam in cælum.

ET APERTA ERIT LINGUA MUTORUM. — Iidem in rebus terrenis et mundanis facundi, sed in rebus divinis elingues et muti, fient disertis, disserentque magna sapientia et spiritu de gratia, de virtute, de Christo, de Deo et SS. Trinitate, de beatitudine, de æternitate, etc.

QUIA SCISSÆ SUNT IN DESERTO AQUÆ. — Tò *quia* dat causam præcedentium, et ostendit ea non corporaliter, sed spiritualiter esse accipienda, *q. d.* Idcirco aperientur oculi cæcorum, etc., « quia in deserto, » id est in gentilitate; « scissæ sunt, » hebraice, *scindent se*, id est, copiosæ erumpent et spargent se aquæ, id est charismata spiritualia: « et sitiens, » id est eadem Gentilitas sterilis, erit « in fontes aquarum, » id est, habebit fontes aquarum (id est gratiarum) salientium in vitam æternam. Ita S. Cyrillus et Theodoretus.

Secundo et aptius, Sanchez censet tò *quia* hic non dare causam, sed conjungere extrema, esseque idem quod *et, q. d.* Saliat claudus, loquetur mutus, et erumpent in deserto aquæ: nec enim apposite hic datur causa, aut dicitur: « Saliat claudus, quia scissæ sunt aquæ: » quid enim faciunt aquæ ad saltum?

7. IN CUBILIBUS, IN QUIBUS PRIUS DRACONES HABITABANT, ORIETUR VIROR CALAMI ET JUNCI. — Dixit cap. præced. in Idumæa vastata et deserta habituros onocentauros, pilosos et lamias, id est dracones: hic vice versa dicit in gentilitate deserta, in quibus habitabant dracones (hi enim siccis amant loca arida), exoritura calamum et juncum, quæ non nisi loco humido, ac proinde non deserto jam, sed fertili nascuntur, *q. d.* In urbibus et animabus Gentilium, quæ erant cubilia, id est propria domicilia, draconum, id est dæmonum et vitiorum, oriatur viror gratiæ et virtutum, ut fiant ipsa templa Spiritus Sancti. Chaldæorum sententia fuit, in hominis nefarii corde bestias habitare. Appetitus enim effrenati, quos ratio non coercet, quin longe lateque evagentur cum sua et aliorum pernicie, bestię vocantur. Hinc manavit illud eorum apophthegma: « Vas impii inhabitant bestię terræ. » Quocirca Ægyptii per cervum serpentes ex cavernis extrahentem, significabant iudicem impios castigantem. Id voluit Pythagoras, cum dixit animas sceleratorum migrare in bruta, hoc est, effici brutas ob brutos mores. Hinc orta est fabula Circes, homines in varias belluas transformantis. Unde Theocritus: « Illi, inquit, quos virtus et sapientia aspexerint, non poterunt Circæis poculis labefactari. »

Annon S. Magdalena, cujus festo hæc scribo, cubile fuit draconum, cum possessa fuit et corpore et mente a septem dæmoniis; sed iis a Christo ejectis, *Lucæ* VII, quantæ pœnitentiæ et lacrymarum aquæ ex hoc deserto prodierunt? quantus viror charitatis, orationis, contemplationis,

S. Magdalena conversionis speculum.

omniumque virtutum? « Inveni, inquit, quem diligit anima mea: tenui eum; nec dimittam. Fulcite me floribus, stipate me malis; quia amore langueo. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum; quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: lampades ejus, lampades ignis atque flammaram. » Nimirum ipsa hoc igne divino accensa, Christo jugiter inhæsit, et sedens ad pedes ejus verbis assidue intendit: Christum docentem et prædicantem ubique secuta et comitata est per Scribas et Phariseos, usque ad crucem et mortem: ipsa cruci intrepide astitit, ipsa Christum mortuum aromatibus condidit, ipsa a sepulcro ejus avelli non potuit: unde et prima eum resurgentem videre meruit. Inde a Judæis in exilium missa, nutu Dei in Gallias appulit, ibique Christi fidem disseminavit: ac tandem dilecti sui amore ebria, in montem juxta Massiliam secessit, seque omnibus sæculis pœnitentiæ exemplar statuit. Ibi enim 30 annos sine cibo et potu, in dulcibus amoris lacrymis, et jugi dilecti sui meditatione et contemplatione vixit vitam non humanam, sed angelicam: unde et ab Angelis septies quotidie in cœlum subvecta, o Beata!

Angelicos audire choros alterna canentes
Carmina, corporeo de carcere digna fuisti.

8. ET ERIT IBI SEMITA ET VIA, — scilicet arcta, recta et sancta quæ ducit ad cœlum, q. d. Hoc olim desertum, scilicet Ecclesia, non erit invium, nec inaccessum, uti solent esse solitudines, æque ac paludes, in quibus oriuntur calami et junci; sed erit via et semita arcta et recta, scilicet fidei et pœnitentiæ, quæ volentes eo deducet, eaque sancta vocabitur: quia ducet ad Ecclesiam quæ sancta est, et inde ad cœlum societatemque Sanctorum, qui in eo sunt. Septuaginta vertunt, *erit ibi lætitia civium*, scilicet animarum sanctarum, quæ mente et miro virtutum concentu in cœlum evocant. Ita S. Hieronymus et Cyrillus.

NON TRANSIBIT PER EAM POLLUTUS, — q. d. Via ad Ecclesiam erit sancta, id est pura et munda: quia non transibit per eam pollutus, qui eam inquinet. *Pollutum* vocat Gentilem et peccatorem in sua infidelitate, aut sceleribus persistentem: his enim non patet via ad Ecclesiam; sed tantum pœnitentibus, qui cum respiscere et converti volunt, licet polluti sint, ab omni pollutione et sorde in hac via per lavacrum baptismi emundantur; unde jam non polluti, sed mundati ad eam accedunt. Alludit ad templum Hierosolymitanum, cujus aditu arcebantur polluti et immundi: hoc enim templum sanctum typus erat sanctæ Ecclesiæ.

Inepte ergo ex hoc loco colligunt hæretici, in Ecclesia non esse pollutos et peccatores, sed solos justos et sanctos, imo prædestinatos et electos; nam Propheta non dicit quod per Ecclesiam, sed quod per viam quæ recta ducit ad Ecclesiam, non

transibit pollutus. Hæc autem via recta est doctrina Evangelii, quam qui inquit et sequitur, pœniteat, et vitam in melius commutet, sancteque vivat necesse est. Hæc enim doctrina requirit, et quantum in se est efficit mentes integritatis et sanctitatis amantes, ad eamque tendentes, et in ea proficientes: aversatur vero et repellit eos qui in suis vitiis volutantur et permanent. Pari modo quo via ad Ecclesiam, etiam ipsa Ecclesia dicitur *sancta*, quia scilicet vocata est ad sanctitatem, omniaque adminicula ad sanctitatem suppeditat, sanctosque postulat et facit eos qui illi obediunt. Ita S. Cyrillus et Hieronymus, et patet ex seq.

9. MALA BESTIA NON ASCENDET PER EAM. — In Idumæa desolata, cap. præced., dixit fore onocentauros et malas bestias: huic opponit Ecclesiam a qua eas expellet et arcebit Deus, q. d. Dæmones, eorumque machinamenta, insidias et insultus, omniaque noxia æque ac terrificæ Christus amolietur ab Ecclesia. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Theodoretus. Leo Castrus refert hæc ad exorcismos baptismi, quibus a baptizando fugatur dæmon.

10. ET REDEMPTI A DOMINO CONVERTENTUR — a pristino cultu et impietate ad casta et pia sacra Christi.

ET VENIENT IN SION, — id est in Ecclesiam tum militantem, tum potius triumphantem et cœlestem: ad hanc enim pergunt qui liberati sunt et redempti, non ad militantem, nam jam in ea versantur: atque via jam dicta, quæ ducit ad Ecclesiam militantem, ducit etiam per eam ad triumphantem. Ita S. Hieronymus et S. Augustinus, serm. 27 in Festo omnium Sanctorum, tom. X, et Tertullianus, lib. De Resurrectione carnis, et patet ex seq.; ait enim:

ET LÆTITIA SEMPERTEPERNA SUPER CAPUT EORUM, — id est, super istos electos et beatos a Christo redemptos: caput enim pro homine ponitur, pars pro toto per synecdochen. Aut proprie super caput ipsum: alludit enim ad coronam nuptialem, quæ capiti sponsæ imponi solebat, cum qua in cantu et jubilo ex agris ipsa deducebatur in Sion, q. d. Christus traducet suos fideles et sanctos in Sionem cœlestem eo modo, quo sponsus solet sponsam unice dilectam ducere in Sion cum geniali plausu, cum nuptiali corona, cum gaudio tanto et tam pleno, ut longe abigatur omnis dolor et gemitus. Ita Sanchez. Hoc est quod diserte et pulchre dicit Esdras, lib. IV, cap. n, 34, et citatur in *Officio Ecclesiast. tempore Paschali*: « Expectate, Gentes, pastorem vestrum, requiem æternitatis dabit vobis: parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis: fugite umbram sæculi hujus, accipite jucunditatem gloriæ vestræ: jucundamini, gratias agentes ei qui vos ad cœlestia regna vocavit: surgite et state et videte numerum signatorum (ad hos signatos alludit Joannes, Apoc. vii, 9) in convivio Domini: qui se de umbra sæculi transtulerunt, splendas

Morale,
de gaudiis Beatorum.

tunicas a Domino acceperunt; » et paulo inferius: « Ego Esdras vidi in monte Sion turbam magnam quam numerare non potui, et omnes canticis colaudabant Dominum. Et in medio eorum erat juvenis statura celsus, eminentior omnibus illis, et singulis eorum capitibus imponebat coronas. Tunc interrogavi Angelum, et dixi: Qui sunt hi, Domine? Qui respondens dixit mihi: Hi sunt qui mortalem tunicam deposuerunt, et immortalem sumpserunt, et confessi sunt nomen Dei: modo coronantur, et accipiunt palmas. Et dixi Angelo: Ille juvenis, quis est, qui eis coronas imponit, et palmas in manus tradit? Et respondens dixit mihi: Ipse est Filius Dei, quem in saeculo confessi sunt. Ego autem magnificare eos coepi, qui fortiter pro nomine Dei steterunt. »

Et Tobias, cap. xiii, vers. 21: « Portae, ait, Jerusalem ex sapphiro et smaragdo aedificabuntur, et ex lapide pretioso omnis circuitus murorum ejus. Ex lapide candido et mundo omnes plateae ejus sternentur, et per vias ejus alleluia cantabitur. Benedictus Dominus, qui exaltavit eam, et sit regnum ejus in saecula saeculorum super eam. »

Aeternitatis conditiones.

Et Boetius, lib. III *De Consol.*, prosa 2: « Aeternitas, inquit, est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio. » Aeternitas ergo primo, est interminabilis; secundo, est vitalis semperque vivens; tertio, est tota simul; quarto, est perfecta possessio vitae omnisque boni. In bonis hujus vitae nihil est perfectum, multa desunt: habes opes, deest honor: habes honorem, deest sanitas: habes sanitatem, deest scientia: habes scientiam, desunt facultas et gratia. Et in convivio opiparo, mox ut comedisti satiari, deest appetitus, deest voluptas: cibo gravaris, desunt vigor et alacritas animi, deest quietas mentis, desunt saepe locus et honor quem postulas. In aeterna vita Beati omnibus bonis simul fruuntur: possident enim opes Dei, scientiam Dei, delectas Dei, robur Dei, Paradisi, Angelorum et Sanctorum omnium: et haec omnia simul habent, et habebunt praesentia per omnem aeternitatem. Annon ergo laetitia sempiterna super capita eorum, gaudium et exultationem obtinebunt?

Quid est ergo beata aeternitas? rogemus eos qui illam ingressi sunt, eaque fruuntur. Dic nobis, S. Petre, S. Paule, S. Joannes, quid est aeternitas beata? Eam plene et distincte concipere, et explicare, et exprimere non valemus. Quamdiu in ea fuistis? mille quingentis annis. Quantum

in ea progressi estis? vixdum eam inchoavimus? Mille quingenti anni elapsi numquid aliquid de vestra aeternitate decerpserunt? non horam, non momentum unum, ne hilum quidem, tantumdem est ac si jam primum eam inchoarem: aequae nova, aequae jucunda, aequae longa nobis accidit, et restat voluptas aeterna. Quid est ergo aeternitas vestra, tam felix, tam beata? Est abyssus gaudiorum, est abyssus temporum, est abyssus saeculorum: tempora nostra, gaudia nostra, saecula nostra fundo carent, finem non habent, terminum et metam eorum, quantumvis sapientissimi et oculatissimi simus, pervidere non possumus, aeternitatem nostram dimetiri et mensurare nequimus, non est mensura quae eam adequet: regni nostri, felicitatis nostrae, gloriae et laetitiae nostrae, non erit finis, nunquam finis, nunquam terminus. Dic, o S. Catharina, S. Lucia, S. Agnes, quae pro castitate usque ad mortem certastis, quae ignes, equuleos, bestias superastis, qualis et quanta sit vestra aeternitas? Dic, o S. Hieronymus, S. Macari, Antoni, S. Romualde, S. Elia, Elisae, qui 50, 60, 100 annis omnes voluptates saeculi abdicastis, vitam austeram egistis, circuitis in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus! quid pro tantis laboribus recepistis? quenam est sempiterna vestra laetitia? Dic, o S. Stephane, S. Laurenti, S. Vincenti! dic, o S. Clemens Ancyrane et Agathangele, qui per 28 annos continuos equuleos, ignes, catastas, verbera, continuum et longum martyrium fortiter et genereose tolerastis! qualis est vestra laetitia, qualis et quanta corona aeternitatis vestrae? Habuimus momentum crucians, illud jamdiu transiit et evanuit: habemus nunc aeternum delectans, quod nunquam transibit; sed semper erit hodie, semper nobis praesens. Nunc sequimur Agnum, et canimus: « Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes; et regnabimus in saecula saeculorum. Regnum tuum, Domine, regnum omnium saeculorum, et dominatio tua in omni generatione et generationem. » Cogita saecula saeculorum, cogita progenies et generationes omnes, cogita tempora omnia praesentia, praeterita, futura et possibilia; necdum aequabis aeternitatem nostram: per omnia haec tempora, per omnes has generationes, per omnia haec saeculorum saecula regnabimus, deliciabimur, triumphabimus cum Christo et Sanctis omnibus in omni voluptate et gaudio in aeternum.

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Isaias prophetiam suam de Sennacherib confirmat historia de eodem, qua narrat hoc capite et sequenti ita omnia evenisse uti ipse prædixerat. Eadem recensetur, IV Reg. cap. XVIII, et duobus sequentibus. Hoc ergo capite Rabsaces a Sennacherib missus ad Ezechiam eum hortatur ut se dedat, cum non possit resistere: nec confidat in ope Ægyptiorum, cum ipsi sint baculus arundineus; nec in ope Dei, cum ejus altaria everterit. Secundo, vers. 11, cum legati Ezechie peterent a Rabsace, ut non loqueretur hebræice ad populum, sed syriace ad legatos, persisit superbus Rabsaces, populoque insultatis eum ab Ezechia ad Sennacherib traducere conatur, dicens quod Deus non possit eos tutari, sicut dii aliarum gentium eas manu Sennacherib tutari non potuerunt.

1. Et factum est in quartodecimo anno regis Ezechia, ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes civitates Juda munitas, et cepit eas. 2. Et misit rex Assyriorum Rabsacem de Lachis in Jerusalem, ad regem Ezechiam in manu gravi, et stetit in aquæductu piscine superioris in via agri Fullonis. 3. Et egressus est ad eum Eliacim filius Helcia, qui erat super domum, et Sobna scriba, et Joabe filius Asaph a commentariis. 4. Et dixit ad eos Rabsaces: Dicite Ezechia: Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quæ est ista fiducia, qua confidis? 5. aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? super quem habes fiduciam, quia recessisti a me? 6. Ecce confidis super baculum arundineum contractum istum, super Ægyptum: cui si inmixtus fuerit homo, intrabit in manum ejus, et perforabit eam: sic Pharaon rex Ægypti omnibus qui confidunt in eo. 7. Quod si responderis mihi: In Domino Deo nostro confidimus: nonne ipse est, cujus abstulit Ezechias excelsa et altaria, et dixit Judæ et Jerusalem: Coram altari isto adorabilis? 8. Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum, et dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te præbere ascensores eorum. 9. Et quomodo sustinebis faciem judicis unius loci ex servis domini mei minoribus? Quod si confidis in Ægypto, in quadrigis, et in equitibus: 10. et nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam, ut disperderem eam? Dominus dixit ad me: Ascende super terram istam, et disperse eam. 11. Et dixit Eliacim, et Sobna, et Joabe ad Rabsacem: Loquere ad servos tuos Syria lingua: intelligimus enim: ne loquaris ad nos judaice in auribus populi, qui est super murum. 12. Et dixit ad eos Rabsaces: Numquid ad Dominum tuum et ad te misit me Dominus meus, ut loquerer omnia verba ista; et non potius ad viros, qui sedent in muro, ut comedant stercorea sua, et bibant urinam pedum suorum vobiscum? 13. Et stetit Rabsaces, et clamavit voce magna judaice, et dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum. 14. Hæc dixit rex: Non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos. 15. Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino, dicens: Eruens liberavit nos Dominus, non dabitur civitas ista in manu regis Assyriorum. 16. Nolite audire Ezechiam: hæc enim dicit rex Assyriorum: Facite mecum benedictionem, et egredimini ad me, et comedite unusquisque vineam suam, et unusquisque ficum suam: et bibite unusquisque aquam cisternæ suæ, 17. donec veniam, et tollam vos ad terram, quæ est ut terra vestra, terram frumenti et vini, terram panum et vinearum. 18. Nec conturbet vos Ezechias dicens: Dominus liberabit nos. Numquid liberaverunt dii Gentium unusquisque terram suam de manu regis Assyriorum? 19. Ubi est Deus Emath et Arphad? Ubi est Deus Sepharvaim: numquid liberaverunt Samariam de manu mea? 20. Quis est ex omnibus diis terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, ut eruat Dominus Jerusalem de manu mea? 21. Et siluerunt, et non responderunt ei ver-

bum. Mandaverat enim rex, dicens: Ne respondeatis ei. 22. Et ingressus est Eliacim filius Helciae, qui erat super domum, et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis, ad Ezechiam scissis vestibibus, et nuntiaverunt ei verba Rabsacis (1).

Vers. 1. 1. SUPER OMNES CIVITATES. — « Super, » id est contra: hoc enim est Hebræum *by al* (2).

MISIT REX ASSYRIORUM RABSACEN. — Fabulantur Hebræi hunc Rabsacen fuisse filium Isaiaë, eo quod

(1) Sequitur a cap. xxxvi ad cap. xl, interjectio historica in confirmationem prophetiæ contra Sennacheribum, seu compendium historicum rerum memoratu dignarum sub rege Ezechia, spatium duorum aut trium annorum complectens. *Primo*, historia expeditionis Sennacheribi, cap. xxxvi et xxxvii. *Secundo*, historia morbi lethalis Ezechiaë, curatio ejus miranda, et carmen eucharisticum pro recuperata valetudine, cap. xxxviii. *Tertio*, narratio de legatis a rege Babylonis Hierosolymam missis, qui Ezechiaë restitutam valetudinem gratularentur.

Disputatur, inquit Rosenmüller, *utrum Jesajas hanc historiam composuerit ipse, et in hunc librum digesserit, an quis alius?* Prior quidem sententia, si eam in se spectas, non destituta est omni probabilitate. Cum enim Prophetam passim manus admoverint ad conscribendam historiam sui temporis, ut ex exemplis Gadis, Nothanis, Ahiaë, Iduntis, liquet, et Jesajas ipse conscripserit res gestas Usiaë (II *Chronic.* xxvi, 22), verisimile esse possit, et eventus memoratu dignos temporis Hiskiaë, in quibus ipse Jesajas personam sustinuit insignem, ab illo memoriae mandatos esse. Cui sententiæ præterea favere videtur locus (II *Chronic.* xxiii, 32). Re tamen penitius perpensa, sunt quædam, quæ dubitare nos jubent, hanc quæ sequitur, particulam historicam Jesajaë ipsi tribuere. Primo enim ille Chronicorum locus huic sententiæ non patrociniatur; vide notam nostram ad libri hujus Jesajani inscriptionem. Deinde conferenti hanc historiam cum ea quæ exstat in libro *Regum* posteriore a vers. 13 cap. xviii, usque ad vers. 20 cap. xx, clarissime patet historiam hanc, ut in nostro hoc libro legitur, esse transcriptam et quidem contractam ex libro *Regum*. Hinc probabile videri possit, historiam libri *Regum* esse typum, ad quem nostra excerpta sit, rescissis quæ videri poterant ad corpus ipsum historiae minus necessaria, et necessariis tantum quæ ad summam historiae sufficerent, retentis. Cum tamen inter hanc nostram, et eam quæ in *Regum* libris legitur, historiam, aliæ quoque haud paucae variationes occurrant, probabilius videtur, utramque illam esse compendium majorum et longe ampliorum commentariorum, quos in historiam regum Judæorum olim exstitisse, testatur locus insignis II *Reg.* xx, 20: *Et cætera Hiskiaë, et omnis potentia ejus.... scripta sunt in diurnis commentariis regum Judæ.* Ex illis majoribus commentariis igitur, ex quibus *Regum* libri excerpti sunt post exilium demum Babylonicum (nam in exilio historia in illis narrata terminatur), et ea quam nos hic habemus, particula historica videtur desumpta. Illi enim qui vaticiniorum hanc syllogem, quæ a Jesaja nomen fert, digesserunt, cum viderent historiam illam ad intellectum nonnullorum quæ supererant Jesajanorum oraculorum, plane necessariam esse, non ingratum posteris facturos intellexerunt, si eandem, resectis non plane necessariis, paulo contractiorem huc transferrent. Idem hoc fecerunt illi qui Jeremiae oracula collegerunt; subjecerunt illis notitias historicas, maxime necessarias, quæ cum non minus sæpe quam hæ nostræ, sæpe convenirent cum secundo *Regum* libro, et ipsæ cum eo ex communi illo commentariorum prolixiorum fonte hæustæ videntur. Hac assumpta hypothesis simul patet ratio mutationum inter nostram et *Regum* librum exstantium. Cæterum con-

locutus sit hebraice, vers. 13, et quia alter Isaiaë filius relictus vocatus est, cap. vii, 3, Jasub, quasi alius ad Assyrios transfugisset. Hanc fabellam referunt hic S. Hieronymus et Auctor *De Mirabi-*

conferri meretur cum his dictis Eichornius *Einleitung in das Alte Testam.*, part. III, § 526, pag. 73, 74.

(Rosenmüller.)

Hæc verius juxta nos Jahn (*Quest. de integrit. vaticin. Isaiaë*, § 7): Capita *Isai.* xxxvi, 39, in plerisque verbo tenus concinunt cum II *Reg.* xviii, 13-20, xix, et discrepant tamen in aliquibus: sic canticum Ezechiaë, *Isai.* xxxviii, 9-20, secundo *Regum* libro deest; e contrario reconciliatio Ezechiaë cum Sancheribo, II *Reg.* xviii, 14-16, deest in Isaia. Quod II *Reg.* xx, 7-8, de massa fictum, ulceri Ezechiaë imponenda, legitur, in *Isai.* xxxviii, loco alieno, vers. 21, 22, intrusus est; nam post vers. 6 ponendum fuisset. Sunt et quæpiam aliæ, minoris momenti discrepantiæ, quas allegare opus non est; ex quibus omnibus patet, textum horum locorum adeo differre, et ita convenire, ut uterque ex uno communi fonte haustus esse videatur, nempe ex historia Ezechiaë, quam Isaiaë scripsit, II *Paral.* xxxii, 32. Sermones legatorum Sancheribi, Ezechiaë et Isaiaë, et singularis circa minutias cura, innuunt hæc a teste coævo, qui, ut Isaiaë, harum rerum ipse particeps fuit, scripta esse. Voces פֹּתָח וּקְרוּיָהוּ, quæ occurrunt, non sunt Isaia recentiores, neque etiam, si פֹּתָח Aramææ originis esset, ævum recentius argueret; nam ætate Isaiaë jam exotica quæpiam in linguam Hebræam illata erant, quæ in Osea quoque et Amos observantur. Vox וּקְרוּיָהוּ hoc loco non ea, qua post exilium, notione gaudet, sed linguam designat Hebraicam, quæ tum duntaxat in regno Juda vigeat.

Non pauci interpretes, inquit ex sua parte Berthierus, dubitant an Isaiaë auctor fuerit hujus compendii historici, cap. xxxvi-xxxix. Sunt qui putant hanc interjectionem historicam a quodam posterioris ævi scriptore, ut puta ab Esdra vel a Nehemia fuisse insertam, quæ quidem adjectio non esset juxta eosdem, nisi narrationis quæ in IV *Reg.* xviii, xix, xx, et ex parte in II *Paralip.* xxxii legitur iteratio. Probationes quibus hæc sententia nititur non demonstrativæ Berthiero videntur. Rectius, inquit, assereretur auctores IV lib. *Regum* et II *Paralip.*, hæc ab Isaia usurpasse. Nam illos auctores Isaia posteriores esse constat (vide *Annot.* ad Præfat. III *Reg.* et *Paralip.*), cum ultra captivitatem Babylonicam, et diutius 150 annis post Isaiaë mortem narrationem suam protendant. Fateri quidem necesse est, hæc quatuor capita jam ad lib. IV *Reg.* et II *Paralip.* pertinuisse, si admittatur Esdra eadem Isaiaë vaticiniis adjunxisse. Sed merito quaeritur qua ratione ductus, tam longam adjunctionem inseruisset, cum facta quæ refert, jam annalibus Judaicæ gentis mandata essent. Magis igitur consentaneum est dicere auctores libri IV *Regum* et *Paralip.*, hæc ab Isaia mutuatos esse. Nam illa facta necessario in historicis libris scripta esse debebant, dum e contra nulla erat necessitas ut illa sylloge prophetiarum complecteretur.

(2) Cum primam adversus Judæam expeditionem susciperet Sennacheribus, videtur cum majore copiarum suarum parte iter per Judæam directe instituisse Ægyptum versus, vid. ad cap. x, 28, quando primo terrore percussis incolæ Judææ vicis et agros plerique deseruerunt, et urbes plerasque munitas dictas (sed, ut probabile est, minus probe munitas, curatasque) hosti occupan-

libus S. Scripturæ apud S. Augustinum, lib. II, capite xxvii.

2. 2. IN MANU GRAVI. — Id est cum comitatu magno, cum milite multo ad ostendendam potentiam Assyriorum. Licet enim Sennacherib exercitum penes se retineret, tamen misit insignem militum manum cum Rabsace ad percellendum Judæos. Est enallage quantitatis continuæ pro discreta: *gravis* enim sumitur pro multo hic, uti et alibi sæpe. Vide dicta *Exodi* viii, 24.

Aliter Sanchez: « In manu gravi, » id est cum potestate magna, cum facultate ampla quam dedit ei Sennacherib, ut, quod ipse cum Ezechia transigeret, hoc rex ratum haberet: aut « in manu gravi, » id est cum legatione gravi, id est minarum et contumeliarum plena.

ELIACIM. — De Eliacim et Sobna dixi cap. xxii, 15 et 20.

3. A COMMENTARIIS. — Vatablus vertit, *historiographus*; Lyranus, *cancellarius*; hebraice est מזכיר *mazkir*, id est commentator, commemorator, qui rem in mentem et memoriam revocat. Erat id officii apud reges Judæorum et Persarum, ut patet *Esther* vi, 1, quo quis regi suorum facinora, merita, gesta, publicas necessitates, et quidquid regem meminisse oporteret, in pugillaribus aut diariis consignaret, eique suo tempore legeret, aut in memoriam revocaret. Ita Forerius. Non ergo erat hic scriba regis: nam scriba erat Sobna, uti præcessit.

5. RECESSISTI A ME. — Achaz enim pater Ezechiae dederat se regi Assyriorum, *IV Reg.* xvi, 7. Sed Ezechias Deo nixus hoc jugum excussit et rebellavit, ut dicitur *IV Reg.* xviii, 7.

6. CONFIDIS SUPER BACULUM ARUNDINEUM, — super *Aegyptum*. Alludit ad arundines quæ abundant ibi in ripa Nili, *q. d.* Sicut arundo infirmior est, quam ut ei incumbentem sustineat, ut potius manum se apprehendentis compungat et perforet: ita erit et Judæa *Aegyptus*, ejusque copiae et auxilium quod promittit.

7. NONNE IPSE EST, CUIUS ABSTULIT EZECHIAS EXCELSA? — Calumniatur Rabsaces Ezechiam: vitio enim ei vertit quod erat laudi dandum; nam excelsa auferri jusserat Deus: sed forte hoc ignorabat Rabsaces. Quod si verum est, docet nos ipse, licet infidelis, idem quod Seneca, scilicet: « Deum obsequio in rebus prosperis nobis conciliandum, non criminibus irritandum, ut in adversis cum fiducia invocatus adesse velit. »

8. ET NUNC TRADE TE. — Hebraice est חתקתך *hitarab*, id est, ut Chaldaeus, commiscere, conjugere, paciscere et ini fœdus, scilicet tradendo te in vassallum regi Assyriorum: ipse vicissim te

ut dominus tuebitur, ac tradet tibi duo millia equorum.

Vatablus vertit, *da obsides domino meo* regi Assyrio, daboque ego tibi equorum duo millia. Forerius vertit, *oppignera dominum meum*, id est devinci muneribus, vel obsidibus, vel te in manus ejus tradendo: aut potius, *depone quidquam cum domino meo*, verbi gratia, ut ipse det bis mille equos si tu bis mille des ascensores, ut sit concertatio inter Sennacherib et Ezechiam.

9. NEC POTERIS EX TE PRÆBERE ASCENSORES, — non Vers. 9. quod Hierosolymæ non essent bis mille cives, sed quod non essent bis mille equites, saltem ut putabat Rabsaces. Judæis enim equitatus et equorum copia a Deo fuit vetita, *Deut.* xvii, 16. Vide ibi dicta.

10. JUDICIS UNIUS LOCI, — id est satrapæ aut præfecti unius provinciae, ut dicitur *Esther*, cap. iii, vers. 12.

DOMINUS DIXIT AD ME: ASCENDE SUPER TERRAM ISTAM, ET DISPERDE EAM. — Mentitur superbus licentia regia. Nam Deum non voluisse per Sennacherib perdere Jerusalem, sed potius perdere ipsum Sennacherib, patet ex eventu: potuit tamen velle Deus, ut Sennacherib eos invaderet, puniret et affligeret, idque vel per se, vel per prophetiam Isaïæ revelare. Vide *Can.* xxxvi.

12. UT COMEDANT STERCORA, — *q. d.* Judæi a me brevi tam arcte obsidebuntur, eoque penuriam redigentur, ut cogantur columbinis, quin et humanis excrementis vesci. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus (1).

ET BIBANT URINAM PEDUM SUORUM. — Hebraice, *aquam pedum suorum*. Ita Hebræi modeste et honeste vocant urinam, quod ad pedes defluit: sicut aqua capitis, sunt lacrymæ, *Jerem.* ix, 1. Sic Hebræi dicunt: *Dux de inter pedes ejus*, id est de genitalibus, quod Noster vertit, « de femore ejus, » scilicet prodiens et genitus, *Genes.* xlix, 10. Ita Forerius.

16. FACITE MECUM BENEDICTIONEM — non activam (hanc enim homo arrogans contemnebat: nec enim optabat a Judæis benedici), sed passivam. *q. d.* Dedite vos mihi, itaque gratiam et beneficentiam meam vobis conciliate, ut in vos benignus et beneficus sim. Unde Septuaginta vertunt, *si vultis benedici*; et Noster, *IV Reg.* xviii, 31, vertit: « Facite mecum quod vobis est utile; » et Leo Castrius: *Facite*, inquit, *mecum benedictionem*, scilicet vobis, et in commodum vestrum, *q. d.* Ita facite mecum vos mihi subdendo, ut inde vobis accedat benedictio, id est beneficentia mea. Hic sensus est genuinus. Servitumem, quæ per se odiosa

das dederunt. Nec tamen omnes, sed regi in expeditione obvias; quo in *Aegyptum* digresso, Judæi consilio et cura Hiskia provide pro ratione temporis eas muniverunt, atque adeo animis jam paulo confirmatoribus regi redeuntibus ex *Aegypto* eas objecerunt, ut occurrent exempla in *Lobna* et *Lachisa*, infra cap. xxxvii, 8. (Rosenmuller.)

(1) Liqueat ex tota historia antiqua, artem urbium per obsidionem expugnandarum a populis veteribus minus excultam fuisse; hinc sæpe hæserunt in munitarum urbium obsidione per plures annos. Sic Samaria per triennium vim Salmanasarum sustinuit, et tantum fere temporis Hierosolymorum urbs Nebucadnezarem delusit.

(Rosenmuller.)

erat, benedictionis nomine regit, ut magis ad se alliciat. Ita facit et dæmon.

Secundo, Forerius « benedictionem », inquit, id est copiam, largitatem, q. d. Ne sitis erga me parci, sed magnifice ac liberaliter mecum agite, nempe sine timore, fidenter ad me egredimini; vestri curam mihi meæque fidei credentes: quod si feceritis, comedet quisque, etc., id est manebitis rerum vestrarum domini, libere rura vestra adibitis, carpētisque ficus, uvas et fructus vestros, neque pro hoste patrem et tutorem experiemini.

Tertio, alii, q. d. Gratificamini mihi, in hac re. (1).

(1) Vers. 17: « Donec veniam, et tollam vos ad terram

22. SCISSIS VESTIBUS, — tum ob blasphemiam, Vers. Rabsacis, ut hoc ritu se eam detestari ostenderent, tum ut mœrorem et luctum, ob ruinas Rabsacis, et periculum urbi imminens testarentur.

quæ est, ut terra vestra, terram frumenti et vini, terram panum et vinearum, Solebant antiquis temporibus populi victi a victoribus translocari, sive mitti in colonias; jubebantur etiam sedes inter se permutare, secundum id quod Histæus finxit apud Herodotum (lib. II, cap. III), regem Darium constituisse Phœnices sedibus suis amotos in Ioniam transferre, et Iones in Phœnicem. Id dicebatur μετακινήσις, et transmigratio ipsa μετακίνησις. Ratio erat, ut populi facilius retinerentur in obsequio. Fuit etiam moris Romani (Suetonius, De Augusto, cap. XXI), Suevos et Sicambros dedentes se traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit. (Ex Rosenmuller.)

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ezechias nuntiat Isaiæ minas et blasphemias Rabsacis: Isaias, vers. 6, jubet eum bono esse animo, nec timeat Assyrium quem Deus caesus sit. Secundo, vers. 9, Sennacherib iturus contra Æthiopes, rursus mittit minaces litteras ad Ezechiam, ut se dedat, nec speret Dei ope se manus ejus evasurum. Hinc tertio, Ezechias, vers. 14, has litteras in templo Deo offert, oratque ut suæ et populî causæ succurrat. Unde quarto, vers. 21, nomine Dei Isaias eum rursus metu liberat, et blasphemum Sennacherib increpat, omniaque ei adversa prædicit, ac, vers. 30, dat signum, scilicet annonam ad tres annos. Deinde, vers. 36, Angelus cædit castra Sennacherib, qui fugiens a filiis occiditur.

1. Et factum est, cum audisset rex Ezechias, scidit vestimenta sua, et obvolutus est sacco, et intravit in domum Domini. 2. Et misit Eliacim, qui erat super domum, et Sobnam scribam, et seniores de sacerdotibus, opertos saccis, ad Isaiam filium Amos prophetam, 3. et dixerunt ad eum: Hæc dicit Ezechias: Dies tribulationis, et correptionis, et blasphemiae, dies hæc: quia venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi. 4. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quem misit rex Assyriorum Dominus suus ad blasphemandum Deum viventem, et exprobrandum sermonibus, quos audivit Dominus Deus tuus: leva ergo orationem pro reliquiis, quæ repertæ sunt. 5. Et venerunt servi regis Ezechiae ad Isaiam, 6. et dixit ad eos Isaias: Hæc dicetis Domino vestro: Hæc dicit Dominus: Ne timeas a facie verborum, quæ audisti, quibus blasphemaverunt pueri regis Assyriorum me. 7. Ecce ego dabo ei spiritum, et audiet nuntium, et revertetur ad terram suam, et corruere eum faciam gladio in terra sua. 8. Reversus est autem Rabsaces, et invenit regem Assyriorum præliantem adversus Lobnam. Audierat enim quia profectus esset de Lachis, 9. et audivit de Tharaca rege Æthiopiæ, dicentes: Egressus est ut pugnet contra te. Quod cum audisset, misit nuntios ad Ezechiam, dicens: 10. Hæc dicetis Ezechiae regi Judæ, loquentes: Non te decipiat Deus tuus; in quo tu confidis, dicens: Non dabitur Jerusalem in manu regis Assyriorum. 11. Ecce tu audisti omnia, quæ fecerunt reges Assyriorum omnibus terris quas subverterunt, et tu poteris liberari? 12. Numquid eruerunt eos dii gentium, quos subverterunt patres mei, Gozam, et Haram, et Reseph, et filios Eden, qui erant in Thalassar? 13. Ubi est rex Emath, et rex Arphad, et rex urbis Sepharvaim, Ana et Ava? 14. Et tulit Ezechias libros de manu nuntiorum, et legit eos, et ascendit in domum Domini, et expandit eos Ezechias coram Domino. 15. Et oravit Ezechias ad Dominum, dicens: 16. Domine exercituum

Deus Israel, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus omnium regnorum terræ, tu fecisti cælum et terram. 17. Inclina, Domine, aurem tuam, et audi; aperi, Domine, oculos tuos, et vide, et audi omnia verba Sennacherib, quæ misit ad blasphemandum Deum viventem. 18. Vere enim, Domine, desertas fecerunt reges Assyriorum terras, et regiones earum. 19. Et dederunt deos earum igni: non enim erant dii, sed opera manuum hominum, lignum et lapis: et comminuerunt eos. 20. Et nunc, Domine Deus noster, salva nos de manu ejus: et cognoscant omnia regna terræ, quia tu es Dominus solus. 21. Et misit Isaias filius Amos ad Ezechiam, dicens: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Pro quibus rogasti me de Sennacherib rege Assyriorum: 22. hoc est verbum, quod locutus est Dominus super eum: Despexit te, et subsannavit te, virgo filia Sion: post te caput movit, filia Jerusalem. 23. Cui exprobrasti, et quem blasphemasti, et super quem exaltasti vocem, et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad sanctum Israel. 24. In manu servorum tuorum exprobrasti Domino: et dixisti: In multitudine quadrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, juga Libani: et succidam excelsa cedrorum ejus, et electas abietes illius, et introibo altitudinem summitatis ejus, saltum Carmeli ejus. 25. Ego fodi, et bibi aquam, et exsiccavi vestigio pedis mei omnes rivos aggerum. 26. Numquid non audisti, quæ olim fecerim ei? Ex diebus antiquis ego plasmavi illud; et nunc adduxi: et factum est in eradicationem collium compugnantium, et civitatum munitarum. 27. Habitatores earum breviata manu contremuerunt, et confusi sunt; facti sunt sicut fœnum agri, et gramen pasquæ, et herba tectorum, quæ exaruit antequam maturesceret. 28. Habitationem tuam, et egressum tuum, et introitum tuum cognovi, et insaniam tuam contra me. 29. Cum fureres adversum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, et frenum in labiis tuis, et reducam te in viam, per quam venisti. 30. Tibi autem hoc erit signum: Comede, hoc anno, quæ sponte nascuntur, et in anno secundo pomis vescere; in anno autem tertio seminare, et metite, et plantate vineas, et comedite fructum earum. 31. Et mittet id quod salvatum fuerit de domo Juda, et quod reliquum est, radicem deorsum, et faciet fructum sursum: 32. quia de Jerusalem exibunt reliquiæ, et salvatio de monte Sion: zelus Domini exercituum faciet istud. 33. Propterea hæc dicit Dominus de rege Assyriorum: Non intrabit civitatem hanc, et non jacet ibi sagittam, et non occupabit eam clypeus, et non mittet in circuitu ejus aggerem. 34. In via qua venit, per eam revertetur, et civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus: 35. Et protegam civitatem istam, ut salvem eam propter me, et propter David servum meum. 36. Egressus est autem Angelus Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Et surrexerunt mane, et ecce omnes, cadavera mortuorum. 37. Et egressus est, et abiit, et reversus est Sennacherib rex Assyriorum, et habitavit in Niniye. 38. Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch deum suum, Adramelech et Sarasar, filii ejus percusserunt eum gladio: fugeruntque in terram Ararat, et regnavit Asarhaddon filius ejus pro eo.

31. 1. ORVOLUTE, EST, SACCO, — cilicio. Hoc enim erat habitus pœnitentiæ, et vestis lugentium. Vide dicta Gen. xxxvii. 34. Porro saceus hic vel erat ad nudam carnem, vel super alias vestes, uti Romæ in Quadragesima multi saccos vestibus superinduunt (1).

(1) Si quæritur quomodo Ezechias, universusque populus tanto pavore percussus erant auditis minacibus Sennacheribi interpellationibus, cum tamen repetitis vicibus huic regi cladem infligendam Isaias prædixisset; respondi potest primo, has prophetias aliquibus annis ante Judææ occupationem editis, in oblivionem forsitan plurimis venisse; secundo, Isaiam nunquam Sennacheribum nomine proprio designasse, unde dubium esse poterat an ad illum regem

3. DIES TRIBULATIONIS, ET CORREPTIONIS, ET BLASPHEMIE. — Primo, S. Hieronymus et Sanchez tribulationem referunt ad populum, correptionem ad

ista vaticinia referenda erant, eo majus quod Isaiæ sermoni alia intermixta erant vaticinia, sive de Messia, sive de Judaici populi vicinarumque gentium fati; tertio, Prophetam aperuisse equidem quæ pœnæ Assyrios in futurum manebant, sed ejus prophetiam nondum forsitan scriptis mandatam, Judæis non nisi generatim cognitam fuisse, quin eam minutatim scrutari possint. Hæc Berthierus. Quæ nobis non satis probata videntur, ut rationem dent terroris populi ipsiusque regis aliunde tanta fide et pietate præditi, nisi dicatur præ nimia formidine ab Assyriorum exercitu appropinquante omnes animæ concidisse.

Deum, *blasphemiam* ad Rabsacen, *q. d.* Dies hic tribulationem populo impendere admonet, et correptionem a Deo, qui nostra vult punire peccata, qui etiam impii regis superbiam, et impudentis legati Rabsacis blasphemiam audivit, qua dixit, Deum non posse Judæos liberare a manu Sennacherib, sicut dii aliarum gentium non poterunt.

Secundo, Vatablus: *Dicit*, inquit, *dies correptionis*, vel increpationis, vel accusationis: quia Judæi a Sennacherib arguebantur rupti fœderis, quasi fœdifragi.

Tertio et planius, *diem correptionis* vocat: quia Rabsaces increpaverat Ezechiam, quod in Deo speraret, cujus excelsa abstulerat, quodque non haberet bis mille equites, nec esset resistendo, atque populum, quod, nisi se dederet, redigendus esset in tantas angustias, ut stercora sua comedere et urinam bibere cogere: hæc ergo fuerunt correptiones sive increpationes Rabsacis.

VENERUNT FILII USQUE AD PARTUM, ET VIRTUS NON EST PARIENDI. — Est proverbium, *q. d.* In extremum discrimen, dolorem et angorem venimus, ut tanquam puerperæ molientes bellum pium et necessarium, pro urbis sanctæ defensione contra blasphemum Sennacherib, illud præ languore et defectu virum eniti, et in lucem proferre non possumus; sed illo opprimendi simus, ni Deus miraculose gloriæ suæ et nobis succurrat. Ita Theodoretus, Procopius, Eucherius, Abulensis, Cajetanus et Vatablus vel hic, vel libro IV *Reg.* capite XIX (1).

Vers. 4. 4. SI QUO MODO AUDIAT. *Supple, q. d.* Ora pro nobis, si forte audiat Deus, etc., ut ex Hebræo vertunt Forerius et Vatablus.

Vers. 6. 6. A FACIE VERBORUM, — a verbis et minis: hisce enim Hebræi per prosopœciam dant faciem. Antequam legati Ezechiae venirent ad Isaiam, jam Deus illi revelarat eorum adventum, quidque eis respondendum esset, inquit S. Hieronymus: unde statim ut venerunt, sine oratione et recursu ad Deum respondit eis Isaias.

Vers. 7. 7. EGO DABO EI SPIRITUM, — adversarium, inquit S. Hieronymus.

Secundo, Haymo et Forerius, « spiritum, » id est ventum, *q. d.* Veniet per aera nuntius vel rumor instar venti, hoc est citissime et non expectatus, et quasi incerto auctore veniet hic rumor, veluti si vento adveheretur. Forerius: *Quod si spiritus quispiam ex angelicis missus in hoc sit, ut talem nuntium deferet?*

Tertio, Vatablus, « spiritum, » id est impulsum et voluntatem redeundi in patriam.

Quarto, Leo Castrius, « spiritum, » id est aerem corruptum et incensum, puta pestem: hac enim

(1) Moris fuisse, ut Prophetæ spectabilis auctoritatis in casibus dubiis consulti sint, per totam historiam Hebræi populi liquet, estque huic plane simile exemplum Josiæ, Huldai prophetissam per legatos adeuntis, II *Reg.* xxxii, 12 seqq. Conf. I *Reg.* xxxii, 13. (Rosenmuller.)

perisise Assyrios docet Berosus apud Josephum, lib. X *Antiq.* cap. 1.

Quinto et optime, Lyranus et Sanchez: Mittam in eum « spiritum » timoris et perturbationis, et quasi terrorem panicum, atque nuntium de adventu Tharacæ regis Æthiopiæ, qui eum ab obsidione Hierosolymæ submoveat, ut contra eum pugnet: quo facto rediens cædetur ab Angelo, ideoque fugiet ad suos in Assyriam, ibique occidetur.

Similem metum et animi consternationem immisit Deus in Chananæos, ne persequerentur Jacobum, *Genes.* xxxiii, 5; et ne resisterent Hebræis adventantibus, *Exodi* xxiii, 27; et in Syros obsidentes Samariam, IV *Reg.* vii, 6. Sic cum Saul cingeret undique Davidem, ut nullum pateret effugium, Deus misit ei nuntium dicentem Philistæos irruere in fines Israel: quare a Davide avocatus est, coactusque regredi ad suos fines tuendos. Quam mira est Dei erga suos providentia! quam fida custodia (2)!

13. ANA ET AVA. — Septuaginta hæc duo in unum Vers. conflarunt, *Anaveava*; unde corrupte jam in Septuaginta irrepsit *Anagugava*. Ana fuit regia Lydorum (quorum postea, tempore Cyri, rex fuit Croesus), antequam Sardes conderentur et in

(2) Vers. 8. « Reversus est autem Rabsaces, et invenit regem Assyriorum præliantem adversus Lohnam. Audierat enim quia profectus esset de Lachis. » Num Lachisam in suam potestatem redegerit rex Assyrius, non ascribitur in historia, sed probabile est excidisse illam voto, quod urbs tam situ quam munitione probe curata fuerit. Lohna urbs antiquo tempore fuit spectabilis, ætate Josue a regulo Amorrhæo administrata, sita ad occidentum Hierosolymorum flexum austrum versus, Lachisæ ad septentrionem, a qua non longe distitit; estque verisimile, ipsam quoque ad modum Lachisæ, situm obtinuisse illic loci, ubi campestris regio in montanam assurgebat. Cf. *Jos.* x, 29 seqq.; xv, 41, 42; xxi, 13. (Rosenmuller.)

Vers. 9. « Et audivit de Tharaca, » etc. Thiraca, qui in Manethonis Dynastiis apud Eusebium *Taraxos* vocatur. Æthiopus rex fuit, qui Ægyptum sibi subjecerat. Conf. Gatterer, *Weltgesch.* part. 1, pag. 225. Erat autem virtutis et peritiæ bellicæ Taraconis magna fama, ut liquet ex verbis Megasthenis apud Strabonem, *Geograph.* lib. XV, pag. 472 edit. Casaub. Hinc adventantis Thiracæ famam tantum metum incussisse Assyrio, nemo mirabitur. Michaelis quidem, in *Spicileg. Geograph. Hebræor. ext.* part. I, pag. 149, 150, et in *Præfat. advers. tent. Jesajæ*, pag. 26, non hoc Sennacheribo allatum putat, *Taraconem in Palestinam castra movere*; hunc rumorem enim regi Assyriæ non tantum metum incutere potuisse, ut tam repente in regnum rediisset, cum Taraconi totam Nubiam et Ægyptum prius peragrandam esse, noscere debuisset. Hunc igitur potius rumorem Sennacheribo allatum fuisse, Taraconem ex illa Cuschæ parte, quæ in Arabia sita est (conf. not. ad *Genes.* x, 6), per deserta Arabiæ agmen ducentem intima Assyriæ invasarum esse; ad sum ergo regnum tutandum, non fugam, sed iter festinasse Assyrium. Sed recte observat Koppius in not. ad hunc locum, nihil esse quod Taraconem ex intima Æthiopia contra Sancheribum Palestinam expugnantem exercitum duxisse existimemus; videri potius illum, cum ingenti exercitui plures terras, ut eas expugnaret, pererrantem, vere jam ad fines Palestinæ usque pervenisse. (Rosenmuller.)

regni metropolim erigerentur ab Asarhaddon filio Sennacherib, sive a Sardanapalo, ut nonnulli censent : unde ab eodem nomen accepisse videntur, ut Sardes dicantur quasi urbs Sardon, id est domini et principis. « Sepharvaim » censent nonnulli fuisse regiam regni Pontici et Bosphorani, de quo Strabo, sitam juxta Bosphorum Cimmericum et Pontum Euxinum : unde Melitenses (qui multas usurpant voces Syras et Arabicas) « Sepharbaim » vocant trajectum, sive tranationem animalium, puta Bosphorum. Bosphorus enim dicitur quasi *τὸ βοῦν προπεῖα*, id est bovis iter et via, quia scilicet in eo sunt tantæ maris angustiae, ut bos illas nando transmittere possit. Ita Romæ mihi asseveraverunt Patres nostri Melitenses.

Vers. 14. 14. LIBROS, — id est litteras Rabsacis : has enim significat Hebræum *ספר ספיה*.

Vers. 16. 16. QUI SEDES SUPER CHERUBIM, — qui sedes in propitiatorio supra arcam, quod est quasi solium tuum obumbratum a duobus Cherubinis, ex quo responsa das in Sancto sanctorum : quo symbolice significatur, te omnes Angelorum acies et choros subditos habere, et quasi eis inequitare. Vide dicta *Exodi* XIV, 18 (1).

Vers. 22. 22. VIRGO FILIA SION. — Id est o Jerusalem! vide *Cant.* XVIII.

POST TE CAPUT MOVIT, — quasi subsannans et minans.

Vers. 23. 23. AD (id est contra, ut vertit Vatablus) SANCTUM ISRAEL, — *q. d.* Quænam ista vesana blasphemiam et superbia tua, o Sennacherib! quod Deum lacessere, et ad duellum quasi provocare sis ausus? ne scis quod ipse sit sanctus Israelis custos et protector, qui non patietur sanctam suam urbem et templum a te pollui et contaminari, sed acer ejus vindex contra te insurget.

Moraliter, discite hic quam Deus in superbos et blasphemos excandescat, eosque acerrime puniat.

Holofernes, indignatus quod Achior potentiam Dei cæli commendasset, dixit, *Judith* VI, 2 : « Quoniam prophetasti nobis dicens, quod gens Israel defendatur a Deo suo, ... ostendam tibi quoniam non est Deus, nisi Nabuchodonosor, cum percusserimus eos omnes, sicut hominem unum. » Verum postea per unius femine manum caput ejus amputatur.

Blasphemus et superbus Antiochus insanabili

(1) Vers. 19. « Et dederunt deos earum igni, » etc. Patet ex hoc loco, reges Assyriæ illius temporis, ut postea Babylonæ, zelotypia quadam fuisse affectos erga deos aliarum gentium; quod minus convenit mori aliorum antiquitatis populorum, si populum Judaicum excipias, Romani multarum Gentium victarum deos in suam civitatem receperant; et alii etiam populi gentium aliarum deos suo loco reliquerunt et illæcos. Non improbabilis est Vitringæ sententia, Assyrios et Chaldaeos hoc modo instituisse cum respectu ad republicas illarum gentium; quas cum scirent fundatas esse in religione, ipsa quoque religionis objecta sive idola sibi corrumpenda esse existimasse, quippe fulcra sustinenda ac instauranda reipublicæ. (Idem.)

XI.

et invisibili plaga percussus est. Sic et Judæi sæpius blasphemias voces in Filium Dei evomerunt, ideoque a Tito excisi sunt.

Latro improbus cruci affixus etiam blasphemabat, cum diceret : « Si Filius Dei es, salva te ipsum, » et mox ideoque periit.

Propter blasphemiam D. Paulus Alexandrum et Hymenæum dæmoni torquendos tradidit.

Anno Domini quadringentesimo et nonagesimo quarto, octavo Calendas Januarii, res admiranda, terribilis et singularis, qua aures audientium obstupeant, evenit. Cum Euthymius, Arianæ factionis defensor, cursorem saltantem citaret in balneis palatii Heleniani, accedens ad eum adulator Olympius, et quosdam qui lavabantur *ἐκ τοῦ ὕδατος* (hoc est ejusdem substantiæ Filium esse cum Patre assertores) conspicatus, istiusmodi eos verbis compellavit : « Quid enim est (inquiens) Trinitas, aut quo non in pariete inscripta est? Ecce (inquit obscenus), et ego trinitatem habeo. » Quare qui illic aderant, commoti illum erant interfecuri; sed prohibiti sunt a quodam presbytero. Verum Dei vindicta eum comprehendit : nam cum descendisset in balneum frigidum, confestim egressus est, clamans : « Miseremini, » et carnes suas ungulis dilanians ab ossibus divellebat. Hunc illi qui circumaderant comprehensum linteo obvolverunt, et præ frigore animo deficientem reclinarunt. Rogantibus autem, quodnam illi contigisset? respondit Olympius : « Hominem vidi candidis indutum vestimentis, qui super Nerophorum incedens tres mihi calidæ siclas infudit : Ne maledixeris, inquiens. » Qui igitur erant illi necessitudine conjuncti, sublatum in aliud balneum, quod Arianorum hærebat Ecclesiæ, gestaverunt. Verum cum ex linteo vellent illum eximere, omnes illius carnes dilaceraverunt; atque ita moriens animam efflavit. Ita Damascenus, Ado, Platina, Vasæus, et ex iis Baronius, anno Christi 494.

Julianus, Imperator Apostata, in bello quod contra Persas gerebat, graviter vulneratus, cum e vulnere cava manu sanguinem hausisset, atque eum in cælum, veluti Christum conspiciens, coniecisset, perinde atque causam cædis suæ in eum referret, ita vociferatus dicitur : « Vicisti, Galilæe, vicisti; » et cum sanguine diffuisset : « Saturare, Nazarene, » exclamavit. Ita *Histor. Tripart.* lib. IX, cap. XXV.

In Vita S. Joannis Chrysostomi narratur quod, cum S. Chrysostomus laudaret SS. Trinitatem, quæ nobis suppeditat annuos fructus, respondit ei Anthemius : Non Christus, sed elementa mundi suis temporibus eos producent deorum providentia. Nondum finem acceperat ejus sermo, cum maligno spiritu possessus, et terræ allisus, misere jacebat rugiens, lacrymarum et timoris simul causa iis qui aderant, pervertens quidem oculos, stridens autem dentibus, spumam vero ex ore furpissime exspuens.

Gregorius Turonensis, lib. IV *Histor. Franc.* XVI,

simile recenset : Leo, inquit, quidam Pictaviensis, qui juxta nomen suum tanquam leo erat in omni cupiditate sævissimus, fertur quadam vice dixisse, quod Martinus et Martialis Confessores Domini nihil fisci viribus utile reliquissent : sed statim percussus a virtute Confessorum, surdus et mutus effectus, amens est mortuus : venit enim miser ad basilicam S. Martini Turonos, celebravitque vigiliis, dedit munera, sed non eum respexit virtus consueta : cum ipsa enim qua venerat infirmitate, regressus est.

S. Gregorius Pontifex, lib. IV *Dialog.* cap. XVIII, narrat puerum quinquennem, Deum blasphemare assuetum, a dæmone e sinu patris abreptum.

Justinianus Imperator, jurantem per Dei aliquod membrum, aut capillos, aut Deum blasphemantes ultimo supplicio damnavit, ut patet in *Authenticis*, Coll. VI, tit. v.

Philippi Augusti, Francorum regis, vivo patre coronati, *primum* edictum fuit adversus blasphemos, nomen Christi confumeliose probeoque in testimonium, et cujusvis minutissimæ rei assertionem adducentes, quos censuit in flumen citra moram mergendos. *Secundum* fuit adversus tibicines, histriones, parasitos, et id genus voluptuarios artifices, quibus interdixit aula. His consonus est Canon qui habetur, *dist. XXII*, ubi sic legitur : « Si quis per capillum Dei vel caput juraverit, vel alio modo blasphemia contra Deum usus fuerit, si in ordine Ecclesiastico est, deponatur ; si laicus, anathematizetur. » Et in *Authenticis*, tit. *Ut luxurientur contra naturam*, sancitur : « Nemo juret per membra Dei aut capillos, aut alio modo Deum blasphemet : his enim delictis et fames, et terræ motus, et pestilentiæ fiunt. Præcipimus igitur tales comprehendendi, atque ultimis subdi suppliciiis. »

Roberto Francorum regi, filio Hugonis Capeti, aliquando in civitate Aurelianensi pro pace et regni sui tranquillitate oranti Christus apparuit, et responsum dedit, quod pacem in regno non haberet suo, donec blasphemias et crimina notoria extirpasset. Nec mirum : hæc enim procedere videntur ex contemptu, vel ex odio in Deum : odium autem Dei peccatorum maximum est. Narrat hoc Nicolaus Boerius, *Decis.* 301.

Anno salutis 1569, duo præsidarii milites apud Argentinenses in vincula sunt conjecti, alter in Deum blasphemans, alter in Præfectum cohortis injurius. Pro illo ob spectatam fortitudinem, optimi quique intercedebant, pro hoc vero nulli. Senatus prudens indignum ratus, violatorem Dei meliorem conditione esse, quam calumniatorem hominis, causæ cognitione iis quibus oportuit demandata, ubi blasphemiam horrendam, licet ab ebrio et emotæ mentis homine, admissam cognovit ; plus divinæ Majestati quam humanæ gratiæ et intercessionis tribuendum ratus, supplicio capitali, extracta per cervicem lingua, blasphemum affecit. Ita refert *Theatrum vitæ humanæ*,

volum. XIII, lib. IV, et noster d'Auroult in *Exempl.*, cap. *De Blasphemia*, cujus opus extra Belgium multis incognitum est, utinam cognitum et tritum !

24. IN MANU SERVORUM, — per servos tuos, Rab- Vers. 24.
sacen, ejusque socios. Vide *Can.* XXIII.

ASCENDI ALTITUDINEM MONTIUM, — *q. d.* Arctas et præruptas montium semitas, ut vix equiti aut pediti esset transitus, ego dejectis arboribus et scopulis ita complanavi, ut quadrigis meis in eorum vertices conscenderim. Simile fecit Vespasianus in Libani faucibus, cum per illas copias in Judæam deduxit, teste Josepho, lib. III *Belli*, cap. v. Ita Sanchez. Sic Annibal viam suo exercitui fecit per Alpes : audi Jovenalem, *Satyr.* 10 :

Opposuit natura Alpemque nivemque ;
Didixit scopulos, et montem rupit aceto.

Porro per Libanum totam Judæam et Syriam intelligit : ejus enim principium et quasi murus et antemurale erat Libanus. Est synecdoche.

SALTUM CARMELI EJUS. — Vatablus intelligit templum, quod quasi saltus situm erat in Carmel, id est in agro feraci, cujus sacerdotes, inquit, sunt ut arbores in saltu. Alii Jerusalem intelligunt ; alii, civitates quasvis Judææ munitas et in excelso sitas. Simplicissime accipias Carmelum, ut sonat, scilicet montem Judææ fertilissimum vineis, oleis aliisque arboribus fructiferis et odoriferis abundantem, in quo habitaverunt Elias et Eliseus, ac postea primi Carmelitæ : hic enim Ordo a Carmelo nomen sumpsit, *q. d.* Sicut Libanum, sic et Carmelum ejus vastabo. Dicit « ejus, » scilicet Libani, hic enim præcessit : quia Carmelus ad Libanum spectat. Per Libanum enim totam Judæam intelligit : Judææ autem pars est Carmelus. Nota *τὸ saltum* : hinc enim videtur, quod in monte Carmelo fuerit saltus vel sylva. Ita Adrichomius.

25. EGO FODI, ET BIBI AQUAM, — *q. d.* Ego copia Vers. 25.
militum abundans, per eos in locis arenibus fodi puteos, itaque aquam sufficientem præbui toti exercitui : hoc fecerunt Cæsar, Scipio, et alii præstantissimi imperatores, hocque faciendum est duci castrorum, ut docet Vegetius, lib. IV, cap. X.

ET EXSICCAVI VESTIGIO PEDIS MEI (id est, quocumque exercitus meus vestigium poneret) OMNES RIVOS AGGERUM. — « Rivos aggerum » vocat aquas tam pluviales quam fontanas, quæ in agro aggeribus conclusæ, quasi in vivario aut piscina servantur ; ut sit idem quod de eodem dicitur, IV *Reg.* XIX, 24 : « Et siccaui vestigiis pedum meorum omnes aquas clausas : » aut potius ita vocat rivos fluentes, qui utrinque ripis quasi aggeribus concluduntur. Ita S. Hieronymus, *q. d.* Ego meo exercitui tam numero et valido, quacumque in-cessi, partim averti flumina, fecique ea vadosa et pervia ; partim epotavi (1). Ita Xerxes siccauit

(1) Quod sensum locutionis attinet, recte Pellicanus illum videtur exposuisse. Exercitus magnitudinem jactat,

flumina Græciæ, de quo Juvenalis, *Satyr.* 10 :

Credimus altos
Defecisse amnes, epotaque flumina Medo
Prudente.

ers. 26.

26. NUMQUID NON AUDISTI QUÆ OLIM FECERIM (id est facere decreverim, juxta *Can.* XXIX) ET (genti Judæorum)? EX DIEBUS ANTIQUIS EGO PLASMAVI (hebraice יצַרְתִּי *iatsarti*, id est formavi, finxi, id est formam rei gerendæ concepi, ordinavi, præscripsi) ILLUD, — *q. d.* Numquid non audisti, o Sennacherib! quod tu te fecisse Judææ et aliis provinciis gloriaris, scilicet quod illas vastaveris ac subegeris, hoc ipsum ab olim me præcogitasse, prædefinivisse, et per singulas sui partes præscripsisse, ut patet *Isaia* x, et nunc ea adduxisse, ac opere complevisse, ut scilicet fierent, et redigerentur civitates munitæ in ruinas per te; verum ita ut Hierosolymam non caperes, sed ibi cederis? Noli ergo victorias tuas tibi adscribere, sed mihi : nam me duce iis potitus es, ideoque, ut hoc tibi ingrato et superbo ostendam, sistam eas, imo eas in elades convertam. Ita Forerius, Vatablus et alii.

ET FACTUM EST IN ERADICATIONEM COLLIUM COMPUGNANTIIUM. — S. Hieronymus et Adamus per *colles compugnantes*, accipiunt principes inter se dissidentes.

Secundo et planius, Sanchez : *colles compugnantes*, id est concertantes (hoc enim est hebraice, נִצְוִים *nitsim*) et pugnantes (ut habetur *IV Reg.* XIX) cum Assyriis, sunt civitates Judææ, et aliarum gentium in collibus sitæ, ideoque munitæ, ut sequitur, *q. d.* Nutu Dei factum est ut Sennacherib eradicaret, id est everteret, civitates excelsas et validas, quæ acriter cum eo pugnarunt et dimicarunt : id enim eum fecisse patet, cap. XXXVI, vers. 4.

quo flumina quantumlibet copiosa transvadere possit, infiniti exercitus labore et singulis operis, quasi dicat : Si tot millia hominum singulos abstulerint urceos aquarum, sine impedimento transibit, quo volent, rivis siccatis plantis pedum. Similiter jactabundus Alaricus apud Claudianum, *De Bello Getico*, vers. 526 :

Subsidere nostris
Sub petibus montes, arescere vidimus amnes,
Fregi Alpes, galeisque Padum vitribus ausi.

Cæterum, hoc posterius versus membrum in futuro esse accipiendum, ut Assyrius non ea quæ jam perfecit, sed ea quæ a se in posterum perficienda sint, jactet, ex eo verisimile est, quod legati Assyrii in superioribus nupquam gloriati sunt de prosperis successibus Sennacheribi rerum in Ægypto gestarum, alios populos subactos memorant, de Ægyptiis silent. Non improbabilis est Vitringæ sententia, Sennacheribum primo impetu in Ægyptum ruentem aliquid plus effecisse, cum imparatis (Taracone absente, et Sethone imbelli, utque Ægyptiis invisio) superveniret, dein, cum Taraconis motum fama percepisset, Ægyptum dereliquisse, et rediisse in Judæam, ut Hierosolymam, cujus expugnatio conatibus suis plurimum favere poterat, sibi subjiceret. Certi tamen quidquam in hoc illorum temporum historiarum obscuritate vix quisquam definiverit. (Rosenmüller.)

Tertio, verti potest cum Vatablo clare, *jam adduco illud, ut redigam in tumulos ruinarum urbes munitas*; aut, ut Forerius, *et erit ut ruere faciat (Deus) vel illidat fluctus compugnantes et concertantes in civitates munitas*; Syrus et Arabicus vertunt, *et nunc adduxi eam, ut sit in destructionem et desolationem.*

27. HABITATORES EARUM BREVIATA MANU CONTREMUERUNT. — S. Hieronymus accipit *manum*, id est opem Dei, *q. d.* Judæi victi sunt ab Assyriis, quia Deus brevavit et contraxit ab eis suam manum, eamque extendit ad Assyrios, dando eis animos et vires, et prosperos belli successus ad subjugandum Judæos. Unde Arabicus vertit, *reliquerunt eos de manibus suis* (id est projecerunt eos), *et contracti sunt.*

Secundo et melius, accipias *manum*, id est potentiam et vires Judæorum, *q. d.* Judæi contremuerunt veniente Sennacherib, quia eorum manus, id est potentia, a Deo fuit brevata, id est concisa. Unde hebraice est קִצַּרְתִּי *kitsre iad*, id est *breviati manu*, vel *breves manu*, et, ut Noster vertit, *IV Reg.* XIX, « humiles manu, » hoc est infirmi, imbelles ac quasi manci Judæi contremuerunt coram Assyriis. Ita Forerius, Vatablus et alii. Unde Syrus vertit, *habitatores relaxarunt in eis manus, contriti et confusi sunt.*

FACTI SUNT SICUT FOENUM AGRI, etc. — Comparat Judæos infirmos, et statim ab hoste prostratos, foeno, gramini, et herbæ in tectis crescenti, quæ a sole vel gelu exusta, aut pedibus calcata, aut humore deficiente marcescit et exarescit : pari enim modo omnes Judæorum vires statim ad adventum Assyrii emarcuerunt et exaruerunt.

28. HABITATIONEM TUAM, ET EGRESSUM TUUM, ET INTROITUM TUUM COGNOVI. — Hæc tria significant omnes motus, situs et actiones hominis, quæ alibi vocantur *ingressus* et *egressus* : hic additur tertium, scilicet *sessio* vel *habitatio*, quasi dicat : Ego prænovi, prævidi et prædisposui, o Sennacherib (ad eum enim se convertit)! omnes tuos actus quos designasti; sive cum in Assyria habitares, sive cum inde regredereris, victorque intrares Assyriam. Eadem phrasis est *Psalm.* cxxxviii : « Tu cognovisti sessionem (hebraice est idem verbum יָשַׁב *iascab*, quod hic vertit *habitationem*) et resurrectionem meam, » hebraice קִוִּי *kumi*, id est meum resurgere ad egrediendum vel ingrediendum.

29. PONAM CIRCULUM. — Te quasi mulum aut bubalum, velut circulo aut freno injecto circumagam, et reducam in Assyriam, unde te eduxi. Notat Sanchez justa et congrua pœna puniri regem, qui subsannarat Judæos ad Deum nasum contumeliose suspendendo, os distortuendo, et linguam petulanter exerendo : naso enim ejus Deus infigit circulum, ori et linguæ injicit frenum.

Tropologice, S. Gregorius, *XXIII Moral.* cap. x, explicans illud *Job* xl, 21, de Leviathan : « Num-

quid pones circulum in naribus ejus?» docet circulum hunc esse Dei omnipotentiam, qua diaboli vel sagacitatem vel robur frenat et cohibet, ne nos tentet quantum vult et potest: « Ponam, inquit, circulum in naribus tuis, » ac si aperte dicat: Cogitando insidias suspiras; sed explere quod appetis non valendo, omnipotentiae meae circulum in naribus portas, ut, cum honorum mortem ardentius anhelas, ab eorum vita vacuus redeas.

Vers. 30. 30. TIBI AUTEM HOC ERIT SIGNUM. — Convertit se ad Ezechiam obsessum a Sennacherib, eique in famis periculo assignat alimoniam, eamque dat signum futuræ plenæ libertatis Judæorum, ac stragis Assyriorum.

COMEDE HOC ANNO QUÆ SPONTE NASCUNTUR. — Hinc et ex vers. 9 colligitur, quod Sennacherib, audito adventu regis Æthiopum contra se, distulerit obsidionem Jerusalem, ut regi occurreret: interim tamen frumentum germinans circumcirca vastaverit, vel proculcando, vel demetendo, ut ita urbem fame premeret: insuper reliquisse militum præsidium in urbibus Judææ a se captis, qui infestarent agrum Jerusalem, quo fiebat ut serere non possent; sed Deus sua providentia occurrit, promittitque Judæis quod eos primo anno alet granis sponte nascentibus, id est ex radicibus conculcatæ vel resectæ segetis mox repullulantis, erumpentibus: secundo vero anno ex pomis arborum. Ita factum est. Tertio denique anno victo Æthiopo rediit Sennacherib ad obsidionem Jerusalem, tumque ab Angelo cæso ejus exercitu, data est Judæis copia serendi et metendi. Ita Abulensis, Cajetanus, Torniiellus, et alii in IV Reg. XIX. Biennium ergo integrum a Jerusalem abfuit Sennacherib, distentibus bello Æthiopico, ut dixi cap. XX.

IN ANNO SECUNDO POMIS VESCERE, — atque segete quæ ex granis deciduis anni præcedentis succreverit. Unde Noster, IV Reg. cap. XIX, vertit: « In secundo autem anno comede quæ sponte nascuntur, » scilicet vel ex arbore, vel ex granis deciduis, non autem ex semente et germine reciso ac repullulante, uti dictum est de anno primo. Josephus Scaliger, lib. V De Emendat. temp. in cap. cui titulus est: De Initio Ezechie, putat hunc secundum annum fuisse sabbaticum, in quo quiescere juxta legem Levit. XXV, 4, debebat terra, ut nec seri nec meti posset. Iisdem enim verbis, quibus utitur hic Scriptura, scilicet quod non sererent nec meterent, sed comederent sponte nascentia, etc., describitur annus sabbaticus, Levit. cap. XXV, 4. Verum quodnam fuisset hoc signum futuræ liberationis Judæorum, et profligationis Assyriorum? Absque Isaïæ enim vaticinio sciebat Ezechias, quis annus futurus esset sabbaticus, inquit Torniiellus, qui non 14, sed 13 et 17 annum Ezechie fuisse sabbaticos asseverat. Sed responderi posset signum hic dari non annum sabbaticum, sed quod paulo ante dictum est, scilicet primo, quod Deus illo anno sabbatico, in tanta

hostium excursione, esset Judæos aliturus liberaliter; secundo, quod anno tertio saturi essent et messuri, cujus tunc nulla erat spes, cum omnes timerent vastitatem et excidium ab Assyriis. Verum alii exacti Chronologi negant annum 14 Ezechie fuisse sabbaticum.

Fabulatur R. Salomon Assyrios succidisse arbores et segetes, ita ut nullus ex iis sperari posset fructus; Deum vero ex excisis arboribus produxisse poma, et ex excisis segetibus frumentum: hocque esse signum sive miraculum, ut ipse interpretatur, datum Ezechie.

31. ET MITTET ID, QUOD SALVATUM FUERIT. — Nota, Vers. 31. « salvatum, » et paulo post « salvationem, » vocari reliquias Judæorum, quæ servatæ sunt ab incursu Sennacherib: de iis prædicit, quod Deus eas mire reflorescere, crescere et propagari faciet instar arborum, quæ late et profunde agunt radices, ideoque sursum ramos et frondes extollunt et dilatant, ut nec aresecere, nec vento convelli possint, uti ex adverso facile accidit iis, quæ parvas et arctas habent radices, teste Plinio lib. XVI, XXXI. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus.

Allegorice, Eusebius, lib. II Demonstr. XLVIII, et Leo Castrius hæc referunt ad Apostolos, aliasque reliquias, quæ salvæ factæ sunt ex Israel tempore Christi.

Moraliter S. Gregorius, lib. XII Moral. cap. XXII: « Cum, ait, cogitationem nostram ad compatiendum indigenti proximo tendimus, quasi radicem deorsum mittimus, ut retributionis fructum superius faciamus. » Idem, lib. VIII Moral. cap. XXXIX: « Radicem, ait, deorsum mittere, est cogitationem bonam in abditiis multiplicare. Fructum vero sursum facere, est per efficaciam operis, recta quæ cogitavit ostendere. »

33. NON INTRABIT CIVITATEM HANC, ET NON, JACIET Vers. 33. IBI SAGITTAM. — Hinc colligitur castra Sennacherib, mox ut rediit ad obsidionem Hierosolymæ, antequam aggeres erigeret, aliaque ad oppugnationem necessaria præpararet, cæsa fuisse ab Angelo. Unde, IV Reg. XIX, 33, dicuntur cæsa « in nocte illa, » scilicet qua Sennacherib rediit ad obsidendam Jerusalem. Ita Cajetanus ibi.

36. ANGELUS DOMINI. — Hinc videtur Angelus hic Vers. 36. cæsor Assyriorum fuisse bonus, v. g. Gabriel aut Michael, præses Synagogæ. Ita Abulensis, licet alii putent tam hunc quam illum qui percussit primogenita Egyptiorum (ut insinuat Psal. LXXVII, 49), fuisse dæmonem.

PERCUSSIT. — Tradunt Hebræi, et ex iis Cajetanus et Abulensis, Assyrios ab Angelo igne, id est pestilentia, ut ait Josephus fuisse percussos. Unde Isaïas X, 16, ait: « Succensa ardebit quasi combustio ignis; » et alibi ignem eis denuntiat: unde et in Topheth, ac in valle Josaphat (ubi fiet judicium generale, et morte ac igne æterno plectentur omnes reprobi, quorum typus fuerunt hic Assyrii) eosdem cæsos esse tradunt, uti dixi cap. XXX.

In hac clade servatus est Sennacherib, ut superbus rex videret Dei in suos manum et vindictam, utque turpiter fugiens ignominiosius a propriis filiis occideretur: sicut Pharao in mari Rubro ultimus periit, non una, sed multiplici morte, scilicet et sua et omnium suorum quos ante se mergi videbat. Ita S. Hieronymus (1).

(1) Varia fuerunt interpretum tentamina ad explicandum quænam fuerit stragis illius causa, qua Deus per Angelum exercitum Sennacheribi percussit. Alii, ut interpretes Hebræi, juxta veterem traditionem, ab igne de cælo in cinerem redactos Assyrios credunt (vide supra Cornelium). Alii, ut Vitringa, quem sequitur Vogel ad Grotium, et Calmetus, tempestatem horribilem tonitruum et fulgurum prostravisse florentissimam copiarum Assyrii partem existimat, atque hanc sententiam defendit imprimis ex iis Prophetæ nostri locis, in quibus Sennacheribi clades describitur tanquam tempestas, a Jove excitata, tonitribus horribilibus, fulminibusque et igne Assyrios prosternens. Loca sunt cap. xxxix, 6; xxx, 30. Sed contra hanc sententiam hoc objici potest, si tempestas et fulgura tantam in exercitu stragem edidissent, reliqui non postriedem demum præter spem et expectationem suam vidissent, quid factum esset, quod tamen verba ultima versus nostri 36 aperte innuunt. Quod vero illa loca attinet, cap. xxxix, 6, et xxx, 30, minime ea proprie sunt intelligenda; sed imaginem continent poeticam vatibus Hebræis frequenter usurpatam auxilii Jovæ potentis et eximii, cujus aliud exemplum insigne est, *Psalms*. xviii, 8 seq. Alii, ut J. E. Faber, pernicioso illo in Orientis regionibus *Euro*, vulgo *Samum* dicto, tantum hominum numerum occisum esse putant. Sed huic sententiæ præcipue obstat hoc, quod ventus ille interdiu tantum oriri solet, et solos eos qui faciem ipsi obviant, occidit. Fuerunt qui vel Assyrios de mutuo interfecisse ut in turbis nocturnis, et in subitis terroribus evenit, autumarunt, vel qui Thiracæ, sive Taraconis subito in auxilium Hiskiaæ adventantis, armis stragem illam Assyriorum editam arbitrati sunt. Sed nec ullus alius in scriptis Hebræorum locus exstat, in quo strages in prælio inter exercitum edita, hoc modo describatur, nec cur ad talem stragem describendam tali dictione $\text{וַיִּהְיֶה כַּלְלָתָם בַּיּוֹם הַהוּא}$ usus sit scriptor, ea cogitari potest ratio, quæ exstat, ubi ad subitam mortem indicandam illa adhibetur. Obstant quoque loca supra, cap. xxx, 30; xxxi, 9, ubi Assyrii copiarum ne gladio quidem urgente fugientes describuntur. Vide plura alia contra illam sententiam Michaelis, *Præfat. ad Jesajæ versionem tent.* Alii tandem, inter quos Rosenmuller, post Josephum qui in *Antiq.* lib. X, cap. 1, § 5, ὅσον λοιμωχὴν stragem illam edidisse dicit. Favet huic sententiæ usus loquendi, quo eadem imago angeli percussoris de peste adhibetur, II *Sam.* xxiv, 16, coll. vers. 15; I *Chronic.* xxi, 14, 15. Huic plerique recentiorum interpretum illi sunt astipulati velut Dæderlein, Michaelis, Dathius, Hensterus, etc., quibus assentiri posse credimus; quamvis, ut notat Rosenmuller, ne sic quidem res libera esset omni difficultate. Nam omnis difficultas hic pro Rosenmuller et aliis Rationalismum olentibus, in eo constat, quod vix est credibile, pestem et luem qualemcumque, licet vel maxime sæviat, unius noctis spatio, centum octoginta quinque millia hominum absumpsisse. Talis difficultas prohibere potest huic sententiæ assentiri, eos qui ab omni supernaturali Dei operatione in rebus humanis abhorrent, sed pro nobis res est in expedito, et ne minimum quidem nodum habet, nec necesse habemus huic difficultati occurrere, dicendo cum

Hujus cladis Assyriorum meminerunt Gentiles, ut Herodotus et Berosus, sed fabulas admiscent, ut dixi cap. xx.

38. FILII EJUS PERCUSSE RUM. — CUR? incertum est. Tradit Lyranus ex R. Salomone, Sennacherib accepta tanta clade, ut suorum, qui filios, fratres aut cognatos in ea clade amiserant, animos leniret, vovisse deo suo Nesroch victimam filiorum suorum: filios id odoratos, parentem prævertisse, et ipsummet in templo Nesroch immolasse.

Nota: Non statim a fuga in Assyriam occisus est Sennacherib; nam rediens indignabundus persecutus est et occidit Judæos; unde Tobias ejus iram fugit et effugit. Sic enim legimus *Tobiæ* i, 21: « Cum reversus esset rex Sennacherib, fugiens a Judæa plagam, etc., et iratus multos occideret ex filiis Israel, Tobias sepeliebat corpora eorum. At ubi nuntiatum est regi, jussit eum occidi, et tulit omnem substantiam ejus. Tobias vero cum filio suo et cum uxore sua fugiens, nudus latuit, quia multi diligebant eum. Post dies vero quadraginta quinque occiderunt regem filii ipsius, et reversus est Tobias in domum suam, omnisque facultas ejus restituta est ei. »

IN TERRAM ARARAT. — Chaldæus et Septuaginta, in Armeniam, per quam Araxes fluvius labitur, inquit S. Hieronymus, ad radices montis Tauri.

Dæderlein, tot hominum millia tantummodo in vitæ periculum adducta, quin morte abrepta sint, vel cum Henstero, his verbis non hoc indicari, una nocte tot hominum millia absumpta esse; verum hoc: illa ipsa nocte quæ sequebatur eum diem, quo Hiskiaæ promissio erat data de liberatione ab Assyriis, luem contagiosam Sennacheribi exercitum invasisset, et per tempus aliquod ita sævisse, ut 185 millia hominum ab illa essent deleta.

Cæterum, non desunt in veteribus monumentis, inquit ipse Rosenmuller, similia exercituum violenta peste brevissimo tempore absumptorum exempla. Tale est illud memorabile et tristissimum exercitus Carthaginiensis in Sicilia, Syracusas obsidentis, duce Imilcone, *pestilentis sideris vi* (verba sunt Justini, *Hist.* lib. XIX, cap. iv), repente deleti. Historia integra legitur apud Diodorum (*Hist.* lib. XIX, pag. 434 seqq., ed. Rhod.), quæ Carthaginiensis fortuna sua insolenter usorum, exhibet centum quinquaginta millia, peste extinctorum, quorum cadavera insepulta abjecta sint. Exemplum vere ad hoc nostrum proxime videtur accedere, et quidem eo magis, quod Imilco hanc subiisse punitionem Numinis severam dicatur, quod *templa Deorum* eorumque donaria irreverenter habuisset. Similis fere generis illud est Prusiae, impii illius Bithyniæ regis, cujus copiarum maximam partem dysenteria consumptæ fuisse dicuntur; et naves ingenti tempestate in Propontide excitata pleræque absorptæ, postquam templum sub ipsis Pergami mœnibus situm destruxisset, suisque spoliasset imaginibus ornamentis.

Quoad tempus ad quod præcisè hæc strages referenda sit, et de regno morteque Sennacheribi, vide *Recherches sur la chronologie des empires de Ninive, de Babylone et d'Ecbatane*, par M. de Saulcy, art. 8, tom. XXXIX des *Annales de Philosophie chrétienne*, page 137 et suiv.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sennacherib a Jerusalem proficiscente contra Tharacam regem Æthiopia, Ezechias in morbum incidit, quem ei mortem allaturum prædicit Isaias. Ergo flet rex, Deumque orat pro salute : Deus eum exaudit, vers. 4, adjicitque ad vitam ejus annos quindecim : insuper libertatem ab Assyriis promittit; atque ejus rei signum dat regressum umbræ in horologio Achaz per decem lineas. Quare lætus rex, vers. 9, canit Deo carmen eucharisticum, illudque in tabulis publicis exarari et proponi jubet.

1. In diebus illis ægrotavit Ezechias usque ad mortem : et introivit ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei : Hæc dicit Dominus : Dispone domui tuæ, quia morieris tu, et non vives. 2. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit ad Dominum, 3. et dixit : Obsecro, Domine, memento, quæso, quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto, et quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno. 4. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens : 5. Vade, et dic Ezechiaë : Hæc dicit Dominus Deus David patris tui : Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas : ecce ego adjiciam super dies tuos quindecim annos : 6. et de manu regis Assyriorum eruam te, et civitatem istam, et protegam eam. 7. Hoc autem tibi erit signum a Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus est : 8. Ecce ego reverti faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole, retrorsum decem lineis. Et reversus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat. 9. Scriptura Ezechiaë regis Juda, cum ægrotasset, et convalescisset de infirmitate sua. 10. Ego dixi : In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi. Quæsi residuum annorum meorum. 11. Dixi : Non videbo Dominum Deum in terra viventium. Non aspiciam hominem ultra, et habitatorem quietis. 12. Generatio mea ablata est, et convoluta est a me, quasi tabernaculum pastorum. Præcisa est velut a textente, vita mea : dum adhuc ordiretur, succidit me : de mane usque ad vesperam finies me. 13. Sperabam usque ad mane, quasi leo sic contrivit omnia ossa mea : De mane usque ad vesperam finies me : 14. sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor ut columba. Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum. Domine, vim patior, responde pro me. 15. Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit ? Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. 16. Domine, si sic vivitur, et in talibus vita spiritus mei, corripies me, et vivificabis me. 17. Ecce in pace amaritudo mea amarissima : tu autem eruisti animam meam ut non periret, projecisti post tergum tuum omnia peccata mea. 18. Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te : non expectabunt qui descendunt in lacum, veritatem tuam. 19. Vivens vivens ipse confitebitur tibi, sicut et ego hodie : pater filiis notam faciet veritatem tuam. 20. Domine, salvum me fac, et psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini. 21. Et jussit Isaias ut tollerent massam de ficis, et cataplasmaerent super vulnus, et sanaretur. 22. Et dixit Ezechias : Quod erit signum quia ascendam in domum Domini ?

Vers. 1. 1. IN DIEBUS ILLIS, — scilicet anno regni Ezechiaë 14, quo Sennacherib ab Jerusalem profectus est contra Tharacam regem Æthiopum. Id ita esse patet ex eo, quod post Ezechias vixerit et regnarit annos 15, uti ei promittitur vers. 5; constat autem ex IV Reg. XVIII, 2, eum regnasse 29 annis : jam deme 15 a 29, restabunt 14. Anno ergo ejus 14, hæc contigerunt ante plenam Hierosolymæ liberationem, et cladem Assyriorum :

hæc enim Ezechiaë promittitur vers. 6. Fallitur ergo Josephus, X *Antiq.* III, qui post cladem hanc ea contigisse scribit. Nam Deus cum signo regressus solis, promittit pariter liberationem ab Assyriis, Ezechiaë, vers. 5; ergo necdum ab iis liberatus erat (1).

(1) Quo tempore ægrotavit Ezechias? ante an post Sennacheribi cladem, non una est interpretum sententia.

ÆGROTAVIT EZECHIAS. — Morbum hunc Ezechias fuisse immissum, ne insolesceret de tanta victoria contra Sennacherib, non obtenta, sed obtinenda, utpote promissa a Deo cap. præced., docent S. Hieronymus, Cyrillus et Theodoretus; sic enim intumuit Ezechias mox ubi a morbo convaluit, uti patet cap. sequenti, et diserte dicitur II Paralip. xxxii. Auctor *De Mirabil. S. Scripture*, apud S. Augustinum, tom. III, lib. II, cap. xxviii, secundam morbi causam addit: Quia forte, inquit, pro promissione ista et propheta rex non satis gratus Deo exstiterat, nec dignas Deo gratias egerat.

Adde Deum voluisse pium regem purgare, probare et perficere hac afflictione, ut ardentius se Deo conjungeret, eumque invocaret, uti fecit; itaque novis miraculis Deus tam suam quam Isaïæ

Qui cum Cornelio priorem sententiam defendunt, morbum Ezechias antea accidisse quam Sennacheribus clade accepta domum redierit (inter quos Calmetus, Berthierus, de Saulcy, *Recherches sur la chronologie biblique des empires de Ninive, de Babylone, etc.*, art. 7, tom. XXXIX des *Annales de Philosophie chrétienne*). Nituntur his fere argumentis: *Primo*, vetustam Judæorum traditionem prætendunt in libro Seder-Olam servatam, ubi cap. xxxiii sic habetur: *Ante hanc Sennacheribi cladem ægrotavit Ezechias per triduum. Secundo*, ut ratiocinatur de Saulcy: Juxta Scripturam sacram, « Ezechias regnare cœpit cum viginti quinque esset annorum, et viginti novem annis regnavit in Jerusalem » (IV Reg. xxix, 1), ab anno 727 ad annum 743 ante Christum. In quindecimo vitæ anno, morbo laboravit, id est anno 713, quindecim annis ante mortem ejus. Aliunde ipso decimo quarto anno regni Ezechias, ei Sennacheribus tributum imposuit, qui quidem annus anno ante Christum 713 congruit; in uno igitur unius anni intervallo omnia hæc evenere, et Ezechias morbus necessario ante Sennacheribi cladem contigit. *Tertio*, Propheta, vers. 6 hujus capituli, principi mæsto, ac propter arctas et afflictas res summopere gementi, Dei nomine respondet: « Et de manu regis Assyriorum eruam te, » etc. ex quo manifeste apparet, eo tempore quo Ezechias ægrotavit, Sennacheribo cladem nondum illatam esse. *Quarto*, accedit quod in toto cantico sequenti, de liberatione adeo insigni ab hoste formidolosissimo, ne verbum quidem occurrat, sed ex adverso animus spiret, Dei auxilio intentum ac confisum; vide vers. 20. Porro credibile non est, regem tanto beneficio divinitus affecto, animum laudibus jam prægnantem continere potuisse diutius, quominus vel unum propter subitam adeo imminentis servitutis discussionem adderet encomium. *Quinto*, huc facit Ezechias ingens illa sollicitudo et perturbatio mentis, cum sentiret se gravissima affectum plaga, urgente Sennacheribo, si moreretur, relicturum fore supremis expositis periculis aulam, urbem, quin totum quoque regnum Judaicum.

His argumentis, quæ priorem sententiam juxta nos satis evidenter probant sequentia reponunt alterius sententiæ defensores, inter quos Rosenmuller. *Primo*, recentiori illi Judæorum traditioni ex libro Seder-Olam obstare dicunt Josephi auctoritatem, qui, *Antiq.* libro X, cap. II, docet morbum Ezechias non longe post liberationem ab Assyrio incidisse. Ad *secundum* pro priore sententia argumentum quod petitur ex vers. 6, Vitringa ad hunc locum respondet, id referri non ad hunc eventum irruptionis Sennacheribi, sed ad eventus similes in posterum metuendos. Fuisse enim probabile, potentem illum principem reparato exercitu, et confirmato rerum suarum statu, ad urgendum propositam et honorem vindicandum

et Ezechias gloriam illustraret, uti eum fecisse videbimus in decursu textus.

QUIA MORIERIS TU, ET NON VIVES. — scilicet si naturam et naturales causas spectes, q. d. Morbus tuus lethalis est: non est medicina quæ te curet; nisi Deus miraculo te sanet, morieris ex eo. Ita S. Augustinus, lib. VI *De Genes. ad litteram*, cap. xvii, tom. III: « Secundum, inquit, aliquas causas inferiores jam vitam finierat rex: secundum illas autem quæ sunt in voluntate Dei et præsciencia, qui ex æternitate norat quid illo tempore facturus erat, et hoc vere futurum erat, tunc finiturus erat vitam quando vitam finivit. » Est enim duplex vitæ periodus: una a natura, altera a Deo constituta: hæc semper est certa et fixa, nec augeri aut minui potest; illa a Deo breviari vel am-

stabiliendamque auctoritatem, reversurum esse. Contra *tertium* argumentum monent, Ezechiam carmen hoc composuisse non alium in finem, quam ut Deo sospitatorum pro recuperata corporis valetudine in præsens grates persolvat, hujusque tantummodo beneficii memoria animum ipsius plenum fuisse. Ad *quartum* observant, sollicitudinem animi regis in eundem, metu hostium liberatum, et hactenus prole carente mascula, æque bene quadrare, quam si in ipso hostium accessu ægrotasse ponas. Cui rationi consentit Josephus loco citato.

Hisce accedunt binæ aliæ rationes quibus liquidissime demonstratur, inquit Rosenmuller, ac penitus conficitur, Ezechiam post Sennacheribi demum reditum ægrotasse. Quarum quidem altera petitur, quod legatio regis Babylonis ad Ezechiam regem demandata sit, postquam jam convaluisset. Missi erant illi viri, ut recuperatam valetudinem, nomine regis Babyloniorum, Ezechias gratularentur (*Jesajaj.* xxxix, 1; II Reg. xx, 12), ac de miraculo quod Jova per morbi tempus edidisset, sciscitarentur plenius (II *Chron.* xxxii, 31). Jam cum Babylon illo tempore obnoxia esset Assyrio, quomodo rex ei tributarius ausus fuisset gratulari Ezechias adversus Assyrios rebelles, dum ipse Assyriae rex, in Judæa aut confinibus ejus, cum exercitu grassabatur? Sed post cladem Sennacheribi ejusque regressum, idem tuto et libere fieri potuit. Altera accedit ratio ex ordine quo in libris sacris hæc referuntur. Nulla enim ægrotantis regis injicitur mentio, nisi cum horrenda clades, et insecta regis Assyrii fuga jam prius enarrata essent. Attendendum imprimis ad disertissimum II *Chron.* xxxii, 23, locum, unde clarissime liquet, cæteras quoque vicinas gentes de victoria reportata fuisse jam antea gratulatas, quam morbum illum exitialem subiecit. Sub בַּיְמֵי דָהָם intelligendus est idem clade Sennacheribi nobilitatus annus. Regnavit enim Ezechias annos undetriginta. Jam Sennacheribus expeditionem in Judæam suscepisse narratur anno decimo quarto regni Ezechias. Vixit autem Ezechias post morbum quindecim annos. Ergo necesse est, ut illo ipso decimo quarto regni anno morbo ipso correptus sit Ezechias: neque enim aliter viginti novem anni compleri ac definiri possunt.

Porro longe abest ut prior sententia talibus momentis expugnetur. Nam prætermisissis difficultatibus in contrarium allatis, et quæ omnibus satis infirmæ videbuntur, quid absolute impedit Merodach Baladan legationem distulisse post Sennacheribi cladem quæ paulo post accidit? Ad secundam Rosenmuller probationem responderi potest supputatoriæ rationi quam affert perfecte congruere priorem sententiam, si dicatur cum Sanctio paulo post Sennacheribi in Judæa adventum, id est decimo quarto anno regni sui, morbo isto liberasse Ezechiam.

plari potest, et de factis in Ezechia aliisque ampliata vel breviata est.

Vers. 2. 2. AD PARIETEM. — Quia ad templum ire non poterat, convertit faciem ad parietem templi, juxta quod Salomon palatium extruxerat: vel absolute « ad parietem, » ne lacrymas suas assidentibus ostentare videretur, ait S. Hieronymus. Adde tertiam causam, ut attentius et liberius ad Deum preces funderet. Natura enim ita comparatum est, ut si quis preces nostras ad Deum audiat, ingenito pudore verecundemur; et pudor hic mentem orantis distrahat, deprimat, ejusque vim et fervorem incidat et hebetet.

Vers. 3. 3. OBSECRO, DOMINE; MEMENTO, QUÆSO, QUOMODO AMBULAVERIM CORAM TE IN VERITATE; ET IN CORDE PERFECTO. — Magnam fiduciam orandi et impetrandi dat animus sibi pene conscius: « Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum; et quidquid petierimus, accipimus ab eo; » ait S. Joannes, *epistol.* I, cap. III, vers. 21. Similia habent *Tobias*, cap. IV, vers. 12; *Esdrae*, lib. II, cap. XV, vers. 19; *Esther*, cap. XIV, vers. 16. Unde S. Hieronymus hic: « Felix, ait, conscientia, quæ afflictionis tempore bonorum operum recordatur; » et S. Augustinus, *Præfat. in Psalm.* XXXI: « Pro spe, inquit, conscientiam posuit: ille enim sperat, qui bonam conscientiam gerit. Quomodo enim mala conscientia tota in desperatione est, sic bona conscientia tota in spe; » et S. Cyprianus, *serm. De opere et elemosyna*: « Præclara, ait, et divina res salutaris operatio; solatium grande credentium; securitatis nostræ salubre præsidium, munimentum spei, tutela fidei, medela peccati. »

IN CORDE PERFECTO, — idola destruens, templi valvas aperiens, serpentem æneum comminuens, etc. In hoc enim unius Dei cultu insignis et perfectus fuit; in aliis tamen nonnullis deliquit, quæ luget vers. 15.

ET FLEVIT EZECHIAS, — tum quia juvenis erat 39 annorum: juvenibus autem mors est acerbior; tum quia non habebat filium, quem relinqueret hæredem. Id colligimus ex eo, quod Manasses primogenitus ejus, et in regno successor, regnare cœperit patre mortuo anno ætatis 12. Ezechias autem post hunc morbum adhuc 15 annis regnavit; ergo necdum genuerat Manassen, sed is genitus est anno abhinc tertio: ita enim moriente patre erat 12 annorum. Ita S. Hieronymus, Josephus, Abulensis, Cajetanus et alii. Unde Auctor *De Mirab. S. Script.*, lib. II, cap. XXVIII: « Flevit, inquit, rex, non quod de suo, utpote perfectus, merito in conspectu Conditoris sui incertus fuit; sed quia in Christi venturi generatione sui generis prosapiam in throno David lucernam non dereliquit. » Flevit ergo, quia non habebat prolem, ex qua nasceretur Christus, Abraham et Davidi promissus.

Morale,
morbus

Vide hic quam morbus etiam potentes et reges domet ac humiliet. Exstat ænigma Diphili

de tribus fortissimis, ferro, fabro et febre: domat omnes.

Primo: « Quod pereant et discendantur quævis. »

Secundo: « Fabro tamen plus inesse roboris. »

Tertio: « Febrim denique et hunc domare. »

Sicut ergo tres juvenes Hebræorum apud Darium disseruerunt, quid esset fortissimum? atque primus dixit: « Forte est vinum; » secundus: « Fortior est rex; » tertius, scilicet Zorobabel: « Fortiores sunt mulieres: super omnia autem vincit veritas, » III *Esdrae* III, 10; ita et hic dicamus: Forte est ferrum, durum et indomabile; sed fortior est faber, qui illud erudit et domat: et fortissima est febris, quæ fabrum omnesque homines et reges domat et perimit; ideoque eos, licet superbos, flere et obsecrare cogit.

Antigonus rex postquam à gravi morbo convalescerat: « Hic morbus, inquit, submovit nos ne animo efferamur, cum simus mortales. » Ita Plutarchus in *Apophtegm.* Ita sæpe levior morbus corporis pellit majorem animi, scilicet fastum et insolentiam. Anaxarchus ridebat Alexandrum, quod seipsum Deum faceret: cum autem in morbum incidisset Alexander, et ei medicus sorbitionem fieri imperaret, ridens Anaxarchus inquit: « At nostro Deo omnis spes in sorbitione patellæ posita est. » Nimirum morbus docuit Alexandrum non esse Deum, sed esse mortalem et morturum. Ita Ælianus, lib. VIII.

Ita Blesilla, febricitans, didicit sæculum ejusque pompas fastidire. Audi S. Hieronymum *ad Marcellam*, *epist.* 19: « Ezechias, ait, vicina morte terretur: et fusus in lacrymas, quindecim annorum spatio protelatur. Ita et nunc, inæa Marcella, Blesillam nostram vidimus ardore febrium per triginta ferme dies jugiter aestuasse, ut sciret rejiciendas delicias corporis, quod paulo post veribus exarandum sit. Venit et ad hanc Dominus Jesus, tetigitque manum ejus; et ecce surgens ministrat ei. Redolebat aliquid negligentiae, et divitiarum fasciis colligata, in sæculi jacebat sepulcro: sed infremuit Jesus, et conturbatus in spiritu, clamavit dicens: Blesilla, veni foras. Quæ vocata surrexit, et egressa cum Domino vescitur, etc. Vidua nostra ante morosius ornabatur, et die tota, quid sibi deesset, quærebat ad speculum: nunc od orandum festina consurgit, et tinnula voce cæteris Alleluia præripiens, prior incipit laudare Dominum suum. Flectuntur genua supra nudam humum, pulla tunica minus, cum humi jacuerit, sordidatur, » etc.

Theodoricus Coloniensis Archiepiscopus, prudentia et sanctitate illustris, quærenti Sigismundo Cæsari, quæ via recta ad cælum duceret? respondit: « Si tuam vitam ita institueris, uti facturum te promisisti dum calculus, aut podagra, aut alius morbus gravior te oppressit. » Nimirum morbus monet, et pene cogit capessere meliorem vitam. Ita Æneas Sylvius, lib. II *Comment. De Gestis*

Alphonsi. Sed in multis verum est illud vulgare :

Daemon languebat, monachus tunc esse volebat :
Ast ubi convaluit, mansit ut ante fuit.

ers. 5.

5. ECCE EGO ADJICIAM SUPER DIES TUOS QUINDECIM ANNOS. — Hinc liquet Ezechiam cognovisse annos vitæ, et consequenter annum mortis suæ, nimirum quod anno abhinc 16 moreretur. Quam ergo studiose illo anno ad mortem se comparavit! Si nobis hic annus esset fatalis, idque sciremus, quomodo ad eum nos compararemus? Nunc dubium est an sit futurus fatalis: quin pari studio ad eum nos comparamus? quin in re tanta a qua æterna pendet salus nostra, tutiorem in dubio partem eligimus? Sic Pontifex si ad annum 24 pontificatus perveniat, quasi certus est illum annum sibi fore ultimum. Experientia enim 1600 annorum docet verum esse istud quod Pontifici dicitur: « Annos S. Petri non videbis: » S. Petrus enim Romæ sedit 25 annis.

Vers. 8.

8. ECCE EGO REVERTI FACIAM UMBRAM, etc., IN HOROLOGIO ACHAZ, — id est jussu Achaz patris Ezechie constructo. Hoc est primum horologium sciothericum, sive per umbram horas demonstrans, quod in historiis, vel sacris, vel profanis legimus. Fallitur ergo Plinius, lib. II, cap. LXXVI, dum ait: Umbrarum rationem, et quam vocant Gnomonicen, invenit Anaximenes Milesus, Anaximandri discipulus, primusque horologium quod appellatur sciothericum, Lacedæmone ostendit. Nam Achaz diu præcessit Anaximenes: Achaz enim vixit sub primam Olympiadem; Anaximenes autem, uti et reliqui Græciæ sapientes, circa quinquagesimam; ergo ducentis pene annis Achaz præcessit Anaximenes. Quare rationem hanc horologiorum a primis illis patribus (quod et de aliis scientiis affirmat Josephus) originem traxisse crediderim, eamque sensim ad Ægyptios, ab his ad Græcos, a Græcis denique ad Latinos pervenisse. Ita noster Clavius, lib. I *Gnomonices*, pag. 7. Nam Latinos serius horologiis uti cœpisse docet Plinius, lib. VII, cap. LX: « Princeps, ait, Romanis solarium horologium statuisse, ante duodecim annos quam cum Pyrrho bellatum est, ad ædem Quirini, L. Papius Cursor, cum eandem dedicaret a patre suo votam, a Fabio Vestali proditur. » Fuit hoc sub primum bellum Punicum. Hinc rursus ab Hebræo *ור* or, id est lux et sol lucens; Ægyptii annum et solem vocarunt Horum. Inde Græci quatuor anni primarias partes, ac tandem diem, denique notam diæ partem, quam horam vocamus, *ὥρα* vocarunt. Ita ex P. Clavio noster Voellus, lib. I *De Horologio*, cap. I, in scholiis. Indeque Horus Ægyptius, qui scripsit Hieroglyphica, vocatus est Hortus Apollo. Horus enim idem est quod Apollo, id est Sol.

hora et horologii origo.

Quæstio prima.

An sol retrocesserit, an umbra tantum?

Queritur, primo, an solum umbra retrocesserit in horologio Achaz, an vero etiam sol, et consequenter ejus umbra per totum orbem? Vatablus, Burgensis, Arias Montanus, et quidam alii pu-

tant tantum umbram regressam esse in horologio Achaz. Hoc enim tantum proponit Isaias, et hoc solum ex suo lecto spectare poterat moribundus rex, idque fuse probat Sanchez. Potuit autem facere Deus, ut umbra solis regrederetur, non ipse sol. Nam facile impedire potuit solares radios, ut non spargerent lucem in stylium horologii, nisi ab ea tantum parte, ex qua umbra adversa jaceretur in lineas ab Isaias designatas: quo facto necesse erat umbram ad illas jaci, non ad alias, et ita quasi regredi. Verum contrarium, scilicet non tantum umbram; sed et solem ipsum a Deo retroactum et reductum fuisse, cõmuni ter docent Patres et Interpretes, ut S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Haymo, Lyranus, Hugo, Adamus et alii, ac nominatim S. Dionysius *ad Polycarpum*, et P. Clavius loco mox citando.

Hæc sententia probatur primo, ex II *Paralip.* xxxii, 31, ubi dicitur Babylonios venisse ad Ezechiam, ut interrogaret de portento quod acciderat super terram (« Portentum autem hoc non potest esse aliud, quam regressio solis, ut communiter docent Interpretes: nam cædes exercitus Sennacherib posterius, » scilicet secundo abhinc anno, « contigit, ut dixi cap. xx, 2 »); ergo etiam in Babylone visa est regressio umbræ, præcedens ex regressione solis: cujus miraculi causam esse in Judæa cum Babylonii rumore percepissent, eo legatos miserunt, qui eam cognoscerent. Secundo, quia id ipsum clare ait hic Isaias, dicens vers. 8: « Et reversus est sol decem lineis, » etc. Idem disertè asserit Ecclesiasticus, cap. XLVIII, vers. 26. Tertio, quia talia horologia, in quibus sola umbra retrocedat, naturaliter erigi possunt ubivis locorum « videlicet, si ita erigantur plana, ut altitudinem poli habeant minorem quam gradum 23 1/2. Unde ubi ea est altitudo, scilicet inter Equatorem et alterutrum Tropicorum, Cancris scilicet aut Capricorni, naturaliter id accidit. » Hujus rei demonstrationem habet noster P. Clavius in *Fabrica instrumenti ad horolog.* cap. XXI (ubi et recte refutat Petrum Nonium asserentem, talem ac proinde naturalem fuisse regressum umbræ in hoc horologio Achaz, cum constet fuisse miraculosum). Neque id mirum: nam sicut pro ratione situs, aliæ regiones umbras habent dexteris, aliæ sinistras; unde illud Lucani:

Ignotum vobis, Arabes, venistis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire sinistras.

(Ubi Arabum qui auxilio venerunt Pompeio contra Cæsarem, umbras Austrinas in Arctoas, sive nostrates, repente mutatas esse asserit. Nam hosce Arabes, priusquam egressi erant zonam torridam, umbræ sequebantur, post egressum vero præcedebant. Poetæ enim totum hemisphærium ab Equatore ad Aquilonem vocant dextrum, alterum vero et adversum vocant sinistrum; licet secus, imo prorsus opposito modo hæc nominent Geographi et Astronomi). Ita et in certa loci posi-

tione, certoque solis respectu fieri potest, ut umbra nunc sole progrediente progredi, nunc sole se gyrate regredi videatur. Hoc ergo naturale est. Hic vero non naturale quid, sed stupendum miraculum datum fuit Ezechiae pro signo. Denique ex hac historia Poetae fabulam sumpserant de solis curru retroacto. Unde canit ille :

Aversos solis dum regeremus equos (1).

Quæritur, *secundo*, an decem-hi gradus, quibus

(1) Absit ut in exquirendo saniori hujus miraculi modo, sententiæ vel hæreticorum, vel philosophorum, vel rationalistarum accedamus, qui omnes suam rationem, vel potius suas hypotheses et figmenta expressæ sacræ Scripturæ auctoritati, opponunt, et juxta quos hic evanescere debent omnia prodigia, prona sunt omnia et naturæ legibus consentanea, et si quid prodigii creditum fuerit, id non ipsi rei, sed vulgaris rudisque populi credulitati deputandum est. Abeant igitur et Spinosa, qui, *Tract. Theolog. polit.*, cap. II, *paretion* existimat insolitum umbræ motum effectisse; et Velthusius cum Rosenmüller, qui asserunt omnem illam umbræ mutationem pependisse a nube, quæ dum solis radios interceptisset, et singulari plane ratione fregisset, vel umbram vel lucem reddidisset gradibus; viderit et Døderlein, qui negat solem ipsum loco motum, quia alienum id foret a divina sapientia, quæ vix patitur, confirmandæ unius uni homini datæ promissionis causa, universi orbis ordinem non mutari tantum, sed turbari quoque atque everti. Abeat tandem Von der Hardt, qui in *Biblia Bremenst.*, tom. I, pag. 340 et sequentibus, non gradus, sciatherici indigitari putat, sed gradus scalæ, ex arce Sionis in templum tendentis et Achaz gradus dictæ, asseritque umbram templi decem tunc implevisse pontis, aut ambulacri regii gradus, sive plures fuerint, sive minus, unde colligere liceat, post meridiem signum illud et prædictum et editum fuisse. Itaque sensus verborum Prophetæ hic esset: sequenti die, redeunte iterum umbra in eundem locum, superstitem adhuc regem futurum. Nam quis non sponte intelligat, has interpretationes sacræ Historiæ narrationi ex fronte adversari, et nullam ex eis cum verbis textus conciliari posse. Sed sunt interpretes non suspectæ fidei et non pauci nominis (quibus ex parte assentiuntur quidam acatholici), qui umbram tantum, non solem recessisse suspicantur. Cum enim illi animadvertissent incommoda sententiæ eorum qui solem ipsum vertisse cursum aiunt, omnem verterunt curam ut Scripturam cum philosophia conciliantes, veritatem historiæ simul cum miraculi fide componerent. Hæc sunt igitur momenta quibus fulcire nituntur. Quam sententiam, et quæ exceptimus ex Calmeti dissertatione *De retrogradatione solis in horologio Achaz, Script. curs. compl.*, tom. XI, *Primo*, textum Scripturæ diserte satis pluribus in locis exprimere solis umbram recessisse. Porro, si recessus soli tribuendus fuisset, præpostere sane recessisse umbra perhiberetur. Fatentur quidem, alibi expressam legi retrogradationem solis; solis nomen pro umbra ejusdem astri in horologio usurpatum est, quemadmodum contingit sæpissime, ut effectus pro causa et signum pro re significata ponatur. Ita in *Jona* 17, 8, dicitur: « Percussit sol super caput Jonæ, et æstuabat, » ubi sol pro radiis solis ponitur. Ita in *Ecclesiast.* cap. XLVIII, 26, habetur: « In diebus ipsius (Ezechiae) retro rediit sol, et addidit regi vitam: » quo in loco diffitetur nemo solem, sive umbram signum tantummodo fuisse valetudinis Ezechiae. *Secundo*, animadvertunt, prodigium illud uni Ezechiae destinatum non nisi ejus in horologio fuisse spectandum; quare opus non fuit, ut in universo orbis theatro conspicuum præberetur. Erat enim

retrocessit umbra, sint decem horæ? Negant Cajetanus et Abulensis, putatque Cajetanus dimidias tantum fuisse horas. « Ratio est, quia si decem gradus decem essent horæ, non potuisset umbra progredi decem horis, et etiam regredi decem horis, uti proponit Isaias: » alterutro enim facto, scilicet vel in progressu, vel in regressu umbræ ad decem horas, fuisset profunda nox, cum nulla est umbra. Ex adverso, solem decem horis retrocessisse docet S. Dionysius; epist. ad *Polycarpum*; Auctor *Mirabil. S. Scripturæ*, lib. II, cap. XXVIII; Chaldæus, Beda, Angelomus et Eucherius in *IV Reg.* cap. XX, 7. Ratio est, quia 10 gradus vel lineæ ordinariæ in horologiis integras horas significat. Ad rationem Cajetani respondent umbram metonymice pro sole accipi, *q. d.* Vis ut sol progrediatur decem horis, fiatque profunda nox; an ut regrediatur a loco ubi jam est, scilicet prope occasum, ad locum ubi mane fuit ante decem horas? Verum sententia Cajetani conformior est verbis Scripturæ, quibus ait *IV Reg.* XX: « Vis ut umbra revertatur? » non autem ut sol, idque in horologio: hoc autem noctu fieri non poterat. Decem ergo lineæ sunt quinque horæ, quibus per diem tam ascendere quam regredi poterat umbra; et hoc est quod ait Isaias: « Et reversus est sol (scilicet per suam umbram) decem lineis per gradus quos descenderat » (in

divinæ sapientiæ, ut quod paucis perficere poterat, multis non ageret: parciit Deus omnipotentia suæ, neque a legibus naturæ, nisi quantum necessitas poscit, sibi ducit recedendum. *Tertio*, legati regis Babylonis, II *Paralip.* XXXII, 31, Hierosolymam venerunt, « ut interrogarent de portento quod acciderat super terram, » nempe in Judæa, quæ terræ nomine consueta phrasi designatur. Porro, si hæc Babylone æque ac Hierosolymæ contigissent, quid opus fuit exquirendæ veritatis causa Hierosolymam adire? *Quarto*, si res universum orbem habuisset spectatorem, vix fieri potuisset, ut nullus de illa scriptor exstaret. *Quinto*, si sol post decursas decem lineas iterum verso cursu easdem repetiisset, ut iterum illas metiretur, dies illa profecto longior fuisset quam quæ sub Josue: illa enim duplo major fuit quam pro more, nempe 24 horarum, hæc vero ad 32 devenisset. Diserte autem Scriptura exprimit nullam diem priore illa productionem unquam fuisse sive antea, sive postea, *Jos.* X, 14. *Sexto*, tandem omnia recurrunt incommoda super fusius diducta, nempe corporum cælestium harmonia turbata violento illo et irregulari motu, etc.

Qua vero ratione retrogradatio ista in horologio contigerit, ita illi describunt. Potuit Deus motum suspendere, solisque radios ita determinare, ut umbra solem versus demitteretur: quemadmodum oriente sole fit in conclave ad occidentem patente, ubi umbra ipsa, quanquam ab orientis solis radiis resultans, orientem spectat; ita prodigii ratio in eo sita erat ut radii solis reflexi in stylium horologii, umbram, secus ac fieri debuisset, demitterent. Porro reflexio illa radiorum ex compacto subita opera corpore oriri potuit, quo scilicet subito radiis opposito, obstructa consueta luci via, aliam lux plane diversam teneret. Si hujus sententiæ momenta omnia non æque ejusdem ponderis sunt, non ea tamen fient quæ penitus rejici mereantur, et sua pariter auctoritate, uti et scriptorum merito, veri aliquam speciem et similitudinem obtinent.

Quæsti
secunda.
An
gradus
sint
horæ?

horologio). Adde, quod hic descensus per decem lineas, fuit datus Ezechiae in signum; ergo ab ipso notari et spectari potuit plene et per omnia: hoc autem solum fieri potuit in sententia Cajetani. Denique *Josue x*, dicitur, quod imperante Josue stetit sol, « et una dies facta est quasi duo, non fuit antea nec postea tam longa dies. » Hoc autem falsum erit, si hæc dies Ezechiae fuerit 32 horarum: sic enim hæc dies fuisset pene tam longa quam tres dies. Ad rationem S. Dionysii respondeo, in horologio Achaz, uti et in nonnullis nostratibus, horas fuisse notatas per semisses, hoc est dimidiatas.

Quæritur, *tertio*, an regressio solis facta sit subito, an successive motu solis ordinario? S. Dionysius loco citato putat solem sensim retrocessisse, impendisseque in recessu hoc decem horas, ac totidem horis rursus eodem progressum esse, ita ut dies hic auctus sit ad viginti horas, fueritque universim 32 horarum. Alii, et forsitan probabilius, putant retrocessisse solem in momento; vel certe celerius solito, verbi gratia quinque horas impendisse in regressione; ut cum decem aliis, quibus rursus juxta ipsos descendit, quindecim fiant horæ, quibus dies hic aliis major fuit; ut tot accesserint diei horæ, quot Ezechiae anni vitæ: « Ratio est, quia, si ordinario motu fuisset sol, non apte proponeret Isaias, an velit regredi solem, an progredi decem horis, quasi utrumlibet sit signum miraculosum; quia in progressu solis ordinario nullum est miraculum, sed tantum in momentaneo vel subito. » Fuit ergo dies hic juxta ipsos vel 22, vel 27 horarum. Porro Tornielus, anno mundi 3322, num. 6, censet diem hunc cæteris fuisse majorem decem horis.

Dices: Ezechias in progressu umbræ nullum videtur agnoscere miraculum; ait enim: « Facile est crescere umbram. »

Respondeo: Forte non satis assecutus est mentem Isaie. *Secundo*, respondeo « facile, » id est, facilius est umbram crescere, scilicet in momento, quam regredi in momento: quia illud tantum est miraculum quoad modum, hoc quoad modum et quoad rem. Ita Cajetanus, Procopius et alii.

Verius videtur, quod brevissimo tempore Isaias, elevando manum et quasi reducendo, umbram illam reverti fecerit, ut sic oculare et clarum esset miraculum Ezechiae, spectanti hanc subitam reductionem umbræ: « enim reverti faciam tam ad Isaiam, quam ad Dominum referri potest. Sic ergo dies hæc decem lineis, id est quinque horis, tantum fuit major aliis diebus: quibus adde decem horas illi naturales, fient 15 horæ, quot anni additi sunt Ezechiae. Hoc probabiliter conjectare licet: nihil enim hic est certi.

Quæres, *quarto*, quanta esset hora diei cum cepit hoc miraculum, adeoque quo loco erat sol cum regredi cepit? Respondeo: Videtur fuisse

meridies, cum sol retrogressus est: hactenus enim umbra descenderat, ut patet vers. 8; in posterum autem ascensus restabat, ut patet ibidem. Igitur in puncto medio ascensus et descensus erat umbra, tunc temporis cum Isaias Ezechiae offerret miraculum: atque nullum diei punctum, præterquam meridiem, videtur afferre posse hanc umbræ diversitatem, præsertim in horologio decem ut minimum horas denotante, quale fuit illud Achaz in omni sententia; et in loco sub 33 aut circiter gradu elevationis poli, ut est Palæstina (ubi brevissimus dies est paulo minus 10 horarum, longissimus paulo amplius 14); ergo, etc. Quodecumque enim assignaveris aliud punctum diei præter meridiem, a quo incipiat umbra ascendere, vel concludetur, non semper descendisse antea, vel horologium non continere decem horas. Adde, in meridie sola potuisse umbram vel ascendere vel descendere decem gradibus, id est quinque horis.

Ex quibus similiter capitibus, scilicet *primo*, quod fuerit ascensus et descensus umbræ; *secundo*, quod ut minimum horæ decem notarentur: adde *tertio*, quod umbra ascendendo cresceret; colligi videtur hoc horologium fuisse verticale Australe, vel certe hemisphæricum concavum similiter Australe, erectum ad elevationem poli; in quibus solis duobus illa tria commode salvari possunt; et probabilius est fuisse verticale, *primo*, quia hoc conspicuum est magis, et ad communem usum palatii Ezechiae magis aptum; *secundo*, quia rarius est locum patentem et elatum reperiri, qualem postulat hemisphæricum illud, in quo horæ ab ortu ad occasum usque designentur: commodissime autem verticale in quantovis muro describitur; *tertio*, quia non est tam proprie ascensus, neque tam proprie augmentum umbræ in concavo quam verticali; *quarto*, quia Procopius gradus domus patris Ezechiae facit illos gradus horologii, quod verticali convenit, non concavo: nulla enim est pars ordinaria domus, apta horologiis concavis describendis.

Hinc nota: Non dicit Isaias: Vis ut ascendat, an ut descendat? sed: « Vis ut ascendat, an ut revertatur umbra? » Nam erat meridiem: ergo umbra erat in summo descensu, ut a prandio rursus deberet ascendere ad vesperam usque, sicuti redeundo pariter ad mane debebat ascendere. Unde Ezechias ait: « Facile est umbram crescere » (ascendere ergo est progredi, itaque crescere: opponitur regredi et reverti), quia scilicet naturaliter a meridie ascendendo crescit semper usque ad vesperam, cum est maxima et longissima. Sicut ergo mane umbra est maxima, quæ sensim decrescit, ut in meridie sit minima: ita rursus a meridie sensim crescit in occasum, quando æque ut mane est maxima. Exstat de umbra elegans ænigma Theodectis apud Hermippum, lib. *De Isocratis discipulis*: « Est, inquit, res quædam, quæ circa ortum et interitum est

Quæstio
tertia.
Quot ho-
rarum
fuit hic
dies?

Quæstio
quarta.
Quando
cepit
regredi
sol?

maxima : circa consistentiam vero et vigorem minima. » Nimirum hæc umbra est symbolum brevis et mox evanescentis ævi nostri. Quocirca voluit Deus in umbra corporis humani, quin et nasi ac digitorum, iuge et naturale exstare, horologium, quod hominem semper fluentis vitæ et temporis admoneret. Ut alia taceam, scitum est istud :

Si tuus ad solem statuatur nasus, hiante
Ore, tuis disces dentibus hora quæta est.

Quæstio
quinta.
An om-
nes celi
retroces-
serint?

Quæritur, *quinto*, an solus sol retrocesserit? Respondet Abulensis et indicat S. Dionysius, omnes orbis cælestes cum sole retrocessisse, sicuti stante sole sub Josue stetit et luna, ut dicitur *Josue* x, 12; et consequenter steterunt omnes orbis cælestes. Ratio est, quia alioqui perturbatus fuisset totus ordo et harmonia cælestis, et majori miraculo fuisset opus.

Nota hæc tria miracula, scilicet *primo*, stare solem sub Josue; *secundo*, solem retrocedere sub Ezechia; *tertio*, solem eclipsari in plenilunio cum est ex opposito lunæ, uti factum est in passione Christi; hæc tria, inquam, contigerunt in ipsis cælis et astris : stella vero quæ Magos duxit ad præsepe Christi, et ignis de cælo descendens ad preces Eliæ, non in cælo sidereo, sed aereo, sive in aere ipso acciderunt.

Quæstio
sexta.
Cur sol
retroces-
sit?

Quæritur, *sexto*, cur hoc signo usus sit Deus? Fabulantur Hebræi decem horas detractas esse illi diei quo sepultus est Achaz; ne regi tam impio exsequiæ regiæ de more deferrentur : quare ne temporum series turbata maneret, totidem horas additas esse diei, quo sanatus est pius Ezechias, filius Achaz. Sed hæc sunt solitæ Judæorum nœniæ. Respondeo ergo Deum hoc signo usum esse, ut ostenderet tam Judæis, quam Babylonii aliisque gentibus, se verum esse Deum, Dominum cæli et terræ, eosque hac ratione ad sui fidem et cultum vocaret, uti tres Magos per stellam vocavit ad Christum. *Secundo*, voluit declarare quanti faciat « electos » suos, cultores « et amicos, » utpote pro quibus universum naturæ cursum invertat. Ita S. Dionysius, qui ait : « Hoc profecto miraculum Babylonios tunc merito terruit, et absque pugna Ezechia (ut qui Deo putaretur æqualis, ac mortalibus cæteris virtute præstare) subjecit. » Forte tunc emergentes, et cristas attollentes Babylonii cogitabant de subjuganda Judæa, uti non ita diu post fecerunt; sed hoc signo a Deo coerciti sunt. Addit Dionysius hinc Persas triplicis « mitri, » id est solis, memoriam celebrare, videlicet progredientis, regredientis, rursus progredientis; vel potius, quia triplex quasi fuit hic dies, uti ipse autumat.

« Hoc autem signo umbræ et solis Deus usus est, potius quam alio : quia, ut docent Angelomus et Auctor apud S. Augustinum, lib II *Mirabil. Script.* xxviii, signum hoc erat typus præsentis temporis et futuri; ut quomodo sol revertere-

tur ad exordium sui, ita et Ezechia vita ad de-
textos annos rediret (uti hic innuit rex, vers. 12), nobisque in hebdomade et ogdoade (quindecim enim dividuntur in septem et octo, quorum uterque significat æternitatem, sive sabbatum æternum, et octavam quietis) viventibus, per resurrectionem Christi spatia protelentur. » Hoc ergo signum litteraliter quasi significabat retexendam telam vitæ Ezechia, et vitam nostram non esse veram vitam, sed tantum esse umbram veræ vitæ et æternitatis, inquit Angelomus et Auctor *Mirabil. S. Scripturæ*.

Addit Lyranus in IV *Reg.* cap. xvi, 15, ubi Achaz jussit altare Dei tolli, de eoque ait : « Altare vero æneum erit paratum ad voluntatem meam, » quod Lyranus sic explicat : « Dicunt, inquit, communiter expositores, quod ex hoc altari Achaz fecit horologium illud famosum, de quo cap. xx. » Quod si verum est, merito voluit Deus signum hoc dare Ezechia, filio Achaz, in hoc ejus horologio, utpote facto e re sua, puta ex altari suo; simulque tacite monuit eum, ut rem sacram sacrilege usurpatam a patre resitueret, temploque redderet.

Denique, sicut Deus Ezechia ob pietatem ad-
jecit 15 annos vitæ : ita eosdem impiis regibus dempsit et demit. Ita Anastasius Imperator, ait Zonaras, vidit virum terribilem cum libro, qui ei dicebat : « Ecce ob perversitatem fidei tuæ annos quatuordecim vitæ deleo. » Cumque oraculo didicisset, sibi igne pereundum, cisternam quæ Frigida dicitur, multis meatibus in palatio aperuit, ut ea ignem, si ingrueret, restingeret, sed frustra : nam igne cælesti, puta fulmine, est ictus. Ita et Cedrenus.

Moraliter, hoc signum indicabat quanti Deus Morale.
æstimet suos, quam potens, quam pius, quam consequenter amandus et colendus sit.

Tropologice, innuebat convertentibus se ad Tropolo-
gice.
Deum cum Ezechia per pœnitentiam, pristina merita et perfectionem restitui.

Anagogice, in æternitate reddendos nobis esse Anago-
gice.
annos vitæ quindecim, id est æternos : quindecim enim conflantur ex septem et octo : septima dies est sabbatum, octava est Dominica : quarum utraque est symbolum resurrectionis et quietis æternæ. Ita Angelomus et Auctor *Mirabil. S. Scripturæ* jam citati.

Allegorice, repræsentabat Christum descensu- Allego-
rice.
rum decem lineis, id est summe infra omnes Angelorum et hominum choros in passione; inde rursus ascensurum ad Patrem. Ita Angelomus, Eucherius et Beda, quos audi : « *Primus* gradus descensionis (Christi) de Deo, in Angelo fuit; quia magni consilii Angelus erat (et Angelus vicem Dei Christi in veteri Testamento gesserat). *Secundus* fuit, de Angelo in Patriarchis : quia in omnibus, ut ait Apostolus, I *Cor.* xii, ipse est operatus. *Tertius* fuit in legis datione. *Quartus* in Jesu Nave, ut populum in terram promissionis

induceret. *Quintus* in Judicibus; quia in eis ipse regnabat. *Septimus* in Prophetis; quia per eos annuntiatus est. *Octavus* in Pontificibus; quia per eos representatus est summus ipse Pontifex. *Nonus* fuit in homine quem assumpsit. *Decimus* in passione quam sustinuit. Per eisdem gradus rursum ipse in cælum ascendit. »

Vers. 9. 9. SCRIPTURA EZECHIE REGIS, — *q. d.* Hoc est carmen eucharisticum, quod pius Ezechias per se, vel potius per Isaiam composuit, in gratiarum actionem Deo pro sanitate restituta, quodque scribi, vel in æs incidi, publiceque proponi iussit, in perpetuum divinæ clementiæ præconium et monumentum. Sic et Gentiles, pictis tabellis appensis in templis deorum, testabantur se beneficia in iis depicta a diis accepisse, ut fuse docet Mercurialis, *De Re Gymnastica*.

Nota: Stylus et nitor carminis videtur arguere Isaiam ejus esse auctorem, qui quod rex plana et soluta oratione dixerat, in elegans carmen convertit. Multi tamen volunt Ezechiam hæc omnia ad verbum composuisse: imo sunt qui putent librum Judicum ab Ezechia esse conscriptum, teste Sixto Senensi, lib. II, verbo *Ezechias*. Hugo insuper putat Parabolas Salomonis, et libros Regum ab illo in unum esse collecta et digesta. Id enim innuitur *Proverb. xxv, 1*. Verum ibi dicitur id factum non ab Ezechia, sed a viris ab eo ad id deputatis (1).

Vers. 10. 10. EGO DIXI, — tum ore, tum corde, *q. d.* Putavi omnino esse actum de vita mea; mihi immatura morte in flore ætatis esse moriendum. In hoc Ezechiae canticum scripsit S. Bernardus sermonem, qui exstat, pag. 91, quo totum mystice exponit. Porro hoc canticum rex, *primo*, describit suos in morbo dolores, de vita desperationem, gemitus et pœnitentiam; *secundo*, vers. 17, narrat quomodo a Deo mire sanatus sit; unde ejus clementiam celebrat, et tota vita celebraturum se promittit.

IN DIMIDIO. — Erat enim Ezechias jam triginta novem annorum, quæ ætas est quasi dimidia vitæ humanæ; integra enim est ea quæ nolatur *Psal. lxxxix, 10*: « Dies annorum nostrorum in ipsis,

(1) Carminis hujus eucharistici argumentum binis potissimum membris comprehendi potest.

Primo, queritur Ezechias, *primo*, de præmatura morte sibi imminente, 10; *secundo*, de occasione Dei aspectabilis præsentia et cum viventibus communionem fruendi sibi subtrahenda, 11; *tertio*, de posteritatis et cum Messia conjunctionis expectatione præcisa, 12; *quarto*, de spe et metu inter morbi dolores alternante, 13.

Secundo, sequitur *primo*, precatio per gemitus et lacrymas, pro temperanda morbi et periculi vehementia ad Deum profusa, cum recogitatione pœnitenti vitæ antea, 14, 15; *secundo*, humilis professio acceptæ a Deo sanitatis, cum promptitudine animi ad patiendum quæ cum vitæ gratia et remissione peccatorum conjuncta sint, 16, 17; *tertio*, debita gratiarum actio, a mortuis non amplius cum merito præstandæ, 18; a viventibus solis etiam ad posteros propagandæ, 19; a se per omnem posthac vitam reddendæ, 20.

septuaginta anni; si autem in potentatibus, octoginta; » *secundo*, verti potest cum Forerio, *in silentio*, vel *in quiete*; mors enim vocatur « somnus » et *silentium*, et mortui *silentes*. Unde Aquila, Symmachus et Theodotus, ait S. Hieronymus, pro דמי *demi*, legentes דמי *dumi*, vertunt, *in infirmitate et silentio meo*; alii legentes דמי *dami*, vertunt, *in sanguine meo*; ut sit sensus, ait S. Hieronymus: « In sanguine dierum meorum, quando meus cruor, meusque expectabitur interitus; » Pagninus vertit, *in excisione dierum meorum*; Clarius, *in succisione*; Tigurina, *in præcisione*; Arias, *in subtractione et curatione*; Marcerus, *in silentio et cessatione*; Brixianus, *in imaginatione*; Agellius, *in stupore meo*, *q. d.* Dum re improvisa territus, ac stupore defixus, moriendum mihi esse cogitarem. Hebræa vox דמי *dami* nusquam invenitur nisi hic: inde tam variæ ejus interpretationes; sed præ omnibus credendum S. Hieronymo qui vertit, « in dimidio. » Multæ enim voces et significata vocum Hebræarum jam exoleverunt, nosque latent, quæ apud priscos erant trita et usitata. Conjicit hic noster Augustinus de Quiros, *demi* a Nostro verti « dimidium, » quia significat proprie « quietem, cessationem, silentium: » Ezechias autem erat 39 annorum, quæ est ætas quietis et cessationis, hoc est plena, matura, vigens et florens, ideoque eadem est dimidium vitæ humanæ, quæ 80 annis circumscribitur; atque hac de causa censet Nostrium vertere, « in dimidio. » Sed planius est quod dixi; et forte ab Hebræo *demi* deductum est Latinum *dimidium et medium*, quod proinde in multas alias linguas usu communi transivit: uti et Hebræum *sac*, id est *saccus*; et *keren*, id est *cornu*, et nonnulla similia. Videntur enim Hebræi *demi*, id est *succisum*, vocasse *dimidium*, eo quod dimidium sit dimidiata totius succisio; quodque res multæ, dum dividuntur, in medio succidi soleant. Denique totum, cum succiditur, hoc ipso dimidiatur, et in duas medietates (sive æquales eæ sint, sive inæquales) dissecatur. Sic enim vulgo loquimur. Nam radix דמא *dama*, significat succidere, incidere, discidere, indeque dimidiare.

Moraliter, S. Hieronymus docet Sanctos a Deo donari longa vita, ut cum Abraham, Isaac et Jacob moriantur in senectute bona, saturi et pleni dierum: peccatoribus vero vitam incidi in ipso cursu, et quasi dimidiari. Idem docet S. Gregorius, XXXIII *Moralium*, cap. xxiv.

Septuaginta vertunt, *in excelso*: nam pro ד *daleth* accipientes affine ר *resh*, pro דמי *bidmi*, id est *in medio*, legerunt דמי *beromi*, id est *in excelso*. Eodem redit sensus: nam in dimidia ætate est אגון, id est vigor ætatis; tumque est quasi in summo, in quo statum sumit, permanetque aliquot annos, post quos sensim decrescit et deficit. Ita Leo Castrius. Sed Cyrillus ר *in excelso* sic exponit, *q. d.* Evectus ad fastigium regni, gloriæ et felicitatis, ecce cado. Theodoretus vero sic, *q. d.*

Cum intumui et in altum superbe me extuli, tunc a Deo humiliatus sum, et percussus morbo lethali.

VADAM AD PORTAS INFERI, — vadam ad sepulcrum corpore, anima ad inferos; cœlo enim ante Christum clauso, omnes, etiam Sancti, descendebant ad inferos, puta ad limbum Patrum. Idem ergo erat tunc ire ad inferos, quod mori et ire ad sepulcrum.

QUÆSIVI RESIDUUM ANNORUM MEORUM. — Legit Interpres פקדתי *pacadtî*, id est « quæsi, requisivi, » hoc est vidi mihi detrahi et deesse. Est metalepsis; quæ enim desunt aut perditæ sunt, solemus requirere. Ita Forerius. Sic vulgo dicimus: Desidero vel requiro in te diligentiam, id est video diligentiam tibi deesse.

Jam legunt passivè פקדתי *puckadtî*, id est ut Vatablus vertit, *privatus sum residuo annorum meorum*. Unde Septuaginta vertunt, *relinquam annos residuos*. Nam *pakad*, id est recensere, requirere in passiva conjugatione Niphal (eadem est ratio de Pual, quale est *puckadtî*) significat detrahi, subtrahi, seu subduci de summa aut loco, ut aliquid desit, ut multis exemplis demonstrat Forerius in *Lexico*. Unde et Pagninus in *Lexico* asserit, quod *pakad* in Niphal significat deficere, deesse.

Vers. 11. 11. NON VIDEBO DOMINUM DEUM IN TERRA VIVENTIUM, — scilicet in hac vitæ mortali, hoc est non vivam infer viuentes, nec videbo Dominum, id est Domini templum, sive Dominum in templo residentem, loquentem, et se per nubem ostendentem, *q. d.* Non amplius agam, non versabor cum Domino in templo, uti soleo. Unde Chaldaeus vertit, *non apparebo amplius coram arca Domini, in terra tabernaculi ejus*. Hic sensus est genuinus. Ita Lyranus, Adamus, Forerius et Jansenius, in hoc canticum.

Secundo, Vatablus et Hugo: « Non videbo Deum, » id est Dei opera illustria, quæ in dies facit, et faciet pro suo populo, præsertim victoriam Sennacherib, et stragem Assyriorum, quam promissit capite xxxvii; opera enim Dei sunt ejus quasi vestis et velum, per quod ipse se ostendit et videtur.

Tertio, pressius et pientius Leo Castrius per *Dominum* intelligit Christum; nam Septuaginta pro *Dominum Deum* vertunt *salutare Dei*, quomodo passim ipsi vocant Christum; et hebraice, est *קדש קדש* *ia ia*, quod verti potest: *Deum Dei, vel Deum de Deo*, quasi dicat Jam moriturus sum; unde non videbo Christum hominem factum de stirpe et sanguine meo, quem brevi nasciturum, et a me videndum sperabam. Unde S. Hieronymus: Timet, ait, rex quod non nascetur de semine ejus Christus: huc etiam inclinant Theodoretus et Hugo.

Quarto, Haymo (et indicat S. Hieronymus) censet regem ob peccata sua timuisse, quod non videret Deum post mortem in terra viventium, id est in cœlo. Sed hoc parum est probabile; nam pie vixerat Ezechias, ideoque ait ipse, vers. 3,

quod ambulaverit coram Deo in veritate et in corde perfecto.

NON ASPICIAM, etc., HABITATOREM QUIETIS, — *q. d.* Deinceps gens mea et Jerusalem mea liberata ab Assyriis fruatur quiete: hanc ego non videbo, ecce enim morior.

Secundo, Forerius et Vatablus pro *quietis* vertunt, *sæculi*; alii, *orbis*, quasi *חדל chadel*, id est *quietis*, per methasin ponatur pro *חל chaled*, id est *sæculi*.

Tertio, Leo Castrius, *q. d.* Non videbo Messiam sive Christum, uti sperabam, qui erit habitator quietis, id est erit rex pacificus et gloriosus; erit enim beatus simul et viator, eritque habitator orbis, scilicet terræ, factus homo. Verum hebraice est, *non videbo hominem ultra cum habitatoribus quietis, vel orbis*; quare primus sensus est litteralis. Septuaginta vertunt, *non videbo ultra hominem, defeci* (ita enim legit S. Hieronymus, et Complutensia non *defecit*, uti legit Caraffa) *ex cognatione mea*; S. Cyrillus vero ex Septuaginta ita legit: *Non videbo alterius hominem ex cognatione mea*. Addunt Septuaginta: *Dereliqui reliquum vitæ meæ*.

12. GENERATIO (id est vita, vel sæculum et ætas) Vers. 12. hoc enim est hebraice *דור dor* MEA ABLATA EST; (generatio enim sæpe vocatur, cujusque sæculum, sive vitæ cujusque tempus): ET QUASI CONVOLUTA A ME. — Idem dicit: nam alludit ad tabernacula pastorum vel militum extensa, quæ recedentes convolvere solent, ut ea secum auferant, et a loco uno in alium transferant. Ita S. Cyrillus, Theodoretus, Forerius, Adamus.

Nota: Ætas vel tempus vitæ recte comparatur tabernaculo; quia sicut tabernaculum nos ambit quasi locus: sic ætas sive sæculum vitæ spatia ambit et metitur quasi tempus; *secundo*, quia instar tabernaculi parvum est, mobile, incertum et caducum; *tertio*, quia instar tabernaculi volvitur et convolvitur; tota enim vita nostra agitur in continuis revolutionibus et vicissitudinibus, inquit Forerius. *Quarto*, quia in hac vita versamur quasi hospites et peregrini in tabernaculo; tendimus enim ad domum et patriam nostram cœlestem, in qua conscripti sumus cives sanctorum, et domestici Dei, *Ephes. II. Secundo*, « generatio, » id est stirps mea, et posteritatis spes ablata est, prole careo ex qua nascatur Christus, Davidi, et consequenter semini meo, promissus: quare mihi domum, id est familiam stabilem, non ædificabo, sed ea instar tabernaculi, mox convolvetur et auferetur. Ita S. Hieronymus, Lyranus, S. Thomas, Haymo et alii.

PRECISA EST VELUT A TEXENTE VITA MEA, — *q. d.* Sicut textor telam, et aranea rete suum assidue textit: ita homo textit annos, opera et studia vitæ suæ. At, sicut ancillæ telam araneæ, milites telam textoris incidunt et auferunt, nec sinunt eam perfici: ita et Deus incidet vitam meam, ut eam ad justam ætatem et senium non pertexam. Sic

Ætas vitæ est tabernaculum, cur?

Poetae fingunt Parcas stamina vitæ nostræ nere et abrumperere. *Secundo*, et magis genuine, *q. d.* Sicut texens, sive textor, veniente milite, vel urgente alia necessitate, præpropere telam inchoatam præcidit: ita et ego quasi textor, morbo pressus cogor telam vitæ meæ inchoatam præscindere et abrumperere. Unde hebraice est, *præcidi velut textor vitam meam*. Ita Vatablus et Forerius.

Moraliter Theodoretus: « Sanctus, inquit, stolam textit, per sua recte facta ornatum suæ animæ circumponens: » at impii quasi araneæ eviscerant se, ut texant sibi vestem vitiorum fœdissimam qua urantur in gehenna.

DUM ADHUC ORDIRER. — Hebraice, *in tenuitate mea*, id est in tenuibus et primis filis succidit telam meam; quod Noster vertit: « Dum adhuc ordire, » scilicet vitam statam, virilem et perfectam; hæc enim est sub annum 39, quem habebat Ezechias; vel: « Dum adhuc ordire, » scilicet opera magna, quæ animo designaveram, ac nominatim generationem, et per eam propagationem stirpis et posteritatis meæ; hanc enim telam texere moliebatur rex; sed in ipso molimine morbo fuit oppressus usque ad mortem.

DE MANE USQUE AD VESPERAM FINIES ME, — id est infra unius diei spatium finies vitam meam, *q. d.* Vita mea brevis fuit, ut videatur tantum una fuisse dies; *secundo*, S. Hieronymus, Adamus et Vatablus, *q. d.* Adeo gravis erat morbus, ut putarem me eo solo die victurum, et vespere moriturum.

Morale,
de brevitate vitæ.

Refert Aristoteles (ut ait Cicero I *Tuscul.*) circa flumen Hypanim, qui prope Thraciam in mare defluit, quædam oriri animalia, quæ unico duntaxat die vivunt. Scribunt quoque medici herbas esse quæ mane crescunt, vespere vero arescunt, ut uno duntaxat die perdurent. Hic vitæ est humanæ typus, quæ octogesimum licet aut centesimum annum attingat, unius diei est instar, si cum æternitate comparatur: vitæ hujus cursu absoluto, salutem Beati exspectant; impios vero æternum manet supplicium. Hoc est quod Ezechias hic ait: « De mane usque ad vesperam finies me; » et Psaltes, *Psal.* LXXXIX: « Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternæ quæ præterit. Mane sicut herba transeat, mane floreat, et transeat: vespere decidat, induret et arescat. Anni nostri sicut aranea meditabuntur. » Quid meditatur aranea? ut summo studio assidue e visceribus fila fundat, quæ aliis et aliis intexat, ut telam suam pertexat. Quorsum? ut muscas capiat. Et quid major pars hominum tota vita meditatur? quid molitur? ut se labore, unus suendi, alter fabricandi, alter scribendi, alter docendi exhauriat, ut opus suum compleat. Quorsum? ut muscas capiat. Quid enim aliud sunt honores et opes hujus vitæ? Annon ergo instar araneæ vana est meditatio, vanus labor, vana vita nostra? Et *Psal.* CI: « Dies mei sicut umbra declinaverunt; et ego sicut fœnum arui, » et *Psal.* CXLIII: « Homo

vanitati similis factus est: dies ejus sicut umbra prætereunt; » et *Psal.* CII: « Recordatus est quoniam pulvis sumus: homo, sicut fœnum dies ejus tanquam flos agri sic efflorescit; et *Job* cap. XIV: « Quasi flos egreditur, » etc. Hoc est quod ait Horatius, lib. IV, *ode* 7: « Pulvis et umbra sumus. »

Theophrastus, successor Aristotelis, moriens accusasse naturam dicitur, quod corvis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguum vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur, ac fructus laborum juventutis suæ uberior caperet. Ita Cicero, lib. III *Tuscul.*, Diogenes Laertius, lib. V, in ejus Vita, Divus Hieronymus, epist. 2 *ad Nepotian.*, tom. I, qui hoc Themistocli (nisi librariorum vitium est) adscribit. Sallustius vero respondet huic Philosophi querelæ in *Bello Jugurthino*: « Falso, inquit, queritur de natura sua genus humanum, quod imbecilla, atque ævi brevis, sorte potius quam virtute regatur; nam contra reputando, neque majus aliud, neque præstabilius invenias; magisque naturæ industriam hominum, quam vim aut tempus deesse. »

13. SPERABAM USQUE AD MANE. — *Primo*, Vatablus Vers. 13. exponit, *q. d.* Cum viderem me evasisse illum diem, de quo dixi: « De mane usque ad vesperam finies me; » meque ad vesperam pervenisse, sperabam, vel, ut hebraice est, *שׂוּיִתִּי sciuviti*, id est supputabam et statuebam me victurum usque ad mane. Contextus, inquit Vatablus, docet Ezechiam hac peste laborasse duos dies, alterum naturalem, alterum artificialem. *Secundo* die, venit ad eum Isaias denuntians mortem, mox flevit rex et vitam impetravit, atque eadem die ab Isaiâ sanatus est, ut dicitur IV *Reg.* XX, 5. Sensus ergo est, *q. d.* Cum vespere et nocte essem in bona spe sanitatis recuperandæ, mane desperare cœpi; tunc enim plane dejecit et vicit me morbus, instar leonis omnes vires depascens. Ita Adamus, et genuine.

Secundo, et ex adverso Sanchez, *q. d.* Cum nocte graviter vexarer morbo, non ultra diei sequentis diluculum vitam mihi pollicebar.

QUASI LEO SIC CONTRIVIT OMNIA OSSA MEA. — « Contrivit, » scilicet morbus, et Deus per morbum: hoc sentiunt, inquit Adamus, qui magnis febribus æstuant; harum enim ignis internus instar leonis omnes corporis vires, succum et ossa consumit, ut putent præ doloris magnitudine et virium debilitate se ulterius non esse victuros. Morbus ergo acriter sæviens comparatur leoni, unguibus hominem conterenti et laceranti: nam quasi leo hominem exossat et consumit. Unde et Isaias denuntiavit regi instantem mortem, vers. 4, idque ut clarius esset miraculum: nam eadem die sanatus est rex, uli jam dixi.

DE MANE USQUE AD VESPERAM FINIES ME, — *q. d.*

Cum viderem secundo mane morbum ita recrudescere, et instar leonis sevire, tunc rursus dixi: A mane ad vesperam, id est, hoc spatio quod intercurrit a mane usque ad vesperam, succides me, *q. d.* Hoc die secundo morbi mei ante vesperam finies annos meos. Ita Vatablus. Pro *Amies me*, hebraice est *תשלמיני* *taslimeni*; quod verti potest, *in pace constitues me*, id est in morte; hæc enim vocatur *pax*, æque ac quies et silentium, præsertim si sit mors piorum. Unde mortuis apprecamur: « Requiescat in pace. » Ita Sanchez.

Vers. 14. 14. SICUT PULLES HIRUNDINIS, — *q. d.* Dixi: Tunc gemam sicut pullus hirundinis in nido implumis, frigans et famens gemit; et sicut columba quæ meditatatur, id est gemit, ex imo non tantum gutture, sed et pectore. Hac de causa Varro pullos hirundinis garrulos et querulos vocat fritinnientes. Sic enim habet ex Nonio: « Et pullos peperit fritinnientes. »

Mystice, S. Bernardus explicans hoc canticum tres affert sensus: *Primum, q. d.* « Cum gratiæ matutinum arriserit, in modum hirundinis exultans et clamitans, gratias agam pro visitatione: et, cum vespera ingruerit, non deerit sacrificium vespertinum, cum instar columbæ lacrymas fundam in tribulatione: Mœrens mœrebo in vespera, quo lætus fruar matutino. Placet utrumque Deo, et peccator compunctus, et justus devotus; cui e regione displicet tam ingratus justus, quam peccator securus. »

Secundum, q. d. « Sicut pullus hirundinis hac illacque discurrens, Marthæ me officiis mancipabo, hilarem datorem me exhibens omni necessitatem patienti; » et rursus, « meditabor ut columba, » hoc est cum Magdalena contemplationis otia repetam.

Tertium: « Potest, inquit, et per garrulam aviculam; cantus simul psallentium in ecclesia; et per gementem columbam, privata orationum suspiria designari. » Sic et S. Cyrillus et Eusebius hæc ad gratiarum actionem, non ad gemitum referunt. Verum ad litteram patet has querulas esse afflicti regis voces et gemitus; non exultantis psalmodiam, aut jubilantis vel gratias agentis hymnum. Mirum ergo est quod Cyrillus ait hirundinem et columbam hic esse typum psallentium semperque Deum laudantium.

Nota: Pro *pullus* hebraice est *סוס* *sus*; quod Leo Castrius, Vatablus, Pagninus et Recentiores vertunt *grus*, quasi gemitum suum comparet rex lugubri voci gruis, hirundinis et columbæ. Verum Septuaginta, Theodoretus, Symmachus, Chaldaeus et S. Hieronymus constanter vertunt, *hirundinem*, vel *pullum hirundinis*, tam hic quam *Jerem.* cap. III, vers. 7. Vide ibi dicta. Est onomatopœia. Vox enim pullorum hirundinis est *sis*, vel ut Marinus et alii legunt, *sis sis*; sicut passeris est *tsaphesaph*; unde hirundo *sis*, passer *tsaphesaph* hebraice vocatur. Unde nonnulli ab hebræo *sis*, derivant nomen *Isis*, et *sistrum*; sistrum

enim strepit instar *sis*, id est hirundinis: sistri autem pulsu Ægyptii colebant Isidem, quia sistri inventrix credebatur Isis.

ATTENUATI SUNT OCULI MEI, — tum vi morbi, tum potius ex fatigatione orandi et respiciendi sursum ad Deum; sequitur enim: « Suspicientes in excelsum, » *q. d.* Assidue, intente et gemebunde respexi ad Dominum, ut oculi mei fessi morboque debilitati attenuarentur. Ita Adamus.

Secundo, Sanchez, *q. d.* Vide, Domine, quam oculi mei, quos ad te tollo, attenuati sint; movet pathos, ostendendo suam speciem et maciem, præsertim oculorum, qui in moribundis attenuari, et introrsus abscondi solent.

DOMINE, VIM PATIOR, — quia immerito, et sine mea culpa tanta patior, *q. d.* Meis peccatis non merui tantos dolores; insons ergo hæc patior, fitque mihi vis. Ita S. Hieronymus, Haymo et S. Thomas.

Secundo et melius, per *vim* intelligit vehementiam morbi, *q. d.* Vehementer hoc morbo crucior, ut non sim ferendo.

RESPONDE PRO ME, — *q. d.* Cum dolore sim impar et vim patiar, tu suscipe patrocinium meum, et quasi patronus tuere me; hoc malum, hanc morbi vim averte et propulsa.

Secundo, hebræum *ערבני* *arbeni* verti potest, *fidejube*, vel *sponde pro me*, et ita legunt Jansenius, Vatablus, Forerius, Montanus et alii, quod S. Thomas, Hugo et Haymo exponunt, quasi Ezechias hic invocet Messiam, sive Christum venturum; ejus enim officium est, ut quasi mediator et sponsor laborantium causam suscipiat.

Tertio, *arbeni* verti potest cum Vatablo et Leone Castrio, *fac me quiescere, jucunda me, esto mihi dulcis*, da mihi tantum gaudium, scilicet vitam, et eis ea prolem ac Christum; hæc enim exposco.

15. QUID DICAM? (Ezechias hic ad se ex vi doloris rediens, corrigit se, *q. d.* Quid causabor contra Deum factorem meum?) AUT QUID RESPONDERIT MIHI, CUM IPSE FECERIT? — Ita legendum cum Romanis, non *fecerim*, *q. d.* Cum Deus ipse fecerit quod voluit, quando hunc morbum justo suo et secreto consilio mihi immisit, quid queror? quid respondi ab eo exspecto, nisi hoc: « O lutum, in manu figuli, tace, et patere. » Ex Hebræo, alias obscuro, *vau* causaliter sumendo, clare sic vertit et explicat Sanchez: « Quid dicam? quia dicit Deus, quem contra percutientem patronum advoco, quia ipse fecit. » Simili modo corrigit querelam et disputationem cum Deo, *Job* cap. XLII, vers. 2 et seq.

RECOGITABO TIBI OMNES ANNOS MEOS IN AMARITUDINE, etc. — *Primo*, S. Hieronymus et Adamus tollunt *tibi*, unde exponunt, *q. d.* Dum moribundus recogito prosperitatem et delicias præteritorum annorum, amarescit et indolet anima mea; videt enim illas esse elapsas, jamque conversas esse in luctum, ideoque moriendum esse, juxta illud *Eccli.* XI, 29: « Malitia horæ oblivionem facit luxuriæ magnæ, » *q. d.* Cum tribulationis tem-

pus advenerit, illud superat et exstinguit omnem præteritam felicitatem.

Secundo et genuine, præsertim quia Romana legunt *tibi, q. d.* Cum tecum lite et jure contendere nequeam, supplex vertor ad pœnitentiam et lacrymas, ut iis a tua misericordia non debitum, sed gratiam impetrem; hæc enim omnia sunt verba et gemitus Ezechie in morbo versantis, et Dei clementiam invocantis: « Recogitabo ergo tibi omnes annos, » id est omnia peccata quæ singulis annis feci, in memoriam revocabo, de iis dolebo, veniamque gemens precabor. S. Bernardus, serm. *De Virginibus*, urget verbum « recogitabo, » id est « iterum cogitabo, inquit, ne aliquid forte oblitus sim, neque aliquid invindicatum et indiscessum remaneat. » Hinc putavit D. Soto in IV, dist. XVII, *Quæst.* II, art. 3, ad veram contritionem quæ peccatum delet, necessarium esse, ut pœnitens singula peccata in memoriam revocet, et deinde de omnibus conteratur. Verum hoc passim refellunt alii Theologi, docentque sufficere in confuso de omnibus dolere. Vide Suarez, *De Pœnit.*, disput. IV, sect. VI, num. 9. Respondeo ergo Ezechiam recogitasse omnes annos, non ex obligatione, sed ex devotione (et hoc sane decet agere vere pœnitentem), ut Dei gratiam et favorem magis sibi conciliaret, itaque morbum et mortem imminentem ei ab Isaia prædictam evaderet.

Itaque omnes hi anni sunt anni elapsi et anni culpæ: licet Leo Castrius accipiat hæc de annis futuris pœnitentiæ, *q. d.* Per omnes annos futuros, et per totam vitam meam deinceps recogitabo peccata præterita, agamque pœnitentiam; hic enim est spiritus sanctorum pœnitentium, ut peccatum semel admissum per omnem vitam luceant et defleant, uti fecere S. Petrus, Paulus, Magdalena aliique plurimi, idque faciendum esse docet S. Chrysostomus, hom. 3 in dictum S. Pauli: « Utinam sustinissetis modicum! » Vide et S. Gregorium in I *Reg.* lib. IV, cap. IV, paulo ante illa verba: « Cum te salutaverint, dabunt tibi tres tortas panis. » Hinc ergo patet contra Lutherum, pœnitentiam non esse resipiscentiam, sed dolorem et detestationem peccatorum: « Nemo enim potest novam vitam inchoare, nisi eum superioris vitæ pœniteat, » ait S. Augustinus, lib. *De Pœnitentia*.

Moraliter, nota viros probos et justos, qualis erat Ezechias, qui, vers. 1, ait se perfecte ambulasse coram Deo, subinde labi et peccare. Rursum hunc suum lapsum sæpe non agnoscere, præsertim si ejus consuetudinem sibi inducant, donec morbo aliave afflictione moneantur, ut ad cor redeant, Deumque orent et invocent. In oratione enim maxime illustratur animus, ut videat offensas, etiam minimas, contra tantam Majestatem quam invocat, admissas. Hoc est quod ait S. Augustinus: « Væ etiam laudabili vitæ hominum, si semota misericordia dijudices eam! » Unde S. Augustinus moriens assidue legebat psalmos

pœnitentiales, dicebatque « neminem, quantumvis recte vixisset, debere hac vita excedere sine pœnitentia. » Idem fecit S. Fulgentius.

16. DOMINE, SI SIC VIVITUR. — *Tertio* si non est in Hebræo, nec apud S. Hieronymum si correcte edatur, uti recte observavit Jansenius. Romana tamen legunt *si sic*, sensusque eodem redit. Varii varie et obscure hæc vertunt. Clarius et gravius, *primò* Septuaginta sic vertunt: *Domine, de ipsa enuntiatum est tibi, et suscitasti spiritum meum, et consolatus vivi.*

Secundo, Chaldaeus: *Domine, de omnibus mortuis dixisti, quod vivificares eos, et ante omnes vivificasti spiritum meum; sanabis enim me, et sustentabis me*, quasi hæc sint verba Ezechie jam sanati, vel postquam sanitatis nuntium ab Isaia acceperat.

Tertio, Forerius et Vatablus: *Domine, ultra istos vivunt, et ad omnia intra ipsos vita spiritus mei somnare me facies, et vivificabis me, q. d.* Qui post hos annos vixerint, et tibi fisi fuerint, teque invocant, sentient idem beneficium quod ego, ac talis erit eorum vita, sana scilicet et vegeta, qualem ego nunc sanus et alacer ago.

Quarto, planius, et ad Vulgatam accommodatius vertit Sanchez: *Domine, super hæc et illa mala quæ commemoravi, tamen vita spiritus mei vivet et vigebit: dormire facies me, et vivificabis me, q. d.* In tot causis tamque efficacibus moriendi, vitam, id est erit mihi vita vitalis et optabilis. Huic versioni sic adaptat versionem Vulgatam, *q. d.* *Domine, si sic vivitur, vita nimirum usque adeo vitalis, post tot discrimina, angores et molestias, supple, quid non sperandum est de tua clementia?*

Quinto, planissime ex Hebræo sic veritas: *Domine, super (in) istis vivitur, et in omnibus istis vita spiritus mei: gravi somno gravabis me, et vivificabis me; quod Noster clare vertit: « Domine, si sic vivitur, et in talibus vita spiritus mei, corripies me, et vivificabis me, » quasi dicas: Si talis atque tam misera est vitæ humanæ conditio, « corripies, » id est permitto me tibi, imo oro et precor, ut corripias et castiges me ob peccata mea, ac quasi gravi somno opprimas, dummodo vivifices me, id est in vita me conserves. Ita S. Hieronymus et Adamus. Hæc enim adhuc pertinent ad tempus doloris, et morbi amplificationem, illamque terminant.*

In Hebræo utitur Propheta genere *primo* masculino, deinde feminino, dicens *primo*, *בָּהֶן* bahen, in illis; *secundo*, *בָּהֶן* bahem, id est in illabus, ut ita dicam, *q. d.* In omnibus illis miseriis et ærumnis vitæ hujus vivitur. Hebræi enim cum omnia significare volunt in aliquo genere, jungunt genus femininum cum masculino. Vide *Can. LXI*.

CORRIPIES ME, ET VIVIFICABIS ME. — *Pro corripies me* hebraice est *תְּחַלִּימֵנִי* tachalimēni, id est somnare me facies, id est corripies me hoc morbo obiter quasi per somnium, facies ut aegritudo

et correptio hæc veluti somnium transeat et evanescat, et mox sanitati restituar. Ita Forerius. Hebræum enim חלום *chalam* significat incrassare, condensare quod liquidum est et rarum; unde חלמות *chalamut* vocatur coagulum ovi, sive vitellus, sicut ריר *rir* vocatur pars fluida ovi, scilicet albugo: et חלום *chalam* vocatur somnium crassum instar vitelli. Ita Forsterus. Alludit ergo ad somnum gravem et molestum, qui Latinis Incubus, Græcis Ephialtes dicitur (et forte eo, aut simili soporifero morbo laborabat Ezechias, uti solent lethargici et moribundi ex copia vel crassitie humorum), qui oritur ex sanguine crasso, et humore melancholico opplente organa cerebri, et phantasmata tristia et gravia in phantasia excitante; ita ut somnians putet se suffocari, strangulari, opprimi, esse in periculo ruinæ, submersionis, similisve mortis, a qua sibi videtur non posse efugere; unde gemit, singultit, imo exclamat: sed experrectus videt fuisse somnium; unde vivit, et gaudet depulso hoc somni metu et angore, q. d. Pari modo ego Ezechias in morbo putabam esse desperatum de vita mea: at morbus hic mox transiit, et ab eo quasi ab incubo evigilavi, et mihi restitutus sum; sanatus ergo, jam rursus alacer vivo et gaudeo omni metu mortis et morbi depulso. Ita Sanchez.

Qui secundo, *tachalimèni*, ait, quidam vertunt, *dormire me facies*, id est ad mortem deduces me: mors enim, præsertim brevis a qua mox quis resurgit, vocatur somnus, q. d. Deduxisti me, Domine, ad limina mortis; sed ab ea me mox reduxisti et vivificasti.

Dices: Sic dicendum fuisset, *corripuisti me*, scilicet morbo et mortis periculo, non autem « corripies me. »

Respondeo: Hebræi sæpe commutant tempora, et futurum sumunt pro præterito, præsertim cum ei præponitur *vau* conversivum. Hoc enim ideo inventum est, ut vertat præteritum in futurum: hoc autem *vau* conversivum hic est, si illud alio puncto legas, nimirum *vattachalimèni* pro *vetachalimèni*.

Tertio, Vatablus et Forerius quoque vertunt, *dormire me facies et sanabis*; non enim nocte somnum capiebat rex. Deus ergo restituit ei somnum et per somnum vires et vitam: hæc est enim vis somni. Unde discipuli ad Jesum de Lazaro mortuo, quem Jesus dicebat dormire, dicebant: « Domine, si dormit, salvus erit, » Joan. XI, 12.

Quarto, forte Noster pro *chet* legit affine *he*, scilicet pro *tachalimèni*, legit *tahalimèni*, id est percuties, tundes, quassabis me, id est corripies me: hoc sane videtur expeditissimum ad nostram Latinam versionem cum textu Hebræo conciliandam.

Vers. 17. 17. ECCE IN PACE AMARITUDO MEA AMARISSIMA, — q. d. In media pace, in flore ætatis et regni mei, quo homines sani, incolunes et vegeti esse solent, patior amarissima, scilicet agones mortis, et morior. Ita S. Hieronymus et Vatablus.

Secundo, Sanchez, q. d. Ista afflictio quam passus sum, jam in pace est: versa est enim mihi in gaudium, quia sanatus sum. Refert enim ipse hæc ad tempus quo rex fuit curatus a morbo, idque satis est verisimile: nam vers. præced., finita fuit querela regis in morbo; hoc vero, vers. 17, incipit ejus gaudium ex reddita sanitate. Unde hebraice est לשלום *leschalom*, id est ad pacem, scilicet versa est hæc amaritudo: Noster tamen vertit, « in pace, » quia sæpe *lamed* sumitur pro *bet*, id est *in*.

TU AUTEM (flexus mea pœnitentia, oratione et lacrymis) ERUISTI ANIMAM MEAM (a morte præsentis et futura: nam, ut sequitur), PROIECISTI POST TERGUM TUUM (id est condonasti, amovisti a vultu tuo, oblitus es) OMNIA PECCATA MEA. — Est catachresis: quæ enim obliviscimur et oblitramur, abjicimus post tergum. Rex hic illuminatus a Deo in oratione, et recogitans annos præteritos, videtur agnoscere se commisisse aliquando peccata graviora, ob quæ reus fuerit mortis; cum ante orationem et examen hoc conscientie quasi securus dixerit, vers. 3, se ambulasse coram Deo in veritate, et in corde perfecto. Vide dicta vers. 15. Sed omnia hæc peccata absternit ejus contritio et oratio, uti hic dicit.

18. QUIA NON INFERNUS CONFITEBITUR TIBI, — q. d. Vers. 18. Ideo restituiti mihi vitam et vires, ut laudem et celebrem tuam clementiam in eos qui tibi serviunt, teque invocant in hac vita; nam qui in inferno et morte versantur, te laudare, id est, celebrare apud homines tuum nomen nequeunt, præsertim in templo, de quo ait rex, vers. 20: « Psalmos nostros cantabimus in domo Domini. » Vide dicta Baruch II, 17.

Moraliter nota: Vita hæc a piis optabilis est ob duo, primo, ut laudent Deum, uti ait hic Ezechias; secundo, ut lugeant peccata sua: qua de causa vitam sibi produci optavit Job, cap. I, vers. 20. Primum oritur ex Dei, secundum ex sui cognitione. Ita Sanchez.

NON EXPECTABUNT QUI DESCENDUNT IN LACUM (in sepulcrum et infernum) VERITATEM TUAM, — id est felicitatem tuam, scilicet qua primo, præstitisti inchoate Hierosolymæ incolumitatem ab Assyriis, et mihi sanitatem ab Isaia nomine tuo promissam; secundo, « veritatem, » scilicet quæ pertinet ad Messiam promissum, quem ex semine meo et Davidis prognerandum expectamus, ut eum nascentem videamus, et docentem audiamus: qua de causa me in vita servasti: hoc enim soli viventes possunt præstare, non autem mortui. Unde ait:

19. VIVENS IPSE CONFITEBITUR TIBI, — v. g. Pater Vers. 19. dum vivit filiis narrabit Dei beneficia; ut Deum celebret, eosque ad Dei laudem invitet: hoc autem facere nequit mortuus.

20. SALVUM ME FAC, — in sanitate accepta conserva me: jam enim a morbo sanatus erat. Vers. 20. Secundo, « salvum me fac » perfecte ab Assyriis, cædendo eorum castra, uti promisisti.

Vers. 21. 21. ET JUSSIT. — Est hysterologia : hæc enim contigerunt ante canticum Ezechiae : hoc enim cecinit postquam hoc cataplasmate sanatus fuit, ut patet vers. 9, quare « jussit, » id est jusserat.

CATAPLASMAMENT, — id est cataplasma, sive emplastrum ex ficibus conficerent, quod vulnere imponerent, quo rex sanaretur, uti de facto sanatus est. Hebraice est, *contundant super ulcus*, id est contusum imponant super ulcum : vulnus ergo hoc regis fuit ulcus, uti vertunt Aquila, Symmachus et Theodotion, et noster Interpres, IV Reg. cap. XX, 7. Hebræum enim פִּיחַ *sechin* significat ulcum.

Nota : Ficus per se ulceri potius obsunt quam prosunt; licet enim Galenus, lib. II *De Arte curativa*, cap. VII, ad eos tumores, qui neque facile ad suppurationem perveniunt, neque facile discuti possunt, jubeat uti cataplasmate ex cæricis sive ficibus, tamen alia est ratio in ulceribus : hæc enim extersionem et desiccationem postulant, non autem discussionem, emolliationem aut suppurationem : hæc enim tumorum sunt rationes, non ulcerum. Per accidens tamen, si ulceri accedant tumor et inflammatio (uti in morbo Ezechiae fieri potuit), ad eam vel resolvendam vel suppurationem valent ficus. Aliqui censent hoc ulcus non formatum, et proprie dictum ulcus fuisse, sed apostema, quo tumens corpus interius putrescente pure completur : quod si verum est, potuit pus sive sanies siccioribus ficibus atque contusis in entis superficiem provocari, ibique excerni : et sic naturaliter ficus profuerunt morbo regis.

Verum noster Interpres censuit formatum et apertum fuisse ulcus ; unde vertit, *vulnus*, quare ficibus non erat opus ad provocandam in cutem saniem. Quidquid sit, certum est ficus non habuisse tantas vires, ut hominem moribundum vitæ et sanitati restituerent, idque tam cito, scilicet ut tertio die adiret templum, ut dicitur IV Regum XX, 5. Quare potius hæc curatio miraculo tribuenda est, quam ficibus. Ita Valesius, *Sacra Philos.* cap. XXXIX, Vatablus, Adamus et alii. Sic Christus lutum imponens oculis cæci, eum illuminavit. Sic Sancti olim in eremo, oleo a se benedicto quolibet morbos curabant. Sic et hic ficus non tam ex se et sua virtute, quam quia a S. Isaia adhibebantur, quasi ab ipso benedictæ, et quasi instrumentum Dei, cujus jussu eas applicabat Isaïas, subito sanarunt regem. Adde S. Hieronymum hic : « Aquila, inquit, Symmachus et Theodotion *sechin* interpretati sunt *ulcus*, per quod morbum regium intelligi volunt, cui contraria putantur vel sumpta in cibo, vel apposita corpori, quæcumque sunt dulcia, » uti sunt ficus. Verum *ulcus* significat, vomitum et tuber, non morbum regium.

Vers. 22. 22. ET DIXIT. — Id est, dixerat Ezechias Isaïæ promittenti curationem, vers. 5; eo ergo hæc pertinent : est enim hysterologia, ut dixi; et patet IV Reg. XX, 8 et 9. Hic ergo versus ponendus est ante

vers. 7, ubi Isâias respondet, et dat signum quod rex hic petit.

Moraliter, disce hoc capite ab Isaia, quam pium et utile sit visitare infirmos, eosque visitari a sanctis, quamque sincere infirmos de morte et æternitate admonere debeamus, ut ad eam se comparent : sic enim Ezechiam regem hic libere monuit Isaïas, dicens : « Dispone domui tuæ, quia morieris tu, et non vives : » ideoque et sanitatem et 15 annos vitæ impetravit; quin et reipsa per cataplasma ficuum eum sanavit, vers. 21.

Ita Gallicanus Martyr, vir consularis, triumphalibus infulis sublimatus, et Constantino Augusto charus, a S. Joanne et Paulo ad Christi fidem conversus, cum S. Hilarino ad ostia Tiberina secedens, hospitalitati et infirmorum servitio totum se dedit : cujus rei fama in universo orbe divulgata, multi undique illuc venientes videbant virum ex Patricio et consule lavantem pauperum pedes, ponentem mensam, aquam manibus effundentem, languentibus sollicitè ministrantem, et cætera pietatis officia exhibentem : hisque actibus meruit martyrium, ad illudque se disposuit. Martyrio enim a Juliano Apostata affectus est. Ita Baronius in *Martyr.* 23 junii, ex Usuardo et Adone.

Quidam Apollonius nomine, cum mundo renuntiasset, et montem Nitriæ habitasset, et nec artem discere posset, nec litteras, quod ætate esset proventus, viginti annis, quibus vixit in monte, hanc habuit exercitationem : suis pecuniis et suis laboribus emens Alexandria vasa medica omnis generis, universæ fraternitati ea suppeditabat ad morbos : et licebat eum videre usque ad horam nonam discurrentem obeundo monasteria, et ostia ingredientem, et videntem num quis decumberet. Portabat autem uvam passam, mala punica, ova, panem siligineum, et ea quibus opus habent ægroti. Hanc sibi conferentem invenit vitæ rationem usque ad senium Christi servus. Ita Palladius in *Hist. Lausiaca*, cap. IV, et Nicephorus, lib. XI, cap. XXXV.

Placilla, Theodosii Imperatoris uxor, miram ægrorum et mutilatorum curam gerebat, eisque mira charitate inserviebat. In illorum enim domicilia ventitabat, et qua quisque indigeret re, eam illi suppeditabat; Ecclesiarum hospitales domos circumiens, eos qui gravibus morbis lecto affixi erant, curabat. Non enim tantum illorum attingebat ollas, et juscula delibabat; sed et patellas admovebat, panem apponebat, ciborum frusta auferebat, pocula eluebat, aliaque omnia sedulo et alacriter obibat, quæ servorum et ancillarum sunt officia. Ad eos vero qui ministerium ejus, quod per manus ipsa suas peragebat, inhibere conabantur, dicere solita erat : « Imperio quidem convenit, ut aurum id largiatur; ego vero manuum mearum opus pro imperio ipso, ei qui id semel contulit, offero. » Ita Nicephorus, lib. XII, cap. XLII, et Joannes Nauclerus, tom. II *Generat.* cap. XIII.

Morale,
de visitandis ægrotis.

S. Radegundis regina Franciæ hanc sibi fixerat legem, ut omni Dominico die pauperibus collectis ipsa manu sua potum porrigeret. Cum leprosi venientes signo facto se proderent, osculabatur vultus. Deinde mensa posita, ferens aquam calidam facies lavabat, manus ungens et ulcera, et rursus administrabat ipsa, pascens per singulos. Recedentibus præbebat auri vel vestimenti munuscula. Cum ministra diceret: Domina, quis te osculabitur, quæ ita leprosos amplecteris? illa respondit benevole: « Vere si me non osculeris, hinc mihi cura nulla est, » inquit Fortunatus in *Vita* ejus, lib. I, cap. XXXIX.

Quanta cura et benevolentia Eustochium servierit S. Paulæ matri ægrotanti, enarrat S. Hieronymus in *Epitaphio Paulæ*. Similia de S. Maria Oig-

niacensi refert Cardinalis Jacobus de Vitriaco, lib. II *Vitæ* ejus, cap. III, de S. Catharina Senensi Raimundus in ejus *Vita*.

S. Bernardini præ aliis Sanctis eluxit hac in re ardor: nam cum anno Domini 1400, qui erat Jubilæus, Senis ingens lues grassaretur, cum fœtore horribili et morte plurimorum, ipse duodecim adolescentibus ignita oratione persuasit, ut iis se duce totos impenderent, quod et præstiterunt ipso præeunte officiosissime. Digna sunt lectu quæ hac de re in ejus *Vita* habentur, cap. X, XI, XII, die 20 maii, apud Surium.

Similis fuit erga ægrotos charitas S. P. N. Ignatii, ut patet ex ejus *Vita* apud Maffei, lib. II, cap. III, Xaverii, et aliorum plurimum, uti patet ex *Annalibus* nostræ Societatis.

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Merodach rex Babylonis mittit legatos, qui congratulentur Ezechia de sanitate miraculo recuperata: eis Ezechias ostendit omnes suas opes. Unde, vers. 3, ab Isaia corripitur, auditque omnes ejus opes raptendas esse a Babyloniis, et filios ejus fore regis eunuchos: Hoc durum Dei decretum, vers. 8, æquanimitè accipit rex, oratque ut saltem in diebus suis fiat pax et veritas.

1. In tempore illo misit Merodach Baladan, filius Baladan, rex Babylonis, libros et munera ad Ezechiam: audierat enim quod ægrotasset et convalesceret. 2. Lætatus est autem super eis Ezechias, et ostendit eis cellam aromatum, et argenti, et auri, et odoramentorum, et unguenti optimi, et omnes apothecas supellectilis suæ, et universa quæ inventa sunt in thesauris ejus. Non fuit verbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, et in omni potestate sua. 3. Introivit autem Isaïas propheta ad Ezechiam regem, et dixit ei: Quid dixerunt viri isti, et unde venerunt ad te? Et dixit Ezechias: De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone. 4. Et dixit: Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias: Omnia quæ in domo mea sunt, viderunt: non fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis. 5. Et dixit Isaïas ad Ezechiam: Audi verbum Domini exercituum. 6. Ecce dies venient, et auferentur omnia, quæ in domo tua sunt, et quæ thesaurizaverunt patres tui usque ad diem hanc, in Babylonem: non relinquetur quidquam, dicit Dominus. 7. Et de filiis tuis, qui exhibunt de te, quos genueris, tollent, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis. 8. Et dixit Ezechias ad Isaïam: Bonum verbum Domini quod locutus est. Et dixit: Fiat tantum pax et veritas in diebus meis.

Vers. 1. 1. MISIT MERODACH BALADAN. — Id est misit rex Baladan. « Merodach » enim commune nomen fuit regum Babylonis, sicut Ptolemæus Ægypti, Cæsar Romanorum. Hinc filius Nabuchodonosor vocatus est Evlmerodach, et Balsasar vocatur « Merodach, » *Jerem.* I, 2, forte a primo Babylonis rege, qui dictus est Merodach, et inter deos relatus. Sicut ergo dicitur Ptolemæus Philadelphus, Ptolemæus Evergetes, Ptolemæus Philopator: sic dicitur Merodach Baladan, Merodach Balsasar, etc.

Falluntur ergo Hebræi, qui putant « Merodach » esse Nabuchodonosorem, qui monarchiam ab Assyriis ad Chaldæos transtulit: nam ab anno 15 Ezechia, quo contigit ejus morbus et sanatio, usque ad annum 4 Joakim, quo regnare cepit Nabuchodonosor, fluxerunt anni 106. Probabiliter Scaliger, lib. V *De Emend. temp.*, et ex eo Torniiellus, anno mundi 3306, censent hunc Baladan esse Nabonassar, a quo æra Babyloniorum fuit constituta, indeque prisce Astronomicas observa-

tiones ad sua usque tempora, accepisse se scribit Ptolemæus, lib. III *Almag.* cap. VIII, qui floruit tempore Adriani Imperatoris, ac consequenter Merodach filium Baladan, esse eum quem Ptolemæus vocat Mardokempad, Nabonassari filium. Nabonassar enim, ut deducitur ex Ptolemæo, cepit regnare circa annum 6 Ezechiae, eodem scilicet tempore quo Baladan, in Babylone. De hoc plura *Ezech.* I, 1 (1).

LIBROS (epistolas : ita Chaldaeus et Septuaginta; hoc enim est hebræum ספר *sepher*). AUDIERAT ENIM QUOD ÆGROTASSSET ET CONVALUISSET, — et propter ægritudinem ejus retrocessisset sol. Misit ergo legatos tum amicitiae causa, ut Ezechiae sanitatem gratularetur, tum ut de portento hoc, scilicet solis retrocessione, veritatem, modum et causam inquireret et cognosceret, uti dicitur II *Paralip.* XXXII, 31. Perierunt libri Astrologorum Babylonicorum; aliqui ex iis illud constaret. Non enim est dubium illud ipsos in suis tabulis conscripserunt. Ita Cajetanus in IV *Reg.* cap. XX.

Nota hic, quam reges olim, etiam Ethnici, amicitiam et salutationis aliaque humanitatis officia cum aliis maxime vicinis principibus, etiam Judæis coluerint, ut de eorum felicitate legatos gratulatum, de eorum infelicitate comploratum ad eos mitterent. Abraham, Isaac et Jacob cum Achimelech aliisque regibus Chananæorum amicitiam firmarunt. Sic Davidi et Salomoni confœderati et congratulati sunt Hiram rex Tyri, Thou rex Emath, et alii : ipse quoque David misit legatos ad consolandum Hanon regem Ammon de morte patris, II *Reg.* X. Sic Jonathas et Simon Machabæi cum Romanis et Spartanis arcta societatis fœdera inierunt.

Vers. 2. 2. NON FUIT VERBUM (non fuit res; Septuaginta, non fuit aliquid) IN OMNI POTESTATE SUA, — in

(1) Vide quæ Cornelius edisserit de Berodach Baladan, in vers. 12, cap. XX lib. IV *Reg.*, et quæ de eodem dicit De Saulcy, in opere : *Chronologie biblique des empires de Ninive, de Babylone, etc.*, loco supra citato.

omni regno suo; Chaldaeus, in omni dominatione sua.

6. ECCE DIES VENIENT, ET AUFERENTUR OMNIA. — Vers. 6. Ex hac pœna videtur, quod Ezechias hic peccarit aliqua vanitate et superbia, scilicet ostentatione divitiarum suarum, ad quam eum impulit tam honorifica legatio Babyloniorum : inde enim sibi placuit et intumuit (licet forte hæc ejus superbia tantum fuerit venialis). Ita S. Hieronymus, Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXI; Ambrosius in *Psal.* CXVIII, ad illa : « Humiliatus sum nimis; » Cajetanus et alii.

Nota justam pœnam : qui opes suas ostentat meretur iis spoliari. Unde tropologice Eucherius et Beda, in IV *Reg.* XX : « Ezechias, inquit, vane ostentans thesauros suos significat servum Dei, dum virtutes suas vanæ gloriæ prodiderit, mox eas perdere, et in dæmonum dominio thesauros bonorum operum infelici permutatione transire. »

8. BONUM VERBUM DOMINI. — Id est, placuit mihi Vers. 8. sententia Domini punientis meam vanitatem, accepto eam, illi me submitto. Sic Semei audiens a Salomone : « Quacumque die transieris torrentem Cedron, scito te interficiendum; » acceptans sententiam respondit : « Bonus sermo, sicut locutus est dominus meus rex, sic faciet servus tuus, » III *Reg.* II, vers. 38 et 43.

Perperam ergo Hebræi reprehendunt Ezechiam quasi minus sollicitum de posteris quam de se. Coactus enim acceptavit divinæ vindictæ sententiam, cumque eam in totum declinare non posset, petiit ejus mitigationem quæ sperari poterat, ut scilicet in diebus ejus non mandaretur executioni.

FIAT TANTUM PAX ET VERITAS IN DIEBUS MEIS. — Ut scilicet Deus me in vita et regno pacificum conservet; utque profliget hostem meum Sennarib, uti promisit; hæc enim est veritas, fidelitas Dei, quam postulat. Alii per, intelligunt Christum, Davidi et mihi praequam moriar.

CAPUT QUADRAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hinc incipit secunda principalis pars, sive sectio oraculorum Isaiae laeta et fausta. Prior enim a cap. 1, hucusque complectens quinque oracula, tristitia omnia, excepto secundo, fuit objurgatoria et comminatoria. Protenditur hæc secunda pars ab hoc cap. usque ad finem libri, in qua Isaias non tam Propheta est, quam Evangelista.

Jam primo, Judæi hæc accipiunt de consolatione et lætitia Judæorum ex laxata captivitate Babylonica per Cyrum. Verum multa hic augustiora dicuntur, quam ut Judæis et Cyro conveniant. Secundo S. Thomas, Hugo, Sanchez et Jansenius ac Maldonatus in Math. III, vers. 3, multique recentiores hæc ad litteram historicè accipiunt de Judæis per Cyrum liberatis, allegorice de soluta captivitate generis humani per Christum. Tertio, et optime Forerius, Adamus et alii ad litteram hæc accipiunt de Christo, ejusque redemptione; tamen cum allusione ad redemptionem et liberationem Judæorum e Babylone. Illa enim hujus, perinde ut Cyrus Christi, fuit typus. Vide can. IV et V.

Christus igitur hic est consolator ab Isaia prævisus et promissus; unde ejus typus (uti docent omnes Patres) fuit Noe, reparator generis humani diluvio pene absumpti, ideoque vocatus est Noe, id est, consolator, Gen. V, 29. Christus enim nos consolatus est primo, per se suasque exhortationes et gratias dum viveret, et quia suo labore et morte attulit nobis redemptionem, hoc est, justitiam et salutem æternam. Secundo, de cælis in dies consolatur nos, allegans Patri merita sua, novasque gratias impetrans et submittens. Tertio, abiens e mundo alium Paraclætum, sive consolatorem nobis assignavit, scilicet Spiritum Sanctum. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Procopius.

Christus est Noe, id est consolator, tripliciter. Primo. Secundo. Tertio.

Hoc ergo capite, primo, hanc Christi consolationem promittit, ejusque præcursores Joannem Baptistam, qui erit vox clamantis in deserto, et a Deo clamare jubebitur: Parate viam Domini, cogitando scilicet quod omnis caro fœnum, verbum autem Domini maneat in æternum; ut nimirum agnoscant homines et suam infirmitatem, et Dei erga se indulgentiam ac potentiam, itaque ad eam recipiendam se parent. Verum quia hæc promissa gravia et grandia sunt, hinc secundo, vers. 12, digreditur ad describendam Dei potentiam, magnitudinem et sapientiam: quæ uti omnia creavit, et gubernat, ita et omnia quæ promittit præstare potest. Unde tertio, vers. 18, invehitur in eos qui pro Deo colunt idola muta et inanima. Denique, vers. 27, Judæorum in afflictione de Dei ope et providentia diffidentiam incusat, docetque eos qui sperant in Domino, mutare fortitudinem, ac omnia superare et transvolare quasi aquilas (1).

salensolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester. 2. Loquimini ad cor Jeru- cepit advocate eam: quoniam completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas illius: sus- nu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. 3. Vox clamantis in deserto: Pa-

(1) His q. terioris vaticinatio. Mittit Cornelius de objecto istius pos- quuntur, vivide. Isaia partis addere sufficiat: viginti septem capitum quæ sel- listis, inter quos enumeratur ab interpretibus Rationa- Eichorn, Bauer, Roscoppius, Dæderleinus, Paulus, Gesenius et Hitzig. Praeterea, Bertholdius, de Wethe, runt, id est: eam libri pariter argumentum quod affer- rit, manifeste arguere scripturæ inde a cap. XI decur- Hierosolymitana a Chaldæis captivata, et postquam urbs daica ab iisdem hostibus subvertata, et respublica Ju- egit. Neque enim, inquit, gravet, in Judæa vitam ut futuras prænuntiat, sed præsentibus istas calamitates non ut Propheta, cui futura ob mēnt, et id quidem præsentia obversantur, verum tanquam nolos tanquam vastata degit, et inter medias dirutarum qui in terra versatur. Porro plura in hac libri parte sumam ruinas feste produunt scriptorem qui ad finem veræ mani- exilii

Babylonici tempore floruit. Nam appropinquare non tam sperat, quam certo persuasum habet Babylonici regni interitum, atque exsulum Judæorum in Babylonicis terris per multos annos retentorum in patriam tellurem reditum, et totus in eo versatur, ut tam principem eum, qui Judæis domum revertendi potestatem fecit, cujusque auspiciis restauranda erat respublica Judaica, sum- mis laudibus extollat, quam novæ reipublicæ felicissimam conditionem lætissimis imaginibus depingat. Quis vero non videt talia vaticinia, quæ instantem Babylonis interitum describunt, aut libertatem et novam rempublicam exsulibus augurantur, vix ullo emolumento vel consilio potuisse innotescere Judæis illis, qui, rebus adhuc pacatis et quietis, patrias sedes, securi transportationis incolerent? His atque similibus argumentis satis responsum fuit in annotatione ex Jahn excerpta, De integritate vaticiniorum Isaia, supra pag. 97 et seq. Qui plura vo- luerit, videat opera quæ in annotatione ad Isaia Com-

rate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. 4. Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. 5. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est. 6. Vox dicentis : Clama. Et dixi : Quid clamabo ? Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos agri. 7. Exsiccatum est fœnum, et cecidit flos, quia spiritus Domini sufflavit in eo. Vere fœnum est populus : 8. exsiccatum est fœnum, et cecidit flos : Verbum autem Domini nostri manet in æternum. 9. Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion : exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem : exalta, noli timere. Dic civitatibus Juda : Ecce Deus vester : 10. ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur : ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo. 11. Sicut pastor gregem suum pascet : in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, fœtas ipse portabit. 12. Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit ? quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes, et colles in statera ? 13. Quis adjuvit spiritum Domini ? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi ? 14. Cum quo iniit consilium, et instruxit eum, et docuit eum semitam justitiæ, et erudit eum scientiam, et viam prudentiæ ostendit illi ? 15. Ecce Gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt : ecce insulæ quasi pulvis exiguus. 16. Et Libanus non sufficiet ad succendendum, et animalia ejus non sufficient ad holocaustum. 17. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei. 18. Cui ergo similem fecistis Deum ? aut quam imaginem ponetis ei ? 19. Numquid sculptile conflavit faber ? aut aurifex auro figuravit illud, et laminis argenteis argentarius ? 20. Forte lignum et imputribile elegit : artifex sapiens quærit quomodo statuatur simulacrum, quod non moveatur. 21. Numquid non scitis ? numquid non audistis ? numquid non annuntiatum est vobis ab initio ? numquid non intellexistis fundamenta terræ ? 22. Qui sedet super gyrum terræ, et habitatores ejus sunt quasi locustæ : qui extendit velut nihilum cœlos, et expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. 23. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, judices terræ velut inane fecit : 24. et quidem neque plantatus, neque satus, neque radicans in terra truncus eorum : repente flavit in eos, et aruerunt, et turbo quasi stipulam auferet eos. 25. Et cui assimilastis me, et adæquastis, dicit Sanctus ? 26. Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit hæc : qui educit in numero militiam eorum, et omnes ex nomine vocat : præ multitudine fortitudinis et roboris, virtutisque ejus, neque unum reliquum fuit. 27. Quare dicis, Jacob, et loqueris, Israel : Abscondita est via mea a Domino, et a Deo meo iudicium meum transivit ? 28. Numquid nescis, aut non audisti ? Deus sempiternus Dominus, qui creavit terminos terræ : non deficiet, neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus. 29. Qui dat lasso virtutem : et his, qui non sunt, fortitudinem et robur multiplicat. 30. Deficient pueri, et laborabunt, et juvenes in infirmitate cadent. 31. Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, curent et non laborabunt, ambulabunt et non deficient.

Vers. 1. 1. CONSOLAMINI, CONSOLAMINI, POPOLE MEUS. — Judæi et Haymo, Hugo ac Glossa, hæc referunt ad finem præcedentis cap., puta ad verba Ezechie :

mentarii argumentum indigitavimus, et præsertim Hengstenberg, *Christologie des Alten Testaments*.

Secundo, ista posterior Isaianæ prophetiæ dividi potest in tres sectiones sive classes, *prima* classis pertinens ad Christum et Cyrum ejusdem typum, a cap. xi ad cap. xlviii ; *secunda* pertinens ad Christi Evangelium et passionem, a cap. xlix ad cap. lrv ; *tertia* pertinens ad Ecclesiæ christianæ constitutionem, a cap. lv ad finem.

Hoc caput, quod ut sequens libenter inscriberemus *De Præparatione Evangelii* :

« Fiat tantum pax et veritas in diebus meis, »
g. d. Ezechias, o Judæi ! videtur sibi suisque diebus tantum consuluisse, petendo sibi pacem ; vos

Primo, exorditur a promissione hujus præparationis, *primo*, per apostrophem Prophetæ populum Dei excitantis ad solatium capiendum, 1, et instruentis de adventante remissione peccatorum et de concessione gratiarum, 2 ;

Secundo, quasi respondet Propheta his qui quærerant unde sciret consolationem hanc et remissionem peccatorum mox obventuram, se audire vocem præconis regis Joanni Baptistæ, *primo*, præscribens quid ab homine faciendum instante regis cœlestis adventu, et præparationis modum, 3, 4 ; *secundo*, indicantis rationem quare debeant viæ

autem et posteros vestros neglexisse : propterea Deus ipse suscipiet curam vestri, promittitque dicens : « Ego consolabor vos. » Verum ex vers. 5 et seq. patet hæc ad Joannis Baptistæ et Christi tempora pertinere; alludit tamen ad captivitatem Babylonicam, uti dixi. Sensus igitur est, *q. d.* Prædixi cap. præced., vers. 6, vos captivos in Babylonem ituros; hinc merito turbamini et mœretis: sed consolamini, nam post 70 annos inde vos eripiam, et in pristinum, imo meliorem, statum restituum. Hoc obiter vobis promitto, et quasi perstringo; sed sub hac consolatione levi, quasi typo, aliam longe majorem intelligo, vobisque promitto, scilicet eam quam afferet Christus, cum vos morti, et gehennæ ac diabolo addictos in libertatem revocabit, Deoque et cœlo restituet.

Nota: Tò *consolamini* passive capitur, pro *consolationem accipite*: sequitur enim « popule meus. » Septuaginta tamen active capiunt; unde vertunt in accusativo, *consolamini populum meum*. Et ita legunt Græci, S. Cyrillus, Procopius, Chrysostomus, itaque vertunt e Latinis Pagninus et Vatablus. *Secundo*, populum suum vocat cœtum fidelium, puta Christianos tam Judæos quam Gentiles in Christum credentes.

Vers. 2.

2. LOQUIMINI (scilicet vos, o sacerdotes! ut habent Septuaginta, et vos, o Apostoli) AD COR JERUSALEM, — *q. d.* Annuntiate ei blanda et suavia, quæ cor ejus mulceant, recreent, omnemque ab eo mœstitiã abigant. « Idioma, ait S. Hieronymus, Scripturæ est, ut qui mœrenti loquitur, et blandiens consolatur, dicatur ei loqui ad cor. » Sic Sichem Dinæ a se corruptæ, ideoque tristi, « locutus est ad cor, » ut habetur in Hebræo

Loqui ad cor est blandiri.

preparari, nempe quod instet manifestatio gloriæ Dei, 5; *Tertio*, demonstrat promissionis datæ veritatem a Dei potentia et stabilitate quæ ut eo magis eluceat, cum eo comparat promissorum humanarum et gloriæ hominis levitatem et fragilitatem, 6-8;

Quarto, strenue prosequitur ex Dei jussu prædicationem, exponendo Christi venturi operationes, 9; quem comparat, *primo*, imperatori, cui victori e bello reduci, præferuntur præmia inter probatæ fidei milites ab ipso dividenda, 10; et *secundo*, ne quis putaret armis et bello Christum imperium in terra obtenturum, sedulo pastori tenero amore in populum suum affecto, 11.

Secundo, ut ista promissio confirmetur, omnemque Christi economiam circa hominum redemptionem perfacilem fuisse, omnemque a Deo prævisam et provisam fuisse demonstratur:

Primo, ex Dei magnitudine, quæ spectata in se, complectitur potentiam, sapientiam et providentiam, nemini assequendam, 12-14; comparata cum creaturis, eminet infinite superior, 15-17; collata cum idolis nec fingi potest, 18-20.

Secundo, ex Dei operibus quæ sunt, creatio mundi, 21, 22, perditio regum et principum qui potentia Dei solent adversari, 23-25, ordinatio cœlorum, 26, ex quibus potentia signis concludit non esse cur existiment, humana hæc temere ac fortuito, evenire, aut non curare Deum quid justum et remuneratione sit dignum; quid secus, et debito supplicio puniendam veniat, cum e contra habeat, sicut semper habuit, populi sui rerumque omnium curam et providentiam, 27, 28, et sit omnis virtutis et virium largitor, 29, 30.

Gen. cap. xxxiv. Sic *Osee cap. ii*, dicitur: « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus. »

Denique audi S. Bernardum, serm. 5 *in Natali Domini*: « Consolamini, consolamini, dicit Dominus Deus vester, dicit hoc Emmanuel nobiscum Deus. Clamat hoc stabulum, clamat præsepe, clamant lacrymæ, clamant panni. Clamat stabulum, curando sese homini, qui in latrones inciderat, præparari. Clamat præsepe, eidem homini, qui jumentis comparatus fuerat, pabulum ministrari. Clamant lacrymæ, clamant panni, eisdem ipsius cruenta jam vulnera ablui et detergi. Siquidem nullo horum eguit Christus, nihil horum illi propter se, magis autem quam omnia propter electos. » *Aposite S. Clemens, lib. II Constit. Apost. cap. xv*, docet Episcopos hæc verba Isaïæ usurpare debere apud peccatores, ut eos ad pœnitentiam revocent, dando spem veniæ.

ET ADVOCATE EAM. — Septuaginta, καὶ παρακλησατέ αὐτὸν, et *consolamini eam*. Sic Spiritus Sanctus vocatur παράκλητος, id est advocatus, sive consolator; significatur ergo ingens futura consolatio: quater enim repetit τὸ *consolamini*: ait enim: « Consolamini, consolamini, loquimini ad cor Jerusalem, consolamini eam. »

Hebraice est קרו אליהו *kiru eleha*, id est *clamate ad eam*, vel *vocate eam*, ut scilicet annuntietis ei miram hanc consolationem, itaque eam recreetis et consolemini. Eodem enim redit sensus. Itaque « *advocate eam* » per metalepsin, idem est quod *consolamini eam*, ut vertunt Septuaginta: ad hoc enim advocatur, ut consolationem accipiat.

QUONIAM COMPLETA EST MALITIA EJUS. — Ita Romana. Pro *malitia* hebraice est מַלְיָה *tsaba*, id est *militia*: sed idem est sensus. *Malitia* enim hic non nequitiam, sed laborem, afflictionem et ærumnas militares significat. Unde Septuaginta pro *malitia* vertunt *humilitas*. Sic dicitur *Matth. cap. vi, vers. 34*: « Sufficit diei malitia, » id est afflictio, « sua. » Sic Apostolus ait: « Redimentes tempus, quoniam dies mali, » id est miseri, « sunt. » *Malitia* ergo hic significat tribulationem et pœnas peccatorum, quas Ecclesia passa est, non tam a Gentilibus Imperatoribus primis trecentis annis, ut volunt aliqui (hæc enim post Christum ei contigerunt, non ob peccata, sed ad acuendam ejus virtutem et gloriam: hic autem Propheta loquitur de consolatione allata per Christum; est enim hæc prima ejus consolatio), sed quas passa est ante Christum, cum adhuc Gentilis serviret infidelitati, peccato ac diabolo; vel Judaica serviret Romanis, Græcis aliisque Ethnicis, qui duras ab ea peccatorum pœnas exigebant, direque eam exagitabant. Hæc ergo ejus malitia fuit ejus militia, hoc est laborum stadium, et tempus ejus militiae et servituti et afflictionibus a Deo præfixum (sic enim olim militare debebant Judæi usque ad annum 50), *q. d.* Jam expletum est stadium tui laboris et ærumnæ, ac tempus pœnitentiæ, quo in sufferendis adversitatibus, et di-

Malitia est militia.

vinis castigationibus servivisti, te exercuisti, et quodammodo militasti: nam, ut sequitur, « Dimissa est iniquitas illius. » Christus etiam, sicuti ejus iniquitati, sic et militiæ ac malitiæ, sive captivitati finem imposuit; sicut enim Poeta ait de amore:

Militat
omnis
amans et
pœni-
tens.

Militat omnis amans, et habet sua castra Cupido.

Sic et de stadio hoc laboris et doloris dicas:

Militat omnis agon, et habent sua castra laborque,
Et crux, et dolor, et gaudens patientia duris.

Sic et militat omnis pœnitens: estque pœnitentia dura militia. Sic et S. Job ait cap. vii, 1: « Militia est vita hominis super terram. » Et hanc militiam explicans, vers. 3, ait: « Noctes laboriosas enumeravi mihi, » et cap. xiv, ait: « Homo natus de muliere, repletur multis miseriis, » etc.

Dices: Post Christum adhuc Judæi, etiam conversi ad Christum, servierunt Romanis, imo Christus ipse eis tributum persolvit; quomodo ergo servituti eorum finem imposuit? Respondeo: Proprie et primario Christus nos liberavit a captivitate peccati, mortis, diaboli et inferni. Hæc enim spiritalis est, maxima et æterna, præ qua temporalis servitus parva est, et quasi nulla. Secundario tamen a temporali quoque nos liberavit. *Primo*, quia ipse nascens quasi princeps pacis, pacem secum innoxit in mundum, fecitque ut Augustus Cæsar non hostiliter et tyrannice, uti fecerant Salmanasar, Nabuchodonosor, et alii Judæorum vastatores, sed politice et pacifice, quasi legitimus princeps æquo jure, imo humaniter regeret Judæos, uti et alias gentes sibi subditas. Vide dicta *Isaiæ* II, 4. *Secundo*, quia Christus a Judæis ad se conversis depulit peccatum, ac consequenter et servitutum quatenus erat pœna peccati: fecit ergo, ut servitus fidelibus servis non esset culpæ pœna, sed conditio sortis et naturæ, imo ut esset eis exercitium patientiæ et virtutis, ac materia et causa libertatis et gloriæ cœlestis. *Tertio*, quia sua gratia facit, ut servitus Christianis non sit coacta et aspera, uti erat Judæis, sed libera et suavis: facit enim, ut eam amore Dei æquo et libenti animo ferant. « Ubi enim Spiritus Domini, ibi libertas, » II *Corinth.* III, 17. Hoc est quod ait Christus Judæis: « Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis, » *Joan.* cap. VIII, 36. *Quarto*, quia Christus Constantinum Magnum et cæteros deinceps Imperatores suæ fidei subjiciens, fecit eos dominari Christianis, non ut tyrannos, nec ut Cæsares, sed ut patres. *Quinto*, quia in resurrectione omnem servitutem in Sanctis abolebit, et libertate, imo regno cœlesti eos donabit, ut reges sint æterni, orbisque domini.

Secundo, aliqui per *malitiam* accipiunt durissimas et laboriosissimas cæremonias, purificationes, circumcisiones, sacrificia, etc., quibus Synagoga ante Christum in templo Judaico Deo serviebat, et quasi militabat: sic enim Levitarum

officia, et servitus in tabernaculo, *Numer.* IV, sæpe vocatur *tsaba*, id est militia, *q. d.* Abolevit Deus molestam illam veteris tabernaculi militiam, fecitque ut nova, eaque facilis Christiana militia in Ecclesia ei succederet, de qua scribit Apostolus, I *Timoth.* I, 18, eumque monet ut in ea militet bonam militiam. Unde S. Justinus *Contra Tryphon.*, et Tertullianus, lib. I *Advers. Marcion.*, paulo post initium, et ex eis Leo Castrus, atque Forerius sic exponunt: *Completa est malitia*, id est lex Mosis, et Synagoga Judæorum non est amplius Ecclesia militans; sed ea jam est lex et Ecclesia Christi, quæ non tam militia, quam pax et quies est, et vacando a molesta illa Judæorum militia, facile et suaviter, jam adjuncta a Christo, sanctisque Angelis, militat Deo et cœlo. Hæc expositio apposita est. Priori tamen magis favet id quod additur: « Dimissa est iniquitas illius. »

SUSCEPIT DE MANU DOMINI DUPLICIA. — « Duplicia, » id est multiplicia et grandia, sive multa et magna. Ita Chaldaeus, Origenes in *Jerem.* hom. 12, et alii: sic enim *duplex* per catachresin sæpe capitur pro multo et gravi, uti dixi *Jerem.* XVII, 18. Jam *primo*, sensus est, *q. d.* Duplices, id est multas et graves, pœnas pro peccatis luisi: sat ergo pœnarum dedisti; quare completa est malitia et afflictio tua. Ita Procopius, Theodoretus, Cyrillus. Qui et addunt pœnas vocari duplices, non quod Deus ultra condignum, et in duplum peccata puniat: hoc enim a justitia et clementia ejus alienum est: sed quod præ amore Ecclesiæ, videatur sibi duplo graviores, quam mereatur, ei pœnas irrogasse, perinde ac pater, qui castigavit filium charissimum pro peccato magno pœna levissima, videns ejus dolores et vibices, dolens, eumque demulcens ait: Heu! fili, nimis te castigavi, ira mea subita tibi nimis acres plagas inflixit. Rursum Forerius hæc Ecclesiæ putat dici propter Christum, qui est ejus caput, ejusque scelera in se luenda suscepit; cujus proinde satisfactio nostra est, *q. d.* Satis, imo nimis, ob scelera tua punivi filium meum. Christus enim sua morte et cruce ita divinæ justitiæ satisfecit, ut licet multo majora peccassent homines, tamen Christi satisfactione non tantum omnes culpæ extinguendæ sint, omniaque peccata remittenda, sed et insuper Christus sibi eisque amplissima præmia petere possit, suæ, utpote Filii Dei, obedientiæ et patientiæ extremæ debita. Per Christum ergo plus satisfecimus Deo, quam debebamus. Denique S. Hieronymus et Hugo, « duplicia, » inquirunt, susceperunt Judæi, quia *primo*, a Babyloniis, *secundo*, a Romanis sunt eversi. Verum obstat præter alia, quod excidium per Romanos diu post Christum peractum sit.

Secundo, « duplicia » hæc non de pœnis, sed de gratiis accipi possunt, *q. d.* Deus ita dimisit Ecclesiæ iniquitates, itaque eam jam per Christum consolatur, ut « duplicia, » id est multiplicia, bona, charismata, gratias et consolationes ex im-

Duplicia
quæ?

mensa Dei misericordia susceperit pro suis peccatis, et pœnis peccatorum, quas merebatur. Ita Adamus. Uberrima enim hic Ecclesiæ per Christum datur consolatio. Prior sensus simplicior est; posterior hic sublimior est et divinior. Hæc enim est vindicta digna et propria Deo, ut bona reddat pro malis, eaque duplicia; ejus enim bonitas largissima tanta est, ut certet cum malitia hominum, eamque obruat.

Moraliter, divinum est consolari mœstos, etiam hostes.

Moraliter, disce hic quam divinum sit afflictos, etiam hostes et inimicos, consolari. Ita Joseph patriarcha consolatus est fratres suos mœstos pro illo gravi peccato, quo ipsum occidere voluerant, *Genes. I, 19*. Elcana pater Samuelis matrem mœstam, quod æmula ejus impropere ipsi sterilitatem, *I Reg. I, Tobias senior consolatur uxorem tristem ob longiorem filii sui absentis moram, Tob. x, 6*. Christus Dominus consolatur Martham et Mariam Magdalenam tristes ob Lazari fratris sui mortem, *Joan. xi, 23*. S. Antonius Didymum cæcum consolatus est dicens: « Non est, Didyme, quod te ipsum mœrore conficias, propterea quod oculis careas, quos mures, lacertæ et vilia animalcula habent. Voluptate potius et lætitia te efferri convenit, qui itidem ut Angeli internis viges oculis, quibus clare immortalem et divinam cogitationem percipis, veritatemque ipsam exacte perspicis. » Ita Nicephorus, lib. IX, cap. XVII.

S. Gregorius, lib. II, *epist. 44*, consolatus est Juditham regno Hungariæ pulsam: « Cæterum, inquit, ea quæ tibi nunc instat adversitas, non te terreat, nec mentem tuæ generositatis deprimat: sed si quid mœstum aut grave ingruerit, vulnū regalis constantiæ gestuque dissimula, et molestas (quas Deus avertat) causas, naturali morum tuorum virtute patienter tolera, fiduciam et spem firmam habens in Deo salvatore nostro, quoniam ipsi cura est de te, qui nunquam derelinquit sperantes in se; et quanto nunc animum tuum sollicitudinibus verberari sinit acerbius, tanto eum ex vicinia et potenti virtute consolationis suæ lætificat uberius. Age ergo, ut omnibus quæ regnum fert et imperium, tanto te excellentiorem ostendas, quanto ea omnia mutari cognoscis. Deus autem omnipotens, qui est mœstorum consolatio, infirmantium fortitudo, præsentem vobis lætitiā cito conferat, et veram æternamque gloriam supernæ felicitatis tribuat. »

S. Bernardus, *epist. 110*, Gaufridi parentes mœstos ob filii in Claravalle ingressum ita consolatur: « Quotquot sumus in Claravalle, vel de Claravalle, ipsum in fratrem, vos in parentes suscipimus. At fortassis metuitis corpori ejus vitæ asperitatem, quod nimirum tenerum nostis esse ac delicatum. Cæterum de hujusmodi timore dicitur: Ibi trepidaverunt timore ubi non erat timor. Confidite, consolamini; ego ero illi in patrem, et ipse mihi erit in filium, quisque de manibus meis excipiat eum Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis. Nolite ergo lugere,

nolite flere, quia Gaufridus vester festinat ad gaudium, non ad luctum. Ego ero illi pater, ego et mater, ego frater et soror. Ego faciam ei prava in directa, et aspera in vias planas. Ego ei omnia sic temperabo et dispensabo, ut et spiritus proficiat, et corpus non deficiat. Denique serviet Domino in lætitia et exultatione, et cantabit in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini. »

3. VOX CLAMANTIS, — supple, erit; vel audietur in deserto. Jam S. Thomas, Hugo, Toletus et Jansenius pergunt hæc ad litteram referre ad reditum e captivitate Babylonica, *q. d.* Videor mihi Cyri præconem audire: Liberos vos, o Hebræi! facit Cyrus: alacres in patriam redite: vosque, o gentes! per quas transituri sunt, complanate eis vias, et colles vallesque implete, id est facilem et commodum eis transitum præbete. Est catachresis. Similis in hac eadem materia est *Baruch v, 7*. Alii verò referunt hoc ad solutam captivitatem generis humani e potestate diaboli per Christum, cujus illa fuit typus.

Vers. 3.

Verum dico hæc de Joanne Baptista præcuratore Christi, eique viam præparante in deserto intelligenda esse; fateor tamen alludi ad reditum e Babylone. Id ita esse docet ipse S. Joannes, qui rogatus: « Tu quis es? » respondit: « Ego vox clamantis in deserto, etc., sicut dixit Isaias Propheta. » Et enim proprie convenit illa concio: « Parate viam Domini, » etc. Denique ita de S. Joanne narrant et explicant hunc locum omnes Evangelistæ totaque Ecclesia, ut patet *Matth. iii, 5; Marc. I, 3; Luc. iii, 4; Joan. I, 23*. Ita Forerius, Adamus et alii. Idque magis patebit ex cap. seq., ubi clare agit de Christo et vocatione Gentium. Hinc S. Joannes a Tertulliano, lib. IV *Contra Marcion*, cap. XI, vocatur « vociferator in solitudine, et præparator viarum Dominicarum, per denuntiationem et laudationem penitentiae. »

Nota primo: Hæc « vox clamantis » sive vocantis pertinet ad mandatum illud vers. 1: « Consolamini, et advocate eam. » Hic enim est ejus exsecutio, aut potius indicium, *q. d.* Si quæras: Unde scis, o Isai! consolationem hanc Ecclesiæ et nobis obventuram, Deum nobis reconciliatum remissurum peccata, ac redditurum duplicia! Respondeo, inquit, id scio ex eo quia video et audio vocem Joannis Baptistæ advocantis eam, et clamantis ut se paret ad hanc consolationem, remissionem et gratiam, quam ei offert adventans Christus, qui reconciliaturus est mundum Deo, Deumque sua obedientia et morte placaturus.

Nota secundo: Joannes fuit vox clamantis, scilicet Dei, et Verbi divini: Deus enim clamabat per os et vocem Joannis, sicut rex clamat per suum præconem. Ita S. Ambrosius, Theophylactus et alii, in *Lucæ iii*. Potest ex Hebræo quoque verti, *vox clamans*; utrumque enim fuit Joannes.

Nota tertio: S. Joannes fuit vox, primo, quia S. Joannes Baptista fuit vox cl-

mantis ob novem causas. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octava. Nona.

Verbum suum, scilicet Filium latentem in carne, mundo patefecit. Ita S. Augustinus, serm. 20 *De Sanctis*. *Secundo*, sicut vox loquentis antevertit conceptum et intellectum audientis: sic Joannes prædicatione sua præcessit Christi notitiam et fidem in mentibus Judæorum, eamque eis ingeraverit. Ita S. Gregorius, hom. 20 *in Evang.* *Tertio*, vox præcedit quidem verbum et conceptum audientis, sequitur tamen verbum quod præcessit in mente loquentis: per vocem enim suum verbum et conceptum loquens revelat audienti: sic Joannes præcessit Verbum et notitiam Dei in mentibus auditorum; hoc tamen Dei Verbum præcessit Joannem, quia fuit ab æterno. Ita S. Ambrosius in *Lucæ* cap. III, 4, ubi et addit: « Quia, ait, Joannes vox erat, ideo in ejus nativitate pater mutus vocem recuperavit. » *Quarto*, aliam analogiam affert Epiphanius, *hæres.* 69, qui per vocem hic imperfectam et inarticulatam accipit, qualem præcones in turba edere solent, dicendo v. g. *sus, sus*, cum silentium indicunt; quia princeps locuturus est: sic enim Joannes præco fuit attentionem populo indicens, ut Christi doctrinam exciperet, cujus collatione prædicatione Joannis imperfecta et quasi inarticulata fuit. *Quinto*, dicitur Joannes vox, quia ex se nihil dicebat: sed tantum ea quæ audierat a Deo. *Sexto*, sicut vox præcedit verbum, voce enim formatur verbum: ita Joannes Christum: « Præbis, inquit Zacharias, ante faciem Domini parare vias ejus. » *Septimo*, dicitur vox, quia ejus officium erat non scribere sua oracula, uti fecit Isaias aliique Prophetæ, qui proinde fuerunt et vox et calamus scribæ velociter scribentis; sed viva voce concionari, et Christum ostendere. *Octavo*, quia quidquid erat in Joanne, vox erat, totus pœnitentiam et sanctitatem prædicabat. Oculi, manus, vestis, cibus, quidquid denique in eo erat clamabat: « Pœnitentiam agite, parate viam Domini: appropinquavit enim regnum cœlorum. » Sic vulgo dicimus: « Philomela est tota vox, » quia non aliud facit quam canere. Unde a Syris vocatur *Spharcolo*, id est avis vocis, hoc est avis vocalis, ipsaque quasi vox. Talis vox sit concionator, et erit « malleus conterens petras. » Denique Joannes fuit vox non exilis et mussitans, sed clamans, quia mira audacia, constantia, toto spiritu, et vocis contentione, publice prædicavit, et contra principum et populi vitia vociferatus est. Erant enim tunc mores hominum corruptissimi, qui magna voce terrefaciendi et percellendi erant.

Rursum, clamore hoc suo significabat Evangelii prædicationem longe audiendam, lateque dilatandam, juxta illud *Psalms.* XVIII: « In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terre verba eorum. » Pulchre S. Basilus in *Psalms.* XXVIII, attributa quæ *Psaltes* voci magnæ, id est tonitruo, dat dicens: « Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros, vox Domini concutientis desertum Cades,

vox Domini præparantis cervos, » etc., mystice explicat de voce S. Joannis efficacissima. Denique S. Ambrosius, *serm.* 9: « Etiam hodie, ait, clamat Joannes exemplo et verbo, et vocis suæ tonitruo deserta nostrorum concludit peccatorum. »

Quarto, Joannes fuit vox triplex: scilicet vox, *primo*, Christum venturum prænuntians; *secundo*, Christum natum demonstrans; *tertio*, ad pœnitentiam incitans, itaque ad Christum præparans. Hinc in Scriptura Joannes tria habet epitheta, scilicet: « Vox, Angelus, Lucerna, » sive: « Prædicans, Propheta, plusquam Propheta. » Fuit enim Joannes vox prædicans pœnitentiam, fuit Angelus et propheta prædicans et annuntians instantem Christi gratiam. Fuit lucerna, et plusquam Propheta Christum præsentem demonstrans. Vide Franciscum Toletum in cap. III *Lucæ*, notat. 16.

Denique audi D. Petrum Chrysologum, *serm.* 127: « Joannes, ait, virtutum schola, magisterium vitæ, sanctitatis forma, norma justitiæ, virginittatis speculum, pudicitie titulus, castitatis exemplum, pœnitentiæ via, peccatorum venia, fidei disciplina. Joannes major homine, par Angelis, legis summa, Evangelii sanctio, Apostolorum vox, silentium Prophetarum, lucerna mundi, præco judicis, præcursor Christi, metator Domini, Dei testis, totius medius Trinitatis. »

Porro Joannes adeo totus fuit vox, ut antequam nasceretur, locutus sit in utero, non loquela, sed saltu linguæ et totius corporis, quo adoravit et prædicavit Christum præsentem in utero B. Virginis, recens incarnatum, eundemque annuntiavit matri, quæ proinde repleta Spiritu Sancto agnovit eundem, ideoque B. Virginem vocavit matrem Domini, puta Dei, *Lucæ* I, 44. Rursum hæc vox carcere claudi et silere nequivit. Nam in carcere locutus est Joannes discipulis, eosque transmisit ad Christum, *Matth.* XI, 2. Quin et moriens locutus est, non voce, sanguine perhibens testimonium castitati, æque ac Christo. Quare sanguis ejus etiamnum clamat, non ut Abelis vindictam, sed ut Christi misericordiam et sanctitatem.

Tropologice, S. Joannes fuit vox omnium virtutum. Pœnitentiæ, dicens: « Pœnitentiam agite. » Confessionis, quia « confessus est, et non negavit, » se non esse Christum, sed vocem Christi indicem. Humilitatis, quia dixit se non esse dignum solvere calceamentorum Christi corrigiam. Fidei, dicens: « Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. » Castigationis peccatorum, intonans: « Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira? » *Lucæ*, cap. III, 7. Justitiæ, dicens militibus: « Neminem concutatis, neque calumniam faciatis: et contenti estote stipendiis vestris, » ibidem, vers. 14. Castitatis, dicens Herodi regi adultero: « Non licet tibi habere eam, » scilicet Herodiadem, utpote fratris tui uxorem, *Matth.* XIV, 4; atque ob hanc vocem Martyr occubuit. Laudis et doxologiæ, quando

S. Joannis elo-gia.

patrem Zachariam nascens commovit ad canendum : « Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ, » et B. Virginem, per matrem salutando matrem Domini, commovit ad canendum : « Magnificat anima mea Dominum. Et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo, » *Luce* I, vers. 46 et 68. Discant a Joanne viri sancti, ut toti sint voces virtutum, vocesque et tubæ Dei gloriæ celebrantes.

IN DESERTO.— Jansenius et aliqui hæc verba referunt non ad *vox*, sed ad *parate*. Nam quod, inquit, priori hemistichio dicit Propheta : « In deserto parate viam Domini, » posteriori iterat, et explicat dum subdit : « Rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. »

Verum omnes Evangelistarum codices, pariter et Isaia, hæc ita dispungunt, ut *in deserto* jungant eum « vox clamantis. » Fuit enim Joannes eremicola, et vox clamans in deserto : neque Joannes clamabat ut in deserto pararent viam Domino : non enim volebat Judæam vacuare suis incolis, eosque facere eremitas ; sed ad eum in deserto degentem et clamantem exhibant e vicis et urbibus Judææ, ut eum viderent et audirent. Unde S. Hieronymus ad Therasiam scribens, tom. IX : « Elegit, ait, locum, non ubi eum nullus audiat, sed ad quem populos de naturæ corruptæ conversatione reducat. Locus ergo ipse forma doctrinæ est, et ipsa solitudo prædicatio est virtutum : operatur habitatio, dum urbium frequentiam sollicitas relinquit auditor. » Reipsa ergo dicebat, imo clamabat Joannes de seipso :

Vilescunt mitra, et mundi fallacis honores.

Sola mihi deserta placent, gravis orbis et urbes.

O beata solitudo, o sola beatitudo, Angelorum socia et æmula!

Nota : Viri præcellentes et contemplativi ambierunt semper loca deserta. Est enim desertus velut schola paradisi. Unde Deus dicebat, *Osee* cap. II : « Ducam eam in solitudinem : et loquar ad cor ejus. » Hinc S. Antonius, Hilarion, Hieronymus alique innumeris, urbibus relictis solitudinem cõluerunt, ubi a convictu et turbis hominum, mundique illecebris et periculis liberi, studiis et orationibus vacabant, et charitate ardentes, et desiderio flagrantés ad cælum aspirabant. Quocirca S. Augustinus, *epist.* 76, non veretur dicere : « Non erit bonus clericus qui non fuit bonus monachus. » Ita, ut alios taceam, S. Gregorius Nazianzenus, *serm. in S. Luminaria Epiphaniæ* : « Non possum, ait, cohibere lætitiæ voluptatem ; sed mente extollor, et propriæ pusillitatis oblitus, officium magni Joannis, imo potius famulatum subire contendo vel gestio : et licet non sim præcursor, de eremo tamen venio, » puta de solitudine Ponti, in quam cum S. Basilio cœlestis vitæ desiderio concesserat. Vide dicta *Thren.* III, 28, et *Jeremias* IX, 2. Errant ergo nostri desertores Novantes, monachorum et anachoretarum hostes, qui desertum hoc Joannis cultum et habitatum

fuisse volunt, quasi in domo paterna quæ in montanis erat, habitavit Joannes. Ita nimirum isti fidei reformatores molles et delicati, Joannis desertum in urbem, vestem e pilis caprarum et cilicinam inundatam (vulgo *camelot*), locustas in caneros marinos transformant. Verum longe aliter docet Isaïas, qui desertum hoc explicat per solitudinem, et Evangelistæ, qui eum habitasse docent in locis Judææ desertis, et Ecclesia, quæ canit :

Antra deserti teneris sub annis

Civium turmas fugiens petisti,

Ne levi saltem maculare vitam

Famine posses.

Et Patres omnes, quos vide apud Canisium, lib. *De Corrupt. verbi Dei*, cap. II.

Tradunt Cedrenus et Nicephorus, lib. I, cap. XIV, Joannem cum sesquiannum ageret, a matre ductum esse in desertum, ut Herodis, ut videtur, persecutionem effugeret. Addit Cedrenus Joannem delituisse in spelunca, ibique matrem ejus obiisse, Angelum autem Joannis parvuli curam suscepisse. Hæc spelunca postmodum ab eremitis culta fuit, ut patet ex Sophronio in *Prato spiritali*, cap. 4.

Porro causa cur Joannes in eremum secesserit, fuit, ut instar Mosis et Eliæ Christi spiritum et virtutem æmuletur, scilicet, ut in hoc a mundo mundique vitis secessu sanctitatis puritatem et nomen sibi pararet, cui proinde Christum ostendenti merito omnes fidem haberent. Hinc Patres passim Joannem vocant principem Monachorum et Eremitarum. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius in *Matth.* III, 5 ; Hieronymus, *epist.* 22 ad *Eustoch.* ; Cassianus, *Collat.* XVIII, cap. VI.

Altero causa fuit, ut significaretur Evangelium non prædicandum in Judæa et Jerusalem ; sed in solitudine Ecclesiæ, et deserta Gentium multitudine. Quocirca fuit hoc Joannis desertum Judææ juxta Jordanem celeberrimum, tum copia aquarum, tum habitatione et miraculis Prophetarum juxta *Ænon* et *Salim*, *Joan.* III, 23.

Tertio causa fuit, ut significaret Joannes sui ævi et mundi mores corruptos, seque in hoc mundo non quasi in deserto inter feras et serpentes versari. Unde ait : « Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira ? » *Matth.* III, 7.

Ita Diogenes Cynicus, media luce in foro lucernam gestans, dicebat se homines quærere ; quoniam eos quos videbat, non homines, sed bestias et pecora esse censebat.

PARATE VIAM DOMINI. — Pro *parate* hebraice est *pannu*, quod *primo*, Forerius vertit, *dare faciem*, hoc est speciem ; *viæ* Domini ; scilicet, curate ne quid via hæc habeat sordium, inæqualitatis, asperitatis aut indecentiæ, sed nitida sit, decora et speciosa. Radix enim hebraica pa-

Cor Joannes ivit in desertum ? Resp. Primo.

Secundo.

Tertio.

Pannu Hebraicum tripliciter exponitur.

nim, significat faciem, unde verbum *pana* significat aspirare, faciem obvertere. *Secundo*, Vatablus et Forerius dicunt verbum hoc esse contrariæ significationis: *pana* enim in *Cal* significare faciem obvertere, *pinna* in *Piel* significare a facie amovere, expurgare. Unde ipsi vertunt: *Repurgate viam Domini*, scilicet a luto et sordibus. Posset *tertio*, apte ad sequentia, *pannu* verti, *angulate*, id est ad angulum, hoc est perpendiculum, æquate, id est exacte complanate, viam Domini. פִּנָּה *pinna* enim significat angulum. Unde idem inculcans et explicans subdit: « Rectas facite in solitudine semitas Dei nostri, » *q. d.* En Christus vester mox venturus est, ut quasi rex inauguretur; ei ergo vias complanate, hoc est, omnia impedimenta amovete, quæ eum offendere, vel dedecere possint, errores scilicet, vitia et peccata tollite, atque efficite ut expeditè recipiatur ac cupide, corda vestra ad fidem ejus, et gratiam omnemque sanctitatem studiose præparando. Idem ergo est: « Parate viam Domini, » quod, « pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cœlorum; » hæc enim fuit vox et concio S. Joannis, ut patet *Matth. III.*

Maldonatus et alii, qui putant hic agi de reditu e Babylone, censent alludi ad egressum Hebræorum ex Ægypto, quibus aperta a Deo in mari Rubro, et in deserto fuit via, *q. d.* Parabitur via captivo populo Babylone redeunti, non aliter quam eidem cum in terram promissam ingressus est, Deus viam per mare, et per desertum paravit et patefecit.

IN SOLITUDINE. — Forerius hæc verba refert non ad « rectas facite, » sed ad « vox clamantis: » hoc enim hic ipse repetit, *q. d.* Vox clamantis in deserto et in solitudine. Verum hæc repetitio, in tot verborum traiectione dura est. *Secundo*, Vatablus *solitudinem*, ait, vocat animum sterilem et incultum verbo Dei. Hoc symbolicum est et mysticum. *Tertio*, et planissime, *q. d.* Existis ad me in solitudinem: hic ergo me vos cohortante mores corrigite, et præparate viam Christo. Ad hoc ipsa solitudo invitat, ut semoti a turba, verbo Dei et salutis vestræ vacetis. Ita S. Hieronymus.

Vers. 4. 4. OMNIS VALLIS EXALTABITUR. — Est enallage modi: hæc enim futura per imperativum exponenda sunt: « exaltabitur, » id est exaltetur; « humiliabitur, » id est humilietur; « erunt, » id est sint. Explicat enim modum rectam faciendi, sive complanandi viam Domini, si videlicet valles impleantur et attollantur, montes et colles deiciantur et deprimantur: « prava, » id est obliquæ, anfractuosæ et distortæ viæ, sive ambages, « fiant directæ; et aspera, » id est clivosæ et inæquales, fiant planæ et æquales, *q. d.* Tollite e mentibus vestris omne quod pravum, distortum, inæquale, altum nimis, vel depressum est: v. g. Qui superbiam montem in corde gerit, tumorem hunc deprimat; qui vallem pusillanimitatis et acedie in se continet, eam im-

pleat, elevant et adæquet per magnanimitatem et fiduciam in Deum; qui asperis est moribus, ad suavitatem et modestiam se componat. Rursum, ut ait Tertullianus, lib. V *Contra Marcion.*: « Christus colles æquabit vallibus, et obliqua diriget in rectitudines et campos: quia omnes legis difficultates in Evangelii facilitates et æquitates convertet. » Atque hæc est causa cur futuro usus sit, non optativo, dicens: « Implebitur, » non, *impleatur*. Ita Cyrillus.

5. ET REVELABITUR GLORIA DOMINI. — « Et, » id est *Vers. 5.* est *nam*: hoc enim sæpe significat Hebræum *vau*: dat enim causam cur paranda sit via.

GLORIA. — Hoc est gloriosa Christi humanitas, et latens in ea deitas, oculis omnium patebit, annuntians omnibus gloriosum Evangelium, ac per illud viam ad gloriam æternam demonstrans, et prædicans regnum cœlorum. Hæc enim omnia sunt gloria Domini. Olim nebula, seu fumus, e cujus medio emicabat ignis, et audiebatur terrificæ vox Domini, dicebatur « gloria Domini, » *Exodi XIX, 9 et 16.* Nunc vero in lege nova Deus homo factus, mundum Patri reconcilians, ubique docens, et miracula faciens, dicitur « gloria Domini, » toti mundo revelata.

ET VIDEBIT (id est videre et experiri poterit) OMNIS CARO PARITER QUOD OS DOMINI LOCUTUM EST, — *q. d.* Videbit tunc omnis homo reipsa præstari et impleri, quod nunc Dominus per me aliosque Prophetas de Christo salvatore promittit. Unde S. Lucas, cap. III, 6, clare explicat dicens: « Videbit omnis caro salutare Dei, » id est salvatorem Christum, *q. d.* Omnes videbunt promissiones tam magnificas de Christo a Prophetis factas, fuisse promissiones Dei, et intelligent Deum fuisse qui illa promittebat, cum veritatem promissorum, videlicet Deum ipsum in carne oculis suis conspiciet. Hæc ergo salus seu salvator est illa gloria Dei, quam revelandam fore asserunt.

6. VOX DICENTIS (*q. d.* Ego Isaias audio vocem *Vers. 6.* mihi interius dicentem et suggerentem): CLAMA. ET DIXI (hoc est, respondi): QUID CLAMABO (Cui vox: Clama)? OMNIS CARO FOENUM. — Quorsum hoc clamare jubetur Isaias? quid hoc ad præcedentia facit? *Primo*, Sanchez, et alii qui putant hic agi de reditu e Babylone, exponunt, *q. d.* Ne consolatio hæc reditus vestri vobis, o Judæi! videatur impossibilis, ob potentiam Chaldæorum, qui vos detinent, suntque rerum domini: quia hæc potentia eorum, licet videatur esse in summo, tamen carnea est, et similis flori vernanti, qui mox æstuante sole marcescit, arescit et defluit, fitque fœnum, quia spiritus, id est ira et furor, Domini instar venti urentis afflavit et exsufflavit illum.

Secundo, Forerius hæc refert ad cessationem Judæismi et legalium cæremoniarum quas Apostolus, *Hebr. IX, 10*, vocat « justitias carnis, » quia carnem purificabant et justificabant, non animam, *q. d.* Judæi, ut ait Apostolus, in carne

Gloria Domini est Verbum caro factum.

gloriantur, putantque circumcisionem, aliasque suas purificationes et cæremonias carnales esse solidas, foreque æternas, et ex illis sperant justitiam et salutem. Volo ergo, o Isaia! ut Judæis carnalibus prædices omnes illas, cum caro sint, et spiritu careant, esse instar graminis vel fœni, terrenas et evanidas, ac proinde mox fore desiccandas et abolendas.

Tertio et genuine, præscribit hic Isaias modum parandi viam Domino, docetque eum esse humilitatem; nimirum ut cogitent homines et æstiment se esse carnem, omnem autem carnem esse fœnum, et carnis gloriam esse instar floris fœni. Hæc enim humilis meditatio omnia alta, prava et aspera complanat in anima nostra, omnia vitia tollit, omnes virtutes inserit, omnemque Dei gratiam ad se allicit: « Dum enim, ut recte ait Sanchez, humilis in se omnia videt, aut videre se putat, vacua atque profunda, id efficit ut Deus, qui ut in naturalium, sic etiam in spiritualium rerum universo nihil patitur esse vacuum, id compleat, quod vacuum in se deprehendit submissa cogitatio. » Et sicut, ut experientia docet quotidiana, nihil est in humili, in quod homines incurrant, impingant et offendant: sic in humili nihil est, quod Deum ab hospitio deterreat, quo fit ut Deus in eo suam domum et templum sibi constituat.

Rursum jubetur Isaias clamare: « Omnis caro fœnum, » ut homines intelligant quantum se propter eos demiserit et exinanierit Dei Verbum, quamque immensa fuerit divina bonitas, qua Christum suum voluit descendere ad homines tam infirmos et fragiles, ut sint instar herbæ et floris qui statim marcescit. Simul ut homines cognoscant se ad hanc Christi gratiam et gloriam immortalem non naturæ viribus, sed dono Dei pervenire, si videlicet cum fœno, id est cum carne Verbi, quod manet in æternum, jungantur. Ita Theodoretus, Procopius, S. Hieronymus et alii.

Vide hic ergo: Verbum, dum caro factum est, factum est fœnum; quia omnis caro est fœnum, ideoque ut hoc adumbraret, voluit poni in præsepio et fœno, et, ut canit Ecclesia:

Præsepe non abhorruit,
Fœno jacere peraluit.

Quia, ut ait S. Bernardus, serm. 35 in *Cantic.*, homo per peccatum similis factus erat jumentis: « Cognosce ergo, inquit, pecus quem non cognovisti homo. Adora in stabulo, quem fugiebas in paradiso. Honora præsepium, cujus contempsisti imperium. Comede fœnum, quem panem, et panem angelicum fastidisti. » Ad Christum enim hæc pertinere patet ex præcedentibus. Illi enim jussit parari viam prædicando penitentiam, ad quam incitat cogitare, quod omnis caro sit fœnum, et flos qui spiritu Domini, id est vento urente sufflante, mox marcescit et exarescit.

Porro fœnum vocat non demessum et siccum, sed vivum, et in prato germinans: hoc enim hebraice vocatur *chasir*, et hoc mox sole urente arescit, præsertim cum demettitur. Hoc est quod ait Psaltes, *Psalm. LXXXIX*: « Mane sicut herba transeat, mane floreat, et transeat: vespere decidat, induret et arescat. » Vide sequentia. Et *Psalm. CI, 12*: « Dies mei sicut umbra declinaverunt; et ego sicut fœnum arui. »

Moraliter, hic nota vilitatem carnis et hominis, qui similis est fœno, vel gramini, et flori mox evanescenti. Pulchre pieque S. Hieronymus: « Revera si quis fragilitatem carnis respiciat, et quod horarum momentis crescimus atque decrescimus, nec in eodem statu manemus, ipsumque quod loquimur, dictamus et scribimus, de vitæ nostræ parte prætervolat; non dubitabit carnem fœnum dicere, et gloriam ejus quasi florem fœni. » Id probat inductione: « Qui dudum infans subito puer, qui puer repente juvenis, et usque ad senectutem per spatia mutatur incerta: et ante se senem intelligit, quam juvenem non esse se miretur. Pulchra mulier quæ post se adolescentulorum trahebat greges, arata fronte contrahitur; et quæ prius amori, postea fastidio est. » Vere Poeta:

Carpe novos flores, dum flos novus et nova pubes;
Et memor esto ævum sic properare tuum.

Vere homini dicitur: « Tanquam podii folium es, quod mane candidum, meridie purpureum, vespere cæruleum aspicitur. » Filius Adæ est instar pomi Adæ, ut Itali vocant, quod exterior grande est et speciosum, interius vile et insipidum. Et S. Augustinus in illud *Psalm. CI*: « Tanquam flos agri sic effloret: Totus, ait, splendor generis humani, honores, potestates, divitiæ, typhi, minæ, tumores flos fœni est. Floret illa domus, et magna domus, floret illa familia, et quam multis floret, aut quam multis annis vivunt? multi anni tibi, breve tempus Deo. In comparatione longorum et longe viventium sæculorum, omnis flos cujuscumque domus, sic est quomodo flos agri, vix est annua omnis pulchritudo anni. Quidquid ibi viget, quidquid ibi candet, quidquid ibi pulchrum est, non perennat, imo per totum annum duci non potest. » Subdit deinde: « Quam exiguo tempore transeunt flores, et hoc est pulchrum in herbis. Hoc quod valde pulchrum est cito cadit. Quia ergo Pater cognovit figmentum nostrum, quia fœnum sumus, et ad tempus florere possumus; misit nobis Verbum suum, et Verbum suum quod manet in æternum; fœno quod non manet in æternum, fratrem fecit. Noli mirari quia particeps eris æternitatis illius: factus est ille prior particeps fœni tui. Quanta ergo spes fœni, quando Verbum caro factum est! Illud quod manet in æternum, non est dedignatum assumere fœnum, ne de se desperaret fœnum. »

Et S. Gregorius, XI *Moral. xxvi*, in illud *Job*

Moraliter, hic nota vilitatem carnis et hominis, qui similis est fœno, vel gramini, et flori mox evanescenti. Pulchre pieque S. Hieronymus: « Revera si quis fragilitatem carnis respiciat, et quod horarum momentis crescimus atque decrescimus, nec in eodem statu manemus, ipsumque quod loquimur, dictamus et scribimus, de vitæ nostræ parte prætervolat; non dubitabit carnem fœnum dicere, et gloriam ejus quasi florem fœni. » Id probat inductione: « Qui dudum infans subito puer, qui puer repente juvenis, et usque ad senectutem per spatia mutatur incerta: et ante se senem intelligit, quam juvenem non esse se miretur. Pulchra mulier quæ post se adolescentulorum trahebat greges, arata fronte contrahitur; et quæ prius amori, postea fastidio est. » Vere Poeta:

cap. xiv : *Qui quasi flos egreditur* : « Quid sunt, ait, nati homines in mundo nisi quidam flores in campo? Ecce quasi tot floribus, quot hominibus plenus est. Vita itaque in carne flos in fœno est; unde per Psalmistam dicitur : Homo sicut fœnum dies ejus, et sicut flos agri sic effloreat. Isaias quoque ait : Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus sicut flos agri. » Causam subdit : « Homo enim more floris procedit ex occulto, et subito apparet in publico, qui statim ex publico per mortem retrahitur ad occultum. Carnis nos viriditas ostendit, sed ariditas pulveris ab aspectibus retrahit. Quasi flos apparuimus qui non eramus, quasi flos arescimus qui temporaliter apparebamus. » Simili modo de flore et fœno pie philosophantur Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.* cap. x, et ejus discipulus Origenes, homil. 1 in *Psalm.* xxxvi, et S. Basilius, hom. 5 *Hexam.*, et ex eo S. Ambrosius, lib. III *Hexam.* cap. vii, quorum verba colligit et recitat Delrio, *adagio* 765. Hac de causa S. Jacobus, in *epist.*, cap. iv, 15 : « Quæ est enim, inquit, vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur; » et David, *Psalm.* cx : « Dies mei sicut umbra declinaverunt; et ego sicut fœnum arui. » Verum est illud : « Homo bulla, vita fabula. » Homerus vitam hominis comparat caducis arborum foliis; Pindarus vocavit hominem « umbræ somnium; » Æschylus vitam hominis comparavit non fumo, sed umbræ fumi, qua nihil inanius est et fugacius.

Sentiunt hoc, sed sero, damnati in inferno : « Quid nobis, inquit, profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra, et tanquam nuntius percurrens, et tanquam navis, quæ pertransit fluctuantem aquam; ejus, cum præterierit, non est vestigium invenire; aut tanquam avis, quæ transvolat in aere, ejus nullum invenitur argumentum itineris; aut tanquam sagitta emissa in locum destinatum, » etc. Quam sapit, qui hoc sapit dum hic vivit! Quid, o miser! ambis gratiam hominis cras morituri? fœnum es, et fœnum ambis. Quid speciosam mulierem concupiscis? fœnum concupiscis. Cogita : « Omnis caro fœnum. » Quid in mensa carnibus pullorum inhias? fœno inhias, fœnum ut bos comedis : « Omnis enim caro fœnum. » Quid tuam carnem et cutem tam laute foves? fœnum foves, imo cinerem fœni. « Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem mox reverteris. » O si hodie plures haberemus Isaias, qui per compita, fora et pulpita stentorea voce et spiritu inclamarent mortalibus : « Omnis caro fœnum : filii hominum, ut quid diligitis vanitatem? » ut quid carni concupiscentias suas tribuitis? fœnum accumulatis, sed fœnum in igne æterno semper arsurum. An non merito Democritus semper ridebat, Heraclitus perpetuo flebat et plangebat vanitatem et stultitiam hominum, qui caducis hisce volup-

tatibus et pompis capti futuras et æternas negligunt et amittunt? « Omnis caro fœnum : » ergo et Principes, et Reges, et Imperatores, et Episcopi, et Cardinales, et Pontifices fœnum sunt. Hoc est quod Pontifici dum inauguratur, stupa accensa, et flamma ejus mox evanescente, acclamatur : « Beatissima Pater, sic transit gloria mundi, hominem te esse memento. » Brevi morieris tu, et omnis gloria tecum. Præclare S. Hieronymus in *Epitaphio Nepotiani* in flore ætatis abrepti : « O miserabilis, ait, humana conditio, et sine Christo vanum omne, quod vivimus! Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos fœni. Ubi nunc decora illa facies? ubi totius corporis dignitas, qua velut pulchro indumento pulchritudo animæ vestiebatur? Marcescebat, proh dolor! flante Austro, liliū; et purpura violæ in pallorem sensim migrabat. » Et inferius : « Debemus ergo et nos animo præmeditari, quod aliquando futuri sumus, et quod, velimus nolumus, longius abesse non potest. Non si nongentos vitæ excederemus annos, et Mathusalem nobis tempora donarentur, tamen nihil esset præterita longitudo, quæ esse desisset. Etenim inter eum, qui decem vixit annos, et eum qui mille, postquam idem vitæ finis advenerit, et irrecusable mortis necessitas, transactum omne tantumdem est; nisi quod senex magis onustus peccatorum fasce proficiscitur? » Denique Poeta leoninus plane, sed vere :

Dic, homo, vas cinerum, quid conferi flos facierum?
Copia quid rerum? Mors ultima meta dierum.
Flores? marcesces. Audis? surdesces.

8. VERBUM DOMINI NOSTRI MANET IN ÆTERNUM. — Vers. 8.
Verbum hoc est illud quod, ut dixit vers. 5; « os Domini locutum est, » quodque promisit; est scilicet Christus, Christique Evangelium, de quo S. Petrus hunc locum citans ait : « Hoc est verbum quod evangelizatum est in eos. » Hoc est quod aliis verbis dicit David, *Psalm.* cxviii, 96 : « Omnis consummationis vidi finem; latum mandatum tuum nimis. » Hoc est verbum de quo dixit Isaias, cap. ii, vers. 3 : « De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. »

9. SUPER MONTEM EXCELSUM ASCENDE TU, QUI EVANGELIZAS SION. — Ita Romana. « Sion, » id est Sioni, hoc est Ecclesie : nam Sion terrena erat in excelso monte, nec eo erat excelsior, in quo præco ascendere posset. Hebræa vero habent, *super montem excelsum ascende, evangelizatrix Sion*, quo jubetur Sion, id est Ecclesia, suis fidelibus evangelizare id quod sequitur : « Ecce Deus vester, » etc. Sed idem utriusque sententiæ est sensus. Nec enim Ecclesia per se evangelizat, sed per suos Apostolos et prædicatores; nec hi alteri quam Ecclesie, id est fidelibus, evangelizant. Prædicator ergo evangelizat Sioni, id est fidelibus in Ecclesia. Adde Hebræum *מבשרת* *mebasseret*, id est evangelizatrix, accipi posse pro *מבשר* *me-*

basser, id est evangelizator. Solent enim Hebræi ob pulchritudinem eloquii uti genere feminino, *q. d.* Pulcherrimus et gratiosissimus erit hic Evangelista. Sic Ecclesiastes hebraice feminine vocatur קוהלת *cohelet*, id est concionatrix, hoc est concionator elegantissimus, *Eccles.* cap. i, vers. 1. Porro *et super montem ascende, exalta in fortitudine vocem tuam, noli timere*, per catachresin tantum significant, et jubent, ut præcones Christum Christique Evangelium summa alacritate, et animi contentione, totisque viribus, et intrepide denuntient; *q. d.* Age, o Joannes Baptista, vosque Apostoli Christi præcursores! publice, fortiter et animose prædicare Deum ante tot sæcula promissum, jam incarnatum adventare ut vos salvet (1).

Secundo, Leo Castrius ex S. Ambrosio, lib. VIII in *Lucam*, cap. xvii: « Mons, ait, tuus est Paulus, mons Petrus, mons alii Apostoli; super illorum fidem mentis tuæ locato vestigium, et virtutibus in montis altitudinem cresce, ut mons Dei sanctus sis, et e terra in cælum te attollas, ut inde conspicuus omnibus gentibus, locis, temporibus clamet, vocesque omnes ad Christum et salutem. » Verum hic sensus mysticus est.

Moraliter, recte ex hoc loco concludit Forerius: « Qui, ait, perfunctorie, aut molliter, aut trepide Evangelium prædicant, adhuc quæ sit dignitas Evangelii ignorant. Qui etiam aliud quam fructum Evangelii in prædicatione quærunt, adhuc quantum sit lucrum et quantæ dignitatis Christum annuntiare, non intelligunt. Deum legitimi prædicatores Evangelii deferunt, Deum offerunt, Deum dant. Quid huic dignitati potest conferri? »

Mystice S. Bernardus, serm. 1 in *Festo omnium Sanctorum*, docet prædicatores cum Christo debere scandere in montem, id est desiderii animi, et conversatione sancta ad sublimia tendere, et virtutum conscendere montem.

DE CIVITATIBUS JUDÆ, — dic particularibus Ecclesiis: hinc ergo patet eas ab una primaria, puta Romana, pendere, eique auscultare debere: sic enim civitates Judæ pendebant a Jerusalem. Quod ergo Sion et Jerusalem fuit in Judæa, hoc Roma est in Ecclesia.

Vers. 10. 10. ECCE DOMINUS DEUS IN FORTITUDINE VENIET, — veniet Christus magnis viribus, et obfirmato animo, ut dæmones profliget, tyrannos superet, omnesque gentes suæ fidei subjiciat. Hæc enim de primo Christi adventu intelligenda sunt. Ita Cyrillus, Procopius, S. Thomas, Lyranus et Forerius, licet S. Hieronymus et Haymo hæc ad secundum Christi adventum, quo dæmones omnesque impios deturbabit in tartara, referant. Hoc quo-

(1) Quod montem ascendere Sion lætorum nuntius jubetur, desumptum est a more illorum temporum, quo aliquid promulgaturi conscendebant montem, e quo tanquam e suggesto ad concionem habebant orationem, ut luculentum est exemplum in Jothamo Gedeonis filio, ex monte Garizim concionante, *Jud.* ix, 7. Cf. *Jerem.* xliii, 20; *Matth.* v, 1. (Rosenmüller.)

que vere et recte dicitur: tunc enim completa erit fortitudo et victoria Christi. Hinc patet contra Judæos modernos, Messiam sive Christum proprie vere esse Deum. In Hebræo enim vocatur non tantum *Adonai*, sed et *Jehova*.

ET BRACHIUM EJUS DOMINABITUR. — « Brachium » in Scriptura symbolum est roboris et potentiæ. Porro brachium hoc Christi non tantum divinitatis, sed et humanitatis ejus est. Hæc enim nos redemit, nostrosque hostes debellavit: hæc enim licet, qua caro, sit fœnum, ut dixit vers. 6; tamen, qua caro est Verbi, quod manet in æternum, Verbi fortitudinem, brachium et robur participat. Unde rursum « brachium, » id est potens ejus gratia, « dominabitur, » id est dominari nos faciet nostræ libidini, aliisque passionibus et vitis, ita ut nobis det non tantum posse bonum, sed et velle ac perficere, ait Leo Castrius.

ECCE MERCES EJUS CUM EO. — Triplex hic est sensus. *Primus*, *q. d.* Christus semper præ oculis habebit mercedem sibi a Patre paratam, scilicet quod pro mercede obitæ mortis sui que laboris, habebit dominium in omnes gentes, juxta illud *Psal.* ii: « Postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ; » et *Isaiæ* cap. lvi: « Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum; ideo dispartiam ei plurimos, et fortium dividet spolia. » Qui enim præmium et mercedem laboris coram oculis habent, hi graviter pro eo laborant et certant. Ita et Christus « proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta. » Ita Forerius. Merces ergo Christi sunt fideles, quos quasi oves ei Pater pro mercede tradidit; de quibus sequitur: « Sicut pastor gregem suum pascat, » etc. *Secundus*, merces, id est pretium redemptionis nostræ, est cum Christo; quia Christus non gratis, sed lytro sanguinis sui nos e captivitate diaboli, peccati et mortis redemit. Ita Sanchez. *Tertius* et planissimus, *q. d.* Christus est rex, non avarus, sed liberalis, qui in promptu habet amplam mercedem, quam suis famulis, maxime prædicatoribus, ostentat dabitque, imo ipsemet eis erit « merces magna nimis. » Sic enim duces in bello solent accendere milites proposita victoriis ampla mercede et præmio. Hoc et facit Christus.

ET OPUS ILLIUS CORAM ILLO. — Hoc opus dupliciter capi potest. *Primo*, proprie, *q. d.* Ideo Christus a Patre amplam recipiet mercedem, quia *et enim est causale significans quia*) opus nostræ redemptionis et salutis illi a Patre injunctum, semper præ oculis habebit, illique totus intendet. Hoc est quod ipse ait *Joan.* xvii, 4: « Opus consummavi, quod dedisti mihi (2). »

Secundo, metonymice « opus » est merces ope-

(2) Fuit merces ac præmium Christo Domino jus et potestas humani generis ad immortalitatem beatam unde ceciderat, revocandi. (Hubigantius.)

ris, ut more Hebræo idem dicatur posteriori hemistichio quod priori. Sic dicitur *Levit. xix, 13*: « Non morabitur opus (id est merces operis) mercenarii tui apud te usque mane. »

Vers. 11. 11. SICUT PASTOR GREGEM SUUM PASCET. — Declarat Propheta *quod dominabitur, q. d.* Imperium Christi non erit dominatus tyrannicus, sed pastoralis, ut pastor non tam timore quam amore, magna cura et benignitate reget, imo pascet oves suas, ut non tam rex quam pastor esse videatur. Sic Homerus Agamemnonem vocat *ποιμένα λαών*, pastorem populorum, quod bonus rex debeat regere populum, sicut pastor oves. Et Cyrus apud Xenophontem, lib. VIII, asserit quod bonus princeps similis sit bono pastori. Idem censuit Tiberius Cæsar addens: « Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere. » Qui secus faciunt, non pastores sunt, sed laniones et tyranni. Tales sunt hodie qui erga oves sunt leones, erga lupos agni; lupos nutriunt, oves interficiunt.

Princeps
sit pastor
populi.

IN BRACHIO SUO CONGREGABIT AGNOS. — Solent pastores agniculos, quos oves in campis vel montibus enixæ sunt, manibus et brachiis complecti, atque ad caulam deferre. Similem curam et amorem fidelibus exhibebit Christus. Unde, *Luc. xv, 5*, comparat se pastori, qui ovem errantem in humeros tollit, et ad ovile reducit. Hinc hac specie Romæ in antiquissimis templis et cœmeteriis depictus cernitur.

Moraliter, agnus et ovis est animal innocens, mite, subjectum, humile, utile lana, lacte, carne. Tales debent esse Christiani, oves sint et agni, non hirci, non vulpes, non tauri, non ursi, non lupi, non leones.

FOETAS (quæ factum utero gerunt, vel jam recens enixæ sunt) IPSE PORTABIT, — suaviter ducet, ac si portaret, scilicet pedetentim eas minabit, ne fatigentur, ideoque sinet eas per intervalla quiescere, quin et pabulo vires earum recreabit, ac si opus sit, easdem in sinum qui humerum tollens, portabit. Ita Vatablus et Forerius, uti fecit Jacob, *Gen. xxxiii, 13*, ad quem hic alludit Isaias. Vide munia boni pastoris apud *Ezech. cap. xxxi*. Sensus est, *q. d.* Christus summa providentia, vigilantia et suavitate, quasi pastor « agnos, » id est plebem simplicem recens in baptismo renatam, fovebit; et « foetas, » id est Apostolos et Prædicatores, qui filios Christo pariant, sua gratia et spiritu roborabit, et fulciet, quasi pastor eos suis ulnis circumferens, aut manu leniter per ardua et adversa quæque deducens, et sustentans, ac quasi portans. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Procopius.

Vers. 12. 12. QUIS MENSUS EST PUGILLO AQUAS? — Excurrit Propheta in divinæ potentiae et sapientiae commendationem, eo fine ut ostendat mirabile hoc incarnationis Verbi opus, omnemque Christi economiam circa hominum redemptionem, quod quasi pastor pascet agnos, foetas portabit, etc., illi perfacilem fuisse, omnemque a Deo prævisam

et provisam fuisse. Ipse enim totum Universum facillime et sapientissime regit ac moderatur, *q. d.* Ne miremini mirabilia quæ dixi de gratia et consolatione Christi, de Deo homine, de Evangelio, de Gentium quasi ovium ejus vocatione, et ad ipsum conversione; quia Deus, qui admirabilis est, potentissimus et sapientissimus, ista omnia faciet. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Tertullianus in *Scorpiaco* (1).

Nota catachresin: Deus continet orbem palmò, pugillo, tribus digitis, id est facillime; licet alii, tribus digitis, inquirunt, id est tribus suis attributis, scilicet sapientia, bonitate et potentia. Verum hoc est symbolicum et mysticum, uti et illud Paschasis, lib. I *De Spiritu Sancto*, cap. II, qui per digitos SS. Trinitatem accipit: « Nonne, ait, hic in tribus digitis potentiae unius æqualitatem sub quadam mysterii lance libravit? » Sic et Glossa: « Sunt, inquit, tres digiti SS. Trinitatis. » Sic quoque Christus Dominus mysterium SS. Trinitatis, per manum tres digitos continentem representavit S. Annoni Archiepiscopo Coloniensi. Visionem narrat Sigebertus in ejus *Vita*, cap. xviii: « Christus, inquit, radiantibus oculis in ora stupentis comem se et placidum ingerens, protensis coram eo tribus sinistrae manus digitis, primum eorum dextro tetigit indice, dicens: Ecce Pater; moxque secundum: Ecce Filius; posthac et tertium: Ecce Spiritus Sanctus. Et voces infra fauces paululum cohibens: Ecce tres, ait, in una deitate similiter adorandæ personæ, quibus gloria par dicitur ab universali semper Ecclesia. Mediam inter Patrem et Spiritum Sanctum personam Filius habet, nec ullam habet divisionem a duobus in ulla diminutione majestatis ejusdem et gloriæ. »

Est hic insignis et viva hypotyposis potentiae et majestatis divinæ: Deus enim vastissimas et profundissimas totius Oceani aquas tam facile continet, quam facile homo paucas aquæ guttas pugillo complectitur. Totus ergo Oceanus Deo res est adeo parva, quam est aqua quam vola vel pugillo (Aquila vertit, *minimo digito*) metimur et stringimus. Idem cœlos palmo ponderavit. Palmus est extenta manus ab extremo pollice usque ad minimum digitum: quod si contrahas manum fit pugillus, *q. d.* Sicut Atlas a Poetis fingitur cœlum humeris sustinere, ita vere Deus, cœli mundi-que Atlas, imo Creator, non humeris, sed palmo, id est manu sua supposita, non tantum metitur, sed et appendit, librat et quasi ponderat ingentem illam cœlorum molem et vastitatem. Idem tribus digitis appendit molem terræ. Alludit ad institores qui levia pondera examinant per uncias

Deus est
Atlas
mundi.

(1) Recte observat Hubigantius Isaiam in hac magnifica descriptione imprimis intendere ut Christus venturus a Judæis perfecte agnoscat. Non satis erat ut eum sicut merum hominem haberent; dici oportebat: Est Deus vester, ne Judæi comminiscantur hominem Redemptorem, sed hominem Deum. Nam idem qui modo ut homo descriptus est, nunc ut Deus exhibetur.

vel drachmata in statera quam tribus digitis sustinent, et in altum suspensam tenent in æquilibrio: pari enim modo Deus totum terræ globum in medio mundi, quasi in aere pendulum tribus quasi digitis appendit, id est librat et sustinet: hoc enim significat Hebræum כּוֹל *col.*

Deus est in celo, supra cælum, infra cælum, et ultra in immensum. Ex hoc loco S. Gregorius, II *Moral.* VIII, docet Deum esse in cælo, sub cælo, supra cælum, infra cælum, ubique, et ultra: « Per sedem (cælum enim Deo sedes est, *Isaiæ*, cap. LXVI, 1), inquit, cui præsidet, intelligitur esse interius superque; per pugillum quo continet, exterius subterque signatur. Quia enim ipse manet intra omnia, ipse extra omnia, ipse supra omnia, ipse infra omnia; et superior est per potentiam, et inferior per sustentationem, exterior per magnitudinem, interior per subtilitatem; sursum regens, deorsum continens, extra circumdans, interius penetrans. Nec alia ex parte superior, alia inferior, aut alia exterior, alia interior; sed unus idemque totus ubique præsidendo sustinens, sustinendo præsidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans. »

MOLEM TERRÆ. — Hebraice, *pulverem terræ*, *q. d.* Totam terræ molem Deus continet, velut si quis extremis digitis paululum pulveris capiat. Similiter libravit montes in pondere. *Pondus* metonymice vocat stateram, vel bilancem, qua res ponderantur. Hoc enim est Hebræum פֶּלֶס *peles*. Imperite et inepte Ubiquitarii hæretici ex hoc loco probare contendunt Christi corpus, eo quod divinitati sit unitum, esse ubique, omnia implere et continere. Isaias enim non loquitur de Christi corpore, vel humanitate; sed de Deo et divinitate. Esto enim illi sit humanitas Christi, manet tamen humanitas, uti in essentia, ita et in quantitate terminata, certoque loco definita et circumscripta. Alioquin enim transiret in divinitatem, et desineret esse quod est.

Tropologice, montes et colles sunt dignitates et prælaturæ, quas pauci sciunt librare in pondere et statera. Unde exclamat Isaias: « Quis libravit in pondere montes, et colles in statera? » *q. d.* Rarus est et magnus qui eos libret. Dignitates enim plus habent oneris, quam honoris; et quantus est ascensus earum, tantus est et descensus. Si enim ascenditur ad prælationem, descenditur ad servitutem. Librat ergo animus Sancti montes in pondere, et colles in statera, qui onus in honore, et servitutem in prælatione pensat; sicque fit ut consideratio servitutis et oneris, omnem appetitum prælationis et honoris in animo ejus extinguat. Ita fecisse S. Laurentium Archiepiscopum Dublinensem, qui coævus fuit et defensor S. Thomæ Archiepiscopi Cantuariensis et Martyris, in eoque opere vitam suam posuit, narrat Auctor *Vitæ* ejus, cap. XI. Exstat apud Surium die 14 novembris. Vere Antigonus rex ad filium regno insolescentem: « An nescis, o fili! inquit, regnum nostrum esse splendidam servitutem? »

nimirum multæ spinæ latent sub purpura, multæ curæ sub corona.

13. **QUIS ADJUVIT SPIRITUM DOMINI?** — Hebraice, *Vers. 13.* *quis ponderavit*, id est expendit, perpendit, penetravit, « spiritum, » id est mentem et consilia Domini, ut eum ope et consilio suo in operando adjuvare possit? *q. d.* Nemo. Ipse enim omnia ponderat, metitur et penetrat; et, ut dicitur *Proverb.* cap. XVI, 2: « Spirituum ponderator est Dominus; » ipse vero a nemine ponderari, penetrari aut comprehendere potest. Hinc Septuaginta, et eos secutus S. Paulus, *Rom.* XI, 34, vertunt: « Quis enim cognovit sensum Domini? » unde idem exclamat: « Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! »

15. **ECCE GENTES QUASI STILLA SITULÆ.** — S. Iræ- *Vers. 15.* *næus*, lib. V, cap. XXIX, legit, *ut stillicidium decado*; S. Ambrosius in *Psalms*. I, *ut stillicidium de urceo*. Est occupatio, *q. d.* Dicit quis: Esto Deus hominum ope aut consilio non egeat; homines tamen sunt imago Dei, et quasi terreni quidam dii, ac proinde magni ab eo æstimantur; quare habent unde sibi placeant. Hoc elidit dicens: « Ecce Gentes quasi stilla situlæ, » quia, ut ait S. Ambrosius in *Psalms*. I, in fine: « Sicut terra ad cælum est instar puncti, sic omnes gentes ad multitudinem Angelorum sunt quasi stilla situlæ. » « Cogita ergo, » ait S. Chrysostomus in cap. I *ad Ephes.*, serm. 3, et homil. 2 *De incomprehensibili Dei natura*, fuse, « quanta hujus stillæ, vel guttule par tu sis, et quantus sis respectu Dei. » S. Athanasius, *De Unita substantia SS. Trinitatis*, lib. I, in fine, hic putat significari neminem a divinitate Trinitatis posse se occultare vel fugere, quia illi totus orbis est quasi gutta. Hinc et Plato et Plotinus rogati: « Quomodo Deus videre possit omnia? » respondent: « Quia tota hæc rerum machina in conspectu Dei est instar puncti. » Sic, teste Clemente Alexandrino, lib. VII *Stromat.*, in fine, Theognis dixit: « Vos, Megarenses, neque tertii estis neque quarti, neque duodecimi, nec ullo in numero aut ratione, sed ut pulvis quem projicit ventus, et ut gutta cadi. » Vide ergo quid sint res terrenæ omnes, tuque ipse licet toti dominari orbi. « Quid est homo quod ejus es memor, Domine? Quid est quod superbit homo, ait S. Hieronymus, qui est quasi stilla e situla, decidua et neglecta? » imo stillæ hujus pars minima, nec centies quidem millies millesima. « Quomodo si a situla modica stilla fluat, a portante negligitur: ita universa gentium multitudo, supernis ministeriis comparata et Angelorum multitudini, pro nihilo ducitur. » Hucusque S. Hieronymus.

Rursum, sicut stilla situlam neque gravat si maneat, nec levat si excidat: sic homines neque si pereant omnes, quidquam relinquunt vacuum, neque si in natura rerum sint, aliquid occupant aut implent, si tam vastam maris orbisque amplitudinem spectes. Sic, *Sapient.* XI, 23, totus orbis coram Deo dicitur esse « tanquam gutta roris

Homo est
stilla si-
tulae.

antelucani, » quæ scilicet ante lucem descendit, et statim ortu solis et lucis siccatur, sorbetur et evanescit.

ET QUASI MOMENTUM STATERÆ. — Sic et Sap. XI, 23, dicitur : « Tanquam momentum stateræ, sic est ante te orbis terrarum. » *Momentum*, id est minima inclinatio, aut motus : græce enim sic habetur : ὡς ῥοπή ἐκ πλαστίγγων, hoc est, sicut vergentia vel inclinatio ex lanceibus libræ, quæ scilicet cum semper agitentur, semper una lanx alia magis minusve pendula inclinatur sursum vel deorsum : quod veteres *momentare* dicebant. Vatablus intelligit de ipso stateræ libramento, sive æquatoria cuspidem, quæ lancem utramque ex æquo sustinet et suspendit. Et sic videtur Plutarchus in *Camillo* accipere ῥοπήν. Sensus est, q. d. Sicut hæc propensio lancis minima est, et minimi momenti, sic et mundus quantus quantus est, respectu Dei est minimus.

Momen-
tum sta-
teræ tri-
plex.

Secundo, sicut instabilis hæc est propensio, et transiens, semperque agitur : ita mundus hic coram Deo. *Tertio*, sicut hæc propensio minimo motu ejus qui libram tenet tolli potest, et in aliam partem inclinari, sic et mundus totus est in manu et nutu Dei per omnia.

Recentiores, ut Vatablus et Forerius, Hebræum קִיָּו *sachae* vertunt, quasi levitas, vel quasi levis pulvisculus (quales sunt atomi, quos videmus volvi in radiis solis) in bilance pondus non auget, vel minuit : ita scilicet homo apud Deum nullius est pretii, nec Deo additus quidquam adauget (Deus enim solus, utpote immensus et infinitus, tantus est, tantumque efficit, quantum Deus et mundus simul juncti et compositi), nec Deo illum creare, et per Christum recreare, reformare, et ad pondus auctorare volenti quidquam opis, consilii, ponderis aut momenti attulit.

ECCE INSULÆ QUASI PULVIS EXIGUUS. — « Insulæ » Hebræis vocabantur regiones trans mare sitæ, etiamsi essent terra continens, uti Italia, Hispania, Græcia, etc. Pro *quasi pulvis* Septuaginta vertunt, *quasi saliva*, vel *sputum*. Hebræum enim קִדָּו *dar* significat tenue, minutum, quod tam salivæ, quam pulveri convenit. « Terra, ait Boetius, lib. II *De Consol.*, est punctum puncti, scilicet mundi, qui punctum est, si cum Deo comparetur. » Forerius vertit : « Ecce insulas quasi tenue operiet (יִטּוֹל *ittol* enim a radice טָל *talal* significat operire), q. d. Facile est Deo omnes insulas submergere, ac si illas nebula operiret. Vatablus vero יִטּוֹל, a טָל *til*, id est projicere, deducens vertit, *ecce insulas quasi minutissimum pulverem proficiet, aut transferet alio* ; sicut in historiis legitimus insulas quasi in mari natantes et fluitantes sæpius alio fuisse translatas. Noster vertit, *ecce insulæ quasi pulvis qui proficitur*, id est vilis et exiguus : scilicet, omnes sunt instar *scrupi levis aut oculos fallentis arenæ*.

Terra est
punctum
puncti.

Moraliter, cogita quis tu, quis Deus? ut te cognoscas et deprimas, Deum admireris et venereris.

Ita Abraham : « Loquar, ait, ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis. » Ita Moses, interrogans nomen Dei, audit : « Ego sum qui sum, » q. d. Ego sum, tu non es; *Exodi* III, 14. Vide ibi dicta. Ita S. Franciscus noctes integras meditabatur, nec dicebat aliud quam : « Quis tu, Domine, quis ego? Tu abyssus essentialis, sapientialis, sanctitatis et honorum omnium; ego abyssus nihili, ignorantiae, peccatorum et miseriarum omnium. »

16. ET LIBANUS NON SUFFICIENT. — q. d. Tanta est Dei celsitudo et majestas, ut omnia ligna, omne thus, omnia aromata, omnia animalia Libani; et quorumvis montium non sufficiant holocaustis, si pro dignitate ea illi offerantur. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et alii. Dicit hoc, ut Judæos, æque ac Gentes ad Dei veri cultum et reverentiam, atque ad idolorum contemptum excitet, q. d. Dei majestas et sanctitas immensa est; quare nullis victimis satis coli et adæquari potest, nisi unica victima infinita, scilicet qua seipsum unigenitus Filius Dei in cruce offeret. Hic ergo efficiet quod Libanus, totusque mundus facere non potuit. Adæquabit enim Dei dignitatem : erit enim Deus Deoque æqualis qui offeretur, et simul offeret semetipsum Deo in holocaustum atque mundi piaculum.

Vers. 16.

17. ET QUASI NIHILUM. — Forerius vertit, *plusquam nihilum*. Si enim nihilum cum ente quolibet creato conferas, minus illud ab eo distat (cum utrumque sit finitum, finiti autem a finito distantia sit finita) quam distet ens quodlibet, imo totus mundus a Deo; hujus enim infinita est distantia. Deus enim in infinitum entia omnia creata transcendit : ac proinde ab his non tantum negative, sed et positive distat in infinitum : cum ens a nihilo positivam distantiam habeat finitam. Sicut enim ens est finitum, sic etiam ejus oppositum, puta non ens, sive *nihil*, est finitum : est enim negatio, vel privatio entis finiti. *Nihil* ergo per se, et quasi positive est finitum : quia minus habet esse quam ens : nullum enim habet esse, estque nihil prorsus. Negative tamen *nihil* est aliquo modo infinitum, quia negat omne ens, omnesque res, etiamsi illæ essent infinitæ : negat ergo infinita quæ sunt, vel esse possunt; sed positive est finitum; ac finite tantum distat ab ente creato et finito. Si autem nihilum cum Deo conferas, nil a Deo magis distare potest quam nihilum. Loquor physice : nam moraliter magis a Deo distat peccatum. Et hoc sensu est hyperbole, q. d. Omnes gentes, imo entia omnia a Deo distant summe, et in infinitum, ideoque si posset dari major distantia quam sit nihil a Deo, magis quam nihilum distarent a Deo. Huc alludit Apostolus, *I Corinth.* I, 28, cum ait : « Elegit Deus ea quæ non sunt, » id est quæ nullius sunt pretii, vel momenti. Vide et *hic* quæ se demiserit « Verbum caro factum, » quamque vere dicat Apostolus : « Exinanivit semetipsum formam servi accipiens. » Homo enim est nihil, et plusquam nihil coram Deo.

Vers. 17.
Nihilum.

Vers. 18. 18. CUI ERGO SIMILEM FECISTIS DEUM? — Digreditur ad carpendam idololatriam Gentium (hæc enim eos a Christo et salute impediabat: idola enim erant prava et aspera in via Gentium, quæ, vers. 3, tolli jussit, ut paretur via Domino), quod videlicet pressi ab hostibus vel alia natione, aut rei alicujus cupiditate ducti ad eam obtinendam confugerent ad idola aurea, lignea et inanima, cum Dei opem implorare, in eumque, utpote potentissimum et benignissimum, omnem spem defigere deberent; unde concludit, vers. 31: « Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem. » Hic est ergo epilocus totius hujus orationis, scilicet ut doceat sperandum esse in Deo, non in idolis, ac cum Gentibus ab idolorum cultu transeundum esse ad Dei cultum in Christi Evangelio propositum.

Nota: Gentes fabricando et colendo simulacra Jovis, Apollinis, Mercurii, etc., lapidea et lignea colebant idola, non Deum; dicuntur tamen Deum iis similem fecisse, quia ea adæquabant Deo, Deumque alium non colebant quam hæc simulacra, ac consequenter Deum et deitatem transferebant in simulacra, quasi Deus iis similis esset, haberetque simile corpus, imo corpus simulacri esset corpus Dei: quæ sane gravis erat injuria Dei, quod scilicet simulacra Deo æquarent, ac consequenter Deum similem, imo æqualem facerent simulacris. Unde ex Hebræo ad verbum sic vertit Forerius: *Ad quem assimilabitis Deum, et quam similitudinem æquabitis ei?* Et sic *similem fecistis*, vers. 26, explicatur per *adæquastis*. Hoc est quod ait Apostolus, *Rom. I, 23*: « Mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et voluerum, et quadrupedum, » etc., quod explicans subdit: « Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori. » Vides hic similitudinem hanc vel assimilationem simulacrorum non esse aliud, quam quod cultum Creatoris transtulerint in creaturas, id est in simulacra, « et incommunicabile nomen (Dei) lapidibus et lignis imposuerint, » ut ait Sapiens, *Sap. cap. XIV, vers. 21*. Sensus ergo est, *q. d.* Cum omnes Gentes Deo comparatæ sint quasi gutta, imo nihilum et inane; qua temeritate, impietate ac sacrilegio vos, o Gentiles! Jovem Jovisque idolum comparatis et æquiparatis Deo, Deumque Jovi, imo Deum facitis Jovem, et Jovem Deum? Perfide ergo hoc loco abusus est Leo Armenius Imperator iconoclasta, qui socium in scelere habuit Theodorum, quem amoto Nicephoro sede Constantinopolitana donaverat. Hic Theodorus grassabatur in sanctas imagines, cumque aliquando hæc Isaïæ verba in Ecclesia recitarentur: « Cui assimilastis Dominum? num imaginem ejus facit faber, aut aurifex similitudinem paravit? » accessit propius, atque Imperatori in aurem insurravit: « Audi Prophetam, domine, eique obtempera. » Tum vero Leo suam iconomachiam ma-

jore insaniam profudit, et furere cœpit contra imaginum Dei cultores. Ita Zonaras et alii. Perfide, inquam: nam imagines Christianorum non sunt imagines, hoc est idola, Gentilium, contra quas hic detonat Propheta, nec coluntur ut dii: nec a fidelibus æquantur Deo, ut Deus injuriam sibi fieri sentiat, quod imaginibus assimiletur, comparetur et æquetur. Nemo enim fidelium tam simplex aut stolidus est, qui imagines colat ut deos, uti fecerunt Gentiles. Porro Deum has imagines etiam Dei ipsius, hic non carpere, patet ex eo, quod ipse hanc imaginem assumpserit, in eaque apparuerit, et hominibus se videndum exhibuerit; non tantum cum Verbum caro factum est, sed etiam cum Patriarchis et Prophetis sui imaginem objecit, et venerandam proposuit, uti fecit Mosi ei apprensus in corpore assumpto, *Exodi, cap. xxxiii et xxxiv*, et *Isaïæ cap. vi, 1*, et *Danielis cap. vii, 9*, et S. Joannis, *Apocal. cap. I, vers. 13*. Si Deus sui imaginem nobis exhibuit, cur eam simili imagine exprimere non liceat? dicitur enim imago quasi imitago, ab imitando; sicut *εἰκὼν* ab *εἶμα*, id est assimilo, represento, uti ex Concilio Nicæno II, docet Sanderus, lib. I *De Adorat. imag. cap. ult.*, § *Leoni*. Vide Damascenum, lib. IV, cap. xvii, et orat. *De imaginibus*, et Concilium Nicænum II, quod totum est pro imaginibus. Vide et dicta *Exod. xx, 4*, et *Sapient. xiv, 21*.

19. NUMQUID SCULPTILE CONFLAVIT FABER? — Vers. 19. « Sculptile » sumit pro conflati, hoc enim conflavit faber. Hebræum enim *פסל pesel*, quod Noster vertit « sculptile, » significat idolum, sive sculptum, sive conflatum, sive pictum, sive dolatum sit. Irridet hic idololatrarum vesaniam, *q. d.* Numquid non idola vestra ligna sunt: aut metalla dolata, fusa, conflata, vel sculpta a fabricis, qui ad id quærunt ligna imputribilia, ne a finis vel carie corrodantur; malleisque et clavibus firmant, ne vento aliove impetu dejiciantur, auro et argento ea ornant? quomodo ergo ista comparatis Deo, deosque vestros facitis? Itane faber fabricat numina? Itane Vulcanus deos cudit?

21. NUMQUID NON SCITIS? — Ita legunt Romana Vers. 21. in præsentem, non scietis in futuro, *q. d.* Numquid facile scire potestis, et audire jam inde a mundi exordio per patrum et avorum traditionem, posita esse a Deo fundamenta terræ, sive terram ipsam a Deo creatore conditam et fundatam esse? ac proinde hunc ejus creatorem unum et solum esse Deum, non Jovem; non Mercurium, non simulacra, *q. d.* Si Deus terram, quæque in ea gignuntur metalla creavit, quis ita deliret ut Deum esse credat simulacrum ex auro vel argento sculptum aut conflatum?

Nota: « Fundamenta terræ » non sunt cardines aut fines terræ, ut voluit Cyrillus, sed ipsa terra, in seipsa a Deo fundata et firmata. Nec enim alios cardines aut fulcra habet terra in aere pendula, quam quod ibi firmiter collocata sit a Deo.

22. QUI SEDET SUPER GYRUM (Vatablus, globum) Vers. 22.

TERRE, — *q. d.* Qui in cœlis quasi rex orbis sedet et præsidet, despicitque totum terræ gyrum et ambitum, videtque in eo homines quasi locustas, cicadas et formicas ambulare et saltitare. Nam pro *locustis* Forerius vertit, *cicadas*. Hæ enim locustis sunt affines, tum natura, tum parvitate, tum strepero stridore.

Nam cuculus cuculat, fritinnit ranca cicada.

Homo est locusta
obduodecim
logias.
Prima.
Secunda.
Tertia.
Quarta.
Quinta.
Sexta.
Septima.
Octava.
Non.
Decima.

Nota congrue homines comparari locustis; utrique enim exiguum, vile, molle, miserum et caducum sunt animal. Nam, *primo*, locusta gignitur ex putredine; ita et homo. Unde S. Job ait: « Putredini dixi: Mater mea es; et Soror mea, vermibus. » *Secundo*, locusta humore turget: ita « homo quid est aliud quam pituita et bilis? » *Tertio*, locusta est gracilis, et pedum longitudine omnia animalia pro modulo sui corporis excedit: ita et homo. Unde *Eccles.* cap. XII, vers. 5, ærumnas hominis senescentis describens: « Florebit, inquit, amygdalus, impinguabitur locusta, » id est superveniet canities, et accedet pedum tumor, scilicet podagra. Dicitur enim locusta quod longis sit pedibus, inquit Isidorus, Lyranus et Albertus, lib. XVI *De Animal.*, ubi refutat alios, quibus dicitur locusta quasi locostans. Pedibus ergo impinguatis et tumidis tumescit et impinguatur locusta. *Quarto*, locustæ, ait Albertus, omnes feminae sunt, uti scarabæi omnes sunt mares: ita homines femineos habent animos, pariter et vitia. *Quinto*, locustæ, quia palpebris carent, durissimis sunt oculis; imo sunt qui putant eas oculis et visu carere: hinc pariter stupidæ sunt. Unde proverbium: « Locustæ mentem habet; » id est parum habet mentis et cerebri; quod usurpat Lucianus in *Jove tragædo*: ita et homines desipiunt, et circa res divinas ac saluti duri sunt, et cæcutiunt quasi talpæ. *Sexto*, locustæ rege carent, et sese invicem devorant, inquit Aldrovandus, lib. *De Insectis exsang.*, cap. *De locusta*: sic homines laborant ataxia, et invicem perimunt. « Homo homini lupus. » *Septimo*, locustæ non tam proprium habent volatum, quam vento feruntur, et cum se a terra paululum elevaverint, iterum pennis deficientibus cadunt: ita homo ut efflorescit ætate et gloria, ita mox pariter cadit. *Octavo*, locustæ sunt innumerae: ita et homines. Rursum, locustæ sunt maxime leves et mobiles: ita homines sunt leves et inconstantes. Unde Isidorus: « Locustæ, ait, sunt vagæ animæ, et salientes in sæculi voluptates. » *Nono*, locusta gulosum est animal omnia germina depascens: ita homo in ventrem projectus est. Hinc *decimo*, locusta nocentissimum est animal frugibus, vastans integra regna et provincias; unde aliis *locusta* dicitur quasi *loca urens*. Adeo ut Plinius, lib. XI, cap. XXIX, scribat in Cyrenaica regione legem esse ter in anno locustas debellandi, primo ova obterendo, deinde fœtum, postremo adultas, desertoris pœna

lata in eum qui cessaverit: ita homo impius et aliis et sibi nocentissimus est. *Undecimo*, locusta quia agros corrumpit, symbolum est corruptionis humanæ. Pulchre S. Chrysostomus, homil. *Quod nemo læditur nisi a seipso*: « Omne, ait, quod est in rebus, habet aliquid quo corrumpitur ac læditur: lanam tineæ, ovium greges lupus, vinum aceti permutatio, dulcedinem mellis amaritudo corrumpit, lolium segetibus nocet, grando vineam lædit, virgulta et plantas locustæ vastant. »

Denique locustæ, ait Aristoteles, pariunt in exitu veris, et mox a partu moriuntur; vermiculis circa collum innascentibus tempore partus, qui eas strangulant: similiter brevis ævi est homo, et non raro a fœtu proprio necatur.

Ita S. Gregorius in Angliam pergens obvians locustæ, ei se comparavit, ex eoque cognovit sibi in eo loco standum, et Romam revertendum esse. De quo plura *Ezech.* cap. XXI, 21.

QUI EXTENDIT VELUT NIHILUM COELOS. — Pro *nihilum* hebraice est *dac*, id est tenue, per quod Forerius intelligit *nebulam*; Vatablus, *cortinam*, vel telam tenuissimam. « Nihilum » ergo hic significat aliquid tale tenuissimum atque levissimum, ut pene nihil esse videatur, quod facillime extendi potest, uti est cortina, nebula, etc. Sic enim Deus cœlos vastissimos facillime extendit, ut sub iis quasi sub tentorio degerent homines. Unde Septuaginta vertunt, *qui extendit cœlos quasi cameram*, rotundos scilicet et solidos instar camerae et fornices.

Potest, *tertio*, *dac* verti pulvis tenuis et exiguus, uti vertit Noster, vers. 15, *q. d.* Deus ita facile creavit et fecit cœlos; ac si faceret pulveris atomum tenuissimum. Ita S. Chrysostomus, lib. *De Incomprehensibili Dei natura*.

23. QUI DAT SECRETORUM SCRUTATORES QUASI NON. Vers. 23. SINT. — Ita vocat Philosophos, qui naturæ, et sapientiæ ac Dei secreta rimantur; aut potius consiliarios, et principes, ut vertunt Septuaginta (unde et Noster, *Habacuc* cap. I, 10, vertit, « tyrannos; » *Proverb.* cap. VIII, 15, vertit, « legum conditores »), qui status et politiæ ac gubernationis secreta rimantur. Hi enim hebraice vocantur רֹזְנִים *rozenim*. Posterius enim hemistichium more Hebræo explicat prius. Idem ergo est « qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, » quod, « iudices terræ velut inane fecit. » Hebræi enim principes vocant iudices, quod principum officium primarium sit iustitiam indicare cives tueri, et populum iudicare, id est vindicare ab hostium injuriis. Hinc Salomon orat Dominum, III *Regum*, cap. III, dicens: « Dabis servo tuo cor docile, ut populum tuum iudicare possit. » Hinc et vocatur *liber Judicum*, id est vindicum et principum Israel. Celebrat ergo Isaias Dei potentiam, quod ipse reges et principes solio dejicere, infatuare, perdere, et quasi in nihilum redigere possit, et sæpe redigat.

Pro *inane* hebraice est תוהו *tohu*, id est *inanis*, inornatus, incompositus : sic enim *Genes.* I, dicitur terra fuisse inanis et vacua, hebraice, תוהו ובוהו *tohu vabohu*, antequam Deus eam herbis, floribus et fructibus ornaret et decoraret. Pari modo Deus reges omni honore et decore spoliare potest, et sæpe spoliat. Unde explicans subdit :

Vers. 21. 24. ET QUIDEM NEQUE PLANTATUS, — *q. d.* Licet principes terræ in ea summi, firmi et potentes esse videantur; tamen eorum principatus similis est arbori, aut ramo, qui nec satus, nec plantatus est in terra, nec radicatus; unde succo destitutus arescit, aut levi vento aut turbine prostermitur: sic enim et principum gloria caduca est et fucata, quam Domini flatus et jussio mox dejicit et dissipat. Rursum Forerius hunc dat sensum, *q. d.* Deus reges et tyrannos statim initio imperii sæpe aufert, et de medio tollit, antequam prolem generent, non relicta sobole: perinde ac truncus, qui in terrâ radices non egit, flores et fructus proferre nequit (1).

Vers. 23. 25. ET CUI ASSIMILASTIS ME? — *q. d.* Cur non tantum Jovem, Mercurium, Venerem, etc., et principes flagitiosos jam putridos, sed etiam serpentes et monstra fecistis deos, mihi que adæquastis?

Vers. 26. 26. LEVATE IN EXCELSUM OCULOS. — « Quis est, ait Cicero, qui cum oculis in cælum sustulerit, Deum esse non sentiat? » « Cæli » enim et astra « enarrant gloriam Dei. » Rursum, cæli fuerunt ante Jovem deosque omnes, creati a vero Deo.

QUIS CREAVIT HÆC? — id est hos cælos. Hebraice pro *quis hæc est* מי אלהי *mi elle*, quod Cabalistæ per anagrammatismum retrogrado ordine legunt אלהים *elohim*, quasi respondeat, *elohim*, id est Deus creator, « creavit hæc. »

QUI EDUCIT IN NUMERO MILITIAM EORUM. — « Militiam, » vocat stellas et astra. Unde Septuaginta vertunt, *ornatum eorum*. Hæc educit Deus « in numero, » id est numerose; plurimæ enim sunt stellæ. *Secundo*, « in numero, » id est in ordine suo, in quo quæque suum habet locum et numerum, eumque constanter servat, ut hæc sit prima, illa secunda, alia tertia, perinde ut milites in acie constanter servant suum ordinem. Ab ordine enim pendet exercitus robur, et victoria æque ac decor. Est catachresis: numerus enim

(1) Est autem in oratione Prophetæ gradatio quædam. Primo ait, *etiam non plantantur*. Etiam si principes arboribus comparati ipsi intercidant, fieri tamen posset, ut sureulus, quasi ex ramis aut radicibus arboris decerptus, infingeretur terræ et sensim excrescens fructum faceret, et, si ne id quidem locum habeat, posset tamen ex semine, quod in terram decidet, nova arbor enasci; verum et hoc futurum esse negat vates, ut Nahumus de rege Assyrio, I, 14: « Nullus amplius de nomine tuo seretur. » Denique fieri posset, ut arbore dejecta et succisa, tamen imus stirps in terra relictus radices agat, et post aliquod tempus reforescat, novosque stiones emittat. Sed ne id quidem futurum esse docet vates. (Rosenmuller.)

ponitur pro numerosa dispositione, harmonia, proportione et ordine. Sic numerus musicus vocatur vocum et sonorum plurium harmonia et concentus. Talis est et acies castrorum (qualis est astrorum) ordinata. « Deus, inquit S. Augustinus, epist. 28 *ad S. Hieronymum*, stellas tot astris distinctas, tanta varietate motuum, tanto sonorum concentu (loquitur ex sententia Pythagoræ et veterum, qui cælos suavissimum suo motu concentum edere crediderunt), insignes educit, et movet, ut nulla creatura admirari satis possit. » Pro *qui educit* hebraice est מוציא *motis*, quod verti potest; *oriens*, id est oriri faciens. Dei ergo æque ac Christi, *Zachar.* cap. VI, 12, nomen est « Oriens. » Ita Forerius.

ET OMNES EX NOMINE VOCAT. — Significat hæc phrasis tria: *Primum*, quod Deus stellarum omnium naturam, vim et efficaciam intime perspectam habet, ita ut eas proprio et accommodatissimo nomine vocare possit. Est catachresis. *Secundum*, quod singularum stellarum; et rerum creatarum Deus habeat curam et providentiam, ut cuique tribuat quod opus est, et cuique injungat opera et munia suæ naturæ et viribus commensurata, et accommodata, verbi gratia, lucifero ut lucem, hespero ut vesperam indicet; lunæ ut nocti, soli ut diei præsit; nil autem cuiquam supra facultatem et vires præcipiat. *Tertium*, quod stellæ omnes Deo per omnia obediant, ita ut, cum ipse eas accersit, vel quid eis jubet, omnes mox ei pareant et occurrant, ita ut nulla sit reliqua quæ se illi non sistat; hoc enim est quod ait:

PRÆ MULTITUDINE FORTITUDINIS ET ROBORIS, VIRTUTISQUE EJUS, NEQUE UNUM RELIQUUM FUIT. — Aliqui *fortitudinem* et *robur* ad stellas referunt, *q. d.* Virtus stellarum et robur quantum est Deo parret, neque vel una est quæ in suo ordine et munere, in quo a Deo constituta est, deficiat. Verum sic dicendum fuisset *earum*; jam autem dicit « ejus, » scilicet Dei, *q. d.* Tam multa et magna est fortitudo, robur et virtus Dei, cælos et astra moderantis, ut ne vel unum sit quod ejus ordinationi et mandato per omnia non satisfaciatur. Pulchre Boetius, lib. I *De Consol.*, Deum ita compellat:

O stelliferi Conditor orbis,
Qui perpetuo nixus solio
Rapido cælum turbine versas,
Legemque pati sidera cogis!

27. QUARE DICIS, JACOB, ET LOQUERIS, ISRAEL: Vers. 27. ABSCONDITA EST VIA MEA (id est vitæ meæ ratio, meus status, mea conditio) A DOMINO. — Est imitatio. Imitatur enim vocem Judæorum epicurizantium, qui adversis pressi putabant se a Deo negligi, Deum sui non habere curam et providentiam, *q. d.* Cum Deus sit tantus, tamque potens et sapiens, uti etiam aliæ gentes confitentur; cur tu, o Jacob, id est vos, o duæ tribus jam ab Assyriis afflictæ! et tu, o Israel, id est vos, o

Deus
stellas
vocat ex
nomine
triplici-
ter.

decem tribus jam in Assyriam ab iisdem abductæ! dicitis: Deus res nostras non curat, quantis affligamur malis, qua captivitate premamur non considerat, nostras ærumnas non videt, non attendit: « Circa cœli cardines perambulat, » nostra negligit, nec aspicit? Ita S. Cyrillus.

ET A DEO JUDICIUM MEUM TRANSIVIT. — Idem aliis verbis repetit, *q. d.* Non est Deo curæ nostram judicium, id est nostra causa, nostrum jus, nostraque justitia, an juste an injuste vivamus, an juste an injuste affligamur. Hactenus sumus habiti populus Dei, ecce jam opprimimur ab hostibus impiis et tyrannis; Deus iis nos permittit, ergo non est illi cura de nobis. Nota: In voce « transivit » est hypallage: judicium enim transit, quia judex illud pertransit, et præterit, *q. d.* Deus causam meam pertransit, negligit, judicare non vult, sive jure, sive injuria mecum agant hostes non attendit. Sunt verba populi in captivitate et afflictione despondentis animum, et de Dei providentia diffidentis, ac queruli. *Secundo*, Sanchez, « transivit, » ait, id est præterivit et latuit. Sic enim vulgo dicimus: Ista res me præterit, id est latet. Hisce querimoniis respondet Propheta, aitque:

Vers. 28. **DEUS SEMPERTERNUS DOMINUS.** — Hebraice, *Jehova est Deus æternitatis, q. d.* Deus, Dei que virtus et sapientia æterna sunt: ergo quam olim habuit, eandem nunc habet vestri rerumque omnium curam et providentiam. Cum enim sit æternus, non lassessit in gubernando, non deficit, non laborat, non senescit; sed æque semper recens, vicens, agilis et expeditus regit universa; præsertim cum uti potentia, ita et sapientia ejus sit immensa et investigabilis; quam proinde nullæ res, nulla hominum consilia, nullæ fraudes, nulla arcana latere possunt. Est enim Deus et Dominus non temporis, non ævi, sed totius æternitatis.

Vers. 29. **QUI DAT LASSO VIRTUTEM,** — *q. d.* Non solum Deus, ipse non lassatur, sed et lassis vires animosque restituit.

ET HIS QUI NON SUNT (qui esse non videntur, qui tam infirmi ac debiles sunt, ut ruituri et in nihilum casuri videantur, Deus dat) **FORTITUDINEM.** — Rursum iis qui non sunt dat esse, simulque robur, dum eos creat et producit.

Ex hoc versu Hebræi sumpserunt formulam benedicendi Deum: « Benedictus qui dat lasso robur, et ei cui non sunt vires multiplicat; » quam per compendium solis initialibus Isaïæ in Hebræo litteris in fine librorum ascribere solent hoc modo בְּנֵי לַאֲסֵי.

Vers. 30. **DEFICIENT PUERI.** — Declarat quanto majores sint vires quas Deus suis, quam quas natura confert: Pueri, ait, et juvenes vegeti et robusti labore fatigantur, infirmitate franguntur et cadunt: at qui sperant in Domino, ab eoque vires expectant, etiam si languidi sint, lassi et debiles, corroborantur, et in senili aut puerili corpore vires alent, et spiritus plusquam juveniles; hoc est quod ait:

31. **QUI AUTEM SPERANT IN DOMINO, MUTABUNT** (Hebraice יִשְׁלַח אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁלַח אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל *iachaliphu*, id est innovabunt, instaurabunt, integrabunt: est metaphora ab armis, quæ fracta, vel retusa cum novis et integris commutamus: hoc enim significat *iachaliphu*) **FORTITUDINEM,** — tum animi, tum corporis. Huc alludit S. Paulus dicens: « Cum infirmor, tunc potens sum. » Nam infirmitas ejus virtute Christi pensabatur. Rursum: « Licet, ait, is, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem; » et: « Omnia possum in eo qui me confortat. » Sensus ergo Prophetæ est, *q. d.* In adversis, o Hebræi! nolite cadere animis, eos firmate in Deo, fixi in ejus providentia state, sperate et implorate ejus opem: qui enim ita sperant in Domino, licet infirmi, lapsi et pene collisi sint, pristinam fortitudinem ab eo recipient. Rursum, ut explicat S. Gregorius, lib. XIX *Moral.* XVI: « Mutant fortitudinem, quia fortes esse student in spirituali opere, qui dudum fortes fuerunt in carne. »

Anagogice; Sancti in cœlo mutabunt fortitudinem, ubi corpus, quod hic « seminatur in infirmitate, surget in virtute, » ut ait Apostolus I *Cor.* XV, 43, nimirum debiles resurgent validi, morbi di sani, terrestres cœlestes, carni spiritales. Quocirca B. Dionysius Carthusianus, qui in totam sacram Scripturam, pluresque alios libros, commentarios reliquit, vir æque sui contemptu et sanctitate atque doctrina illustris, præsciens tempus mortis, quæ ei obtigit anno Domini 1471, anno integro ante mortem, tria carmina decantabat, cum lacrymis et gemitibus. *Primum* erat: « Requiem æternam dona eis, Domine; » quod certo cognovit se illo anno moriturum. *Secundum*: « Maria unxit pedes Jesu; » quo sperabat se veniam peccatorum a Christo consecuturum. *Tertium*: « Sancti qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem; » quo confidebat se cum Sanctis immortalē fortitudinem adepturum, uti habet *Chronicon Carthus.* Petri Dorlandi, lib. VII, cap. XXIV.

ASSUMENT PENNAS SICUT AQUILÆ. — Pro *assument* hebraice est יָאָחַז *iaahu*, id est ascendere facient. Unde Vatablus vertit, *sustollent alas*, quasi jam ante eas habuissent, sed fatigatione demissas et contractas. Verum melius et significantius vertunt Septuaginta, πτεροποιήσουσιν ὡς ἀετοί, *pennas producent ut aquilæ*, novas scilicet, dum in senectute veteres in iis pennæ decidunt. Hoc significat Noster dum vertit: « Assument pennas ut aquilæ. » Vide quantum gratia naturam superet, scilicet quantum aquila alias aves, præsertim in eo quod infirma et senescens vires, pennas et juventutem renovet, *q. d.* Qui sperant in Domino, ope gratiæ ab eo acceptæ ita fortiter et prompte labores, dura et adversa quælibet superabunt, atque viam divinæ legis non tam ambulando et currendo, quam volando conficient, et in cœlum contendunt, ac si aquilæ, imo Angeli essent, quibus

Scriptura dat alas aquilæ, idque quia Christus pectora eorum fortitudine complet. Ita Procopius, Theodoretus, Cyrillus et S. Thomas, qui per aquilas non tantum aquilas, sed et Angelos alatos et veloces instar aquilarum accipiunt. Sic Plato viris justis dat alas quibus cælum petant. Chaldaeus vertit, *super alas aquilarum current.* Quod primo, sic exponi potest, *q. d.* Aquilis erunt velociores. Secundo, *q. d.* Sicut aquila pullos suos alis vectat, et celerrime transfert: ita Deus alis providentiæ suæ fideles in se sperantes excipiet et vectabit, ut e captivitate et adversis omnibus celerrime evolent. Rursum Sancti assumunt, id est renovant, pennas, et veteribus depositis novas assument sicut aquilæ.

Modus quo renovat aquila ex S. Hieronimo.

Historice juvenutis renovationem in aquila ita describit S. Hieronymus: « Aquilæ, ubi conseruenerit, gravantur pennæ et oculi. Quærit illa fontem, erigitque pennas, calorem in se colligit: eo modo sanantur oculi, in fontem se ter mergit, atque ad juventam redit. Unde in *Psalm.* cii, dicitur: Renovabitur sicut aquila juvenus mea. »

Ex S. Augustinus.

Ubi S. Augustinus scribit aquilam se renovare, rostrum aduncum, quod nimis excrevit ut cibum capere non possit, ad petram allidendo: « Tunc enim rursum accedit ad cibum, et omnia reparantur: est post senectutem tanquam juvenis aquila, redit vigor omnium membrorum, nitor plumarum, gubernacula pennarum: volat excelsa sicut antea, fit in ea quædam resurrectio. » Verum alium modum hujus renovationis ex Epicrate, Athenæo, et Alberto Magno, dat Aldrovandus, lib. I *Ornithol.*, pag. 26: « Dicunt, ait, senem aquilam eo tempore quo pulli jam adulti volare possunt, sicubi deprehendat fontem clarum et latum, recte super illum in sublime efferri usque ad tertiam aeris regionem: ubi cum radiis solis, et aere calido incaluerit, ita ut fere exuri videatur, subito demissis retractisque alis in fontem frigidum allabi, ut a frigore forinsecus astringente calor interius augeatur: tum fonte relicto ad nidum suum non procul distantem advolare, et inter alas pullorum tectam resolvi in sudorem, et sic cum veteribus pennis senectam exuere, induique novis; interea vero dum creverint illæ, nutrirî præda pullorum. Ad hæc non habeo quod dicam, nisi mirabilia naturæ esse multa. In duabus quidem aquilis quæ apud nos alebantur, nihil hujusmodi observari; erant enim illæ cicures, et ad modum aliarum avium rapacium mutabantur. » Hinc proverbium: « Aquilæ senecta, Corydi juventa; » de viridi et cruda senecta quæ aliquorum ignavæ juventæ præstat. Nam aquila avis præstat corydo aviculæ, etiam ætate integra. Recte sapiens Græcus:

Ille senectus gratior, quæ parilis juventa:
Ille juvenus gravior, quæ similis senecta:

Et Cicero, lib. *De Senectute*: « Senectus honesta est, si ipsa se defendit, si jus suum retinet, si ne-

mini emancipata est, si usque ad extremum spiritum dominatur in suos. Ut enim adolescentem, in quo senile est aliquid: sic senem, in quo est aliquid adolescentis, probo: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit: » ac talem docet fuisse Appium, cæcum licet.

Symbolice ergo, aquilæ sunt Sancti. Primo, quia aquilarum dotes et mores imitantur. Aquilam vitam et dotes his versibus complectitur Poeta:

Alta volat, manet in petris, rostrum terit, est rex,
Venatur, jejuat, habet gemmam, rota solis
Sola probat pullos, lambit, fonte innovat alas,
Fulva, videns unguis, pisces prædataque clangit.

Symbolice, aquilæ sunt Sancti, cur? Prima analogia.

Ita Sancti mente in cælos conscendunt: habitant in petra, id est Christo: rostrum incurvum, id est pravitatem animi, iram, rapacitatem, ad petram, id est ad Christi crucem atterunt (Nota *rostrum terit*: senescens enim aquila ita magno et adunco fit rostro, ut cibum capere nequeat; unde Plinius, lib. X, cap. iii, ait aquilam perire non senio, sed fame). Rursum, Sancti instar aquilarum sunt reges sui et mundi, venantur animas, jejuniis corpus macerant, habent gemmam gratiæ et charitatis: Solis justitiæ, id est Christi, intuitu, pullos, id est filios, an vere fideles et genuini sint, probant. Pii enim parentes cordi non habent proles, nisi et ipsi pietatem colant, et nisi totos se ad præcepta et nutum divini Solis componant, juxta consilium Sapientis, *Ecclesi.* xvi, 1: « Ne jucunderis in filiis impiis, etc., si non est timor Dei illis. » Adhæc aquilæ, id est fideles Sancti, non potant, non inebriant se, sed lambunt, et sobrie bibunt. Si vitiiis senescant, fonte lacrymarum et pœnitentiæ innovant se. Fulvi sunt, id est magnanimi, ut aquilæ et leones: hi enim proprie fulvi sunt. Respiciunt unguis, id est vililitatem suæ naturæ, ut se humiliant. Insuper aquila inter ambulandum unguis contrahit, ne aciem eorum atterat, quo monet nos, ait Plutarchus, ne ingenii nostri acumen in rebus vilibus hebetemus, sed arduis et præstantibus impendamus. Denique aquila prædam prospicit; et pisces, id est animas, diabolo eripiens clangit et jubilat.

Secundo, sicut aquila est calido et sicco temperamento, ac fortis: ita viri sancti per zelum calidi; per spontaneam paupertatem, vel etiam per sobrietatem ac abstinentiam sunt sicci, indeque constantes, et in adversis fortes.

Tertio, aquila, teste Aristotele, Aldrovando et aliis, ordinarie parit tria tantum ova, quorum tertium, tanquam duo ad conservandam speciem sint satis, e nido præcipitat: ita Sancti duo ova pariunt, scilicet opera rectæ rationis, et opera gratiæ; tertium ovum, scilicet opus cupiditatum et voluptatum carnalium, abjiciunt: qui ergo aquila est, non affigit humo divinæ particulam auræ. Imo Aristoteles ex Musæo, lib. VI *Histor. animal.* cap. vi, sic scribit de aquila: « Exclu-

dit binos (fœtus), edit terna (ova), educat unum, » quod, inquit Aldrovandus, licet ut plurimum verum sit, tamen aliquando binos pullos visos ab ea ali, aliquando ternos, tradit Avicenna et alii. Hinc symbolice unus pullus significat aquilam, id est regem, regnum debere relinquere uni filio, non pluribus: monarchia enim est optimum regimen, unde Homerus, *Iliade* β, 204, et ex eo Aristoteles, *IV Polit.* iv.

Ὀὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίᾳ, εἰς κείρανός ἐστιν,
εἰς βασιλείας.

Non bonum est multorum dominatus, unus Dominus esto, unus Rex; vel, ut Poeta Latinus explicuit:

Multorum imperium multa est confusio semper,
Multi sunt damno Domini, Rex unicus esto.

Moraliter unus pullus nobis educandus est opus charitatis et Spiritus Sancti. Secundus enim pullus, id est opera tantum moraliter bona, et recte rationi conformia Gentilibus et Philosophis relinquenda sunt: Christianus ex fide et gratia operetur oportet.

Quarta. Quarto, aquilæ ova excludere non possunt, nisi Ætitem lapidem in nidum importent. Causa est, quod ipsæ adeo exæstuant, ut ova prope excoquantur (incalescunt enim tantopere ac si bulliant); quare necesse est ut Ætitis refrigerio fervor temperetur, ejusque peculiari qua pollet vi partus acceleretur. Et cum binos tantum lapillos, nempe marem et feminam (ut quidam volunt), in nidum inferant, binos etiam tantum pullos pariunt. Ita Aldrovandus. Sic Sancti, ut pariant opera Spiritus, indigent Ætite, id est prudentia et discretionem, qua zelus eorum temperetur.

Quinta. Quinto, aquila generosa et excelsa est signum animi excelsi et placidi, omnia terrena despicientis. Hinc Ægyptii, ut significarent despotiorum contemptorem, pingebant aquilam immotam, quæ nec pennis, nec rostro minaretur quidquam mali, et juxta eam cornicem quæ eam lacesseret, et convitiis molestaret. Aquila ergo symbolum est magnanimitatis, ut videre est in emblemate Alciati, in quo aquila generosa tumulo fortissimi Aristomenis insidens depingitur hac epigraphe:

Quæ te causa movet, volucris Saturnia, magni
Ut tumulo insideas ardua Aristomenis?
Hoc moneo, quantum inter aves ego robore præsto,
Tantum semideos inter Aristomenes.
Insidiant timidæ timidorum busta columbæ,
Nos aquilæ intrepidæ signa benigna damus.

Hinc et Claudius Paradinus in *Symbolicis heroicis*, ut monstret ad res arduas opus esse summa industria, labore ac diligentia, aquilam pingit cervi capiti inter cornua insidentem, pulveremque in alis collectum in oculos ejus excutientem, ut excæcatum tandem de rupe præcipitet. Inscriptio hujus symboli est:

Ardua deturbans vis animosa quatit.

Et Curtius Gonzaga emblema habet, in quo aquila ita depicta, ut sub cœlo procelloso ac fulgurante, immunis atque intacta solem aspiciendo, ab altera parte ad montem contendere videatur, cum hoc lemmate: « Neque occidere me, neque terrere me potest. » Significat virum qui nullis adversitatibus expavescit, quo minus in incepto amore, et negotio honesto perseveret. Ales enim virum, mons virtutem, tempestas adversitates denotat. Hoc est quod ait hic Isaias: « Mutabunt fortitudinem, assument pennas ut aquilæ. »

Anagogice, Beati sunt aquilæ. Primo, quia aquila quæ acutissimi est visus (indeque dicta est aquila, quod acute videat, ut volunt multi) significat altam, arduam, intentamque Beatorem contemplationem. Hi enim divina visione fruentes mentis aciem in Deum, solem verum ac omnis luminis fontem, figunt.

Secundo, aquila fulmine non tangitur, quod tamen mortalibus omnibus pavore est: ita Beati non timent damnationem, nec gehennam, quæ omnibus hic est terrori.

Tertio, Beati similes sunt Angelis Dei, et Cherubinis, qui, *Ezechiel.* cap. 1, 10; comparantur aquilæ. Nam, ut ait S. Dionysius, *Cœlest. Hierarch.*, cap. xv: « Aquila significat regiam dignitatem Angelorum, motumque ad superna tendentem, celeremque volatum, atque ad captandum necessarium reparandis viribus cibum agilitatem atque vigilantiam, et cursum ac facilitatem summam, ac propterea vim illam singularem spectandi atque intendendi libere, directe, in nullam partem inclinando aciem luminum, in radium illum uberrimum et lucidissimum deitatis, quem ex se instar solis emittit. » Quæ omnia Beatis quoque conveniunt.

Quarto, quod hic proprie respicit Isaias, alæ aquilæ velocissimæ significant dotem agilitatis Beatorem. Hæ enim in resurrectione erunt perfectissimæ, quando corpus spirituale per hanc dotem protinus erit ubi esse voluerit, inquit S. Augustinus *ad Hesych.* epist. 79, et S. Hieronymus hic. Per hanc dotem cum Christo, qui est prima et princeps aquila, evolabunt in cœlum. Nam, ut dicitur *Matth.* cap. xxiv, 28: « Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ, » id est, ubi fuerit Christus, ibi erunt et Beati. Quocirca S. Hilarius illud *Psalm.* cxxxviii: « Si sumpsero pennas meas diluculo, » de Christo intelligit, qui assumpsit pennas suas in resurrectione jam corpore non gravato. Et infra dicit has pennas pertinere ad demutationem terrenorum corporum in spiritualem naturam. Et postea subdit: « Meminit et alibi (*Isaiæ* xl), dicens cum de spiritualium indefessa jam æternitate tractaret: Pennigerabunt tanquam aquilæ, naturam evolandam in cœlum in resurrectionis demutatione sumpturi. »

Quinto, aquila amat excelsa: Beati sunt in cœlo empyreo, in sublimissima gloria ac vita. Nam

ob sublimitatem sapientiæ S. Joannes vocatur aquila, *Apoc.* cap. iv, 7.

Sexta. *Sexto*, « aquila non captat muscas; » Beati non curant res terrenas et viles : « Ne sustineas ergo, o homo ! primas tenere inter graculos, si aquila esse possis : » ne ambias hic primas inter homines, cum te humiliando possis inter Beatos referri.

Septima. *Septimo*, sicut aquilæ senes se renovant et juvenescunt : ita Sancti in resurrectione juvenescunt, et pro mortali corpore accipient immortale et gloriosum, cum eoque quasi aquilæ rapiuntur obviam Christo in aera. Ibi enim non erit labor, non tædium, non lassitudo, non dolor, non gemitus, non infirmitas, non senectus, sed quies, alacritas, vigor, lætitia, jubilus, sanitas et juvenita perpetua. Ita S. Hieronymus, Haymo, Procopius, et S. Augustinus, epist. 39 ad *Hesychium*, et Hilarius in illud *Psalm.* cxxxviii : « Si sumpsero pennas diluculo; » hunc Isaïæ locum ad litteram accipit de futura vita et beatitudine. Verum hic sensus anagogicus est. Nam litteraliter agit Isaïas de viventibus, puta de fidelibus, qui in hac vita adversis pressi sperant in Domino, ideoque innovantur quasi aquilæ, ut dixi.

CURRENT ET NON LABORABUNT, AMBULABUNT ET NON DEFICIENT. — Hebraice קָרָא לֹא lo *iaaphu*, id est non lassabuntur, fessi non deficient, sed pergent strenue in continua ambulatione. Plus videtur hic promitti currentibus, quam ambulanti-
 Morali-
 ter, de
 fervore.
 bus in via virtutis; plus enim est non laborare, id est non sentire laborem, quam non fatigari, et ex fatione non deficere. Currentes enim sunt fervidi, qui præ fervore cursus laborem non sentiunt, quia eum amant et ambiunt : « Ubi enim est amor, ibi non est labor, sed sapor, » ait S. Bernardus. Ambulantes sunt minus fervidi, qui proinde in operibus virtutum laborem sentiunt, sed superant. Ita in naturalibus videmus juvenes alacres et fervidos sæpe in cursu, aliisque laboribus ipsis gratis et jucundis, non sentire laborem, tum quia delectatio quam hauriunt, pellit sensum laboris, tum quia ingenti animo, vi et spiritu eum capessunt. Hæc enim vis et spiritus, pondus laboris ita facile sustinet, ut vix sentiat. Docet enim Aristoteles in *Physic.*, vim motricem, si magna sit et efficax, facilius movere pondus alioqui magnum, quam vis et virtus parva moveat pondus parvum. Ita vir facilius portat onus decem librarum, quam infans onus unius libræ. Curre ergo in stadio virtutis, et magis proficies in ea, magisque merebere, et minus laboris senties. Idcirco B. Virgo, spiritu et Verbo Dei prægnans : « Exurgens... abiit in montana cum festinatione..., et salutavit Elisabeth, » eique, æque ac Joanni, suos ignes et spiritus afflavit, *Lucæ* cap. i, 39. Sic Christus, quasi sol divinus : « Exultavit ut gigas ad currendam viam, a summo cælo egressio ejus : et occursum ejus usque ad summum ejus : nec est qui se abscon-

dat a calore ejus, » *Psalm.* xviii, 6. Currentibus ergo Deus magnam gratiam et spiritum, magnos animos et vires quasi alas aspirat, qui omnem laboris sensum exsufflant. Hinc Paulus currebat, et ad cursum incitans ait : « Sic currite ut comprehendatis, etc. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum; » I *Cor.* cap. ix, 24. Accedit et alia causa, quam dat Pimenius Abbas in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. xxxix : « Sicut, inquit, ad succensam ollam muscæ non appropinquant, si vero tepida fuerit, insidunt in eam, et faciunt vermes : sic et monachum succensum igne divini spiritus dæmones fugiunt, tepidum vero illudunt et insequantur. » Ergo ferventes non sentiunt laborem, vel molestiam, quia hæc omnis in opere virtutis provenit ex tentatione et resistentia dæmonis, carnis aut mundi, quæ omnes fugantur fervore. Quocirca sapienter monet Ecclesiasticus, cap. xxxi, vers. 37 : « In omnibus operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi. »

Hinc secundo, S. Gregorius, lib. XIX *Moral.* cap. xvi, docet ex hoc Isaïæ loco Sanctos sæpe ferventius prosequi et perficere opus bonum, quod tepidius inchoarunt. Explicans enim illud *Job*, cap. xxix : *Sicut palma multiplicabo dies* : « Palma, inquit, vastior in summitate est, quam esse cœperit ex radice, quia sæpe electorum conversio plus finiendo peragit, quam proponit inchoando; et si tepidius prima inchoat, ferventius extrema consummat, videlicet semper inchoare se æstimat, et idcirco infatigabilis in novitate perdurat. » Probat id subdens : « Hanc scilicet justorum constantiam Propheta intuens ait : Qui confidunt in Domino, mutabunt fortitudinem, etc. Mutant quippe fortitudinem, quia fortes esse student in spiritali opere, qui dudum fuerant fortes in carne. Assumunt autem pennas ut aquilæ, quia velocibus magna celeritate prædicant. Ambulant et non deficient, quia intellectus sui velocitatem retinent, ut tardioribus condescendant. In cunctis vero bona quæ accipiunt, quanto aliis libenter accommodant, tanto ipsi incommutabiles in novitate perdurant, et qui tenues a radice inchoationis exeunt, fortes in culminis perfectione convalescunt. » Ita refert Moschus in *Prato spiritali*, cap. v, quemdam Religiosum negligentem sub finem magnum assumpsisse fervorem, cumque causam tantæ mutationis rogetur, dixisse : « Modo moriturus sum. Et post dies tres mortuus est. » Cogita quotidie, dum surgis : Hodie forte moriar, et fervebis toto die, nec senties laborem.

Nota : *Ti assumunt pennas ut aquilæ*, dupliciter accipi potest. *Primo*, ad volandum; aquilæ enim pennas renovando, novasque assumendo, nova velocitate volant, *q. d.* Fessi sperando in Deo assument novum robur, ut nova alacritate ad bona opera volent, quasi aquilæ. *Secundo*, ad currendum : sic enim struthiocamelus pennas habet non ad volandum, sed ad celerrime currendum. Sed

eodem redit sensus; nam volare proprie est aquilarum, hominum vero currere, *q. d.* Sperantes in Deo ita veloces erunt in via virtutis, ut, cum in ea decurrent, non tam currere, quam volare videantur; nec tam homines, quam aquilæ esse appareant. Unde *assument pennas ut aquilæ, explicat, dum subdit: « Current, et non laborabunt, » q. d.* Sperantibus a Deo paratæ sunt aquilinæ pennæ et velocitas, quibus immensa locorum, operum et virtutum spatia volatu semper integro ac vegeto percurret, aut gressu celeri ita decurrant, ut non tam pedibus ingredi, quam alis volare videantur. Unde Chaldaeus vertit; *super alas aquilarum current.*

Nota *secundo*, *ambulant et non deficient, idem quasi esse cum eo quod præcessit, « current et non laborabunt. »* Hebraice enim est *יָלַח* *yalach*, id est ivit, ambulavit; progressus enim tribuitur etiam Angelis, fulguri et ventis, qui non tam ambulant, quam currunt: ita tribuitur Cherubinis, *Ezech. cap. 1, 9, 12 et 13*, qui tamen *« ibant in similitudinem fulguris coruscantis, »* *ibid. vers. 14*; ire enim et ambulare Hebræis significat progressum, sive is fiat pedetentim ambulando, sive celeriter currendo, sive etiam volando.

Igitur hoc loco idem quasi significant hæc tria, scilicet volare, currere et ambulare; sed volare impetum et facilitatem significat, currere celeritatem, ambulare continuationem et progressum, puta effectum volandi et currendi, qui est promovere gressum et situm versus itineris metam et terminum. Cursum enim difficile est continuare, ambulationem vero continuare est facile; unde ut significet Sanctos cursum hunc continuare, addit eos ambulare, ita ut non deficient; Hebraice, *non delassentur*; Septuaginta, *non esuriant* (esuries enim sequitur ex defectu virium), sed lassitudinem, si quam sentiant, resumpto animi vigore et robore superent et transcendant. Idem ergo Sanctus, acceptis a Deo gratiæ alis, volat, currit et ambulat viam virtutis constanter usque ad finem vitæ, imo usque in cælum, et sic in *ambulant*, non decrescit, sed potius crescit et perficitur oratio, *q. d.* Ambulant continuo usque dum ad metam, puta ad cælum, perveniant.

Nota *tertio*: Possunt tamen hæc tria disjungi, et tribus sperantium gradibus adaptari; unde ex Hebræo cum Pagnino sic veritas: *Sperantes in Domino mutant robur, ascendent alta sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulant et non lassantur; Vatablus, sustollent pennas ut aquilæ, id est volabunt. Primus ergo gradus sperantium in Deo est eorum, qui amore Dei ferventes, humana omnia mente transcendent, instar aquilarum, imo Angelorum, evolant ad Deum in cælum, dicuntque cum Apostolo: « Nostra conversatio in cælis est. »* Tales fuere Apostoli, de quibus ait

Isaias cap. LX, 8: « Qui sunt isti, qui ut nubes volant? » Item illi qui agunt vitam contemplativam, quales fuere Essei, et modo sunt Religiosi non pauci. *Secundus gradus sperantium in Deum est eorum, qui in vita activa fervent, et fervendo currunt, qui proinde ob fervorem non sentiunt laborem, uti paulo ante dixi. Tertius gradus est eorum, qui in eadem, non quidem ardentem currunt, sed tamen constanter ambulant. Dices: Sic decrescit oratio, et a summo gradu descenditur ad imum, scilicet a volatu ad ambulationem. Respondeo primo: Id parum vel nihil habet incommodi; sic enim a perfectiori sæpe descendimus ad minus perfectum. Respondeo secundo: Esto una ex parte decrescat hic oratio, ex altera tamen parte crescit, et forte mysterium hic latens innuit Isaias, nimirum, q. d. Sancti summi volant contemplando per captus et exstases ad Deum, illi quidem summi sunt; sed his periculum grave imminet illusionis, ne a Satana transfigurante se in Angelum lucis decipiantur et corruant, uti multis contigit. Medii currunt, nimirum qui devotione sensibili acti a Deo fervent ad opera charitatis, mortificationis, missionum; sed his periculum est a spiritu singularitatis, superbæ et vanitatis, qua cæteris se eminere et sanctiores esse occulte autumant. Rursum tales deficiente devotione sensibili facile corruunt, fiuntque acedi et tepidi. Imi videntur, qui ambulant lente quidem, sed constanter in via virtutis; illi sunt qui eundem sequuntur vivendi in suo gradu modum, v. g. qui in Religione regulas omnes exacte et constanter observant, qui jugum Religionis constanter usque ad mortem portant, ac laborem, difficultates et tentationes omnes usque ad ultimum vitæ spiritum superant. Hic gradus, licet videatur excellentia imus, primus tamen est securitate, et sæpe fructu: nam cursus sæpe inciditur, ambulatio vero semper continuatur, quo fit ut ambulans continuo tandem currentem prævertat, juxta illud *Proverb. cap. XIII, 11*: « Substantia festinata minuetur; quæ autem paulatim manu colligitur, multiplicabitur. » Unde S. Bernardus cæterisque Sancti suadent, ut hunc ambulationis gradum præ aliis capessat, qui suæ salutis et profectus est studiosus; quotidie enim ambulando, id est proficiendo in virtute, quanta per menses et annos singulos virtutum fit accessio? quantas accrescit meritorum cumulus? Et hoc forte notare voluit Isaias, nimirum sperantes in Domino, si secure viam Dei inire velint, in ea non tam currere et volare, quam ambulare, id est in communi sui instituti vivendi modo constanter progredi, et promovere debere; ambulare enim est proficere, ait S. Bernardus, *serm. 49 in Cantic.*; sic enim certo itur ad mortem sanctam, indeque ad beatam immortalitatem; nec hic est periculum illusionis, vel singularitatis et superbæ, quod est in volantibus et currentibus,*

Secundus.

Tertius.

Tres gradus sperantium in Deum. Primus.

CAPUT QUADRAGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Persuaserat Judæis Propheta in fine cap. præced. eos qui Deum colunt, in eoque sperant mutatu-ros fortitudinem, et volatu-ros ut aquilas; hic jam ostendit quanto id sapientius faciant quam Gentes, quæ idolis suis confidunt. Inducit ergo Deum cum Gentibus disceptantem, et quasi coram judicibus causam agentem, volentemque ut illi causam deorum suorum agant, cum ipsimet utpote muta simulacra pro se loqui nequeant. Suam ergo causam Deum agentem, itaque inchoantem facit: Taceant ad me insulæ, etc. Primo, itaque probat suam divinitatem ex potentia et providentia, quam ostendet servis suis, scilicet Abrahamæ et posteris ejus, dando eis tot victorias miraculosas, deducendo eos per desertum, protegendo eos, etc. Secundo, vers. 11, promittendo eis in posterum hanc eandem suam opem et beneficentiam, unde tacite eos hortatur ut in ipsius fide, spe et cultu persistent. Tertio, vers. 21, cum idolis disceptat, eaque non esse deos duobus argumentis convincit. Primum est certa futurorum prædictio, qua se pollere, non deos Gentium, demonstrat. Alterum est, vers. 24, quod idola ex se nec sint, nec firma sint, sed a fabris sint facta, et glutino firmata ne dissolvantur et corruant, ac proinde nemini vel bene vel male facere possint (1).

1. Taceant ad me insulæ, et Gentes mutent fortitudinem: accedant, et tunc loquantur, simul ad judicium propinquemus. 2. Quis suscitavit ab Oriente justum, vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus Gentes, et reges obtinebit: dabit quasi pulverem gladio

(1) In hoc capite, veluti confirmat Isaias quæ in præcedenti capite exposuit, ut recte notat Cornelius, scilicet postquam Hebræis fiduciam in Deo ponendam suasisset, jam iterum ostendit, quanto id sapientius faciant, quam aliæ gentes quæ diis fictitiis confidunt; profert igitur statim argumentum, unde quanta polleat potentia appareat. Cum is populus quem sibi jam olim in peculium elegerat, in Babyloniorum vinculis detentus diuturnum servitium pertulisset, liberavit tandem illum, patriisque restituit finibus, ministro usus heroe aliquo, fortitudine ac justitia pariter claro; Cyrum enim hic describi et non Abrahamum existimamus, ita tamen, ut bene observat Berthierus, duos ut ibi sensus litterales, quorum proximior et imperfectior ad Cyrum, remotior vero et sublimior ad Christum referatur. Quæ vero de statu Judaicæ gentis dicuntur, sunt veluti expeditionis Cyri consecraria, et si ad Christum spectes, sunt gratiæ per illum effusæ super Judæos qui Evangelium amplexati sunt, et quarum Gentiles abjecto idolorum cultu participes facti sunt.

Porro illum quem versibus 2, 3, 4, Isaias non appellato nomine describat, non esse Abrahamum, bene vero Cyrum, sic probat Rosenmuller (cui consentiunt præter interpretes quos Cornelius indicat, Calmetus, Berthierus, Allioli), cujus argumenta abbreviata producimus. *Primo*, sententiæ quæ hæc de Abraham dictum putat, eo quod devicerit reges qui adversus Sodomam et Gomorrhæm venerant, obstat, casum hunc unicum tantum occurrere in tota vita Abrahami, qui non faciat ejus characterem. Nemo enim Abrahamum ab hoc characterem privo et proprio describere velit. Fiducia Abrahami in divinis promissis, obsequii in Deum promptitudo, pietas et in Deum reverentia, maxime promissa a Deo ei facta et præstita, sunt *χαρακτηριστικά* hujus viri, non vero illum tanquam magnum bellatorem populos regesque debellasse atque suo imperio subjectisse. *Secundo*, cum hæc verba Deo aptentur in disputatione cum gentibus, quæ idola colunt, tanquam argumentum, quo illis demonstret se esse verum Deum, apparet in hoc argumento nullam vim esse, qua moveri illæ potuerint ad suscipiendam fidem veræ divinitatis, cum apud ip-

sas nulla exstaret Abrahami memoria, qualis in Hebræorum monumentis servatur. *Tertio*, quæ hic dicuntur, multo sunt majora quam quæ in Abrahamum competere possint. De eo enim minime vere et proprie dici potest, Deum ipsi tradidisse Gentes, et reges subjectis imperio suo. *Quarto*, neque Abrahamo conveniunt, quæ versu 5 et seqq. leguntur, gentes ad ea quæ heros hic descriptus perfecit, obstupuisse, et idolorum cultores illis commotos se mutuo excitasse ad idola studiose faciendâ et colendâ, ut mala sibi ab illo bellatore impendentia averterent.

Quæ cum ista sint, nil restat, quam ut ad Cyrum quæ hic leguntur referamus; nam illi *primo* conveniunt (in sensu primo litterali supra dicto) quæ personæ hic descriptæ tribuuntur, et quod rem totam conficit, loca hinc plane similia in reliquo hoc libro, quæ indubie de Cyro agunt, id evidenter evincunt, vers. 25, cap. XLV, 1, 13, cap. XLVI, 11, ubi eadem voces et phrases occurrunt, eadem res agitur, quæ in hoc loco. *Secundo*, verbum *עִצְּתָהּ* *excitare, suscitare*, non convenit vocationi Abrahami, sed principibus et populis qui a Deo suscitantur ad magnum aliquod opus divinæ providentiæ bello exsequendum. Sic supra XIII, 17. Medi dicuntur adversus Babylonios suscitati. De Cyro autem eadem phrasim usurpatur infra, vers. 25, cap. XLV, 13; *Jerem.* I, 9. *Tertio*, dicitur excitandus vel excitatus esse hic princeps, *ab Oriente*, ab ortu solis (ut vers. 25), quod proprie et vera intelligitur de regione Trans-Tigritana quæ a veteribus *Oriens* dicebatur, ut adeo indicentur Persæ et Elymæi. *Quarto*, cum Calmeto addimus hanc sententiam melius cum sequentibus coherere; nec quod Cyrus princeps infidelis, hic *justus* vocetur, negotium facere potest; nam sic appellatur, ut notat Berthierus, per oppositionem cum aliis regibus Assyriæ et Babylonis. Et revera hoc convenit Cyro, bellica non magis virtute, quam insigni æquitate, bonitate et justitia inclyto. Testis est Xenophon qui tametsi Cyrum suum non ad historiæ fidem, sed ad effigiem justii imperii, scripsisse Ciceroni dicitur, non tamen proposuisset, cum in exemplum nisi virtutibus eminisset.

ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus. 3. Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus ejus non apparebit. 4. Quis hæc operatus est, et fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus et novissimus ego sum. 5. Viderunt insulæ, et timuerunt, extrema terræ obstupuerunt, appropinquaverunt, et accesserunt. 6. Unusquisque proximo suo auxiliabitur, et fratri suo dicet: Confortare. 7. Confortavit faber ærarius percutiens malleo eum qui cudebat tunc temporis, dicens: Glutino bonum est: et confortavit eum clavis, ut non moveretur. 8. Et tu, Israel serve meus, Jacob quem elegi, semen Abraham amici mei: 9. in quo apprehendi te ab extremis terræ, et a longinquis ejus vocavi te, et dixi tibi: Servus meus es tu, elegi te, et non abjeci te. 10. Ne timeas, quia ego tecum sum: ne declines, quia ego Deus tuus: confortavi te, et auxiliatus sum tibi, et suscepit te dextera justi mei. 11. Ecce confundentur et erubescant omnes, qui pugnant adversum te: erunt quasi non sint, et peribunt viri, qui contradicunt tibi. 12. Quæres eos, et non invenies, viros rebelles tuos: erunt quasi non sint: et veluti consumptio, homines bellantes adversum te. 13. Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensque tibi: Ne timeas, ego adjuvi te. 14. Noli timere, vermis Jacob, qui mortui estis ex Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus: et redemptor tuus sanctus Israel. 15. Ego posui te quasi plastrum triturans novum, habens rostra serrantia: triturabis montes, et comminues: et colles quasi pulverem pones. 16. Ventilabis eos, et ventus tollet, et turbo disperget eos: et tu exultabis in Domino, in sancto Israel lætaberis. 17. Egeni et pauperes quærent aquas, et non sunt: lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos. 18. Aperiam in supinis collibus flumina, et in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum, et terram inviam in rivos aquarum. 19. Dabo in solitudinem cedrum, et spinam, et myrtum, et lignum olivæ: ponam in deserto abietem, ulmum, et buxum simul: 20. ut videant, et sciant, et recogitent, et intelligant pariter, quia manus Domini fecit hoc, et sanctus Israel creavit illud. 21. Prope facite iudicium vestrum, dicit Dominus: afferite, si quid forte habetis, dixit rex Jacob. 22. Accedant, et nuntient nobis quæcumque ventura sunt: priora quæ fuerunt nuntiate: et ponemus cor nostrum, et sciemus novissima eorum, et quæ ventura sunt indicate nobis. 23. Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos. Bene quoque aut male, si potestis, facite: et loquamur, et videamus simul. 24. Ecce, vos estis ex nihilo, et opus vestrum ex eo quod non est: abominatio est qui elegit vos. 25. Suscitavi ab Aquilone, et veniet ab ortu solis: vocabit nomen meum, et adducet magistratus quasi lutum, et velut plastes conculcans humum. 26. Quis annuntiavit ab exordio ut sciamus, et a principio ut dicamus: Justus es? non est neque annuntians, neque prædicens, neque audiens sermones vestros. 27. Primus ad Sion dicet: Ecce adsunt, et Jerusalem evangelistam dabo. 28. Et vidi, et non erat neque ex istis quisquam qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum. 29. Ecce omnes injusti, et vana opera eorum: ventus et inane simulacra eorum.

Vers. 1. 1. TACEANT. — Theodotion, *mutiant et sileant*. « Taceant » ergo, id est tacite me audiant: est metalepsis. Non enim omnimodum Gentibus in-

His præmissis, hujus capituli analysis, in sensu exposito capite præcedenti prosequimur. Confirmat igitur Isaias promissionem:

PRIMO, ex Dei beneficiis erga populum suum, ad quæ spectanda proponitur Cyrus victor populorum divina potentia effectus 2-4 et ad quæ impedienda vel æmulanda nulla vis hominum vel industria opposita aut conspiratio valuit, 5-7.

SECUNDO, promittendo, ad animandum populum, a Deo jam in parentibus electum, 8, 9, primo, præsentissimum Dei præsidium, 10-14; secundo, plenissima de hostibus vic-

dit silentium, nam eos provocat vultque iudice cum eis contendere, sed postulat ut tacite se

toria, 11, 12, 15, 16; tertio, abundantissima rerum necessariorum copia, 17-20.

TERCIO, deridendo gentiles, quorum idola, primo, sarcastice provocantur ad ediscenda futura, 21-23; secundo, convincuntur vanitatis tum ipsa tum ipsorum cultores, 24; tertio, prædicantur conculcanda, et subsannantur tanquam fati hujus minime præscia, 25, 26.

QUARTO, edocendo omnes, primo, de veritate Dei Judæorum, qui futura de Christo præscit, et per Prophetas prænuntiat, 27; secundo, de falsitate idolorum, quæ nihil norunt, et huic vana comprobantur, 28, 29.

suae causae et divinitatis argumenta proferentem auscultent. Deinde iis, si quid habent libere respondeant. Hoc est enim quod ait, « mutent fortitudinem, » id est roborentur animis, viribus, et argumentis, ut mecum disceptent; animose fortiter et audacter me refellant, suamque causam stabiliant si possint. « Accedant » ergo, et ubi me audierint « tunc loquantur. Simul ad iudicium propinquemus. » Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Theodoretus. Est hystorologia, sive ordo verborum inversus; nam plano ordine sic dixisset: Commutent Gentes fortitudinem, accedant, pariter ad iudicium propinquemus, tacite auscultent me, tunc loquantur. Ita Forerius. Pro *taceant* Symmachus vertit, *arate* (hoc enim quoque significat Hebraeum חָרָס *charas*) *ad me insulae*, id est, ut Procopius, servite mihi insulae, sicut arator servit suo hero. Septuaginta pro חָרָס *charas*, legentes עָשָׂה *chadas*, id est innovavit, eddicavit, vertunt ἐγκαταστήσει, id est *encænia celebrate*, et, ut Nazianzenus, orat. *in novum Dominicum*, interpretis vertit, *encæntiamini*, q. d. Innovate novale gentilitatis aratro fidei et praedicationis Christi. Rursum innovate novale cordis vestri, arate, serite in eo novas virtutes, et bona opera, itaque dedicate cor vestrum in novum Dei templum, et hujus dedicationis agite encænia. Simili modo ait Jeremias cap. iv, 3: « Novate vobis novale, et nolite serere super spinas. » Tertio, Hebraeum *charas* verti potest, *fabricate*, et *adificatè* vos ad me insulae, ut scilicet mihi sitis in domum spirituales.

INSULAE. — *Insulas* vocat insulanos, hoc est gentes remotas, Judæis trans mare sitas, ut Græcos, Italos, Hispanos, etc.

Vers. 2. 2. **QUIS SUSCITAVIT AB ORIENTE JUSTUM?** — *Primo*, Hugo, Adamus et Pagninus per « justum » intelligunt Cyrum, qui divinæ justitiæ et vindictæ fuit exsecutor, tyrannos Chaldæos evertendo, et Hebræos ab iis liberando, quem Deus ad hoc evocavit ab Oriente, hoc est e Perside. Huic expositioni favent verba Isaïæ, quibus ejus victorias graphice describit æque ac cap. xlv, ubi Cyrum diserte notat vers. 1. Illud enim caput huic simile, et ejusdem argumenti esse videtur.

Secundo, S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, per « justum » accipiunt Christum, q. d. Christus a Deo hominibus datus est quasi sol quidam justitiæ oriens in Oriente. Sicut enim sol ibi oriens mundum illustrat et vivificat, ita Christus, ut ait Zacharias, « visitavit » et illustravit « nos oriens ex alto, » scilicet oriente lucis divinæ; inde enim eum nobis oriri fecit Deus Pater.

Tertio et genuine ad litteram « justum » vocat Abrahamum, quia ipse inter infideles et impios solus pene fidelis et justus vixit: hinc vocatur « justus, » *Sapient. x, 5*, æque ac Lot inter Sodomitas vocatur « justus, » *ibidem*, vers. 6. Rursum Abraham vocatur *justus* quia fuit fidei et justitiæ quasi pater, eam in Chananæos et in poste-

ros suos propagando. Denique quia genuit Christum justum, et justificatorem mundi. Unde Hebraice pro *justum* צַדִּיק *tsedec*, id est *justitiam*; hanc enim emortuam in mundo per Abrahamum Deus suscitavit, et quasi ædificavit. Deus ergo vocavit Abrahamum ab Oriente, id est ex Mesopotamia, quæ orientalis est Palæstinæ, « ut sequeretur se; » secutus est enim Abraham Deum vocantem, cæca obedientia, « nesciens quo iret, » *Hebr. xi, 8*. Pro *se* hebraice est לְרַגְלִי *leragle*, id est *ad pedem suum*, q. d. Deus ostendebat, et quasi præibat viam Abrahamo, eumque Abraham quasi cæcus pede ad pedem insistens ejus vestigiis, secure et fidenter sequebatur. Ita Chaldæus, S. Thomas, Hugo, Lyranus, Forerius, Sanchez et alii.

Vatablus paulo aliter vertit et explicat hoc modo: *Quis excitavit ab Oriente justitiam* (id est justum Abraham) *proclamavit illam ad pedem suum*, id est, Abraham prædicabat justitiam in omnibus locis per quæ transibat et in quibus versabatur. Justitiam, ait, vocat cultum unius Dei. Nam et qui non tribuit aliis quæ sua sunt, injustus est; ergo et qui fraudat Deum honore suo, q. d. Abraham gloriosus ille Patriarcha inter vos idololatræ agebat, cum tamen eum idola nobilem non reddiderint, sed Deus: quod cum novitis, non tamen reliquistis idola, ut Abraham justum et a Deo benedictum sequeremini. Hucusque Vatablus.

DABIT IN CONSPECTU EJUS GENTES. — « Dabit, » id est dedit; omnia enim hæc futura per præteritum exponenda sunt, tum quia præcessit præteritum « suscitavit, » illi enim ea quæ sequuntur per et copulantur; unde pari tenore et tempore exponenda sunt; tum quia sequuntur præterita: « Quis hæc operatus est, » etc. Vide *Can. XIII*. Ita Chaldæus, Forerius et Vatablus, qui apte sic vertit: *Tradidit*, vel *tradebat coram eo Gentes*, et *imperitare faciebat eum regibus*, ut daret eos quasi pulverem in gladio suo, et velut stipulam arcui suo. *Persequebatur eos*, et *evasit incolumis via quam pedes ejus antea nunquam fuerant ingressi*. Loquitur *primo*, de victoria Abrahæ, quam retulit celerem, facilem et incrementam de Chodorlahomor et aliis tribus regibus liberando Lot nepotem suum, *Genes. cap. xiv, 15*, q. d. Quis Abrahamum fecit superiorem istis quatuor regibus victoria superbis? hocne idolorum cultus præstitit? minime; sed ego: et vos ergo me colite, non idola, et similia experiemini. *Secundo*, loquitur de victoriis, quas Abrahæ posteris, scilicet Moses, Josue et Hebræi sæpe miraculosas ab Amalecitis, Chananæis, Philistinis aliisque Gentibus retulerunt. Censentur enim Abrahæ datum, quod ejus posteris collatum est. Sic enim ipsi non in se, sed in posteris promissa est terra Chanaan, *Genes. cap. xiii, 15*. Vide *Canon. XXXIV*.

DABIT QUASI PULVEREM GLADIO EJUS. — « Pulverem, » scilicet « vento raptum, » ut sequitur; hoc enim per zeugma hic supplendum est, q. d.

Quam facile ventus rapit et dispellit pulverem et stipulas, tam facile Abraham et Hebræi trucidarunt suos hostes.

Vers. 3. 3. TRANSIBIT IN PACE. — Forerius et Vatablus vertunt, *transibit pax*, seu integritas, hoc est, integer et incolumis Abraham cum suis e prælio evasit. Hebræi enim sæpe ponunt abstracta pro concretis. *Secundo*, Noster subaudiendo *bet*, id est *in*, quod Hebræis est frequens, vertit « transibit, » id est « transivit in pace, » id est pacifice, integre et feliciter, nemine ex suis amisso. Sic pacifice Hebræi, duce Josue, occuparunt Chananaeam, Deo pro eis pugnante, et Chanaanæos percellente et fugante.

SEMITA IN PEDIBUS EJUS NON APPAREBIT. — *Primo*, potest esse hypallagè, quasi, conversis verbis, dicat: Ita velociter pertransiit invadendo reges, ut pedes ejus in semita non apparuerint, ut pedum vestigia in semita non relinqueret; familiaris enim est Hebræis hypallagè.

Secundo, proprie, *q. d.* Deus Abrahamum et Hebræos ita sanos, vegetos et integros, tum per desertum, tum per Chanaan victores deduxit, ut nullum semitæ et tantæ viæ vestigium in pedibus eorum appareret. Nam nec pedes callum obdixerunt, nec calcei aut vestes vetustate consumptæ sunt, perinde ac si nihil viæ confecissent; hoc est enim quod dicitur *Deuter. xxix, 5*: « Adduxit vos quadraginta annis per desertum: non sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate consumpta sunt; » et *Deuter. cap. viii, 4*: « Pes tuus non est subtritus. » Ita Sanchez.

Aliter vertunt Forerius et Vatablus, scilicet: *Viam hanc pedes ejus ante nunquam fuerant ingressi, q. d.* Abraham ibat via incognita, et bellum insolitum gessit, nunquam enim prælium ante inierat; eo ergo major fuit hæc ejus victoria, eo et major Dei in eum favor et præsidium. Deo enim duce victoriam obtinuit.

Denique S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, qui de Christo hæc accipiunt, exponunt, *q. d.* Christus tam facile et celeriter victor transibit, hostesque et gentes passim suæ fidei subiget, ut non tam ambulasse quam volasse, aut, ut sol, in momento omnia sua luce pervasisse et occupasse videatur; victoria enim ejus spiritualis describitur per arma et res corporales, quia alludit ad arma et victorias vel Abrahamæ, vel Cyri, qui etiam typus fuit Christi.

Speciatim per *pedes* Procopius et S. Augustinus in illud *Psal. xc*: « Ne forte offendas ad lapidem pedem tuum, » accipiunt Apostolos quibus Christus peragravit orbem, quos Saulus conculcare volebat: sed frustra. De his enim dicitur, *cap. lii, 7*: « Quam pulchri pedes annuntiantis... pacem! » Christus ergo est celer prædator; unde nomen ei dedit, *cap. viii, 3*: « Accelera spolia detrahare: Festina prædari. » Hic sensus appositus est, sed allegoricus potius quam litteralis.

4. QUIS HÆC OPERATUS EST, ET FECIT, VOCANS GENERATIONES AB EXORDIO? — Forerius notam interrogationis facit post « fecit? » quasi deinde respondeat: Is facit, qui vocat generationes ab exordio. Verum Biblia Romana et alia ponunt hanc notam post *ab exordio*. Sensus ergo est, *q. d.* Quis fecit hæc ut Hebræi inermes et timidi tot gentes suis regionibus expellerent, tot victorias illæsi obtinerent, idque continua generationum serie ab Abrahamo parente suo usque ad modernum Ezechiam? Sane non alius quam Deus, qui vocat generationes ab exordio, qui scilicet Hebræos omnes ab Abrahamo genitos hucusque vocavit et elegit in populum suum, quique uti Abrahamæ, ita et posteris ejus, quamdiu eum coluerunt et in eum speraverunt beneficia, contulit.

Nota *ab vocans generationes*, id est creans, et, ut Chaldæus, ordinans perpetuum generationum decursum, ut una continuo alteri succedat. Est metalepsis. « Vocans, » id est præsciens, providens, et sigillatim quamque suo ordine collocans, ut distincte quamlibet designare et evocare possit, et de facto quamque suo tempore evocet et producat, *q. d.* Quis est qui facit continua serie alias generationes aliis succedere? v. g. Quis est, qui fecit ut suo tempore veniret Abraham, deinde Isaac, mox Jacob, postea Moses, Josue, David et cæteri usque ad præsentem Isaiam et Ezechiam, et post Ezechiam pari modo alios et alios inducet, ac tandem Christum, inquit Cyrillus et Procopius, cujus pariter generationes ordinabit, ut in ejus Ecclesia, primo Apostoli, deinde Martyres, mox Doctores, aliique aliis usque ad finem mundi suo ordine succedant? Quis, inquam, has omnes generationes ab Abrahamo, imo ab Adamo usque ad Ezechiam ordinavit, et pari modo ab eo usque ad Christum, et finem mundi ordinabit nisi Deus, qui, ut ait S. Paulus, est « Rex sæculorum, » id est auctor, creator ac moderator sæculorum, qui sua providentia disponit certa serie sæcula, et res quovis sæculo futuras? Cujus ratio est, quia, ut ait S. Dionysius, *De Divinis Nomin. cap. v*, in Deo et circa Deum totum et omne esse, omne ens subsistensque versatur, et quasi volvitur. Sicut enim in rota canthi circa axem, in circulo peripheriæ circa centrum, in mundo cæli circa terram volvuntur: sic omnia tempora et sæcula præterita, præsentia et futura certo ordine volvuntur circa æternitatem Dei; hæc enim stabilis semper, eademque præsens est cuivis temporis, omneque tempus ambit et amplectitur. Hoc est quod canit Boetius, *lib. VIII De Consolatione*:

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cælique sator, qui tempus ab ævo
Ire jubes, stabilisque manens das cuncta moveri,
Principium, vector, dux, semita, terminus idem!

EGO DOMINUS, PRIMUS ET NOVISSIMUS, — *q. d.* « Ego sum α et ω , principium et finis, » *Apoecil. xxii, 13*. « Ego ipse sum. Ante me non est forma-

Deus est
rex sæculorum,
cur?

tus Deus, et post me non erit, » *Isaiæ*, cap. XLIII, 10, *q. d.* Ego creo, conservo, dispono sæcula omnia, quia ego sum primus et novissimus, sæcula omnia anteeo et sequor. Ego sum a quo omnia, in quem omnia, circa quem omnia. Hoc non faciunt idola et dii Gentium; hi enim ab ipsismet fabricantur et sculpuntur: ergo suis fabris sunt juniores, quomodo ergo sunt primi et novissimi? quomodo sæcula omnia, imo sui cultum, et cultores ab exordio ordinare potuerunt? Septuaginta vertunt, *Ego Deus primus, et in ea quæ ventura sunt ego sum, q. d.* Fui, sum, et ero omni ævo, sum æternus. Ita quoque ad æternitatem Dei hæc retulit Chaldæus.

Sic Plato, lib. IV *De Legibus*, ait vetus esse de Deo proverbium, quod ipse rerum omnium principium, medium et finem contineat et complectatur. Sic Theocritus in *Encomio Ptolemæi* ait:

Inter homines Ptolemæus vocetur primus, ultimus et medius.

Ad verbum Hebræi habent: *Ego Dominus primus, et cum novissimis ego ipse*, subaudi futurus sum, *q. d.* Primus sum, quia omnia creavi: et post novissima, postque consummationem sæculi ero: sum novissimus, sum æternus, sine principio et fine. Ita Vatablus. Ac consequenter sum α et ω , sum rerum omnium summa, sum universi prora et puppis, caput et calx. Omnia proficiscuntur a me, velut a fonte, et ad eundem omnia referuntur, tanquam ad felicitatis portum. Hinc illud Virgiliti: « A te principium tibi desinet. »

Vers. 5. 5. VIDERUNT INSULÆ, ET TIMUMERUNT, — *q. d.* Gentes remotæ audientes victorias non tantum Abrahæ, sed et Mosi in transitu maris Rubri, et deserto, ac Josue in Chanaan, aliisque eorum posteris concessas, agnoverunt Dei Hebræorum potentiam, cumque percussæ timuerunt, ut patet *Exodi* XV, 15, et *Josue* V, 1. Attamen ex inveterata consuetudine perstiterunt in sua idololatria, et in æternum persistunt, ad eamque tuendam se invicem adhortantur; cumque nihil habeant quo sua idola solide tueantur, quoque eorum divinitatem astruant, ut aliquid firmitatis habere videantur, eorum simulacrum ex se futile et ruiturum componunt ex forti materia, atque operiunt laminis, et clavis connectunt et solidant.

Qui hæc ad Christum referunt, sic explicant: Gentes viderunt gloriam et miracula Christi, et per ea ad Christum accesserunt, cesseruntque Evangelicæ prædicationi et victoriæ verbi Dei. Ita S. Cyrillus, Hieronymus, Procopius, Haymo, Adamus, et S. Augustinus, lib. *De Unit. Eccles.* cap. VII. Verum quia sequitur: « Unusquisque, etc., fratri suo dicet: Confortare, » ut scilicet facias idolum; hinc melius hæc accipias de Gentibus, quæ ad Christi et Evangelii famam excitæ pro suo gentilismo contra Christum insurrexerunt, uti fecerunt omnes pene Imperatores primis trecentis Ecclesiæ annis usque ad Constantinum.

CONFORTARE. — Est vox idololatrarum volentium sua idola contra Deum, suam divinitatem et potentiam tot victoriis et miraculis ostendentem, fortiter tueri, ad idque atque eorum fabricam firmam ac elegantem invicem se animantium, ut strenue et fortiter omnes simul idolo fabricando et stabiliendo insistant. Patet ex sequentibus. Pari modo post Christum et contra Christum, fecerunt idololatræ, ut patet *Actor.* XIX, 27, in fabris Dianæ. Ita Lyranus, Arias, Forerius et Vatablus.

Vers. 7. 7. CONFORTAVIT FABER, — *q. d.* Faber unus ærarius qui malleo utitur et incude, id est malleator, fabrum alium, socium vel administrum suum, qui pariter idem cudebat idolum (sicut enim quædam idola conflabantur ex liquefacto metallo, quædam compingebantur, sic et quædam cudebantur malleo super incude), adhortatus est, ut simul animose et alacriter pergerent in fabricando et concinnando idolo; utque partes ejus glutino unirent, dicendo per modum laudantis et adhortantis: « Glutino, » id est *de glutino* (hoc est enim hebræum לַדְּבֶקֶת *laddebec*) « bonum est; » Septuaginta, *bona est solidatio*; græce σφραγισμα, id est *commisura* aut *conflatio*; Symmachus, Aquila et Theodotion, ἐτι κἀλλησιν, καὶ ὄν ἐστιν, *ad conglutinationem bonum est*. Eia ergo, glutino hoc utamur, et optime idoli partes connectamus; ac tandem idolum ita concinnatum clavis parieti affixit, ut firmum esset ac immobile. Summa est, *q. d.* Faber fabrum, malleator malleatorem confirmabat et incitabat ad tuenda et fabricanda idola.

Vers. 8. 8. ET TU, ISRAEL, SERVE MEUS. — Ostensa Gentibus idolorum vanitate, quod suis cultoribus nil opis et auxilii conferre possunt, convertit se Deus ad Israelitas cultores suos, eosque in suo cultu, fide et spe confirmat, promittens se eorum, æque ac Abrahæ fore Deum et protectorem.

Allegorice, per Israel, spiritualem intelligit, scilicet Christianos, qui imitantur avitam fidem Abrahæ et Israelis, hoc est Jacobi; ad eos enim sensim assurgit, imo de iis ad litteram hæc accipiunt S. Cyrillus, Hieronymus, Theodoretus, Eusebius Papa, epist. 1, *Decretali*, et S. Augustinus, lib. *De Unit. Eccles.* cap. VII. Vide *Canon.* VIII et XXII, *q. d.* Ego Christianos non tantum in Judæa, sed ubilibet inter extremas gentes agentes apprehendi, et per omnia adversa, ærumnas, hostes et pericula incolumes servavi, protexi et velut manu duxi, quasi amicos meos, quibus summum amorem, affectum curamque paternam exhibeo. De quo affectu et cura Dei in suos fideles agit Propheta per sex capita sequentia, quibus mire Apostolos, nosque fideles consolatur, et in spem erigit contra omnes afflictiones, tentationes et martyria, animatque ut in iis libere verbum Dei prædicemus. Ita Patres jam citati.

Vers. 9. 9. IN QUO APPREHENDI. — Septuaginta, Chaldæus, Vatablus, Forerius, et alii clarius vertunt, *quem*

(scilicet Israellem) apprehendi. Sed idem est sensus, imo significantiore, si veritas cum Nostro, « in quo, » scilicet Abrahamo, q. d. Quando ab extremis terræ, id est ex remota Chaldaea, evocavi Abrahamum, in eo simul filios evocavi, et apprehendi totam ejus posteritatem.

Vers. 10. 10. ET SUSCEPIT TE DEXTERA JUSTI MEL.—Hebraice *justitia mea*, q. d. Ego suscepi te dextera mea justa et fideli; qua enim fidelitate suscepi et protexi Abrahamum, eadem suscepi et protexi posteros ejus, uti Abrahamæ promiseram. Ita Septuaginta, Chaldaeus, Vatablus et Forerius.

Verum vox *justitia* accipi potest pro *justo*, uti accipitur vers. 2, et eodem redit sensus. Quocirca per *justum* Lyranus Mosen, Hugo Cyrum, S. Hieronymus, Haymo et alii Christum, magis genuine ad litteram S. Thomas et alii Abrahamum accipiunt; de eo enim egit vers. 2 hucusque. Ita tamen ut per Abrahamum assurgat et tendat ad Christum. Solent enim Prophetae sensim assurgendo a typo ad antitypum, ab umbra ad veritatem, tandem utramque sensu litterali amplecti, uti hic utramque amplectitur. Vide Canon. V. De utraque ergo hæc et sequentia ad litteram cum Forerio explicabo, q. d. Qua dextera Abrahamum, et multo magis Christum suscepi, eadem suscepi eorum filios et posteros, qui in iis, quasi in parentibus suis eorumque lumbis continebantur. Ubi ergo Abraham, pariter et Christus, Deo porrexit dexteram, id est Dei cognitionem et fidem amplexus est, ejusque opi, gratiæ et ductui se suosque commisit; in ea dextera Deus totam ejus familiam amplexus est. Ita Forerius, Sanchez et alii.

EGO TECUM SUM : NE DECLINES.—Septuaginta vertunt, *tecum enim sum : non fallo*.

Vers. 11. 11. ECCE CONFUNDENTUR, — Deo suos tuente, et pro iis pugnante. Hæc ergo sunt quæ Deus in fidelium suorum hostes intorquet : pudor, ignominia, perditio, ac omnimoda consumptio et abolitio, uti abolevit Pharaonem et Ægyptios in mari Rubro, Chanaanæos in terra promissionis.

Vers. 12. 12. ERUNT QUASI NON SINT, — erunt res nihili, mox nihilum futuri.

ET VELUTI CONSUMPTIO (velut id quod consumptum et deletum est, erunt) HOMINES BELLANTES (sic enim legendum cum Romanis et Hebreis, non *hominis bellantis*, uti legunt nonnulli) ADVERSUM TE.

Vers. 13. 13. APPREHENDENS MANUM TUAM. — Id est te animans, adjuvans, corroborans ut hostes tuos omniaque contraria vincas; hoc enim apud homines fieri solet apprehensa dextera, quæ proinde horum æque ac fœderis et amicitiae symbolum est. Ita Vatablus et Forerius.

Vers. 14. 14. NOLI TIMERE, VERMIS (Vatablus, *vermicule*) JACOB. — Historice et typice Judæos afflictos ab Assyriis, et paulo post vastandos a Nabuchodonosore, inquit S. Thomas, Hugo, Lyranus, Vatablus et Forerius; antitype vero Apostolos et Christianos (imo de his ad litteram accipiunt S. Hiero-

nymus, Haymo et Adamus), tum ob paucitatem, tum ob contemptum et humilitatem vocat vermiculum, v. g. lumbricum, aut terebinthum, qui lignum corrodit. Similes enim sunt Christo, qui dicit : « Ego sum vermis, et non homo. » Rursum : « Sicut vermis terram penetrat, ita sermo Apostolicus penetrat Gentium civitates, et ingressus est corda prius durissima, » ait S. Hieronymus; unde sequitur : « Qui mortui estis ex Israel, » q. d. Qui afflicti estis et contempti (unde Septuaginta vertunt : *Parvule Israel*; Forerius, *Pusille Israel*), exsules et extorres, ut quasi pro mortuis habeamini, imo a tyrannis morte mulctemini. Sic Job xxv, 6, dicitur : « Quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis. » Et hic proprie respicit Isaias, scilicet ad lumbricum, v. g. qui pedibus calcari et exteri solet. Hic enim notat hominem vilem, infirmum, afflictum et conculcatum. Et II Reg. xxiii, 8, Jesbaam, sive sedens in cathedra, primus inter fortes Davidis, vocatur « tenerimus ligni vermiculus. » Huc alludit Christus, Luc. xii, 32, dicens : « Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum; » et Paulus, I Cor. iv, 9 : « Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos. » Simili figura Ezechiel, cap. xxxvii, 14, Judæos captivos in Babylone vocat « ossa arida, » et « mortuos degentes in sepulcris. »

15. EGO POSUI TE QUASI PLAUSTRUM TRITURANS NOVUM, — q. d. Videris, imo es vermiculus, et cadaver; sed ego te elevabo et roborabo, ut, sicut plaustra dentatis et serrantibus rotis aut tribulis armata segetes conterunt et tritulant, id est grana excutiunt (uti fiebat in Palestina, et etiamnum in aliquibus regionibus fit) : ita et tu tritures montes et colles, id est reges et tyrannos; hos enim Israelitæ in typo subjugarunt, Apostoli vero in veritate verbo Dei pedibus suis subjecerunt, « Destruentes omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, » II Corinth. cap. x, 5; Apostoli enim hostes potentissimos et elatos quasi montes, vel contriverunt, uti demones; vel subegerunt frangendo eorum superbiam, et convertendo eos ad Christum, uti infideles, quos humillimos reddiderunt, et quasi pulverem pedibus et præceptis piscatorum subditos. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Theodoretus.

17. EGENI ET PAUPERES QUÆRUNT AQUAS, ET NON SUNT. — Historice et typice Deus Hebræis in deserto et alias hæc ipsa præstitit; desertum enim illis egentibus non fuit desertum, sed quasi paradisi deliciarum : non defuerunt aquæ, nec panis de cælo, et pro umbrosis arboribus columna nubis castra obumbrans; imo cum miraculo non uno loco eruperint fontes quasi flumina, quæ tota Hebræorum castra sitiencia satiarunt; quis dubitet quin cedrus, myrtus, olea et cæteræ arbores, quas hic nominat Propheta, illic creverint tot annorum spatio, inquit Forerius. Quod si cui

Vermis
Jacob,
quis?

Vers. 15.

Vers. 17.

novum, incertum et durum hoc videatur, is cum Sanchez hæc figurate accipiat, ut tantum significet summam felicitatem, *q. d.* Deus Hebræos post stragem Sennacherib, post reditum e Babylone ita amplectetur indulgenter ac molliter, ac si in deserto areni produceret flumina, cedrum, myrtum aliasque arbores fructiferas et odoriferas, uti patribus eorum in deserto (eo enim alludit) dedit aquas largissimas e petra, quam Moses in colle Horeb virga percussit, *Exodi xvii, 6.* Quinimo ad litteram post sitim et inopiam, quam passi sunt in Babylone Hebræi, cum inde redierunt, dedit eis Deus largum imbrem, ut patet *Zachar. cap. x, 1*; idque quia speraverunt in Deo, non in idolis.

Antitype vero, et spiritualiter longe verius hæc Apostolis Christique discipulis conveniunt; his enim Deus genus illud vitæ Christianæ et Apostolicæ asperum et horridum, in delicias cælestes vertit, et tristitiam eorum in gaudium et consolationes cælestes commutavit. Hoc est quod eis promiserat Christus, quod « flumina de ventre » credentium in se orirentur, quodque ipsimet re expertos profiterentur, cum aiunt: « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus; » *II Cor. cap. iv, 8, et cap. vi, 9*: « Quasi morientes, et ecce vivimus; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. »

Rursum, « egeni et pauperes, » *q. d.* Peccatores miseri et captivi a diabolo quærebant animæ suæ refrigerium et liberationem; sed non inveniebant, nec in lege Moysis, nec apud Philosophos; sed ego hanc eis præstabo per Christum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Cyrillus et Procopius.

Vers. 18. 18. **APERIAM IN SUPINIS** (ita legendum cum Romanis, non *supremis*) **COLLIBUS.** — « Supinis, » id est acclivibus et montosis. Unde Horatius, *lib. I Carm.*: « Seu mihi, inquit, frigidum Præneste, seu Tibur supinum. » Tibur enim urbs fuit in ascensu collis, quem Roma quotidie spectamus, posita, ejusque hodie ruinas, imo vicinam urbem, novumque Tibur cernimus. Unde Septuaginta vertunt, *in montibus*; Hebræa vox **סֶפְהִי** *sephi* significat præcipitium, *q. d.* Faciam ut in locis peccato aridis, sterilibus, præruptis et inviis abundet gratia, donaque Spiritus Sancti. Ita Procopius, S. Hieronymus, Cyrillus et Basilius, in illud *Psal. xxviii*: « Vox Domini concutientis desertum. » Alludit ad flumina quæ e montibus oriri solent, uti Rhenum, Mosam, OEnum, aliaque in Alpibus oriri cernimus.

Vers. 19. 19. **DABO IN SOLITUDINEM CEDRUM,** — *q. d.* Faciam ut hactenus inculta Gentilitas, Apostolica prædicatione exulta, arbores virtutum pulcherrimas, pariter et fecundissimas proferat. Ita S. Cyrillus, Procopius, Theodoretus et S. Hieronymus, qui

ait: « Manus Domini perficit, ut in ariditate Gentium invenirentur fluentia virtutum; et in terra quondam deserta plenaque salsuginis, cedrus, cyparissus, et aliæ arbores nascerentur: quarum sublimitatem et verticem ad cælestia festinantem illuminaret lignum olivæ, quod nutrimentum Iudæis est, et laborantium requies. » Hæc etiam hodie in Japone, Brasilia, China aliisque Indiarum provinciis impleri magna animi lætitia conspiciuntur.

Sic et S. Gregorius, *homil. 20 in Evangel.*: « Cedri, ait, sunt, quorum corda ita in æterno amore solidata sunt, ut eadem jam terreni amoris putredo nulla corrumpat. Spinæ, qui corda audientium pungunt, sicque mentem dolore compunctionis perforant. Myrti, qui proximorum tribulationem per compassionem temperant. Olivæ sunt misericordes. Abietes sunt, qui in terrenis corporibus positi cælestia contemplantur. Ulmi quæ vites sustinent, sunt sæculares qui sanctos viros donis spiritalibus plenos sua largitate sustentant. Buxi, qui licet ex ætatis infirmitate bona opera ferre non valent, famen parentum fidelium credulitatem sequentes, fidem perpetuæ viriditatis tenent. »

Et **SPINAM.** — Hebraice est *setim*, quæ est arbor in deserto odorata et imputribilis, omnesque arbores tam in nitore quam in fortitudine superans; quoad speciem similis spinæ albæ: unde Noster « spinam » vocat; ex qua arca tabernaculum ejusque vasa fabricata sunt. Ita S. Hieronymus. Vide dicta *Exod. xxv, 10.*

ULMUM. — *Ulmus* tum ad alia valet, tum ad maritandas vites. Hebraice est **תִּדְהָר** *tidhar*, quod aliqui *pinum* vertunt, ita dictam a splendore, quem, si accendatur, edit. Radix enim **זָהָר** *zahr* significat splendere. Unde ab Hebræo *tidhar* Forerius Latinum *teda* deducit. Littera enim *zain* valet *ds*, unde sæpe cum *daleth* sive *d* commutatur, uti fit in tota conjugatione Hitpaël.

BUXUM. — *Buxus* hebraice vocatur **תְּאֵשֶׁרֶת** *theasur* a felicitate, quia semper viret, et foliis luxuriat. Ita Forerius.

21. **PROPE FACITE JUDICIUM VESTRUM,** — *q. d.* Ego *Vers. 21.* argumenta meæ divinitatis hucusque proposui: vos, o Gentes! si quid habetis pro idolis vestris, nunc proferte. Ita S. Hieronymus et Cyrillus.

SI QUID FORTE: — si quod forte, osseum et validum habent argumentum pro idolorum suorum divinitate, promant. « Forte » enim hic nomen est, non adverbium; Hebræi enim **אֶצְבוֹרֵי** *atsamot*, id est ossa, vocant argumenta, et confirmationes validas, quas quisque pro se suaque causa in judicio profert: hæc enim in causa et oratione sunt, quod ossa et nervi in corpore. Unde Septuaginta vertunt, *φέρτε εἰς μέσον τὰ ἰσχυρὰ ὑμῶν, afferte in medium fortia vestra; κραταιώματα ὑμῶν, robora et firmamenta vestra.*

DIXIT REX JACOB. — Studio vocat Deum regem Jacob, ut suggillet deos Gentium, quæ cum iis

cultum quasi diis exhibebant, ab eis tamen neque reguntur, neque defenduntur, sicut Israelitæ a Deo suo.

Vers. 22. 22. PRIORA QUÆ FUERUNT NUNTIATE : ET PONEMUS COR NOSTRUM, ET SCIEMUS NOVISSIMA EORUM. — Tæ eorum non refert idola, sed τὰ priora : in Hebræo enim utrobique est genus femininum. Compellat Deus hic ipsamet idola, cum iisque disceptat, q. d. O idola! o saxa! o stipites! o trunci! si estis dii, ostendite vestram divinam omniscientiam, aut saltem scientiam priorum et præteritorum, nuntiate initia rerum, principia mundi et Divinitatis. Dicite quid Deus a principio et ab æterno fecerit, cogitaverit, decreverit; inde « ponemus cor nostrum, » id est intelligemus, et « sciemus » vos quoque scire « novissima eorum, » id est ea quæ post illa priora jam dicta sequentur et evenient; inde cognoscemus vobis inesse aliquid præragum et divinum. Ita Origenes, lib. IV *Periarchon*, cap. II. Hic sensus planus est et facilis. Licet enim dæmones, qui per idola subinde loquuntur, scient initia mundi (illa enim viderunt, sunt enim creati simul cum cælo et terra), tamen nesciunt initia Divinitatis.

Rursum, loquitur Propheta ipsis idolis ligneis et saxeis, quæ per se, et ordinarie muta æque ac amentia sunt: rarius enim contingit dæmonem per ea loqui.

Secundo, Sanchez sic explicat, q. d. Nuntiate, o Gentes! ea quæ prædixerunt dii vestri, et « ponemus cor nostrum, » id est considerabimus et expendemus « novissima, » id est successus et eventus eorum, et ex eventu iudicabimus an vera sint locuti. Idem alium affert sensum, q. d. Priora idolorum considerate, et videbitis novissima, scilicet quod sicuti ex nihilo sunt facta, ita et in nihilum redibunt, quodque uti ex terra sunt fabricata, ita et in terram revertentur.

Tertio, Forerius sic exponit, q. d. Ex rebus quas Deus cum Abrahamo aliisque patribus nostris operatus est miraculose, licet conjectare quem finem res illæ habituræ quoque sint, tanquam ex umbris veritates, uti exposui, vers. 8 et 14, nimirum Deum, sicut affuit Abrahamæ, ita et posteris ejus affuturum. Pari modo, si qua priorum et præteritorum, o Gentiles! nobis annuntiaveritis, quæ dii vestri divine operati sunt, colligere poterimus eorum novissima, id est exitum et finem divinum quoque fore. Hic sensus apte respondet iis quæ supra, vers. 2, de benevolentia Dei erga Abraham ejusque posteros recensuit; et vers. 9, cap. seq., ubi hanc cum idolis disceptationem concludit.

Denique S. Cyrillus et Theodoretus accipiunt « priora » et « novissima » idolorum, q. d. Dicite, o idola! o Gentium dii! priora vestra, id est vestri originem et initium, quomodo, quando, et a quibus fabricati sitis; prædicite et novissima vestra, scilicet, quid eventurum sit vobis, an et quando demoliendi sitis. Atqui hoc non potestis; ergo

ignorantes estis, non dii. Verum sic dicendum fuisset: « Scimus novissima vestra; » jam autem dicit, « eorum: » quod ad idola referri nequit, uti ostendi.

23. ANNUNTIATE QUÆ VENTURA SUNT IN FUTURUM, ET SCIEMUS QUIA DII ESTIS VOS. — Aliud divinitatis et omniscientiæ idolorum poscit signum, scilicet præsentiam et prædictionem futurorum. « Testimonium enim Divinitatis est veritas divinationis, » ait Tertullianus, *Apologet.* cap. XX. Ergo animæ humanæ non inest vis divinandi et vaticinandi, uti multi opinati sunt, quos citavi et refutavi *Canon. XXI in Minores Prophetas*. Hinc ex hoc loco docent Theologi Deum, uti per se solus est cardiagnostes, sive conscius cogitationum et volitionum liberarum, quas mens in seipsa occultat, nec eloquitur aut prodit: ita solum certo prænosse futura contingentia et libera. Proprie enim solum contingentia sunt, ea quæ libera sunt, vel a libertate alicujus pendent: quæ enim mere naturalia sunt, determinata sunt, ideoque necessario eveniunt; unde non sunt contingentia: quocirca ab eo qui totam seriem causarum naturalium videt et penetrat, certe prædici possunt, uti sunt eclipses, cometæ, venti, inundationes, pestilentiæ, etc. Libera vero quia ab arbitrio voluntatis pendent, indeterminata sunt; unde prævideri et prædici nequeunt, nisi a Deo, qui hominum et Angelorum mentes ac voluntates penetrat et comprehendit, atque certissimo scit et prævidet quid quæque voluntas, positis quibuslibet circumstantiis, libere sit volitura, electura vel factura.

Ratio ergo cur Deus præsciat et prævideat futura omnia, est infinita ejus acies et vis cognoscitiva, infinitus intellectus, infinitum lumen ejus, quod omne verum ubicumque sit, videt et penetrat. Est enim Deus quasi sol quidam omnia videns, omnia lustrans. Sicut ergo lyncei in monte positi, longissime vident; sunt enim acutissimo visu: ita Deus ex altissimo æternitatis suæ monte et specula, videt omnia quæ in hac mundi valle per omnia tempora fiunt et fient. Rursum, sicut qui stat in axe rotæ, videt omnes ejus canthos omnemque eorum volubilitatem: ita Deus in æternitate, quasi in axe consistens, videt totum sæculorum omnium decursum. Omnia enim præterita, præsentia et futura volvuntur circa æternitatem Dei. Adde mundum hunc, et tempus omniaque quæ in eo sunt, vel fiunt, esse instar parvi globi, imo puncti, respectu Dei, ejusque immensitatis et omniscientiæ. Facile ergo totum quod in eo est a Deo prævideri potest: si enim quod sit in parvo cubiculo, totum ab homine qui in medio ejus consistit, facillime pervidetur, multo magis a Deo conspicitur id quod fit in toto mundo.

Dices: Etiam dæmones sæpe prædixerunt futura. Respondeo: Id eos non ex certa scientia, sed ex conjecturis fecisse, ideoque fuit hæc non certa divinatio, sed probabilis tantum conjectatio. Sunt enim dæmones acri, et ad conjectandum sub-

Vers. 23.

Testis Divinitatis est veritas divinationis.

Sola libera sunt contingentia.

Ratio, cur Deus prævideat futura contingentia, est ejus infinita vis intelligendi.

Dæmonis
oracula
falsa vel
ambi-
gua.

tili et sagaci ingenio. Modos, quibus id faciunt, recenset S. Augustinus, lib. *De Divinat. Dæmon.* Quocirca in hac conjectione sæpe errarunt, vel falsa veris miscuerunt; hinc etiam sæpe ambigue responderunt, ut in utramque partem eorum oracula accipi possent: unde Apollo dictus est *Loxias*, id est obliquarius. Tale fuit illud ejus ad *Pyrrhum* regem, a quo consultus erat, an Romanos esset superaturus nec ne:

Aio te *Æacida* Romanos vincere posse.

Et ad *Cræsum*: « *Cræsus* transgressus *Halym* maxima regna perdet. » Perdere enim tam amittere quam vastare significat. Ita S. Hieronymus et *Cicero*, lib. II *De Divinat.*

Porro dæmonem in sua conjectione falsum esse et fefellisse multos exemplis doceri potest. Accipe pauca. Illustre est exemplum *Achab* regis, cui, cum omnes pseudoprophetae et divini victoriam contra *Syros* prædicarent, solus *Michæas* contrarium, scilicet eadem et necem, quæ vere ei contingit, prædixit. Historiam vide III *Reg.* cap. ult. Simile fuit vaticinium *Hananis*, qui *Judæis* liberationem ab obsidione *Chaldæorum* et victoriam promisit: contrarium enim, idque vere prædixit *Jeremias*, qui et idcirco *Hananis* mortem jussu Dei intentavit, *Jerem.* xxviii, 16.

Dum de *Ferrando* *Flandri* fortuna mater ariolos consuleret, hoc ab eis oraculum accepit: « Rex in prælio cadet, pedibus hominum atque equorum calcabitur, nec sepelietur; *Ferrandus* vero a *Parisiensibus* jucundissime excipietur. » Verum secus evenit. Nam in bello contra *Philippum* *Francorum* regem captus *Ferrandus* *Parisios* ducitur et carceri includitur, anno Christi 1211. Ita *Robertus* *Gaguinus*, lib. VI *Histor. Francorum.*

Simile de *Merovæo* recensui cap. viii, in fine.

Cato major dicere solebat, « demirari se, quod aruspex aruspice[m] aspicere posset sine risu, » quia pervidebat totum hoc divinationis genus imposturam esse, qua populo fiebat fucus. Solent enim impostores inter se ridere multitudinis stultitiam.

Denique nervose et eleganter S. *Cyprianus*, *De Vanitate idolorum*: « Hi, inquit, spiritus (dæmones) sub statuis atque imaginibus consecratis delitescunt. Hi afflatu suo vatium pectora inspirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper involvunt. Nam et falluntur et fallunt, vitam turbant, somnos inquietant, irrepentes etiam in corporibus occulte mentes terrent, membra distorquent, valetudinem frangunt, morbos lacesunt, ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium et rogis pecorum saginati, remissis quæ constrinxerant, curasse videantur. Hæc est de illis medela, cum illorum cessat injuria: nec aliud illis studium est quam a Deo homines avocare, et ad superstitionem sui ab intellectu veræ religionis avertere; cum sint ipsi pœnales, quærere sibi ad

pœnam comites, quos ad crimen suum fecerint errore participes. Hi tamen adjurati per Deum verum a nobis, statim cedunt et fatentur, et de obsessis corporibus exire coguntur. Videas illos nostra voce et operatione majestatis occultæ flagris cædi, igne torreri, incremento pœnæ propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari. »

BENE QUOQUE AUT MALE, SI POTESTIS, FACITE. — Aliud argumentum divinitatis ab idolis exposcit, scilicet beneficium in suos cultores et vindictam in contemptores, uti se fecisse *Abrahamo* et posteris ostendit Deus vers. 2. Sic *Gedeon*, *Judic.* cap. vi, vers. 32, ait: « Si Deus est (*Baal*), vindicet se de eo, qui suffodit aram ejus. » Impotentiam hanc idolorum multis exaggerat *Baruch*, cap. x, vers. 52 et seq.

24. ECCE, VOS ESTIS EX NIHILO, ET OPUS VESTRUM Vers. 24.

EX EO QUOD NON EST. — Obmutescuntibus idolis Deus contra eos causam perurget, et quasi victor victis insultat, q. d. Quid laboro? quid argumenta conquirō? Vos stupidi et muti estis, sine lingua, sine mente, sine viribus, imo nihilum estis, tantum abest ut bene cuipiam vel male possitis facere. Porro, ex nihilo, et consequenter nihilum sunt idola, sive eorum materiam spectes: hæc enim cum reliquis rebus a Deo ex nihilo creata est; sive formam, puta divinitatem, q. d. Divinitas vobis, o idola! non est forma, sed larva afficta; fictitii estis dii; ortum habetis non ab aliqua veritate, sed ab inani, stulta et sacrilega imaginatione et adulatione quorundam hominum: nihil ergo habetis veri numinis; omnia vestra plena sunt fucis et mendaciis; mentimini vos esse deos. Hoc sensu dixit *Apostolus*: « Scimus quia nihil est idolum in mundo, et quod nullus est Deus, nisi unus, » I *Cor.* viii, 4.

Nota: Pro eo quod *Noster* vertit, *ex eo quod non est*, hebraice est *יָנִסְדָּ* *meapha*, quod S. *Hieronymus*, *Chaldæus* et *Vatablus* vertunt, *ex nihilo*, sive « ex eo quod non est; » *Forerius* et *Forsterus* vertunt, *præ sibili*, a radice *יָנִסְדָּ* *pa*, id est *sibilavit*, q. d. Opera vestra inania et nulla proprus sunt, et minus habent ponderis quam sibilus quidam.

Nota secundo: « Opus » hic dupliciter accipi potest. *Primo*, passive, « opus vestrum, » scilicet, quo vos idola facta estis, q. d. Fabrica vestra, id est vos ipsa, quæ estis opus et fabrica hominum stultorum, estis ex eo quod non est, id est ex nihilo. Idem enim videtur esse, « ecce vos estis ex nihilo, » quod, « opus vestrum ex eo quod non est, » scilicet, q. d. Estis ex nihilo, ac proinde nihil. Posterius enim hemistichium, more *Hebræo*, explicat prius. Simili modo vers. ult., cum ait: « Vana opera eorum, » idem est cum eo quod subdit: « Ventus et inane simulacra eorum. »

Secundo, « opus vestrum, » active, quod scilicet vos facitis et operamini, q. d. Opera vestra sunt ex nihilo, id est nihilum sunt, nulla sunt, quia nihil potestis operari, nihil bene vel male facere,

ut ait vers. præced. Prior sensus magis planus et genuinus, ex phrasi Hebræa videtur: posterior tamen sequitur ex priore, eumque complet: quod enim nihil est, nihil potest operari, nihil opis afferre.

ABOMINATIO (id est abominabilis) EST QUI ELEGIT vos, — qui vos colit. Hoc est quod ait Osee cap. IX, vers. 10: « Facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. »

Vers. 25. 25. SUSCITAVI AB AQUILONE, ET VENIET AB ORTU SOLIS. — S. Thomas, Lyranus, Vatablus et Hugo hæc accipiunt de Cyro: hunc enim Deus suscitavit Hebræorum columnem ex Perside, quæ Judææ partim est Aquilonaris, partim Orientalis.

Verum melius Forerius et Sanchez hæc accipiunt de Abrahamo. Est enim hic dictorum anacephalæosis et conclusio, q. d. Me ergo colere deberet orbis, quia feci, quæ in præcedentibus recensui, quæque audistis, nimirum vocavi Abrahamum ab Oriente, scilicet e Chaldæa, et e Septentrione, scilicet e Mesopotamia: de quo, cum fuerit nominis mei cultor, et me solum pro Deo coluerit, cumque ipse per se, et per posteros suos reges potentes debellarit et conculcarit quasi lutum, nemo dubitare potest quin id meis viribus fecerit. Symbolice, hæc accipe de Christo, q. d. Suscitavi, id est suscitabo, Christum, qui adventu suo Aquilonem, id est frigidam gentes, ortu suo calefaciet, quique magistratus, id est omnes superbos mundi principes, conculcabit, et subdet sibi quasi lutum figulo, ut faciat ex eis vasa alia in honorem, alia in contumeliam. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Theodoretus.

VOCABIT NOMEN MEUM. — Dupliciter, primo, q. d. Colet et invocabit nomen meum; secundo, q. d. Vocabitur nomine meo, id est meus servus et cultor: « vocabitur, » id est vocatus est, vocatur, vocabitur, juxta Canon. XIII.

ADDUCET (Forerius, *invadet*) MAGISTRATUS, — hebraice *סגנים* *seginim*, id est magnates, principes et reges, sicut plastes, id est figulus, invadit et subigit lutum.

Vers. 26. 26. QUIS ANNUNTIAVIT? — q. d. Quis ex vobis, o idola! harum rerum ordinem prævidit et prædixit? ut in hac disceptatione et judicio pro eo sententiam feramus dicamusque: « Justus es, » id est tua causa justa est; jus a te stat, juste Deus habetis et coleris. Alii « justus, » id est « Deus es. » Deo enim propria est justitia; unde ejus titulus est: « Justus Israel. » Alii, « justus, » id est « vefax Propheta es, » quia hæc prædixisti.

NEQUE AUDIENS SERMONES VESTROS, — o idola! q. d. Muta estis saxa et ligna; ergo nullus est tes-

tis, qui dicere potest se a vobis quippiam audisse et didicisse de futuris.

27. PRIMUS AD SION DICET: ECCE ADSUNT (sic le- Vers. 27. gendum cum Romanis et Hebræis non *adsum*), q. d. Non idola, sed primus omnium Deus, id est ego ipse (est enim enallage personæ frequens Hebræis) dicam Sioni: Ecce adsunt qui tibi futura prædicant): ET JERUSALEM EVANGELISTAM DABO, — id est lætum nuntium, scilicet Isaiam aliosque Prophetas, qui quasi Evangelistæ, ei, quæ futura sunt, maxime de Christo, Christique Evangelio, salute ac regno annuntient; hoc est enim quod dixit cap. XI, vers. 9: « Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion. »

Rursum, « ecce adsunt, » id est, brevi aderunt Prophetarum successores Apostoli et Evangelistæ, qui ventura sub Christo, et per Christum, bona annuntient, imo digito ostendant. Hi enim dæmones et idola ejicient, eruntque Hierosolymæ, imo toti orbi, Evangelii præcones, ut eum in viam veritatis vocent, ut habent Septuaginta; hoc enim est quod mandat eis Christus, *Luc.* cap. ult. vers. 46: « Oportebat Christum pati, etc., et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. » Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Innuit hic Isaias, Christo veniente cessatura et tacitura omnia dæmonum oracula. Tum enim, et deinceps omnia siluisse patet ex historiis. Unde Plutarchus scripsit librum *De Oraculorum defectu*.

28. ET VIDI, ET NON ERAT NEQUE EX ISTIS, — scilicet Vers. 28. idolorum prophetis et cultoribus. Sunt verba Isaia, qui videns, nec idola, nec Gentes quidquam ad Dei eum eis disceptantis argumenta respondere posse, aut consultare de responsione adoranda, concludit:

29. ECCE OMNES INJUSTI, — q. d. Dii, qui a stultis Vers. 29. Gentibus coluntur, æque ac Gentiles, sunt injusti, id est injustam et iniquam causam fovent, causa cadunt, et condemnantur; enim *injusti* opponitur ei quod dixit vers. 26: « Justus es. » Rursum sunt injusti, quia a suis cultoribus quasi dii emungunt aurum et opes, pollicendo opem quam non præstant: opera enim eorum vana sunt, hoc est, ut sequitur, « ventus et inane simulacra eorum. » Vide dicta vers. 21. Omissis ergo ipsis transit in sequenti cap. ad Deum, Deique opera admiranda, quæ eum facturum prævidebat sequentibus sæculis, maxime sub Christo; ita tamen ut subinde ad idola redeat, eaque perstringat. Pro *inane* hebraice est *תוהו* *tohu*, id est, ut Vatablus, *res informis*; alii, *chaos*, id est res confusa et inanis. Vide dicta *Genes.* I, 2.

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Promittit Christum, qui erit in fœdus populi, et in lucem Gentium, cujus modestiam, misericordiam et æquitatem describit. Unde secundo, vers. 10, omnes Gentes quibus tanta parata est salus, ad Dei laudes invitat. Tertio, vers. 13, idola et luos se destructurum denuntiat. Quarto, vers. 18, ad Judæos conversus, proponit eis recentem cladem et excidium decem tribuum, monetque eos, ut a peccatis ad Deum se convertant, ne similem Dei vindictam experiantur (1).

1. Ecce servus meus, suscipiam eum : electus meus, complacuit sibi in illo anima mea : dedi spiritum meum super eum, judicium Gentibus proferet. 2. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. 3. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet : in veritate educet judicium. 4. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium : et legem ejus insulæ exspectabunt. 5. Hæc dicit Dominus Deus, creans cœlos, et extendens eos : firmans terram, et quæ germinant ex ea : dans flatum populo, qui est super eam, et spiritum calcantibus eam. 6. Ego Dominus vocavi te in justitia, et apprehendi manum tuam, et servavi te. Et dedi te in fœdus populi, in lucem Gentium :

(1) Juxta communem interpretum tum catholicorum, tum etiam et unanimum acatholicorum sententiam, hic agit de Christo directe, et quidem in sensu litterali exclusivo pro majore hujus capituli parte, ita ut quæ Cyrum respiciant, sint paucissima et non nisi in sensu imperfecto ad illum referri queant. Itaque fatemur non intelligere plane cæcæ sed certe ultroneam Rosenmuller et plurimum Rationalistarum interpretationem, qui hanc clarissimam de Christo prophetiam, aliunde Evangelistæ testimonio confirmatam, a Christo advocare et ad populum Hebræum adscribere conantur. Quæ quidem interpretatio eo minus venia caret, quod ipsi agnoscere coguntur, primo, hic falsis gentium aliarum doctoribus, de quibus capite superiore, opponi ministrum quemdam Dei, gentes illustratum lumine doctrinæ suæ castæ et sanctæ per quem abducantur a vano et superstitioso idolorum cultu; secundo, hæc non competere in Cyrum, et multo majora esse quæ de illo Dei ministro hic dicuntur, quam ut ad vatem (v. g. Isaiam) a Deo missum referri commode possint. Porro, quæ sunt nova momenta quibus ista explanatio textui, universæ traditioni, adeoque catholicæ fidei adversa nitatur, indigitare sufficiat ex Rosenmuller, ut ab uno discamus talem interpretum aliunde aliqua scientia præditorum, quam infirma sint tum argumenta, tum ratiocinatio.

Quæ vers. 19-22 hujus capituli, inquit, de servo Jovæ, ad gentes mittendo, dicuntur, *populum Hebræum* tam clare describunt, ut nec ii qui priores hujus capituli versus de Messia intelligunt, de eo dubitent. Accedit quod locis aliis compluribus partis posterioris hujus, qui a Jesaja nomen habet libri, עַבְדֵי יְהוָה appellatione *populus Hebræus* designatur, et sicuti hoc primo versu a *Jovæ electus* dicitur, ut supra xli, 8, 9, infra vers. 19 hujus cap. xlii, 1, 21; xlii, 4; xlviii, 20. Nisi itaque mire inconstantem sibi vatem nostrum statuere velimus, illum et quatuor prioribus hujus capituli versibus de populo Hebræo loqui agnoscere debemus. Proponitur itaque populus Hebræus *ministri Jovæ* seu *Propheta* persona, qui gentes reliquas a superstitione et erroribus ad veri Dei cultum et religionem sit perducturus. Porro ita huic heterodoxæ explanationi adhæret Rosenmuller, ut addat :

« Quod quidam vatem in hac pericope (xlii, 1 et seqq.), et in nonnullis similibus aliis hujus libri, modo de *populo Hebræo*, modo de ejus *duce* sive rege, Messia nunc diversis, nunc iisdem dictionibus loqui statuit, in eo minus illi assentiri possum, propterea quod talis oratio anceps et fabrica futura esset, qua bonum scriptorem uti posse aut unquam usum fuisse vix est credibile. » Nobis vero, cum Evangelista manifeste hæc de Christo interpretetur, non est alia expositio quærenda, nec alia etiam discutienda. Satis sit ergo respondere nullam esse similitudinis relationem inter Dei servum de quo vers. 11 et seqq., et illum, de quo vers. 19 et seqq., ut ex characteribus unicuique propriis judicare licet, et aliunde non eandem in scribendo analogiæ rationem statui posse inter scriptorem, v. g. historicum, et Prophetam, ut ipse bene scit Rosenmuller.

In hoc igitur capite, postquam in duobus præced. cap. de præparatione Evangelii actum est, ipsius Christi missionem aggreditur Propheta exponendo :

PRIMO, mittendi habilitatem, primo, ex dignitate personæ, 1; secundo, ex moderamine actionis, 2; tertio, ex rectitudine studii, 3; quarto, ex æquitate judicii, 4.

SECUNDO, mittentis auctoritatem, primo, ex potestatis dominio, 5; secundo, ex communi in omnes merito ad quos salvandos Filium misit, 6, 7; tertio, ex gloriæ sibi debitæ zelo quam alteri tribui non patietur, 8; quarto, ex dato rerum futurarum, sibi cognitarum, certo indicio, 9.

TERCIO, missionis utilitatem et fructus, primo, ex imperato omnibus cantico, 10; secundo, ex diffuso hinc ad omnes gaudio, et redditur hinc ad Deum gloria, 11, 12.

QUARTO, discretionem judicii hic intercedentem, primo, circa Gentiles, ex quibus persecutores veræ religionis, mutata jam Dei patientia in vindictam, exterminabuntur, 13-15, dum e contra errantes ex ignorantia melius eruditi convertentur, 16, 17; secundo, circa Judæos, quorum cæcitas et surditas, lumine et monitis divinis opposita, reprehenditur, 18-20; perversitas, divinam populam sanctificandi intentionem negligens, communicatione gravissima percussit, 21-23, et obduratio tot jam inflictis a Deo plagis non emendata perstringitur, 24, 25.

7. ut aperires oculos cæcorum, et educeres de cõclusionem vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris. 8. Ego Dominus, hoc est nomen meum : gloriam meam alteri non dabo et laudem meam sculptilibus. 9. Quæ prima fuerunt, ecce venerunt : nova quoque ego annuntio : antequam oriantur, audita vobis faciam. 10. Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ : qui descenditis in mare, et plenitudo ejus ; insulæ, et habitatores earum. 11. Sublevetur desertum, et civitates ejus : in domibus habitabit Cedar : laudate, habitatores Petræ, de vertice montium clamabunt. 12. Ponent Domino gloriam, et laudem ejus in insulis nuntiabunt. 13. Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir præliator suscitabit zelum : vociferabitur, et clamabit : super inimicos suos confortabitur. 14. Tacui semper, silui, patiens fui, sicut parturiens loquar : dissipabo, et absorbebo simul. 15. Desertos faciam montes, et colles, et omne gramen eorum exsiccabo : et ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam. 16. Et ducam cæcos in viam, quam nesciunt ; et in semitis, quas ignoraverunt ; ambulare eos faciam : ponam tenebras coram eis in lucem, et prava in recta : hæc verba feci eis, et non dereliqui eos. 17. Conversi sunt retrorsum : confundantur confusione qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflati : Vos dii nostri. 18. Surdi, audite ; et cæci, intuemini ad videndum. 19. Quis cæcus, nisi servus meus ? et surdus, nisi ad quem nuntios meos misi ? quis cæcus, nisi qui venundatus est ? et quis cæcus, nisi servus Domini ? 20. Qui vides multa, nonne custodies ? qui apertas habes aures, nonne audies ? 21. Et Dominus voluit ut sanctificaret eum, et magnificaret legem, et extolleret. 22. Ipse autem populus direptus, et vastatus : laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerum absconditi sunt : facti sunt in rapinam, nec est qui eruat ; in direptionem, nec est qui dicat : Redde. 23. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat et auscultet futura ? 24. Quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus ? nonne Dominus ipse, cui peccavimus ? Et noluerunt in viis ejus ambulare, et non audierunt legem ejus. 25. Et effudit super eum indignationem furoris sui, et forte bellum, et combussit eum in circuitu, et non cognovit : et succendit eum, et non intellexit.

Vers. 1.

Christus
qua ho-
mo est
filius,
es: et ser-
vus Dei.

1. ECCE SERVUS MEUS, SUSCIPIAM EUM. — « Servum » alii accipiunt Jacob, alii Isaiam, alii Cyrum : sed certum est ex *Matth.* XII, 18, intelligi Christum, qui servus est Dei, quatenus formam servi assumpsit factus homo. Licet enim idem, qua homo, sit filius Dei naturalis, quatenus scilicet humanitas illa subsistit in persona Verbi, quæ est filius Dei naturalis ; tamen idem est et servus ratione ipsius naturæ, puta humanitatis, quam assumpsit : hæc enim est creatura, ac proinde serva sui Creatoris. Vide D. Thomam et Scholasticos, III part., *Quæst.* XX. Nota : Hebræum עֶבֶד *ebed*, non significat servum, qui ex servili conditione serviliter servit, uti sunt mancipia ; sed ministrum, qui dominum suum colit, eique in amplo officio et dignitate ministrat, uti duces et principes serviunt et ministrant regi, Cardinales Pontifici, Apostoli Christo. Sic enim S. Paulus se vocat servum, id est Apostolum Christi, ut dixi *Philipp.* I, 1.

Porro hæc connectuntur capiti præcedenti, hæc ratione, quod ibi dixerit vers. 2, 4, 23 et 27, se futura æque ac priora et præterita annuntiare et adducere : cumque illud ibi de præteritis, per ea quæ Abraham et Hebræis contulit, demonstrarit, nunc id de futuris, scilicet Christo et posteris ejus, quorum typus fuit Abraham et Hebræi, demonstrat. Hoc est enim quod ait vers. 9 : « Quæ prima

fuerunt, ecce venerunt : nova quoque ego annuntio. » Rursum dixerat, cap. præced. vers. 27, se Sioni daturum Evangelistam ; hinc hoc capite promittit Christum Evangelii conditorem, et Evangelistarum principem.

Septuaginta vertunt : *Jacob puer meus, assumam eum : Israel electus meus : Jacob*, id est Jacobita ; *Israel*, id est Israelita, scilicet Christus ex Jacobo nasciturus. Sic de eo dicitur cap. XLIX, vers. 3 : « Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor. » Vide *Can.* XXXIV. Huc allusit beata Virgo canens : « Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiae suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, » *Luce* I, 54. Pro *assumam* enim et pro *suscepit*, utrobique, in Græco est idem verbum ἀνταλαμβάνω.

SUSCIPIAM EUM. — Hebraice עֲמַח *etmach*, id est sustinebo, sustentabo eum quasi pater filium charissimum, summo amore æque ac cura et studio fovebo et fulciam eum. Chaldaeus, *adéro ei*, quasi comes, protector, imo dux et pædagogus. Sic Christus S. Ignatio fundatori Societatis Jesu, Romanam eunti, dixit : « Ego vobis Romæ propitius ero. » Dixit, et præstitit.

ELECTUS MEUS, COMPLACUIT SIBI IN ILLO ANIMA MEA. — « Electus » tum in ducem et imperatorem belli spiritualis, quod contra diabolum et peccatum geret, tum in filium dilectissimum : huc enim

allusit Deus Pater, quando Christo baptizato intonuit : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, » *Matth.* iii, 17.

DEDI SPIRITUM MEUM SUPER EUM. — « Spiritum » scilicet septuplicem, de quo cap. xi, vers. 2. Hujus rei symbolo misit Pater in eum, dum baptizaretur a Joanne, Spiritum Sanctum in specie columbæ.

JUDICIUM GENTIBUS PROFERET. — « Judicium, » id est id quod justum est, puta justas leges; *secundo*, verum justumque Dei cultum; *tertio*, veram justitiam et sanctitatem, nimirum legem Evangelicam, quæ hæc tria complectitur, docebit et promulgabit per omnes Gentes. Vox ergo *judicium* significat Christum fore novum justitiæ, id est Evangelii, doctorem et legislatorem. Unde in sequentibus describuntur ejus æquitas, modestia, mansuetudo, misericordia et clementia. Ita passim Patres et Interpretes hic, et *Matth.* cap. xii, præter Theodoretum et Eusebium, lib. IX *Demonst.* cap. xv, qui sic explicant, *q. d.* Christus prænuntiabit Gentibus futurum generale Dei judicium, ut omnes sibi prospiciant, et ad illud se comparent. Hoc verum est, sed in sensu anagogico.

Notat Procopius Christi Evangelium vocari « judicium, » quia Judæi legem suam veterem vocabant « judicium : » legi autem veteri quasi typo et umbræ successit Evangelium, quasi veritas. Unde majore ratione veritas Evangelii vocatur « judicium, » id est justitia et judicatio recti, quam umbra legis Mosaicæ : majorem enim, diviniorem et sublimiorem quam illa tradit justitiam et perfectionem. Rursum Christus longe major fuit legislator quam Moses. Hoc autem significat « judicium proferet, » id est jus dicet. Est enim hæc phrasis regis et imperatoris potestatis periphrasis. Hinc etiam in Ecclesia Christus per suos Pontifices et ministros jus dicit. Unde cum principes et reges ipsi Christo nomen dederint, judicia, ut par est, exercere, causas juste judicare, ac juste jus reddere, non se existimabunt, nisi prius legem Christi consulerint. Rursum cum reges Christiani inter se habent lites, judicium a Christo, id est ejus in terris vicario, petant, illique stent et obediunt, non autem armis jus sibi dicant. Ad hoc enim caput Ecclesiæ Christianæ post se in terris reliquit Christus.

ers. 2.

2. NON CLAMABIT, — non erit clamorosus, nec contentiosus : unde *Matthæus*, xii, 19, vertit, « non contendet. » Docet hic Propheta Christum fore mansuetissimum, et mansuetissimo modo docturum et rectorum suos. Hoc enim significat trina ejusdem rei repetitio apud S. *Matthæum*, cum ait : « Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus. »

NEQUE ACCIPIET PERSONAM. — Nota plures posse esse ejusdem loci S. Scripturæ, non tantum explicationes litterales, sed et versiones, ut alibi ostendi. Sic hic Hebraice לֹא יִשָּׂא lo iissa, id est non levabit, S. *Matthæus* subaudiens קָלוּ kolo, id

est *vocem suam*, vertit, « non contendet. » Noster hic subaudiens פָּנִים panim, id est *facies*, hoc est « personam, » vertit, « non accipiet personam. » Utraque ergo hæc versio canonica est, et intenta a Spiritu Sancto.

Tertio, Symmachus, teste S. Hieronymo, verrens, non decipietur, legit יִשְׁשָׁא iusscha per schin, a radice נִשְׂא nascha, id est *decepit*.

Quarto, Septuaginta, non relinquet, scilicet populum Judæorum, legerunt יִשְׁסָא iissca per sin, a radice נִשְׂא nassa, id est *oblitus est*. Porro juxta nostram versionem in iudice Christo commendatur hic uti mansuetudo, ita et sinceritas et rectitudo, qua sine acceptione personarum jus cuique dicet.

3. CALAMUM QUASSATUM NON CONTERET, ET LINUM Vers. 3.

FUMIGANS NON EXTINGUET. — S. Hieronymus per *calamum* accipit tibiam, sive fistulam, quæ prius canora, cum quassatur, hiulcum edit sonum, ideoque abjicitur. Verum melius generatim quemvis hic *calamum* accipias : nam S. *Matthæus* « *calamum* » exponit « *arundinem*. »

Rursum apposite *Dêlrio*, *adagio* 772, per *linum* accipit myxam, sive ellychnium ex lino caligans, flamma nondum dominante, vel jam evanescente. Unde et Syrus pro *linum* vertit *lucernam*, puta ellychnium lineum lucernæ. Vertit enim, et *lucernam fumigantem* (quæ jamjam exstinguenda est) *non exstinguet*; et Arabicus, *lucernam quæ lucet non exstinguet*. Sic enim sæpe materia ponitur pro re ex ea confecta, ut lina pro retibus, ferrum pro compede, lignum pro numella, aurum pro annulo aureo, argentum pro pecunia, lapides pro ponderibus.

Sic veteres, præsertim Romani, ellychnia lucernarum accensa non exstinguiebant, sed ea per se languescere et deficere permittebant. Causas indagat et assignat *Plutarchus*, *Problem. Roman.* cap. lxxv : « An, inquit, quasi inexstinguibilis illius et immortalis ignis cognatum et affinem colentes ? An et hoc quoque signi est, non oportere quod animatum sit, nisi noceat, corrumpere, neve interficere, quasi animal ignis sit ? Nec immerito. Nam et alimento indiget, et per se movetur, et cum exstinguitur, vocem emittit. An hoc more docemur, non oportere nec aquam, nec ignem, nec eorum quidquam quæ ad usum pertinent, et si abunde suppetant, corrumpere aut absumere, sed indigentibus utenda relinquere, cum ipsi jam illis opus non habeamus ? »

Est ergo hic geminum proverbium, significans summam Christi mansuetudinem : homines enim *calamum quassatum* abjiciunt, quia inutilis est, et quia tenentem suis fracturis et aculeis pungit et lædit. Similiter *linum*, sive ellychnium non ardens et vix lucens, sed fumigans, qui nocet et oculis et naribus (fœtet enim), mox exstinguunt. Christus vero tantæ erit patientiæ, ut neutrum faciat, *q. d.* Christus erit tam patiens et mansuetus, ut *calamum quassatum* et *linum fumigans*,

in quo adhuc aliquid luminis et ignis remanet, id est infirmos et imbecilles in fide, spe et charitate, non abiciat, nec contentiose, nec clamose increpet et opprimat, sed sua mansuetudine eos sustentabit, fovebit, sanabit et accendet. Ita S. Hieronymus, Procopius, Cyrillus et Hilarius, in *Matth.* XII. Unde et S. Chrysostomus interpretatur: « Christus hostes suos non ulciscetur. » Paulo aliter Maldonatus, *q. d.* Christus tam mansuete, quiete et attente ambulabit, ut etiamsi super arundinem quassatam ambularet, eam tamen non frangeret; aut, si super linum et stupam fumigantem incederet, eam tamen non exstingeret. Hunc esse sensum patet ex *Matth.* XII, 18. Nam cum Pharisei, invidentes miraculis Christi, consilium inirent ut eum perderent, Christus inde recessit, et plurimos ex eis qui ipsum sequebantur sanavit, quibus mandavit, ne eum manifestum facerent, « ut adimpleretur, inquit Matthæus vers. 17, quod dictum est per Isaiam prophetam, dicentem: Ecce puer meus quem elegi, etc., non contendet, etc., arundinem quassatam non confringet. » Pharisei ergo erant arundo conquassata, sed quæ adhuc integritatis speciem retinebat: quocirca Christus noluit eos exasperatos in furorem adigere, et omnino perdere: quod fecisset, si cum indignari eos videbat, in operatione sua perstitisset, neque inde abivisset, inquit Forerius: abiens vero et injuriæ immemor, ægros (qui et ipsi erant calamus quassatus) ipsorum sanare perrexit. Ita S. Gregorius, lib. XXXIII *Moral.* cap. III: « Calamus, ait, quassatus est genus regale, quod jam apud Judæos defecerat; nam regnum eorum alienigena (Herodes) possidebat. Quid vero per linum, nisi eorum sacerdotium exprimitur, quod lineis nimirum vestibus utebantur? Quod quia in adventu Domini charitatis ardorem perdidit, quasi amisso jam igne fidei, non ardens, sed fumigans fuit. Illum Christus non confregit, hoc non exstinxit: quia neutrum potestate judicii percussit, sed utrumque cum patientiæ longanimitate toleravit. »

Moraliter, discat hic a Christo Christianus, patienter ferre mores, infirmitates et vitia proximorum, imo reddere eis bonum pro malo, sicut Christus hic, cum Judæi machinarentur ei necem, ille tamen infirmos eorum curare non destitit. Cum ergo linum, id est homines imbecilles fumigaverint contra te, perfer et patienter sustine: da fumo, id est iræ, locum: ipsa enim suo se ardore quam celerrime exstinguet. Omnis enim humana virtus etiam regia, cauda est titionis fumigantis, ut de Rasin rege Syriæ et Phæce rege Samaritæ ait Isaias cap. VII, 4. Audi S. Basilium in *Regul. brevior.* Respons. 291: « Quis est, inquit, calamus quassatus, aut fumigans linum? quomodo alterum quis non conterit, alterum non exstinguit? » Respondet: « Sane per quassatum calamum illum intelligi arbitror, qui non ea quæ oportet animi sinceritate mandatam Dei exsequi-

tur; quem non conterere convenit, neque abscindere, sed sanare potius, sicut docuit Dominus, cum dixit: Attendite ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. Et in alio loco: Nihil per contentionem aut inanem gloriam. Linum vero fumigans, quotiescumque qui mandatam quidem exsequitur, sed non ardenti desiderio, aut pleno studio, sed segnius quodammodo ac lentius; qui ideo non est deterrendus, sed excitandus, potius admonitione assidua judiciorum Dei, et promissionum ipsius. »

Rursum discant a Christo Prælati, Pastores et Principes propriam eorum virtutem esse clementiam et misericordiam. Præclare Justinianus Imperator, lib. ult. Cod. *De Donat. inter virum et uxorem*: « Nihil aliud, ait, tam peculiare imperiali majestati est, quam clementia, et humanitas, per quam solum Dei servatur imitatio. » Plinius in *Panegyrico Trajani*: « Principis, ait, est, beneficiis potius, quam remediis ingenia nostra experiri. » Seneca, lib. I *De Clement.*: « In apibus, ait, videmus regem sine aculeo esse. Noluit enim illum natura, nec sævum esse, nec ultionem magno constituram petere: telumque detraxit, et iram ejus inermem reliquit. Exemplum hoc magnis regibus ingens est. » Salomon, *Prov. cap. XX, 28*: « Roboratur clementia thronus ejus, » scilicet regis. Ennodius in *Panegyrico Theodorici*: « Flexus sit animus tuus, pronus semper ad veniam. » Et Ovidius:

Sit piger ad pœnas princeps, ad præmia velox.

Julius Cæsar, epist. *ad Oppium*, lib. IX *ad Attic.*: « Hæc nova est vincendi ratio ut munias te misericordia et liberalitate. » Vis exempla? Julius Cæsar Bruto et aliis, qui contra se Pompeii partes foverant, ignovit. Idem detectas contra se conjurationes non ultra arguit, quam ut edicto ostenderet sibi notas, et acerbe loquentibus, satis habuit pro concione denunciare ne perseverarent. « Annibal, ait Livius, lib. XXI, hoc unum studuit in principio rerum, ut clementiæ famam colligeret. »

Carolus Magnus sanxit ut omnes domini clementer tractarent subditos: « Scientes, inquit, fratres suos esse, et unum secum patrem habere Dominum, ad quem clamant omnes: Pater noster qui es in cœlis. »

Nero initio imperii clemens, rogatus a Præfecto ut eorum quorundam damnationi subscriberet, exclamavit: « Utinam nescirem litteras? »

Alexander Severus cum ei Mammea mater, uxorque Memmia nimiam clementiam improperarent, dicerentque: « Molliorem tibi potestatem et contemptibiliorem fecisti; » respondit: « Sed securiorem et diuturniorem. » Ita Spartianus.

Titus, teste Suetonio, duos patricos de affectatione imperii convictos pertulit, nihilque amplius, quam ut desisterent monuit, hoc tantum dicens: « Principatum fato dari. »

Morale
propria
principum
virtus est
clementia.

M. Antoninus uxori Faustinae postulanti ad poenam conjurationis Avidii Cassii complices, ita rescripsit: « Ego vero et ejus liberis parcam, et genero, et uxori; nihil enim est quod Imperatorem melius commendet gentibus quam clementia. Hæc Cæsarem deum fecit; hæc Augustum consecravit; hæc patrem tuum præcipue ornavit. Esto igitur secunda, dii me tuentur, diis pietas mea cordi est. »

IN VERITATE EDUCET JUDICIUM. — Hoc est, profertur justum iudicium, vel « iudicium; » id est legem Evangelicam veram et solidam constituet et sanciet. Forerius vertit, *in veritatem exire faciet* (id est profertur et promulgabit) *iudicium, q. d.* Pro veritate sententiam feret, vel in causis faciet, ut finis sit veritas, veritasque elucescat et vincat, quam ipse velut reginam in mundum profertur, eamque in solio sibi debito collocavit, uti mox dicam.

Vers. 4. **4. NON ERIT TRISTIS, NEQUE TURBULENTUS.** — Hebraice *לֹא יִיְחַה וְלֹא יִרָץ* *lo iiche velo iaruts*: quod ad verbum vertunt Aquila et Theodotion, *non obscurabit, sive caligabit, et non curret*, id est, ut ait S. Hieronymus, Christus nullum vultus sui tristitia deterrebit, nec festinabit ad poenam, quia iudicii veritatem ultimo tempore reservavit. *Secundo*, S. Hieronymus vertit, *non erit obscuro vultu*, id est tristis, *neque curret præceptis*, id est non feretur ut turbo, non erit turbulentus, sed summa cum maturitate et prudentia res causasque omnes iudicabit, *q. d.* Nunquam tetricus, tristior, morosior, tardior erit Christus: nunquam etiam lætior, levior, festinantior, sed sui et passionum dominus, æqualitatem vultus et motuum omnium quiete omni tempore conservabit; quod de Socrate falso gloriantur Gentiles, ait S. Hieronymus.

Tertio, Chaldæus vertit, *non erit lassus, nec laborabit, q. d.* Christus ex nimio zelo, labore non delassabitur, sed facile et quasi sine labore agat omnia, donec ponat in terra iudicium suum.

Quarto, Vatablus vertit, *non hallucinabitur, vel non fumabit*, id est non exstinguetur, *non etiam erit præceptis*, vel non quassabitur (ut *iaruts* sit futurum a *רָצַץ ratsats*, id est *conterere*), id est non morietur, non patietur Christus donec evulgarit suum Evangelium.

Quinto, Septuaginta vertunt, *q. d.* Non fumabit, sed *ἀνδράμψει καὶ εὐφρανθήσεται*, id est, *resplendet et non conteretur, q. d.* ait Hilarius Prologo in Psalm.: Non fumabit Christus, id est non diu manebit exstinctus, sed uti lampades exstinctæ ne diu fument, statim rursus accenduntur: ita Christus tertio die reviviscet et resplendet, id est rursus fulgentius quam ante clarissimo lumine toti orbi irradiabit. Græce enim non est *λάμψει*, sed *ἀνδράμψει*, id est rursus splendebit, ut notat Procopius. Sic et S. Hieronymus et Cyrillus.

Paulo aliter S. Augustinus, lib. XX *De Civit.* cap. xxx: « Refulsit, inquit, in monte facies ejus,

in orbe fama ejus, nec contractus, sive contritus est; quia neque in se, neque in Ecclesia, ut desisteret, persecutoribus cessit. » Possent quoque hæc referri ad linum fumigans, et calamum quassatum. Hunc enim non conteret, illud non exstinguet Christus, sed faciet ut resplendeat, id est accendatur, et rursus luceat.

Denique possunt conciliari Septuaginta cum Nostro, ut idem dicant: facies enim serena et splendens indicat hilaritatem animi, hominemque non esse tristem. Rursum faciem non conteret, vultum non cadere, nec retorqueri, significat hominem non esse turbulentum, sed composito animo.

Summa, hisce verbis significatur Christum fore placido et constanti vultu, qui nec rerum adversitate contrahatur, nec prosperitate dissolvatur; sed eodem semper tenore perseverans, significet tranquillum animi statum, et mentis in eadem lenitate atque modestia constantiam. Christus ergo non fuit tristis, id est tetricus: assumpsit tamen in passione animi dolorem et mærorem pro peccatis nostris. Unde ipse ait: « Tristis est anima mea usque ad mortem, » *Matth. xxvi, 38.* Perperam ergo dixit Cleon apud Thucydidem, lib. III: « Tria sunt nocentissima imperio, miseratio, blandiloquentia et lenitas. » Nam, ut ait Claudianus, *Panegyri. Mallii*:

Peragit tranquilla potestas,
Quod violenta nequit: mandataque fortius urget
Imperiosa quies.

Tam placido, sereno et splendenti vultu fuit mansuetissimus Moyses, ut patet *Exod. xxxiv, 29.* Multo magis Christus, ejus in transfiguratione « facies resplenduit sicut sol, » *Matth. xvii, 2.* Ita S. Antonius, teste Athanasio, ex oratione, quiete et lætitia mentis, vultum habebat radiantem instar solis, ita ut inter tria millia monachorum unus Antonius ab iis qui nunquam eum viderant, ex solis hisce radiis et constanti vultus hilaritate, agnosceretur.

Similes radios in vultu habuit orans S. Franciscus, S. P. N. Ignatius aliique Sancti. Hi enim radii symbolum et effectus erant serenitatis, lætitiæ, et lucis internæ, qua mens eorum perfundebatur a Deo.

Hæc verba: « Non erit tristis, nec turbulentus, » omisit S. Matthæus, cap. xii, 18, citans hunc locum, quia satis in præcedentibus et sequentibus videntur contineri; licet S. Hieronymus oscitantia et errore scriptorum omissa putet.

DONEC PONAT IN TERRA JUDICIUM, — *q. d.* Non desistet Christus tota vita usque ad mortem sua patientia, lenitate et constantia, homines instruere et docere, donec in terra legem Evangelicam, humilitatis, patientiæ et sanctitatis stabiliat, doceatque quomodo humiliter, pie, juste et sancte ea vivendum sit. S. Matthæus vertit: « Donec eiciat ad victoriam iudicium, » hoc est, donec per-

ducat iudicium, id est iustitiam, sive fidem et sanctitatem Evangelicam, ad victoriam, ut scilicet illa toto orbe dominetur. Et sic Noster accipi potest, donec ponat in terrâ iudicium, hoc est donec in terra, quasi in regno et solio suo collocet iudicium, quasi reginam et dominam; hoc est quod ait Christus, *Joan.* XII, 31 : « Nunc iudicium est mundi; nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. » Videtur S. Matthæus in Hebræo, vel potius Syro-Hebræo scripsisse זְכִיתָ *zekita*, quod et puritatem (ac veritatem) et victoriam significat : quod Interpres in *Matth.* pro victoria accepit, cum in *Isaia* sit « veritas, » inquit Maldonatus; sed eodem redit sensus. Rursum Irenæus, lib. III *Contra hæres.* cap. XI, ita legit : *Usquequo emittat in contentionem iudicium.* Videtur in *S. Matth.* pro *victoria*, id est *victoria*, legisse *δυνα*, id est *contentio*, *q. d.* Christus sua lege Evangelica contendet cum lege Solonis, Lyncurgi, Pythagoræ, aliisque Romanorum, Græcorum et Gentilium legibus, quas partim naturale lumen, aut potius cæcitas, partim ambitio, avaritia et libido in mundum induxerunt : quas omnes ipse superabit, evertet et abolebit, facietque ut suum iudicium, id est sua lex, suum Evangelium, ubique vincat et triumphet.

Vide hic quibus armis Christus suum regnum suamque legem in mundum induxerit, scilicet patientia, lenitate, longanimitate : hisce subiecit sibi omnes gentes : si fuisset arrogans, præceps, impatiens, omnes a se suaque lege avertisset. Simili modo Romani possederunt omnem locum consilio suo et patientia, I *Machab.* VIII, 3. Iisdem armis Apostoli hoc Christi regnum et legem propagarunt, uti docet S. Paulus, II *Corinth.* VI, 4 : « Exhibeamus, ait, nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia. »

Videant ergo illi qui disciplinam Christianam nunc et deinceps revocare et restituere cupiunt, quibus armis instructi procedere debeant.

LEGEN EJUS INSULÆ EXPECTABUNT. — *Insulas* vocat insulanos, id est gentes etiam remotissimas, trans mare et in insulis habitantes, *q. d.* Lex Moysis uno Judææ angulo conclusa fuit; at iudicium et lex Christi ad insulas usque, id est ad omnes gentes et ad terminos terræ propagabitur. Unde Septuaginta, quos sequitur S. Matthæus, cap. XII, vers. 21, vertunt, *in nomine ejus Gentes sperabunt.* Nomen Dei est ipse Deus. Est hebraismus. Notat Forerius posse in his verbis repeti *וְיָ* *ad*, id est *donec*, quod præcessit, *q. d.* Donec vel quousque insulæ institutionem ejus expectent, subditusque fiat totus mundus Deo. Plura de hac re dicam, cap. LI, vers. 5.

Vers. 5. 5. HEC DICIT DOMINUS DEUS, CREANS COELOS. — Excurrit hic Propheta in laudes et præconia divini potentiae, quia adhuc cum idolis et idololatris disceptat, ut patebit vers. 9, et quia magna magnamque salutem promittit per Christum, *q. d.* Ne

miremini magna me polliceri Christianis; sum enim omnipotens, « dans flatum populo et spiritum. » *Primo*, S. Athanasius, disput. *Contra Arium* in concilio Nicæno, per spiritum accipit ventum; *secundo*, S. Basilius, lib. *De Spiritu Sancto*, cap. XXI; Irenæus, lib. V, et S. Hieronymus, S. Thomas, Haymo et Procopius, hic per flatum accipiunt animam, et halitum quo respirat et vivit homo; per spiritum vero Spiritum Sanctum; hic enim datur « calcantibus terram, » id est iis qui terrena calcant, qui terra superiores sunt, quorum conversatio in cælis est. Hic sensus subtilior est, et symbolicus ac moralis potius quam litteralis.

Tertio ergo et genuine, « flatus » hic idem est qui et spiritus, scilicet anima. Idem enim est dicere : « Dans flatum populo qui est super eam, » quod, « et spiritum calcantibus eum. » Ita S. Cyrillus, Hugo et Dionysius.

6. EGO DOMINUS VOCAVI TE IN JUSTITIA, — hoc Vers. 6. est in iustitiam. Loquitur de Christo, ut patebit ex sequentibus. Perperam ergo Hugo hæc de Cyro accipit hoc sensu, *q. d.* Vocatus a Deo Cyrus « in iustitia, » ut scilicet juste puniret Chaldæos; et « in fœdus, » ut Judæos liberaret. Porro « in iustitia, » id est cum iustitia, et summa iustitia præditum, vel *ad iustitiam*, ut vertunt Septuaginta, *q. d.* Ego te, Christe, ad hoc excitavi, ut tu iustitiam collapsam in terra impia et injusta erigeres et restitueres, utque tu justus justificares et sanctificares alios. Unde sequitur : « Dedi te in fœdus, » etc. Ita passim Interpretes. Hic autem sensus est genuinus.

Secundo, « in iustitia, » id est ut iustitia et fidelitas mea toti mundo appareat, qua, sicut te Christum Patriarchis promisi, ita et reipsa exhibui, inquit S. Thomas et Adamus.

Tertio, « in iustitia, » id est ea qua sum præditus bonitate excitavi te, fecique ut in terra nascereris. Ita Forerius.

APPREHENDI MANUM TUAM (hoc est favi, sustentavi, deduxi te per omnia dura) ET SERVAVI TE — illæsum inter hostes, inter tot pericula, quin et in morte, ne in ea maneres, sed mox quasi victor mortis resurgeres, et per eam plurimos a morte æterna servares et liberares.

DEDI TE IN FOEDUS POPULI, IN LUCEM GENTIUM. — Christus datus fuit populo Dei, id est Judæis, « in fœdus, » quia eis fuit promissus. Unde Septuaginta Complutenses vertunt, *dedi te in fœdus gentis Israel*; Gentibus vero datus fuit « in lucem, » quia eis non fuit promissus. Simile est cap. XLIX, vers. 6. Hoc est quod canit Simeon : « Salutare, » id est Salvatorem Christum datum esse quasi « lumen ad revelationem Gentium, et gloriam plebis tuæ Israel, » *Lucæ* II, 32.

Porro Christus datus fuit Judæis « in fœdus, » id est ut compleret pactum et promissum Dei de mittendo Messia. Rursum, « in fœdus, » id est, ut Forerius, in reconciliationem, ut scilicet Judæos,

indeque omnes Gentes reconciliaret Deo, atque inter eos et Deum sanciret fœdus novum, puta Novum Testamentum, illudque jucundissimum, de æterna hæreditate fidelibus ei, ejusque Evangelio obedientibus danda, conderet. Vide dicta I Cor. XI, 25, et Jerem. XXXI, 31.

Quocirca per populum Israel possunt accipi fideles omnes, tam Gentiles quam Judæi; hi enim sunt spiritualis Israel, et genus, id est filii Dei. Hisce enim omnibus novum hoc fœdus et testamentum instituit Christus, ut fere idem sit: « Dedi te in fœdus populi, » quod, « Dedi te in lucem Gentium, » ut scilicet omnes Gentes illuminares, doceresque veram Dei fidem, religionem, viamque ad æternam salutem et beatitudinem. Hæc enim est summa, scopus et finis totius Novi Testamenti.

Vers. 7. 7. UT APERIRES OCULOS CÆCORUM. — Hæc sunt notæ et signa Messiæ, quæ proinde Christus protulit, ex iis que demonstravit discipulis S. Joannis esse Messiam, Matth. XI, 5. Porro hæc potius de cæcis, vinctis, etc., spiritaliter quam corporaliter accipienda sunt; explicat enim *dedi te in lucem Gentium*, ut scilicet Gentibus infidelitatis et ignorantia tenebris occæcatis aperires oculos mentis, ut viderent et cognoscerent Deum et Christum.

Hoc est quod canit Zacharias: « Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, » Luc. I, 79. Infidelitas enim et peccatum sunt tenebræ et umbra mortis; sunt et carcer ac vincula, quibus misere vincti a diabolo tenentur peccatores. Hoc est quod ait: « Ut educeres de conclusione, » id est de carcere quo clauditur, « vinctum. »

Vers. 8. 8. EGO DOMINUS, HOC EST NOMEN MEUM. — Hebraice: *Ego Jehova, hoc nomen meum.* « Jehova » est proprium Dei nomen, idem cum eo: « Sum qui sum. » Vide dicta Exodi III, 14, et cap. VI, vers. 3.

Igitur Deus hic, cum jam enarrasset quæ olim Abraham et posteris ejus beneficia et miracula promississet et præstitisset; secundo, ea quæ novissime per Christum Abraham filium toti mundo erat præstiturus, prædixisset, quæ duo (ut divinitatis suæ signacula et argumenta invicta cap. præcedenti proposuerat) quasi de victoria in judicio de idolis et idololatriis parta, nemine contradicente, lætus sibi Divinitatis gloriam, Deique nomen *Jehova* adscribit, non permissurus, ut alteri hæc gloria, et hoc nomen tribuatur. Ita Forerius. Hoc est quod subdit: « Quæ prima fuerunt, » etc.

GLORIAM MEAM ALTERI NON DABO (non dicit, *alicui*, ne excluderet Filium; huic enim suam gloriam communicavit Pater, ut ipse ait Joan. XVII, 1: sed « alteri, » qui scilicet alterius est essentia et naturæ, v. g. idolis; unde explicans subdit): ET LAUDEM MEAM SCULPTILIBUS. — Ita S. Hieronymus. Vide S. Bernardum, serm. 13 in Cant., quo toto docet soli Deo competere gloriam, ubi inter cætera ait: « Gloriam meam alteri non dabo. Quid ergo dabis nobis, Domine, quid dabis nobis? Pacem, inquit, do vobis, pacem relinquo vobis.

Sufficit mihi: gratanter suscipio quod relinquis, et relinquo quod retines; sic placet, sic mea interesse non dubito. Abjuro gloriam prorsus, ne forte si usurpavero non concessum, perdam merito et oblatum. Pacem volo, pacem desidero, et nihil amplius. Cui non sufficit pax, non sufficis tu. Tu es enim pax nostra, etc. Tibi, Domine, tibi gloria tua maneat illibata. Mecum bene agitur, si pacem habuero. »

9. QUÆ PRIMA FUERUNT, ECCE VENERUNT: NOVA QUOQUE EGO ANNUNTIO, ANTEQUAM ORIANTUR. — Hic est conclusio disceptationis cum idolis et idololatriis, q. d. Quæ olim Abraham, Moysi aliisque Prophetis promisi, et per eos prædixi, ea jam venerunt; unde conjicere potestis ea quæ per Isaiam aliosque Prophetas, quasi Evangelistas meos prædico et prænuntio, de Christo Abraham filio, deque ejus gloria, Evangelio, testamento, vocatione Gentium, etc., pariter eventura, meque ut eveniant effecturum. Quid ergo restat, nisi ut, relictis idolis, me solum pro Deo colatis, meoque Christo, cum venerit, credatis, vosque subdatis? Ita Forerius et Sanchez. Quocirca, quasi post victoriam et triumphum Dei, Propheta in ejus epinicion, simulque in laudem et gratiarum actionem, quod per Christum salutem, tantaque beneficia orbi jam destinarit, prorumpit, dicens:

10. CANTATE DOMINO CANTICUM NOVUM, — q. d. Vers. 10. Nova, et a sæculo inaudita per Christum beneficia annuntio vobis, o Gentes! scilicet liberationem a jugo peccati et diaboli, criminum remissionem, reconciliationem cum Deo, gratiam et gloriam sempiternam: ergo par est ut mecum novum lætissimumque ex imo pectore canatis canticum.

LAUS EJUS (supple, audiatur, celebretur et resonet) AB EXTREMIS TERRÆ. — Septuaginta vertunt: *Principatus ejus glorificatur, et nomen ejus a summitate terræ.* Ita enim legit S. Hieronymus, licet Romana Caraffæ ita legant: *Principatus ejus; gloriificate nomen ejus a summitate terræ.*

QUI DESCENDITIS IN MARE (Repete per zeugma, « Cantate Domino, » quod præcessit. Descensores in mare vocantur nautæ et insulani; hi dicuntur descendere, quia terra, præsertim in littore, mari est altior). ET PLENITUDO EJUS (scilicet maris, id est, ut sequitur) INSULÆ. — Hæc enim implent mare, sicut urbes et pagi implent terram; non totam, nec totum, sed sicut in annulo gemma implet ejus palam, itaque annulum implere dicitur; hæc enim inde hebraice vocatur מֵלוּ melo, uti et hic est in Hebræo, id est plenitudo. Ita Sanchez.

Porro insulæ laudant Deum muta voce, uti et omnes creaturæ inanimes. Rursum, per suas incolas laudant Deum; unde « insulæ » accipi possunt insulani, ut illud et, quod sequitur, sit exotericum significans, id est habitatores earum.

Secundo, pro plenitudo ejus, Septuaginta vertunt, *navigantes illud*, q. d. Qui vestris navibus et mercibus impletis mare.

Tertio, simpliciter accipi potest « plenitudo maris, » pro ipso pleno et vasto mari, cum suis piscibus, margaritis aliisque quæ in se continet. Sic enim inanima invitatur ad Dei laudem a Psalte, *Psalm. CXLVIII*, et a tribus pueris, *Daniel. cap. III*.

Vers. 11. 11. SUBLEVETUR DESERTUM. — Judæa ab Occidente habet mare, a Meridie desertum, tum Palæstinæ, tum Arabiæ. Itaque, sicut paulo ante mare et insulas, id est Occidentales gentes urbibus et incolis frequentes, ita hic Meridionales desertas invitatur ad laudem Dei. Ait ergo : « Sublevetur desertum, » *q. d.* Cedareni, Arabes aliæque gentes in deserto habitantes, adeoque tota Gentilitas hactenus deserta et depressa nunc sese erigat, lætitia exsiliat et exsultet, et, ut Forerius et Vatablus vertunt, *levet attollatque vocem, ac jubilet Deo. Causam subdit :*

IN DOMIBUS HABITABIT CEDAR. — Sicut nos hominem barbarum vocamus Scytham, sic Hebræi eum vocabant « Cedar » vel « Cedarenum. » Nam « Cedar » erant Arabes sylvestres, prædones et barbari, qui non in domibus certo loco habitabant, sed in tabernaculis degentes circumquaque vagabantur, et omnia depasebantur, uti dicam *Jerem. XLIX*, 38. Per hoc ergo intelligit omnes gentes incultas, agrestes et barbaras, qui et Pagani vocantur, eo quod $\pi\alpha\gamma\acute{\alpha}\nu\alpha\iota$ (dorice enim $\pi\alpha\gamma\acute{\alpha}\nu\alpha\iota$ dicitur pro $\pi\alpha\gamma\acute{\alpha}\nu\alpha\iota$), id est ad fontes conveniant sicut feræ, quæ solæ fere degunt, siti tamen urgente, ad fontes conveniunt. Pagani ergo dicti sunt, quasi eodem fonte potantes. Ita ex Festo Perottus et Baronius in *Martyrol.* 31 januarii, ubi et addit, inde Ethnicos dictos esse *Paganos* sub tempora Constantini Imperatoris, quod ab eo idololatræ urbibus exclusi ad paganos et villas se recipere, ibique occulte sua idola colerent. Sensus ergo est, quasi dicat : Pagani per Christum desinent esse Pagani, non in tabernaculis, sed in domibus habitabunt. Id ad litteram videmus hodie impleri in Brasilia et tota India Occidentali.

Rursum, *q. d.* Gentes barbaræ et vagæ per quævis idola et vitia, in infidelitatis tenebris (« Cedar » enim etiam tenebras significat, utpote cæcas, horridas, ideoque atras et nigras; unde Poeta : « Speluncis abdedit atris; » atras enim vocat profundas, per metalepsin; profundæ enim videntur esse atræ: ita S. Hieronymus), degentes, in domibus, id est in Ecclesiis, imo in una domo, id est in eadem communi Ecclesia, fixæ habitabunt. Ita S. Hieronymus.

LAUDATE, HABITATORES PETRÆ. — « Petræ, » id est rupium, ait Sanchez. Unde Vatablus vertit, *jubilent qui edita petrarum incolunt, q. d.* Barbari qui in rupibus et montibus, æque ac in Cedar et desertis locis, ab hominibus semotis, agrestes et feri habitant, hi ad Ecclesiam convertentur et laudabunt Deum. *Secundo*, proprie hic accipi potest « Petra » urbs et metropolis Arabiæ, quæ

inde *Petræa* cognominata est. Jam synecdochice per *Petram* totam Arabiam accipit. Ita Cyrillus, Haymo et Hugo. Triplex enim est Arabia, scilicet Deserta, Felix et Petræa. Cujus conversionem prædicit, quia erat vicina Judææ, inculta et barbara, quasi dicat : Nulla regio, quantumvis fera et barbara, qualis est Arabia, erit inaccessa Evangelio, nulla ei non subdita; et quia in ea floruit Christiana religio. Nam in Arabia prædicavit S. Paulus, *Galat. I*, 17; ex Arabia venerunt ad Christum recens natus tres Magi. Ibidem *Homericæ Martyres* sub Dunaan tyranno in fidei constantia emicuerunt tempore Justinii Imperatoris et Hormisdæ Papæ, de quibus vide Baronium, tom. VII, donec Mahomet ex Arabia Petræa oriundus, ibique in Mecha sepultus, Arabes ad suam sectam traduxit.

DE VERTICE MONTIUM CLAMABUNT. — Posset congruentius ad *laudate* quod præcessit, verti cum Vatablo et Forerio : *Clament et plaudant*, uti et sequent., *ponat* pro *ponent*. Invitat enim et excitat eos ad laudem Dei. Verum propheticè aptius Noster vertit in futuro, « clamabunt. » Prævidebat enim Propheta quod hac sua voce æque ac præconum Evangelii excitati Gentiles reipsa clamaturi, et plausum daturi essent Christo et Evangelio; hoc est quod ait :

12. PONENT (id est dabunt) DOMINO GLORIAM, ET LAUDEM EJUS IN INSULIS (id est remotis gentibus) NUNTIABUNT, — *q. d.* Non solum ipsi in terra sua laudabunt Deum, sed et per totum Orientem ac Meridiem cognitionem et præconium Dei deferent, eruntque quasi Apostoli et Evangelistæ Christi.

13. DOMINUS SICUT FORTIS (Forerius vertit, *sicut gigas*) EGREDIETUR. — Dat causam cur Gentes dabunt Domino gloriam; quia scilicet ipse, quasi fortis bellator et triumphator, perget ad bellum, scilicet ad debellanda idola et quævis peccata et vitia : item Judæos, tyrannos, philosophos omnesque suos hostes. Significatur ergo hic admirabilis et magnifica victoria Dei et Evangelii per Christum, qui exsultavit et procurrit ut gigas, ad debellandum peccati et dæmonis regnum; ut fortem illum armatum mundi principem fortior ipse superveniens mundo depelleret, et omnes ejus asseclas vel confunderet, vel deleteret, vel converteret. Aptius S. Cyrillus et Procopius per *fortem* accipiunt Deum, qui per Christum id ipsum patravit. Eodem ergo redit sensus.

Anagogice S. Cyprianus, lib. *De Bono patientiæ*, in fine, et S. Augustinus in *Psal. LXXXII*, hæc omnia referunt ad ultimum judicium; tunc enim Christus omnes suos hostes, dæmones, tyrannos et reprobos adiget in tartara.

SICUT VIR PRELIATOR SUSCITABIT ZELUM. — Re- *Zelus in* demptio Christi in Scriptura tribuitur zelo Dei et *Deo,* Christi, significatque eorum indignationem contra *quid?* diabolum, proficiscentem ex amore erga homines. Indignabatur enim Deus homines tam

Pagani
dicti
quasi
eodem
fonte po-
tantes.

nobiles creaturas suas, quos ad imaginem suam creaverat, a se abstractos a dæmone tyrannice possideri. Hoc est quod dicitur *Joel*. II, 18: « Zelatus est Dominus terram suam; » *Zachar.* I, 14: « Zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno; » et cap. VIII, 2: « Indignatione magna zelatus sum eam; » *Isaiæ* IX, 7: « Zelus Domini exercituum faciet hoc. » Videbatur enim tot retro sæculis algere zelus Dei, quasi non curaret salutem hominum, nec res suas solumque honorem, cum ubique impietas et regnum Satanæ obtineret. Excitavit ergo clamorem et zelum et indignationem suam Dominus, quando misit Filium suum, et Filius ipse, quando ad nos descendit, inquit Forerius. Vis nosse quis, qualis quamque potens in Deo, Angelis et Sanctis sit zelus? audi: « Zelo, » inquit S. Ambrosius in *Psal.* CXVIII, serm. 18, « vindicatur Jerusalem, zelo Ecclesia congregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia possidetur; » et rursum: « Zelus charitas est; valida est sicut mors charitas, durus sicut inferi zelus. Durus zelus, quem vitæ hujus nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quem peccato morimur, ut vivamus Deo. Angeli quoque sine zelo nihil sunt, et substantiæ suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent; » et Hugo: « Zelus, ait, est feryor animi ad compassionem naturæ, et ultionem culpæ, et devotionem gratiæ proni; zelus itaque utiliter flagellat servum, salubriter corrigit filium, sollicitate atque fideliter servat conjugium; servum ultione, filium compassionem, conjugium devotione; » S. Augustinus, tract. 10 in *Joannem*: « Unumquemque, ait, Christianum zelus Dei comedat, ut quantum in eo est nihil perversum patiat. Vides fratrem currere ad theatrum; prohibe, mone, contristare, si zelus domus Dei comedit te. Vides alios currere, et inebriari velle, et hoc velle in locis sanctis, quod nusquam debet; prohibe quos potes, quibus potes blandire, noli quiescere; tamen, si amicus est, admoneatur leniter: uxor est, severissime refrenetur; ancilla est, etiam verberibus compescatur; » divinius vero S. Dionysius, *De Divin. Nomin.* cap. IV: « Divinius, ait, est nomen amoris quam dilectionis. Scribit autem et divinus Ignatius: Amor meus crucifixus est. Est autem et exstasticus divinus amor, non sinens se ipsos esse amantes, sed amandorum. Talem habebat Paulus dicens: Vivo ego, jam non ego, vivit autem in me Christus. » Ab hoc amore et exstasi Deum Zelotem vocari docet, « velut multum ad existentia amorem, et ut ad Deum suscitatore concupiscentiæ suæ amatoricæ, » scilicet spiritualis et sancti sui desiderii, sive rei desideratæ, quam ipse amat et concupiscit, « et ut zelotem eum ostendentem, et concupitiam zelantem. » Et Div. Thomas, II, *Quæst.* XXVIII, art. 4: « Zelus, ait, ex intentione amoris provenit. Manifestum est enim quod quanto aliqua virtus intensius tendit in aliquid, fortius repellit omne contrarium vel

repugnans. Cum igitur amor sit quidam motus in amatum, ut S. Augustinus dicit, lib. LXXXIII *Quæst.*, intensus amor quærit excludere omne id, quod sibi repugnat; et hic est zelus, sicut maritus zelat uxorem, ne per consortium aliorum impediatur singularitas, quam in uxore quærit. »

VOCIFERABITUR, ET CLAMABIT. — Solent milites in prælio vociferari, ut invicem animent et hostes percillant: ita Deus per Christum et Apostolos clamabit contra idola et peccata, eaque prosternet, iisque prostratis, vociferabitur, clangeque io triumphæ. Ita S. Cyrillus, Procopius et alii; licet S. Hieronymus et S. Thomas hæc referant ad excidium Judæorum per Titum. Vox ergo hæc significat efficaciam prædicationis Christi et Evangelii, sed sine rixa et turbulentia animi. Hanc enim Christo ademit, dicens vers. 2: « Non clamabit. »

14. TACUI SEMPER. — Est mimesis et prosopopœia. Imitatur enim verba Dei, eumque loquentem inducit Propheta, q. d. Ego Deus multis jam sæculis dæmones in homines grassari, idola et vitia Gentibus dominari permisi: non amplius id feram, non patiar, non silebo; sed loquar ut parturiens, quæ ex vi doloris quo fetum enititur fremit et rugit. Ita et ego rugiens detonabo in hostes meos, eosque increpabo, condemnabo et fulminabo. Unde sequitur:

DISSIPABO, ET ABSORBEBO, — q. d. Desolabo, et deglutiam simul omnes inimicos meos. Potest, secundo, verti cum Vatablo et Forerio: *Anhelabo et absorbebo pariter*, id est anhelus, et crebro singultu halitum expirabo et inspirabo, exsorbebo et insorbebo: quod est eorum qui fatigantur, vel labore, vel animi dolore et angustia, q. d. Tantam edam hostium stragem, ut ex defatigatione anhelus simul expirare et inspirare debeam. Forerius aliter adhuc hæc accipit, vertitque per præteritum: *Anhelabam et inspirabam*, ut respiciat tempus præteritum, quod vindictam et redemptionem antecessit, q. d. Silui longo tempore, licet indignans, ideoque suspirans, gemens et anhelus, ut sit idem, quod ait Apostolus, *Roman.* IX, 22: « Sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum. » Ideoque amplius ferre non valens loquar ut parturiens, et prorumpam in acrem vindictam. Nam, ut ait Cicero: « Nunquam ingemiscit vir fortis, nisi forte ut se intendat ad firmitatem, » ut scilicet fortius feriat, et validiorem det ictum. Sicut ergo timidi, sed jactabundi, « in pace sunt leones, in prælio cervi; » ita ex adverso vere fortes « in pace sunt cervi, in prælio leones. »

15. DESERTOS FACIAM MONTES (in quibus erant excelsa, id est altaria et templa idolorum), ET PONAM FLUMINA IN INSULAS, — id est in aridam, q. d. Flumina et stagna arefaciam. Gentiles enim in montibus, sylvis et fluminibus ob amcenitatem et delicias, aris erectis, deos suos colebant. Quin et

Gentes
sacrifi-
carunt
monti-
bus et
montibus.

montes, fontes et flumina quasi deos adorabant, iisque sacrificabant. Uti Æneas sacrificavit Tiberi, *Æneid.* VIII. Sic fonti Blandusie immolari solere hædum testatur Horatius, lib. III, *ode* 13. Et fontibus dicata templa docet Cicero, lib. III *De Natura Deorum*. Et Strymoni fluvio magos offerre solere equos albos testatur Herodotus, lib. VII. Denique Phryges sacrificare Meandro, Massagetæ Tanai asserit Maximus, *serm.* 18. Ita Sanchez. Est ergo hoc versu catachresis, significans eversio- nem regni Satanæ, impietatis et peccati, puta delubrorum, lucorum, idolorum, etc. Rursum significat evertenda etiam esse ipsa regna idolo- latrarum, et Judæorum Christi hostium, inquit S. Hieronymus et Procopius, sic ut nullus Evan- gelio et regno Christi sit obex; sed cæcæ Gentes avidè illud audiant et excipiant, ad illudque cer- tafim se aggrent, et ab eo cœlesti luce illumi- nentur. Hoc est enim quod ait :

16. ET DUCAM CÆCOS IN VIAM, — *q. d.* Gentibus quæ concupiscentiis suis addictæ, nec lumen fidei, nec rationis, nec legis sequebantur, triplex hoc lumen impertiar per Christum, qui est mundi lux, via, veritas et vita, ut deinceps non per pravas passionum et vitiorum, sed per rectas virtutum semitas, quæ in cœlum ducunt, ince- dant.

HÆC VERBA FECI (id est faciam) EIS; — est enim prophetia, ut patet ex præcedenti.

17. CONVERSI SUNT RETRORSUM, — id est conver- tentur retrorsum, hoc est frustrabuntur sua spe et voto. Est antithesis, *q. d.* Meos cultores serva- bo, idololatrias pudefaciam per splendorem Evan- gelii toto orbe coruscantem. Ita Vatablus. Hunc sensum exigit id quod sequitur: « Confundantur confusione qui confidunt in sculptili. » *Secundo*, Forerius, *q. d.* Idololatræ convicti argumentis Dei relicta sua causa cesserunt, et terga vertentes abierunt. *Tertio*, Procopius et Sanchez hæc acci- piunt de Gentibus ad Christum conversis, sed rursus ab eo apostatantibus, et ad pristina sua idola ac vitia redeuntibus.

18. SURDI, AUDITE; ET CÆCI, INTUEMINI AD VIDEN- DUM. — Hæc Judæis dicuntur, *q. d.* Cum splen- dente Evangelio Gentes antea cæcas et surdas in rebus salutis illuminabo, tunc vos, o Judæi! an- tea videntes et eloquentes, fietis cæci, quia lucem a Prophetis et Christo oblatam cernere; et surdi, quia ejus vocem audire noletis: uti nunc mea et aliorum Prophetarum oracula audire non vultis, sed ea irridetis et exsibilatis. Patet ex sequenti; subdit enim:

19. QUIS CÆCUS, NISI SERVUS MEUS? — scilicet popu- lum Judaicum, qui Prophetas et Christum noluit recipere. Ita S. Hieronymus, Procopius, Theodo- retus, Justinus, Chrysostomus et alii passim scri- bentes contra Judæos.

Contrarie hæc exponunt Judæi, et Vatablus; quasi ipse Isaias et Christus hic a Judæis vocetur cæcus et surdus: nam pro מלאכי *malachai*, id est

nuntios meos, uti legit Noster, ipsi aliis punctis legentes מלאכי *malachi*, id est nuntius meus, sic vertunt: *Quis cæcus nisi servus meus; et surdus æque ac nuntius meus, quem missurus sum?* itaque exponunt, *q. d.* O infideles Judæi! vestra opinione servus meus Isaias est cæcus et ignarus divina- rum rerum: at vos potius cæci estis qui non pu- tatis eum videre, qui maxime videt, unde et *Vi- dens* dicitur. Et quis est surdus opinione vestra sicut est legatus meus Christus? *q. d.* Idem dicetis de Christo, quem sum missurus, quod de Isaias.

Septuaginta pro *malachai* per *aleph*, id est nun- tios meos, legentes sine *aleph* מלאכי *melachai*, vertunt μελισσοιτα; αβ-ων, id est *dominantes eorum*.

QUIS CÆCUS, NISI QUI VENUNDATUS EST? — Pro *venundatus* hebraice est מְשֻׁלָּם *mesculam*: quod primò Vatablus vertit, *perfectus*, *q. d.* Israel de- beret perfecte videre, et cognoscere, et colere Deum; at jam est cæcus.

Secundo, Forerius vertit, *persolutus*, *q. d.* Israeli persolutum est a Deo omne quod ei promisit; cur ergo a Deo suo resilit?

Tertio, aliis punctis legendo מְשַׁלֵּם *meschalem*, significat retributorem, *q. d.* Israel, qui deberet Deo pro tot beneficiis esse gratus et retributor, jam est ingratus.

Quarto, Noster vertit, « venundatus, » quod ali- qui sic explicant, *q. d.* Qui totum se tradidit et vendidit diabolo et peccato. Verum melius ex Hebræo *mesculam* « venundatum » accipiemus cum Forerius et Sanchez pro persoluto, repenso, retributo. Est epitheton servi, qui tot dona accepit a Domino, ut iis solvendis non sit par, nisi seipsum ei rependat, et in servum addicat, et quasi venundet. Sic enim Israel tot beneficiis a Deo af- fectus et obrutus fuit, ut ei animam debeat, imo etsi millies se ei in servum venderet, tamen nec- dum iis ex æquo satisfaceret. Multo magis omnis Christianus est *mesulam*, id est servus Christi emptitius, quem Arabes *mamluchum* vocant; unde Mamluchorum origo et imperium apud Ægyptios, uti dixi ad illud I Cor. VI, 20: « Empti estis pretio magno. » Hic sensus est illustris, pungitque peccatores acri stimulo.

20. QUI VIDES MULTA, — *q. d.* O serve! o popule mi! multa vidisti, multas visiones, revelationes et prophetias, multa portenta et miracula a Deo tuo per Prophetas accepisti, et apertis auribus accepisti, et plura a Christo et Apostolis audies, per quos Dei voluntatem et mandata cognovisti et cognosces; at non curas, non custodis, non exsequeris ea quæ per ipsos tibi facienda esse intelligis: quare merito te in media solis luce cæcum, et inter tot Dei voces surdum appellavi et appello. Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Hoc est quod dixit cap. VI, 9: « Audite audien- tes, et nolite intelligere: et videte visionem, et nolite cognoscere. » Concionatores hæc eadem intendent Christianis qui ad verba et minas,

Mescul-
lam
quis?

Vers. 20.

æque ac ad Dei beneficia sunt cæci ac surdi.

Ubi nota surditatem et cæcitatem esse duplicem : unam inchoatam, qualis est surdastrorum et cæculientium ; aliam perfectam, qualis est eorum qui nati sunt surdi et cæci, aut a multis annis tales fuerunt. Prior curabilis est naturaliter, posterior incurabilis. Rursum, causa surditatis et cæcitatibus est triplex : *prima* ab extrinseco, cum scilicet exterius carnositas, organo auditus, puta tympano ; et pellicula oculo, puta tunicæ corneæ, annascitur et superinducitur. *Secunda*, quia organum ipsum, in quo residet sensatio, puta auditus et visus, corruptum aut vitiatum et distemperatum est. *Tertia*, cum humor abundans in cerebro, puta bilis aut pituita, ad organum auditus (excitans ibidem sonum et tinnitum, qui alterius soni perceptionem impedit) aut visus defluit, illudque obstruit et opplet. Modus curandi singularis est tollendo causam, et applicando contraria. *Prima* ergo curatur, si carnositas aut pellicula acri et mordaci quapiam re exedatur, aut acu aliove instrumento educatur aut resecetur. *Secunda*, si organum emendetur et corroboretur. *Tertia*, si bilis et pituita tollantur per purgationes, per abstinentiam, per missionem sanguinis e naribus, etc. Ita docent Galenus, Paulus Ænigeta, et passim alii medici.

Morale,
de cæci-
tate et
surdita-
te ani-
mæ.

Hæc omnia tropologice facile est accommodare surditati et cæcitati spirituali ; sunt enim aliqui non plene cæci et surdi, sed cæcutientes et surdastri, qui superiorum monita et Dei inspirationes audiunt, sed tarde et ægre. Unde clamore pœnitentiarum, objurgationum et tribulationum excitandi sunt ut audiant, sicut equi cervicosi qui freno non reguntur, calcaribus adigendi sunt. Et hæc est utilitas, eaque ingens tribulationis, quod surdos faciat audire ea quæ necessaria sunt ad salutem. Triplex causa surditatis et cæcitatibus spiritualis similis est corporali. Extrinseca (quæ primæ est assignata) est avaritia, quæ rebus externis, earumque desiderio et cura ita aures, oculos et mentem opplet, ut alia audire vel videre nequeat. Hæc curanda est, resecando funditus ex animo concupiscentiam opum et commodorum hujus vitæ. *Secunda* vitiatum organi est, cum quis laborat phantasmatibus et falsis principiis mundanis, Dei legi et vocationi suæ contrariis. Hæc curanda est, eradicando ex mente hæc phantasmata et principia. *Tertia* bilis et pituitæ, est superbia et gula luxuriaque. Hæc per abstinentiam, orationes, pœnitentias, confessiones et missionem sanguinis, id est demissionem animi, perque frequentes humiliationes curanda est : quo facto, incipiet audire et videre ea quæ sunt salutis.

Vers. 21. 21. ET DOMINUS VOLUIT UT SANCTIFICARET EUM. — *q. d.* Quod Israel sit surdus et cæcus, non est culpa Dei, sed ipsiusmet, qui oculos et aures obturando, surdum et cæcum se fecit. Nam Deus voluit eum sanctificare, ideoque dedit ei sanctos Doctores, Prophetas, sacram Scripturam, sacri-

ficia et sanctam legem, quam magnificavit, extulit et declaravit tot pulchris cæremoniis, tanta Levitarum et sacerdotum ac pontificum majestate, tot tantisque miraculis et victoriis. Verum Israel hisce omnibus non sanctior, sed nequior, surdior et cæcior effectus, sibi ipsi constituit justam Dei punitionem, scilicet hostes, qui eum diriperent et vastarent, ut sequitur. Ita Procopius, Adamus et alii, favetque Chaldæus.

Secundo, Forerius sic explicat : « Dominus voluit, » id est consensit in hanc Judæorum excæcationem, imo quasi lætatus est quod Israel sic proderet sui cordis perviciam : « ut sanctificaret eum, » hebraice, *propter justitiam suam*, vel ut justificaret se, ut scilicet notam faceret justitiam suam, dum populo suo non parcit ob scelera ejus, et ab eo aufert regnum Dei ; illudque dat genti facienti fructus ejus. Duo enim habet justitia, seu sanctitas Dei, scilicet, punire impios, et benefacere piis et justis. Utrumque nos jubet considerare Paulus, scilicet severitatem Dei in eos qui ceciderunt, nempe Judæos ; bonitatem vero in eos qui inserti sunt trunco, scilicet Gentiles Christo credentes. Hucusque Forerius.

Porro hoc faciendo Deus magnificavit legem, quia implevit, eisque inflixit excæcationes, quas per Mosen in lege Judæis intentavit. Ita Vatablus, qui pro *voluit* vertit, *egregiam voluntatem erga vos habuit*, scilicet *ἐὐδοκίαν*, id est gratuitam in indignos benevolentiam et beneficentiam.

22. IPSE AUTEM POPULUS DIREPTUS, ET VASTATUS, Vers. 22. — *q. d.* Ipse Israel a Deo ita dilectus, quæsitus et exaltatus, quem Deus tot modis voluit sanctificare et beare, propter sua peccata, suamque in iis obstinationem, fecit se rapinam tum dæmoni, tum Tito et Romanis, inquit S. Hieronymus et Leo Castrius (licet aliqui veterum hæc ad excidium Judæorum per Chaldæos referant) ; unde in laqueum juvenum fortissimum incidet et detinebitur in carcere, ut sequitur.

LAQUEUS JUVENUM OMNES. — To *laqueus* active accipiunt S. Hieronymus et S. Thomas, *q. d.* Scribere et Pharisæi suis pravis traditionibus et dogmatibus, quasi laqueis illaqueaverunt juvenes, id est juniores et rudiores in plebe. Sic ait *Osee*, cap. 7, 1 : « Laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor ; » et cap. 12, 8 : « Propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias ejus. »

Secundo et magis genuine, ex hebraismo passive capias « laqueus, » id est illaqueatus. Unde ex Hebræo sic ad verbum vertit Angelus Caninius, ejusque discipulus Forerius : *Laqueus juvenes universitas ipsorum*, vel *omnes ipsi*, *q. d.* Omnes juvenes validi et fortes in bellis erunt laqueus, id est illaqueati, et Romanorum armis et stratagematibus quasi laqueis capti. Noster vertit, « laqueus juvenum, » *q. d.* Israelitæ fuerunt laqueus juvenum suorum, quia propter peccata eorum filii et juvenes ipsorum in bello a Romanis capti sunt et illaqueati. Ita Cyrillus, Adamus, Vatablus et alii.

Ponitur ergo abstractum pro concreto, *laqueus* pro *illaqueatus*. Vide Canon. XXXVIII.

Paulo aliter Sanchez: Vocatur, ait, «*laqueus*» vel catena juvenum, id est valida et fortissima, quæ non senibus et debilibus, sed juvenibus et robustis, qui fortia etiam vincula et funes dirumpere possunt, injicitur, seu qua juvenes validi vincuntur et catenantur.

NEC EST QUI DICAT: REDDE, — *q. d.* Nemo est qui de Judæis captivitate liberandis cogitet, nemo qui eos curet, oblivioni traditi sunt et ab hominibus, et a Deo, in perpetuo degent exsilio et captivitate.

Vers. 23. 23. QUIS EST IN VOBIS? — Est vox Prophetæ conquerentis, quod Judæi hisce suis oraculis non credant, imo ea despiciant, *q. d.* Utinam inter vos vel pauci aliqui sint, qui hæc secum ponderent uti par est! non enim agitur de re parva, sed æterna vestra libertate et salute.

Vers. 24. 24. QUIS DEDIT IN DIREPTIONEM JACOB? — «*Jacob*» et «*Israel*» generatim accipit pro quibusvis Jacobi posteris, tam duarum quam decem tribuum, ut patebit cap. sequent. vers. 1, et cap. XLIV, vers. 1. Ita Adamus, *q. d.* Nonne videtis, o Judæi! patres vestros sæpius a Philistinis, Moabitibus, Idumæis, Assyriis vastatos fuisse: atque jam recenter anno sexto Ezechiæ decem tribus plane excisas et abductas esse in Assyriam? Et quare? Nonne quia in Deum peccaverunt, illius monita et prophetias spreverunt, uti et vos peccatis et spernitis? Videte ergo ne idem Dei judicium et vindictam subeatis. Hæc enim certo vobis imminere prædico, nisi Dei oracula, ac præsertim Christum Dominum, ejusque Evangelium recipiatis. Dicatur hoc etiamnum fidelibus, uti Belgis, bello diutino afflictis: «*Quis dedit in direptionem, in cædem, in ignem Belgium?*» etc.

ET NOLUERUNT. — Est enallage personæ, *q. d.* Et noluimus. Ita Forerius. *Secundo*, simplicius Sanchez refert ad decem tribus, *q. d.* Deus, in quem peccavimus, dedit in direptionem Israel. «*Et,*» id est *quia*, noluerunt in viis mandatorum ejus ambulare.

25. ET COMBUSSIT EUM IN CIRCUITU, ET NON COGNOVIT. — Loquitur de Israel, quasi de republica nunc in singulari, nunc quasi de populo et multitudinem in plurali. Sensus est, *q. d.* Deus per Assyrios omnes decem tribus, totamque Samariam circumquaque vastavit et combussit, «*et,*» id est *quia*, «*non cognovit,*» id est non credidit Prophetis, hæc ei ex Deo minitantibus. Vel simplicius, *q. d.* Israel tam fuit obstinatus, tam stupidus, ut etiam cum vastaretur non intelligeret hæc sibi a Deo, ob peccata sua, infligi. Idem hodie Christianis usu venit.

Aliter Forerius, qui hæc omnia a vers. 24 intelligit de excidio non decem, sed duarum tribuum per Romanos, *q. d.* Quis, quæso, dilectum Dei populum dedit in captivitatem, non septuaginta, ut olim, sed mille jam et sexcentorum annorum? Certe Jehova, quia ejus Messiam contempsit: quocirca forte et durum bellum, ac obsidionem Romanorum ei immisit, quæ eum in hanc vastitatem continuam deduxit. «*Et non cognovit,*» *q. d.* Etiam post tam diram cladem non intellexit, quod ob infidelitatem in Christum Domini puniretur: imo neque, postquam totus conflavit, non recogitat, non redit ad eor, ut Christi a se occisi causa, hæc se pati videat; sed obstinatus in Judaismo, Christique odio persistit. Verum prior sensus congruentior est. Stimulat enim Judæos exemplo et clade recenti fratrum suorum, puta decem tribuum sive Samaritarum.

CAPUT QUADRAGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit Propheta hoc cap. et seq. in argumento capitis præcedentis. Dixerat ibi, vers. 24, Jacob et Israel a Deo datum esse in direptionem vastantibus Assyriis: nunc de more eum consolatur, quod nimirum ab iis, atque etiam ex Babylone, quo captivus est abducendus, Deus eum liberabit et reducet, ut patet, vers. 14, et cap. seq., vers. 28. Ita S. Thomas, Hugo, Pagninus et Sanchez. Jam sub hoc typo altius quid intelligit, videlicet, liberationem Israelis spiritualis, id est, fidelium, a captivitate peccati et diaboli per Christum. Multa enim hic augustiora dicuntur, quam ut convenient Judæis Babylone liberatis: ad eos tamen alludit, eosque obiter quasi perstringit. Unde et typum cum antitypo permiscet, jamque quædam dicit quæ magis typo, jam quædam quæ magis antitypo convenient, Vide Can. V. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Haymo, Forerius et alii, qui omnes hæc potius de Christi Ecclesia, quam de Judæorum Synagoga accipiunt.

Ad litteram ergo Israeli, id est, Ecclesie, promittit nomen hoc, scilicet Meus es tu, quodque eam illæsam per ignem et aquam deducet, quodque ei Gentes omnes ex quatuor orbis plagis subjecturus sit, Judæos vero utpote cecos et surdos ejectionis. Deinde, vers. 9, redit ad disceptationem cum Gentibus, earumque idolis, urgetque ut testes proferant, qui testantur deos illos similia beneficia et miracula præstitisse suis cultoribus, atque ipse se præstitisse docet: hujusque rei testes producit Israelitas, qui se nuper a Sennacherib, olim a Pharaone Dei ope liberatos, viderunt, ac mox simili modo e Babylone se liberari videbant, Tertio, vers. 18, nova divinitatis argumenta profert, videlicet beneficia populo Gentili, a se conferenda, scilicet gratiam, salutem et remissionem peccatorum. Hanc enim Israelitas non suis meritis aut victimis, sed meræ suæ misericordiæ, et Christi meritis ascribere, indeque expectare debere demonstrat (1).

1. Et nunc hæc dicit Dominus creans te, Jacob, et formans te, Israel: Noli timere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo: Meus es tu. 2. Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te: eum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te. 3. Quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel salvator tuus, dedi propitiationem tuam Ægyptum, Æthiopiam et Saba pro te. 4. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, et gloriosus: ego dilexi te, et dabo homines pro te, et populos pro anima tua. 5. Noli timere, quia ego tecum sum: ab Oriente adducam semen tuum, et ab Occidente congregabo te. 6. Dicam Aquiloni: Da; et Austro: Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, et filias meas ab

(1) Argumento hujus capitis a Cornelio supra exposito nihil addendum judicamus, nisi quod parum verisimile videtur, vers. 3, referendum esse, ut vult Cornelius, ad Sennacheribum a Judæa evocatum ut contra Ægyptum et Æthiopiam arma verteret; nam Cyrus nimis evidenter in cap. præced. et seq. designatur ut de alio hic sermo esse possit. Igitur quod Deus Ægyptios, Æthiopes et Sabæos daturus sit redemptionis pretium pro Hebræis hoc significat illum libertatem Hebræorum redempturum esse Ægyptiis, Æthiopiis et Sabæis quos Hebræorum loco Cyri testati, vel potius Cambysis ejus successoris sit subjecturus. Et revera Cambyses Ægyptum occupavit, et usque in Æthiopiam et ad Meroe (Jaba) progressus est. Jam vero sub typo liberationis Judæorum aliud altius intelligi ab omnibus interpretibus admittitur.

Quia igitur cæcitate et devastationem Israelis in fine cap. præced. enarrarat, ne videretur Deus omnino repulisse populum suum et semen Abraham abjecisse; qualis futurus sit deinceps Dei populus, non solum ex Israelitis secundum carnem, sed ex omnibus gentibus, ita ut isti etiam censeantur viri Israelitæ et ad semen Abraham pertineant, jam incipit exponere.

PRIMO itaque, recenset beneficia et amoris divini indi-

cia Judæis tum præstita, tum etiam præstanda, 1-4; et prænuntiat vocationem gentium ex omni terrarum parte ad fidem faciendam, 5-8.

SECUNDO, certitudinem hujus vaticinii asserit, primo, testimonio Prophetarum quibus carent Gentiles, 9; gaudent Judæi, 10; utitur Deus unus Dominus, unus Salvator, et unus Omnipotens, 11-13; secundo, confirmat documento operationum tum antiquarum, a Deo contra hostes terræ marique potentes pro Judæis editarum, 14-17; tum novarum, ad gentium salutem Deique gloriam edandarum, 18-21.

TERCIO, cum tota oratio Isaiæ eo tendat, ut doceat populum Judaicum amplissima beneficia in se collata, non suis meritis, sed divinæ debere gratiæ, hic vero Judæorum vulgus excipere posset, utique Deum sibi debitorem esse cultus publici in Templo ipsi solemniter exhibiti, et ejus rei causa sibi aliquid vindicare posse, occurrunt vanæ eorum gloriationi, primo, exprobrando negligentiam et defectum in sacrificiis, 22-24; secundo, demonstrando peccatorum veniam soli misericordiæ divinæ, non meritis humanis, tribuendam, vers. 25-26; tertio, objiciendo majorum etiam prævaricationem, penamque committam, vers. 27, 28.

extremis terræ. 7. Et omnem, qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, et feci eum. 8. Educ foras populum cæcum, et oculos habentem; surdum, et aures ei sunt. 9. Omnes gentes congregatæ sunt simul, et collectæ sunt tribus: quis in vobis annuntiet istud, et quæ prima sunt audire nos faciet? dent testes eorum, justificentur, et audiant, et dicant: Vere. 10. Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus, quem elegi: ut sciatis, et credatis mihi, et intelligatis quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. 11. Ego sum, ego sum Dominus, et non est absque me salvator. 12. Ego annuntiavi, et salvavi: auditum feci, et non fuit in vobis alienus: vos testes mei, dicit Dominus; et ego Deus. 13. Et ab initio ego ipse, et non est qui de manu mea eruat: operabor, et quis avêrtet illud? 14. Hæc dicit Dominus redemptor vester, sanctus Israel: Propter vos misi in Babylonem, et detraxi vectes universos, et Chaldæos in navibus suis gloriantes. 15. Ego Dominus sanctus vester, creans Israel, rex vester. 16. Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, et in aquis torrentibus semitam. 17. Qui eduxit quadrigam et equum: agmen et robustum: simul obdormierunt, nec resurgent: contriti sunt quasi linum, et extincti sunt. 18. Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini. 19. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, et in invio flumina. 20. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. 21. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit. 22. Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me, Israel. 23. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, et victimis tuis non glorificasti me: non te servire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in thure. 24. Non emisti mihi argento calamum, et adipe victimarum tuarum non inebriasti me. Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, præbui mihi laborem in iniquitatibus tuis. 25. Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor. 26. Reduc me in memoriam, et judicemur simul: narra si quid habes ut justificeris. 27. Pater tuus primus peccavit, et interpretes tui prævaricati sunt in me. 28. Et contaminavi principes sanctos, dedi ad interneccionem Jacob, et Israel in blasphemiam.

Vers. 1. 1. ET NUNC HEC DICIT DOMINUS CREANS TE. — Ne Israel ab hostibus afflicto desperet, deque se actum putet, erigit eum in spem, dicens, quod Deus eum sibi in populum creavit et formavit. Utque eum magis in spe confirmet, quatuor genera beneficiorum ei collatorum commemorat. *Primum*, creationis, dicens, « creans. » Deus enim omnes homines creavit, sed peculiariter Hebræos, quia miraculose Abraham ex Sara anu et sterili genuit Isaac, et Isaac ex Rebecca Jacobum, ex quibus prognati sunt Hebræi. *Secundum*, formationis, cum ait « formans, » *q. d.* Sicut figurus format et fingit sibi vas in honorem, illudque distinguit ab aliis vasis vilibus et sordidis: ita ego te, o Israel! in rempublicam fidelem, piam et sanctam formavi, dando tibi legem sanctasque cæremonias, et ritus sacrificiorum. *Tertium*, redemptionis ex servitute, cum ait: « Redemi te. » *Quartum*, electionis in populum selectum et peculiarem, ut vocareris populus Dei, cum ait: « Meus es tu. »

Moraliter, in adversis et minis Dei, ne animum despondeamus, nos recordatione beneficiorum Dei animare debemus; Deoque dicere: « Ne tradas, Domine, bestiis animas confitentium tibi, et

opera manuum tuarum ne despicias. » Ita Forerius.

REDEMI TE — ex captivitate tum Ægypti per Mo- sen, tum Babylonis per Cyrum, tum maxime diaboli per Christum. Tò enim *redemi* etiam per futuram redimam exponi potest, juxta Canon. XIII.

VOCAVI TE NOMINE TUO. — Alludit ad morem herorum benignorum, qui servos quos amant nomine proprio evocant et accersunt, dicendo, non, Serve, ades dum, sed, Petre, vel Paule, veni; audi, Pamphile. Sic Deus ait, « Israel, veni: » hoc enim benevolentia est signum. Ita Vatablus. *Secundo* et melius, Leo Castrius, « vocavi te nomine tuo, » id est, ut ex Hebræo vertas, *vocavi nomen tuum*, id quod sequitur: « Meus es tu. » Israeli ergo indit nomen novum, scilicet hoc: « Meus es tu, » Simili modo, *Osee* cap. 1, a Deo jubetur vocare filium suum primogenitum « Jezebel, » id est *semen Dei*: tertium vero: « Non populus meus. » Ingens enim est dignitas æque ac utilitas quod, ut ait Apostolus, « filii Dei nominemur et simus. » Nam, ut ait Plato in *Cratyllo*: « Dei appellatio est, cum Deus facit inesse rei nominatæ, id quod nomen significat. » Ergo cum Israeli spiritali, id est Ecclesiae, et fidelibus Christianis, dat hoc nomen,

« Meus es tu, » facit reipsa ut ipsi sint populus, peculium et possessio Dei. Hoc est quod ex Mose, *Exodi* XIX, 5, ait S. Petrus, *epist.* I, cap. II, 9 : « Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, » id est, ut Moses habet, hebraice כְּנִיָּא *segulla*, id est peculium et cimelium Dei. Vide ibi dicta.

Vers. 2. 2. CUM TRANSIERIS PER AQUAS, TECUM ERO, etc.; CUM AMBULAVERIS IN IGNE, NON COMBURERIS. — Aliqui vertunt per præteritum : *Cum transires per aquas, ego tecum fui*, scilicet in transitu maris Rubri et Jordanis; *cum ambulares in igne, non es combustus*, scilicet cum Abraham de *Ur*, id est de igne, Chaldæorum eduxi. Vide dicta *Genes.* XI, 31, *q. d.* Pari modo nunc, et deinceps traducam te illæsum per ignem et aquam, id est per quævis etiam gravissima vitæ pericula, tum in Babylone, tum potius in persecutione Imperatorum et tyrannorum Christi Ecclesiam et Christianos flamma et ferro persequentium, adeoque in quavis tentatione et adversitate te liberabo, vel ita confortabo, ut pro nomine meo malis esse in igne quam in refrigerio, imo gaudeas et ambias pro Deo Deique fide aquis mergi, igne cremari, dicasque cum S. Laurentio : « Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. » Sicut enim Christus mortem moriendo vicit, ita S. Laurentius et Martyres igne cremati, igne et tyrannis superiores, sua magnanimitate et constantia, existerunt, imo ignem quasi ad duellum provocarunt. Uti fecit S. Ignatius scribens ad Romanos : « Ignis, ait, crux, bestia, etc., omnia tormenta diaboli in me veniant, tantum ut Christo fruatur. » Unde Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædag.* cap. IX : « Si transieris, ait, per ignem, non combureris, quia non cades in corruptionem, sed transibis ad immortalitatem; » dicesque cum *Psalte* : « Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium. »

Mira nāvis et naufragi gubernatio Dei, Mirum hac de re refert exemplum S. Paulinus, epistola ad *Macarium*, de sene quodam catechumeno, qui in baptismo vocatus est Victor. Hic enim in navi solus, vi tempestatis abreptus, sine temone, sine cibo, sine ulla hominum ope plures septimanas in mari jactatus, a Deo et Angelis protectus, pastus et deductus est : « Ipse enim Christus, ait Paulinus, nunc suo vultu coruscus, nunc S. Felicis ore venerabilis sedebat in puppi, senemque allecabat, qui inter ejus genua caput reclinabat; vidit et sæpius Angelos excubare navigio, et cuncta nautici muneris administrare : nec sane navim illam nisi Angeli nautæ ducebant; cui gubernaculum erat mundi gubernator. Viginti tres dies homo non modo a terris, sed ab hominibus exclusus omnium ventorum ludibrium, omnis terræ exsul, diversi maris hospes, et exsors generis humani inter fluctus et belluas maris, in vago erraticæ navis hospitio, jejuniis, senio, timore confectus, quæso te, numquid natura sua perduravit? Cui ergo obscurum sit Deum in illo fuisse. Navis

primo ad Urbem acta, Romani portus pharum vidit : deinde Campaniam longis tractibus legit, mutatisque turbinibus in Africæ littora transvolavit; atque ab ipsis rursus abrepta, Siciliam transcurrit; ita freta sulcans, ut quasi divina navis, et immisso divinitus spiritu sapiens, sua sponte cavenda vitaret, sequenda peteret. Tandem finem errorum atque discriminum in Lucanis posuit littoribus. » Ibi enim piscatorum opem inclamans senex, ab iis navi in littus protracta, portum vidit. Quocirca Deo gratias agens, baptismo suscepto, vitam Christianam et sanctam instituit. Fuscæ hæc et eleganter narrat Paulinus. Ita fideles suos regit Deus, qui deducit velut ovem Joseph.

Apposite S. Athanasius, lib. *De Incarnat. Verbi*, et ex eo Leo Castrius : « Sicut, ait, ex amianto lapide (teste Dioscoride, lib. V, cap. CXIII, et Plinio, lib. XXXVI, cap. XIX), utpote ductili et flexili, textores fila deducunt, ex eisque telas et vela contextunt quæ si in ignem injiciantur, ardent quidem, sed flammis invicta splendidiora exeunt : ita beata Virgo agnum peperit, e cujus glorioso vellere facta est nobis vestis immortalitatis : qua tecti, nec igne comburi possumus, nec aquis concludi, aut re ulla, quin per omnia cruciamenta transeamus illæsi, et ad cælum evolemus. » Anima enim mox evolat, corpus in resurrectione evolabit.

Imo sic ad litteram in fornace Babylonia Angelus sua quasi veste tres pueros ob meritum castitatis, innocentiae, religionis et constantiae ab igne tutatus est; Angelus, inquam, similis Filio Dei, Christique typus, *Daniel.* III, 92. Sic S. Joannes e dolio ferventis olei hic Romæ ante Portam Latinam (locum sæpe magno pietatis sensu visi, et vidi) illæsus exivit. Ita de S. Polycarpo in rogo ardenti constituto scribit Smyrnenses apud Eusebium, lib. IV *Histor.* cap. XV : « Ignis facta cameræ specie, ad morem veli nautici vento repleti, corpus Martyris veluti muro quodam circumcinxit; eratque illud in medio non tanquam caro ardens, sed tanquam aurum et argentum in camino ignitum. Etenim tantam boni odoris fragrantiam sensimus, quasi vel thus vel aliud quoddam pretiosum aroma spiraret. Tandem igitur iniqui, cum corpus illius ab igne non posse consumi cernebant, confectorem accedere, et ferro illud transfodere jubent. Quo facto, copiosus sanguis effluxit, ita ut ignis exstingueretur, ac tota turba miraretur. »

Sic S. Vincentius sub Daciano, S. Cæcilia, S. Lucia, S. Agnes, aliæque plurimæ virgines, in flammis, Christo protegente, manserunt intactæ : atque non minore miraculo, cum undique tentarentur libidinis igne, eo non arserunt, sed illibatæ perpeterunt : imo a sponso Christo angelum virginittatis suæ custodem et vindicem perpetuum adeptæ sunt. Sic et S. Dominicus, non Ordinis Prædicatorum fundator, sed alius ejusdem Ordinis et nominis, tentatus a muliere forinsecus, a dæmone intrinsecus igne libidinis, cum fortiter

Sancti quasi amianti in igna illæsi.

omnia tentamenta superasset, audivit inclamantes dæmones: « Vicisti, quia in igne fuisti, et non arsisisti. »

Narrat Bartholomæus Pisanus in Gestis S. Francisci, quod Fredericus II Imperator S. Franciscum a concione, quam habuerat contra vitium libidinis, invitavit ad cœnam, lauteque habitum solum in cubiculum introduxerit, ubi paratum erat scortum, quod eum ad turpitudinem illectabat. Mox Sanctus in focum in cubiculo accensum se projecit, in eoque quasi lecto decumbens, ad eundem meretricem invitavit: illa et ignis incendio, et viri sanctitate percussa, illico in fugam se dedit. Imperator, cum omnia per rimulas observasset, videns beatum virum integro et illæso ab igne corpore, quem illudere statuerat, maxime admirari cœpit et venerari. Tales etiamnum sunt multi Religiosi, et virgines, qui in carne vivunt angelice, qui quasi salamandræ in hoc igne, per gratiam Christi degunt integri et illæsi. Vide dicta *Daniel*. cap. III, vers. 4.

Ex hoc Isaïæ loco S. Cyprianus, tract. *De Exhortat. Martyrum*, docet non esse fidei timendas injurias, nec persecutiones: « Quia, inquit, major est Dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum. Quare in persecutionibus nemo cogitet quod periculum diabolus importet, sed imo consideret quod auxilium Deus præstet: nec mentem labefacet humana infestatio, sed corroboret fidem Dominica protectio, quando unusquisque secundum Dominica promissa, et fidei suæ merita tantum accipiat de ope Dei, quantum se credat accipere; nec sit quod Omnipotens præstare non possit, nisi accipientis fides caduca defecerit. » Idem, tract. *De Orat. Domin.*: « Cum Dei, ait, sint omnia, habenti Deum nihil deerit, si Deo ipse non desit. »

Mystice S. Gregorius, lib. VI, epist. 169 ad *Cyriacum*: « Cum transieris, ait, per aquas, tecum ero, et flumina non operient te. Illos enim flumina operiunt, quos actiones hujus sæculi mentis perturbatione confundunt. Nam qui Sancti Spiritus gratiam tenet in mente, transit aquas, et tamen fluminibus non operitur; quia etiam inter medias populorum turmas sic peragit gressus sui itineris, ut non submittat actionibus sæculi caput mentis. »

Vers. 3. 3. DEDI PROPITIATIONEM TUAM ÆGYPTUM, ÆTHIOPIAM ET SABA PRO TE. — S. Hieronymus « propitiationem » accipit active, *q. d.* Dedi tibi, o Israel, o Ecclesia! Ægyptios, Æthiopes et Sabæos, ut eos prædicato Christi Evangelio converteres, Deo propitiare et reconciliare. « Et dabo homines pro te, » *q. d.* Cunctorum hominum quibus prædicabis, quosque converteres, salus tibi imputabitur. Verum sic τὰ *pro te* improprie admodum sumitur. Quare melius « propitiationem » passive capias pro hostia pro peccato, vel victima piaculari, sed humana (quæ veteres vocabant καθάρματα) qualis fuit M. Curtius, qui in ingentem terræ hiatus

Romæ eques insillit ad placandum sua morte toti populo numen. Talis et symbolice fuit hircus ille apopompœus sive emissarius, cui Pontifex, in die expiationis, peccata totius populi imprecabatur, sicque eum emittebat in desertum, a feris devorandum, ut ex Origene et Cyrillo dixi *Levit.* cap. XVI, 21 et sequent.

Sensus ergo est, *q. d.* Cum Sennacherib Israeli, id est Judææ et Hierosolymæ, immineret, jamque illa ab eo esset vastanda, et quasi devoranda, ego effeci, ut pro Judæa Sennacherib objiceretur Æthiopia, Ægyptus et Saba, quasi victima piacularis, loco Judææ, ab eo mactanda. Unde Septuaginta vertunt, *feci commutationem tuam Ægyptum et Æthiopiam et Saba pro te*. Hoc est quod dicitur *Prov. XI, 8*: « Justus de angustia liberatus est: et tradetur impius pro eo. »

Historiam vide supra, cap. XXXVII, ubi narratur, quod Sennacherib, relicta Jerusalem, perrexerit contra Tharaca regem Æthiopiæ, adversum se arma moventem, et cap. XX, ubi Ægyptus conspirans cum Æthiopia, vastanda prædicatur a Sennacheribo. Porro Saba hic est pars Æthiopiæ, in qua regnavit regina Saba, scilicet Abyssia, ubi regnat nunc Preto-Joannes, unde venit Eunuchus Candacis reginæ Æthiopum in Jerusalem, conversus et baptizatus a Philippo, *Actor. VIII, 27*.

Sub hoc vero typo altius quid de Ecclesia Christiana intelligit, *q. d.* Pro te, o Israel! id est o fidelium Ecclesia! perdam Æthiopes, Ægyptios et Sabæos, id est omnes gentes et hostes tibi adversantes, faciamque ut sint quasi hostia pro te, per quam mea justitia, justaque vindicta, expleatur et quasi pascatur, eoque magis tibi conelliet. Ita Cyrillus.

Aliter Procopius, S. Hieronymus et Forerius, *q. d.* Dedi « propitiationem, » vel, ut Septuaginta, *commutationem*, hoc est pro commutatione et pretio sanguinis tui et Martyrum tuorum, o Israel, serve mi! id est, o Christe! tradidi et subjeci Ecclesie tuæ Ægyptum, Æthiopiam et omnes orbis partes. Hic sensus concurret cum primo. Nam juxta regulam Ticonii, quæ de corpore, id est Ecclesia, dicuntur, competunt et capiti, id est Christo: et vice versa. Sic ergo Christus repræsentat Ecclesiam, sicut rex regnum. Christo favet id quod subdit: « Dabo populos pro anima tua. »

Ubi nota, Gentes hostiles Ecclesie factas fuisse victimas, vel quia manentes in infidelitate mactatæ et excisæ sunt a Deo, vel potius quia Deus eas subegit Christo, et ex infidelibus fideles, Christoque subditas effecit. Sic enim fuerunt victimæ Deo gratissimæ, cum morientes peccato, et veteri vitæ, cœperunt vivere Deo: has enim offerens Paulus ait, *Rom. XV, 16*: « Ut sim minister Christi Jesu in Gentibus: sanctificans (græce ἁγιασμοῦντα, id est sacrificans) Evangelium Dei, ut fiat oblatio (victima) Gentium accepta, et sanctificata in Spiritu Sancto. » Atque huic victimæ suum sanguinem quasi libamen libens offert, *Philip. II, 17*, dicens:

« Sed et si immolor supra sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo, et congratulor omnibus vobis. » Et de hac ait, *Rom. XII, 1* : « Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. »

Vers. 4. 4. ET DABO HOMINES PRO TE. — Sicut Æthiopes dedi pro te, sic dabo et Babylonios; hos enim Cyrus delevit, ut Judæos liberaret: multo magis homines et populos omnes pro Christo et Ecclesiam dabo, id est evertam, vel convertam, uti jam dixi.

Vers. 5. 5. AB ORIENTE ADDUCAM, — *q. d.* In captivitate Babylonica dispergemini in quatuor orbis plagas, ut dicitur *Zachar. II, 6*; sed ex omnibus reducam vos in Judæam. Multo magis hæc competunt Gentibus ex omnibus plagis mundi adductis, et venientibus ad Ecclesiam Christi. Sic ex Occidente ad eam venerunt et veniunt Europæi; ex Oriente Indi; ex Aquilone Gothi, Livones, Moschi, Poloni; ex Meridie Ægyptii et Afri. Unde sequitur:

Vers. 7. 7. ET OMNEM, QUI INVOCAT NOMEN MEUM. — Tò et causale est, significans *quia*, *q. d.* Adducam eos, quia creavi, formavi et feci eos fideles Christianos, ad hoc, ut nomen meum invocarent et celebrarent, meæque Majestati et gloriæ servirent in sanctitate et justitia, omnibus diebus vitæ, imo æternitatis suæ.

Vers. 8. 8. EDUC FORAS POPULUM CÆCUM. — Calvinus sic vertit et explicat: Educam cæcos, ut visum ipsis restituam; surdos ita liberabo, ut aures recuperent, *q. d.* In captivitate aperientur eorum oculi ut videant, et aures ut audiant, quibus jam sapte malitia destituuntur, dum eas obturant. Verum obstant Hebræa, quæ ad verbum habent: *Educ vel ejice populum cæcum, cui oculi; et surdos, quibus aures.* Aliqui hæc de Gentibus idololatri accipiunt; verum dico Prophetam loqui de Judæis; hos enim, cap. præced. vers. 19, vocavit cæcos et surdos: tales enim facti sunt, cum Gentes a Christo illuminatæ sunt, *q. d.* Ejice, o Christe! per te tuosque Apostolos, a te tuaque Ecclesia Judæos, qui oculos habent, quibus videant tua miracula; et aures habent, quibus audiant tuam doctrinam; sed lumen veritatis quod vident et audiunt, recipere et in animum admittere nolunt. Cæcos ergo hos et surdos reproba, magisque excæca, ac tandem projice in tenebras æternas, atque effice, ut Judæorum loco, omnes gentium tribus tibi et Ecclesiæ jungantur. Ita S. Hieronymus, Procopius et Theodoretus. Vide Prosperum, lib. I *De Vocat. Gentium*, cap. III. Hoc est quod ait Christus *Matth. VIII, 12*; « Filii regni ejicientur in tenebras exteriores, » id est extremas, vel quæ occupant omnia ea quæ extra regnum Dei sunt. Nam in regno Dei lux est; extra autem quidquid est, tenebricosum est, imo mæra tenebræ.

Vers. 9. 9. OMNES GENTES CONGREGATE SUNT. — Redit more suo Propheta ad Gentes, earumque idola, cum quibus cepit disceptare, cap. XII, vers. 22. Jam subandi voculam *si*, *q. d.* « Si omnes gentes

congregate sint, » vel finge animo congregari, aut, ut Vatablus vertit, *congregentur omnes gentes* cum suis diis, faciant et prædicant ea, quæ ego hic facio et prædico, testes si quos habent proferant. Ego a cap. XLI hucusque demonstravi me Jehova esse Deum, qui præterita fecerim, sicut prædixeram, quique nova facturus sim, scilicet ut ex stirpe Abraham veniat Messias, qui illuminabit totum orbem, eumque redimet a potestate diaboli; in cujus adventu Judæi a fide patrum degenerabunt, fientque cæci; ac interibunt: quare loco eorum vocabo et surrogabo Gentes, ac in semen Abraham cooptabo. Hoc mysterium quis Gentium, quis deorum agnovit? quis prædixit? « dent testes, » si habent, oraculorum, et « justificentur, » id est causam suam justificent, scilicet probent se esse deos ex præsagio futurorum, ut audientes populi dicant: « Vere, » scilicet, hi sunt dii, et præsagi futurorum. Ita S. Cyrillus, Forerius et alii.

10. VOS TESTES MEI, DICIT DOMINUS, ET SERVUS MEUS, QUEM ELEGI. — Gentes et idola nullos habent testes suorum oraculorum et miraculorum: at ego plurimos profero. Vos, o Israelitæ! testes estis eorum, quæ dico: jam enim recenter vidistis me vos a Sennacherib liberasse, ejusque castra per Angelum cecidisse, uti promiseram. Item vidistis miraculum solis et umbræ reductæ in horologio Achaz, vitamque regi vestro Ezechia jam deposito, a me redditam. Vos quoque, o Prophetæ! oraculorum vestrorum, id est meorum, testes estis. Vos denique, o Apostoli, o fideles, o Martyres! tempore Christi, testes eritis, cum videbitis hæc mea oracula et promissa reipsa compleri. Hoc est quod ait Christus, *Act. cap. 1, 8*: « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ. »

ET SERVUS MEUS, — id est Cyrus, ait Hugo: hic enim liberans Judæos Babylone, promissionis divinæ de eadem liberatione, quasi testis fuit. *Secundo*, Forerius accipit Isaiam. *Tertio* et optime, passim alii accipiunt Christum; hic enim, cap. XLII, 1, vocatus fuit « servus » Dei, hicque suis dictis, factis, miraculis, suaque passione et redemptione adimplendo hæc Dei oracula, erit testis, id est, reipsa testabitur et demonstrabit ea esse vera, ac consequenter tam se quam Patrem, a quo missus est, esse verum Deum. Unde de eodem ait, cap. LV, vers. 4: « Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus; » sic *Apoc. 1, 5*, dicitur: « A Jesu Christo, qui est testis fidelis; » et cap. III, vers. 14: « Hæc dicit: Amen, testis fidelis et verus. »

12. EGO ANNUNTIAVI, ET SALVATE: AUDITUM FECI, Vers. 12. ET NON FUIT IN VOBIS ALIENUS. — hoc est alius, scilicet Deus, qui ista faceret, *q. d.* Abraham, Isaac, Jacob, Moses, Josue, etc., et nuper Ezechias, quibus prænuntiavi et contuli salutem, vel ab hostibus, vel a morbo, quosque ita protexi et magnificavi, hi, inquam, non coluerunt deos alios, sed

me solunt. Imò, ope mea Chananæos aliasque gentes deos alios colentes, sua terra exturbarunt: ergo non virtute deorum, sed mea solius id præstiterunt.

Vers. 13. 13. NON EST QUI DE MANU MEA ERUAT, — *q. d.* Habeo claves vitæ et mortis, animam et flatum cujusque hominis manu mea contineo, ego vivifico et mortifico, solus sum Deus omnipotens et omniseius. A me idola, principes, et mortalia omnia morte damnata sunt, ut ait Seneca. Utinam hoc sæpe cogitemus, illique soli studere satagamus, illumque revereri et timere, « qui potest et animam et corpus perdere in gehennam! »

Vers. 14. 14. PROPTER VOS MISI (mittam) CYRUM IN BABYLONEM, ET (per eum) DETRAXI (id est detraham) VECTES UNIVERSOS, — *q. d.* Vectes portarum, omniaque robora et munitiones Babylonis frangam, ut vos ex ea liberem: pari modo per Christum, cujus typus erat Cyrus, ex Babylonis, id est mundi, et Chaldæorum, id est dæmonum, potestate vos liberabo. Ita S. Hieronymus, Procopius et Cyrillus.

Per « vectes » rursum Hieronymus accipit principes, quia validi sunt ac potentes. *Secundo*, Sanchez per « vectes » accipit impedimenta et remoras, quæ erant quasi carceres et repagula, quibus Deus gestientes ad bellum et imperium Persas et Medos hucusque continuerat, et quasi concluserat, jam vero iis diffractis liberos fecit, ut præcipites in Babylonem irruerent. Hos vectes Zacharias, cap. VI, 1, vocat « montes æreos. »

Tertio et optime, « vectes » sunt muri, turres, portæ, earumque vectes et claustra, omniaque munimenta Babylonis.

Septuaginta pro *vectes* vertunt, *fugientes*. Hebræum enim בריח *bariach* utrumque significat: radix enim ברח *barach*, significat *fugit*, indeque *vectis* dicitur *bariach*, quod transcurrat, et quasi fugiat ab uno extremo ad aliud. Porro per *fugientes* Cyrillus accipit Persas, *q. d.* Persæ, qui antea fugerant Chaldæos, jam a Deo animati eos invadent. Procopius vero accipit Chaldæos, quos fugientes insecuti Persæ, necarunt vel captivarunt.

ET CHALDÆOS IN NAVIBUS SUIS GLORIANTE. — Babylon alluitur a Tigri et Euphrate: hi enim fluvii quasi vectes cingunt et sepiunt urbem, atque per aquæductus multis in locis restagnantes (uti fit Venetiis) miram ei utilitatem æque ac delicias præbent: sed hæc sustulit et evertit Cyrus, cum Euphrate in alios pluresque alveos per milites deducto, sicco pede urbem invasit et occupavit, uti ostendam *Jerem.* I, 36.

Vers. 16. 16. QUI DEDIT IN MARI (Rubro) VIAM, ET IN AQUIS TORRENTIBUS SEMITAM. — Commemorat pristina beneficia et miracula Israeli præstita, in transitu maris Rubri, *Exod.* cap. XIV. Per *aquas torrentis* intelligit vel aquas Jordanis, quas Hebræi, duce Josue, sicco alveo transierunt, cum is tempore messis intumisset, ideoque ferretur præceps magno cum impetu instar torrentis, *Josue* III; vel po-

tius aquas maris Rubri, ut posteriori versu, more rhythmici Hebraici, eleganter idem dicat quod priori. Unde Septuaginta vertunt, *aquam vehementem*, quomodo de transitu maris Rubri dicitur *Exod.* XV, 10: « Submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. » Aquæ enim maris Rubri a Deo utrinque instar montium suspensæ, ut mediam darent semitam transitui Hebræorum, quasi vim passæ, et frementes, iis transgressis, mox magno fragore convolutæ, instar torrentium, imo montium, insequentes Ægyptios obruerunt. Ita S. Hieronymus, Procopius, Sanchez, Forerius et alii. Hoc est quod sequitur:

Vers. 17. 17. QUI EDUXIT QUADRIGAM, — *q. d.* Deus illexit, et quasi induxit Pharaonem cum suis quadrigis et copiis in mare Rubrum, ut persequeretur Hebræos, ibique eum mersit. Unde ibi Ægyptiis in morte perpetua obdormierunt.

CONTRITI SUNT QUASI LINUM, ET EXSTINCTI SUNT, — ea scilicet facilitate qua linum, vel stupa accensa vel fumigans mersa in aquas validas, vel flamen ingens, mox conteritur et exstinguitur.

Rursum, quia anima est velut igniculus quidam in nobis, hinc extinctos Ægyptios, quasi linum fumigans dixit. *Tertio*, in lino fumigante notat iram et ardorem persequendi Hebræos in Ægyptiis, qui instar flammæ aquis exstinctas est. Ita Forerius.

Vers. 18. 18. NE MEMINERITIS PRIORUM, — *q. d.* Magna videntur hæc miracula quæ pro vobis feci in mari Rubro; sed parva, vel nulla sunt, si comparentur cum iis quæ vobis facturûs sum in Ecclesia Christi. Illa enim sua magnitudine et gloria, ista vetera obruent. Ita S. Hieronymus, Procopius, Sanchez, Forerius et alii. Notent hic Christiani, quot quantisque beneficiis a Deo cumulati sint præ Judæis, omnibusque sæculorum omnium nationibus, Deoque gratos se exhibeant.

Vers. 19. 19. PONAM IN DESERTO VIAM. — Aliqui hæc ad litteram accipiunt de reditu e Babylone: tunc enim vel ad litteram, ut sonant, hæc Hebræis a Deo data esse, uti eisdem data sunt, cum duce Mose per desertum profecti sunt in Chanaan: vel hisce quasi proverbii tantum significari, quod Judæi, Babylone redeuntes, maxima a Deo acceperint beneficia.

Verum hæc veterum fuerunt, eaque exilia; hic autem nova Deus novæ Ecclesiæ, eaque magnifica promittit. Loquitur ergo de gratia per Christum in Gentes effusa, « ut ubi superabundavit iniquitas, ibi superabundaret et gratia. » Alludit tamen ad typum Hebræorum, duce Mose desertum trans-euntium. Tunc enim Deus iis viam quasi prævit, in columna ignis et nubis; tunc etiam ex petra a Mose percussa dedit copiosas aquas, et quasi flumina, quæ tantis castris sufficerent, eaque perdurantia, et deinceps perennantia: ita ut post discessum Hebræorum fere, dracones et struthiones arentes siti inde eam exstinguerent; ideoque multa voce Deum glorificarent, eique gratias agerent.

Unde Abulensis in *Num. xx*, Quæst. II et III, cum Hebræis censet has aquas non tantum decurrisse per desertum, et secutas fuisse Hebræos, uti innuit Apostolus I *Cor. x*, 4; sed etiam ex illo tempore Arabiam propter aquas a Mose elicitas et perdurantes, factam fuisse habitabilem, cum antea ob ariditatem, æstum et sitim esset inhabitabilis; quod alibi discutiendum est.

Sensus ergo est, *q. d.* Aperni olim Hebræis viam in mari Rubro, et in deserto invio: at nunc totius mundi quasi maris magni viam omnibus nationibus aperiam, viam, inquam, ad Christum, Ecclesiam, salutem et cælum, atque dabo in invia Gentium solitudine non corpori, sed animæ de « fontibus Salvatoris » non flumen, sed flumina gratiarum, ut laudent et glorificent me gentes barbarie et feritate draconibus, struthiis aliisque bestiis similes, imo concorporatæ ipsi Leviathan, ut dixi cap. *xxvii*, vers. 1. Ita S. Hieronymus. Hinc Plato, lib. III *De Republica*, docet, in homine, velut in equo Trojano, esse omnia animalia: in doloso enim est vulpes, in crudeli leo, in libidinoso amica luto sus, in torpido asinus, in suspicaci odora canum vis, in guloso lupus, in compto et compta pavo, in garrula pica, etc. Et hoc voluisse Pythagoram, cum dixit improborum animas degenerare et migrare in corpora belluina, seque induere in leones, lupos, canes, etc., censent nonnulli. Vide *Canon. XIX*. Simili modo S. Gregorius, lib. *XXXI Moral.*, cap. v, vers. 6, per « dracones, » accipit homines humi reptantes, carnales, et manifeste improbos, per « struthiones » vero hypocritas. Struthio enim habet pennas quasi volaturus, nec tamen volat. Utrique hi conversi a Christo et Apostolis, sincere et serio Deum glorificabunt. Septuaginta pro *dracones* vertunt, *Sirenes*, quales scilicet socios Ulyssis suo cantu fascinarunt, et in porcos, asinos aliasque feras converterunt. Tales sunt amasiæ et lenæ, quæ juvenes sua forma, voce et gestibus dementant: has Christus et Apostoli convertent, docebuntque canere Deo alleluia.

Vers. 21. 21. **POPULUM ISTUM FORMAVI MIHI, LAUDEM MEAM NARRABIT.** — Hinc patet per « dracones, struthiones, » etc., non bestias, sed homines et populum intelligi. Occurrit tacite objectioni Judæorum dicentium: Quomodo, Domine, nobis relictis, qui homines sumus fideles, et populus a te olim electus, qui te colimus victimis et thymiamate, transfers te ad Gentes, qui non ut homines, sed ut dracones et feræ vivunt? quomodo eos tibi adsciscis et eligis? Respondet Deus: Ego populum istum formavi, ego ex lapidibus, imo ex feris, filios Abraham suscitavi, ut ipse magnificam meam in se beneficentiam, potentiam et gloriam jugiter representet, seque ac celebret. Unde sequitur:

Vers. 22. 22. **NON ME INVOCASTI, JACOB, NEC LABORASTI IN ME, ISRAEL.** — « In me, » id est in meo cultu. Est nova occupatio. Occurrit enim alteri Judæorum objectioni et instantiæ. Dicit enim Israel: Si Gen-

tes vocasti, ut te laudent, ego quid aliud ago? nonne tibi psalmos et hymnos decanto? nonne tibi offero thura et victimas? Respondet Dominus: « Non me invocasti; » tuæ invocationes, laudes et psalmi, non laudes meæ, sed vituperia sunt; ac proinde ea mihi non obtulisti, nec iis me glorificasti, sed dedecorasti; consequenter ego hanc servitutem oblationum, et laborem thurificandi a te non requisivi, non volui, non cupivi, quia illa mihi non voluptatem, sed molestiam pariunt; tum quia sceleribus pollutus me laudas, mihi sacrificas; tum quia externis hisce laudibus et victimis me putas reconciliari et oblectari. Falleris: ego enim victimis boum et arietum non placor, non vescor, non inebrior, calamum aromaticum, et suffitum thymiamatis non odoror, nullo odore pascor et delector: sed corde contrito et puro, puta mentis victimis, et thymiamate virtutum, quas tu negligis: et tu ad eas offerendas te inducerem, sacrificia ista externa, quasi excitementa tantum institui. Ita S. Hieronymus, Procopius et alii. Hoc est quod dixit cap. *xi*: « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? » etc. Vide ibi dicta. Aliter vertunt Syrus et Arabicus, nimirum: *Non me vocasti, o Jacob!* et (vel quia) *ecce appellavi te, Israel.*

24. **NON EMISTI MIHI,** — *q. d.* Quod emisti calamum, quem mihi offerres, ego mihi emptum et oblatum non reputo, non accepto ob causas jam dictas. Vers. 24.

CALAMUM — aromaticum. Forerius accipit cannellam, quæ vulgo dicitur, quam ipse distinguit a cinnamomo. Vide dicta *Exodi xxx*, 24, et *Jerem.* cap. *vi*, 20 (1).

SERVIRE ME FECISTI, — *q. d.* Non ego te mihi in victimis servire feci: sed tu me tibi servire fecisti, hoc est, peccatis tuis tu me gravasti, molestia affecisti, et, quasi servus tuus essem aut mancipium, onerasti. Est catachresis. Hoc est quod dixit cap. *i*, vers. 14: « Laboravi sustinens. » Unde Septuaginta vertunt, *in peccatis tuis et iniquitatibus ante me stetisti* (sic enim legit editio Romana, Irenæus et Procopius, licet alii legant aliter, uti mox dicam) tanquam effrons et impudens, non

(1) *Non comparasti mihi argento calamum odoratum, videlicet ad suffitum faciendum.* Nam per קנה, unde latinum *canna*, designatur species illa cannæ odoratæ sive aromaticæ, plene קנה בסם, *Exod.* cap. *xxx*, 23 et קנה הסוב, *Jerem.* *vi*, 20, dicta, quam veteres appellabant κασσίαν σάπυρα, *casiam fistulam*, quæ recentioribus Græcis dicitur κανέλλα, voce pariter hebræa ducta, latinæ formæ, vide Celsii *Hierobot.* part. II, pag. 324. Quod vates dicit, Judæos non emisse calamum aromaticum argento, Jarchi sic accipit, ac si dicere velit, Judæos non necesse habuisse, calamum aromaticum sibi comparare argento, quod magna copia reperitur in Cananæa, quod confirmat verbis R. Aba ex Midrasch-Echa, sive Commentario in *Lamentationes*. Sed in Judæa aut Syria minime nasci calamum odoratum, evincitur ex insigni loco *Jerem.* *vi*, 20, qui in oratione similis argumenti, *quid itaque, inquit, thus ex Sabæa ventat, et calamus bonus, odoratus, e terra longinqua?* (Rosenmuller.)

tam victimas quam peccata oculis meis ingerens, ostentans, et quasi offerens, ideoque irritans, et quasi irridens, imo pugnans contra me. Stat enim ante Deum peccator cum peccatis suis, quasi pugnaturus contra illum. Peccata enim tela quædam sunt, quæ intentat peccator et vibrat contra Deum, ait Sanchez. Hic sensus est genuinus.

Moraliter, advertant Christiani se, dum peccant, facere Deum sibi suisque peccatis quasi servum. Nam ejus concursu, natura et donis ab eo acceptis, ad scelera abutuntur, ad eaque Deum Deique dona, quasi invitum trahunt.

Secundo, Forerius explicat, q. d. Non tam mihi servivistis vestris sacrificiis, quam ego servivi vestro ex iis quæstui, honori, epulis ac voluptatibus, o sacerdotem et Judæi! cum vos iis permitterem expiari, et haberi in populo pro expiatis, cum revera ista non haberent vim expiandi, sed vos peccatores æque ut ante relinquerent.

Tertio, ex Lactantio, lib. IV, cap. XIX, Leo Castrius, q. d. Tuis peccatis « servire, » id est servi carnem induere, servi pœnas, scilicet crucem, suscipere, « me » Christum « fecisti : » imo tam tu, o Israel! quam Pilatus et Romani in morte me tractastis, non tam ut mancipium, quam ut pecus vel belluam. Unde juxta S. Hieronymum Septuaginta ita vertunt : ἐν ταῖς ἀμαρτίαις σου ὑπερήσανόσας; in peccatis tuis defendi te, et quasi hyperaspistes scutum me pro te iræ Dei opposui. Ita et ex Septuaginta legunt Cyrillus, Theodoretus et Eusebius, lib. X *Demonstr.*

Aliter S. Hieronymus explicat Septuaginta : Quasi, ait, labor sit Dei, et lassitudo defendere peccatores. Perinde ac si Deus clemens et parcens pugnet contra se, suamque justitiam, flagitantem ut justa vindicta peccata et peccatores plecat.

Vers. 25. 25. EGO SUM, EGO SUM IPSE, QUI DELEO INIQUITATES TUAS (q. d. Non tuæ victimæ, quæ plus habent sceleris quam pietatis, non opera legis a te facta, ut tu putas : sed ego per Christum, Christique merita, deleo iniquitates tuas) PROPTER ME (id est propter immensam meam misericordiam, merumque amorem, non propter merita patrum tuorum) : ET PECCATORUM TUORUM NON RECORDABOR, — ut ea tibi ad culpam et penam imputem, ut ea ulciscar : alioquin enim manet in Deo peccatorum æque ut præteritorum omnium memoria cognitrix, sed non ultrix.

Notat S. Hieronymus $\dot{\nu}$ deleo alludere ad chirographum, quod homo dum peccat, quasi manu sua scribit, suoque nomine subscribit, quo se peccato et diabolo quasi mancipium vendit, mancipat et addicit. Hoc delet et abolet Deus, dum peccati reatum et obligationem delet. De quo vide Origenem, homil. 13 in *Genes.* (1).

(1) Metaphora desumpta est ab eo qui cum in commentariis suis consignata habet, quæ alii ipsi solvenda debent, postquam persoluta fuerint, delere solet. Ita populi Hebræi delicta (adeoque totius populi Christiani) pro quibus pœnæ ipsi luendæ erant, Deus, quasi persolutæ essent

Secundo, $\dot{\nu}$ ego ego repetitum habet epitasin, estque asseverantis, sibi que complacentis et gloriantis. Quomodo ergo in amorem tam indulgentis patris, qui in se merus amor noster est, non rapimur ?

Prudenter S. Ambrosius, lib. II *De Penit.* cap. VI : « Ego, inquit Deus, deleo iniquitates tuas, et memor non ero ; tu autem memor esto propter correctionem : memor esto, ut scias donatum esse peccatum, ne glorieris quasi innocens. »

26. REDUC ME IN MEMORIAM, ET JUDICEMUR SIMUL : Vers. 26. NARRA SI QUID HABES UT JUSTIFICERIS. — Nota hic humanitatem Dei, qui ad nostra judicia descendit, et hominum arbitrio quasi se submittit, q. d. O Israel! qui putas te ex operibus legis justificari, merita si quæ habes, ob quæ putas me debere tibi ignoscere, et delere iniquitates tuas, in medium profer, fac ut ea mihi in mentem redeant : ego enim nil tale memini. Est tacita irrisio. Quis enim Deum doceat, aut ei aliquid in memoriam reducat ? Ita Forerius.

JUDICEMUR SIMUL, — ut videamus, an ex operibus et meritis tuis, an vero mera mea misericordia remissio peccatorum tibi obtingere debeat, ut « justificeris, » ut in hac causa et lite superior evadas, ostendasque jus a te stare, itaque pro te sententia feratur, hæc scilicet, quod remissio peccatorum meritis tuis, non gratiæ Dei sit ascribenda. Ita Forerius. Hic sensus est genuinus.

Aliter hæc explicat S. Gregorius, lib. XXVI *Moral.* cap. VI, scilicet de examine conscientiæ, præsertim quod confessionem peccatorum præcedit, ut eam deinde facientes, atque absolutionem recipientes, justificemur. Hoc enim examen est instar judicii privati et domestici, in quo personas requisitas, scilicet, accusatorem, judicem, satellitem et carnificem ita describit : « Conscientia, ait, accusat, ratio judicat, timor ligat, dolor excruciat. »

Denique Septuaginta vertunt, *dic tu iniquitates tuas primus ut justificeris*, quod S. Cyrillus, Ambrosius, Augustinus, Leo, Chrysostomus, et ex eis Leo Castrius, accipiunt de confessione Sacramentali, quam ex hoc loco probant esse medium necessarium ad justificationem. Imo hoc sensu versionem nostram Vulgatam accipit et interpretatur Castrius.

27. PATER TUUS PRIMUS PECCAVIT, — q. d. Ne dicas te ob merita patrum justificari : nam et ipsi peccarunt. Quis autem dicat ejus merito nos a peccato liberari, qui aliquando peccato subjacuit ? « Pater » ergo vel est Adam : hic enim primus peccavit, et peccatum in omnes posteros transfudit. Vel potius Abraham : hic enim proprie Judæorum erat pater, id est patriarcha, et ob ejus merita justitiam omniaque sibi deberi putabant Judæi. Unde illud perpetuo jactabant : « Pater illæ pœnæ, delevit e suis tabulis et e sua memoria, ita ut illas non exigat. Idque se facere ait propter se, id est ex sola sua natura benigna atque ad clementiam prona, nullis sui populi in se meritis motum. (Rosenmuller.)

trem habemus Abraham, et semen Abraham sumus. » Porro Abraham peccavit, quia antequam vocaretur a Deo, coluit idola gentis suæ, scilicet Chaldæorum, ut patet *Josue*, cap. xxiv, 2. Vide dicta *Genes.* cap. xi, 31, et cap. xii, 1 (1).

(1) Berthierus et Rosenmüller satis recte existimant hic Isaiam neque Adamum intendere, qui peccandi primus exemplum dedit, quia Adamo Judæi nunquam ut patre gloriati sunt, quippe quem cum omnibus mortalibus communem habeant; neque Abrahamum quo equidem patre gloriari solent, sed qui posteris suis ubique proponitur exemplum pietatis in Deum, et Deo charissimus homo. Præterea huic sententiæ æque ac priori obstat quod membrorum parallelismus docet dictionem אביו, cui in altero hemistichio respondet pluralis מליציו, capiendam esse collective pro patres tui, ut *Ezech.* xvi, 3, de populo Judaico feminæ imagine inducto dicitur, pater tuus erat *Amorrhæus*, id est patres, majores tui impietate Amorrhæos æquarunt. Hic autem patribus populi Hebræi non tam intelliguntur ejus majores, qui jam primis post exitum ex *Ægypto* temporibus, dum per Arabiæ deserta iter facerent, idola coluerunt, quæ S. Hieronymi est sententia; quam potius populi reges et antistites, præcipue sacerdotes: אביו enim Hebræis, haud aliter atque Latinis pater nomen quoque fuisse reverentiæ et honoris, quo appellabantur qui alios instituerunt, aut suis consiliis adjuvaverunt, patet e *Jud.* xvii, 10, ubi Micha narratur Levitam quemdam rogasse, ut sibi eis in patrem et sacerdotem, eodem modo ad eundem Danitæ, *Jud.* xviii, 19. Neque ob aliam rationem, II *Reg.* xi, 12, Eliseus Eliam, et II *Reg.* xiii, 14, Joas Eliseum patrem vocat; vide et *Genes.* xlv, 8. Dicit igitur Propheta, sive quem loquentem inducit, Deum, ipsos populi antistites, quorum erat pietatis et religionis studio alios antecellere, existisse aliis peccandi auctores. Cui sententiæ congruit alterum hemistichium, « et interpretes tui prævaricati sunt in me; » nam hoc loco interpretibus sive oratoribus populi Hebræi intelliguntur sacerdotes, quorum officium erat apud Deum pro

ET INTERPRETES TUI, — scilicet Moses et Aaron, qui fuerunt sequestri et internuntii inter Deum et populum. Hi quoque prævaricati sunt, scilicet ad aquas contradictionis, ideoque ingressu terræ promissæ a Deo exclusi sunt. Unde et hosce

28. CONTAMINAVI PRINCIPES SANCTOS, — id est peccato contaminatos ostendi (vide *Can. XXIX*), ac indignos qui terram sanctam ingrederentur: quocirca eos quasi peccati reos ad mortem damnavi, morique in deserto coegi. Vers. 23.

DEDI AD INTERNECIONEM JACOB (quando omnes Jacobæos, id est Hebræos, ob murmur pariter damnavi ad mortem obeundam in deserto, *Numer.* xiv, 29. Itaque dedi) ISRAEL IN BLASPHEMIAM, — id est, ut Chaldæus et Septuaginta, in opprobrium hostium. Hostes enim irridebant eos et subsannabant, quod ob scelera sua a Deo suo, qui eos eduxerat ex *Ægypto*, omnes occiderentur in deserto. Quo pacto ergo patrum tuorum justitia te justificet, qui ob crimina sua morte damnati sunt? non est ergo quod de eorum meritis glorieris, o Israel! « Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei, » *Rom.* cap. iii, 23. Itaque non Aaron per sua merita aut sacrificia expiat te; sed Dei misericordia, qua gratis justificaris per Christum. Quocirca non mirum si populum novum credentium ex Gentibus creare voluerim, qui hoc ipsum agnoscit, ut ipse misericordiam meam celebret; cum videat se ex se nihil habuisse, nisi peccata ob quæ erubescat, ac mera mea gratia justificatum esse. Ita S. Hieronymus, Forerius et alii.

populo intercedere, et oblati sacrificiis pro eo veniam orare. (Rosenmüller et Berthierus.)

CAPUT QUADRAGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Propheta a cap. xli ad xlvii, singulis capitibus idem pene agit, inculcatque hæc tria, scilicet primo, liberationem Israelis e Babylone per Cyrum. Secundo, liberationem hominum, præsertim Gentium, a peccato per Christum, ac beneficia per eum Gentibus danda. Tertio, disceptat cum idololatriis, docetque idola esse idola, non deos, Deique unius et veri divinitatem multis probat et confirmat. Facit hoc tam impense, quia suo tempore Achaz rex, multique cum eo coluerant idola. Bursum, quia Judæi erant captivi ituri in Babylonem, visurique idola, et idololatriam late dominantem; ne ergo in eam abripiantur ex consuetudine diuturna cum idololatriis, præmittit eos, ostenditque multis idolorum inanitatem. Ita et præmittit eos Jeremias toto cap. vi *Baruch.* Bursum facit hoc propter Gentes, præsertim futuras tempore Christi, ut eas præparet Evangelio, ac ab idolis ad Deum et Christum traducat.

Primo ergo describit hoc cap. felicem statum, et aureum sæculum Evangelii. Secundo, vers. 7, ostendit idolorum inanitatem ex fabricis, qui miseri homines sunt, et ex materia, puta lignis, quæ igne comburuntur, et in cineres abeunt. Tertio, vers. 21, hortatur fideles, ut idolis despectis, se verum Deum colant, utpote qui creator eorum et redemptor est, quique Judæos a Babylone per Cyrum, et Christianos a peccato per Christum, uti promisit, educet.

1. Et nunc audi, Jacob serve meus, et Israel quem elegi: 2. Hæc dicit Dominus faciens et formans te, ab utero auxiliator tuus: noli timere, serve meus Jacob, et rectissime, quem

elegi. 3. Effundam enim aquas super sitientem, et fluentia super aridam : effundam spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam. 4. Et germinabunt inter herbas, quasi salices juxta præterfluentes aquas. 5. Iste dicit : Domini ego sum : et ille vocabit in nomine Jacob : et hic scribet manu sua, Domino : et in nomine Israel assimilabitur. 6. Hæc dicit Dominus rex Israel, et redemptor ejus Dominus exercituum : Ego primus et ego novissimus, et absque me non est Deus. 7. Quis similis mei? vocet, et annuntiet : et ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum : ventura et quæ futura sunt annuntient eis. 8. Nolite timere, neque conturbemini : ex tunc audire te feci, et annuntiavi : vos estis testes mei, numquid est Deus absque me, et formator quem ego non noverim? 9. Plasta idoli omnes nihil sunt, et amantissima eorum non proderunt eis, ipsi sunt testes eorum, quia non vident, neque intelligunt, ut confundantur. 10. Quis formavit Deum, et sculptile conflagavit ad nihil utile? 11. Ecce omnes participes ejus confundentur ; fabri enim sunt ex hominibus : convenient omnes, stabunt et pavebunt, et confundentur simul. 12. Faber ferrarius lima operatus est : in prunis et in malleis formavit illud, et operatus est in brachio fortitudinis suæ : esuriet et deficiet, non bibet aquam, et lassescet. 13. Artifex lignarius extendit normam; formavit illud in runcina : fecit illud in angularibus, et in circino tornavit illud : et fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo. 14. Succidit cedros, tulit ilicem : et quercum, quæ steterat inter ligna saltus : plantavit pinum, quam pluvia nutrit. 15. Et facta est hominibus in focum : sumpsit ex eis, et calefactus est : et succendit, et coxit panes : de reliquo autem operatus est Deum, et adoravit : fecit sculptile, et curvatus est ante illud. 16. Medium ejus combussit igni, et de medio ejus carnes comedit : coxit pulmentum, et saturatus est, et calefactus est, et dixit : Vah, calefactus sum, vidi focum. 17. Reliquum autem ejus deum fecit et sculptile sibi : curvatur ante illud, et adorat illud, et obsecrat, dicens : Libera me, quia Deus meus es tu. 18. Nescierunt, neque intellexerunt : oblitii enim sunt ne videant oculi eorum, et ne intelligant corde suo. 19. Non recogitant in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt, ut dicant : Medietatem ejus combussi igni, et coxi super carbones ejus panes : coxi carnes et comedi, et de reliquo ejus idolum faciam? ante truncum ligni procidam? 20. Pars ejus cinis est : cor insipiens adoravit illud, et non liberabit animam suam, neque dicit : Forte mendacium est in dextera mea. 21. Memento horum, Jacob, et Israel, quoniam servus meus es tu, formavi te, servus meus es tu, Israel, ne obliviscaris mei. 22. Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua : revertere ad me, quoniam redemi te. 23. Laudate, cœli, quoniam misericordiam fecit Dominus : jubilate, extrema terræ; resonate, montes, laudationem, saltus et omne lignum ejus : quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur. 24. Hæc dicit Dominus redemptor tuus, et formator tuus, ex utero : Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens cœlos solus, stabiliens terram, et nullus mecum. 25. Irrita faciens signa divinatorum, et ariolos in furorem vertens. Convertens sapientes retrorsum : et scientiam eorum stultam faciens. 26. Suscitans verbum servi sui, et consilium nuntiorum suorum complens. Qui dico Jerusalem : Habitaberis; et civitatibus Juda : Ædificabimini, et deserta ejus suscitabo. 27. Qui dico profundo : Desolare, et flumina tua arefaciam. 28. Qui dico Cyro : Pastor meus es, et omnem voluntatem meam complebis. Qui dico Jerusalem : Ædificaberis; et templo : Fundaberis (1).

Vers. 1. 1. ET NUNC AUDI, JACOB SERVE MEUS. — Per Jacob vel Israel spiritalem accipe, id est populum fidelem et Christianum, cum allusione tamen ad Is-

rael carnalem, ejusque liberationem e captivitate Babylonica. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Haymo, Forerius, Adamus, et alii passim.

(1) Idem pene argumentum hujus capituli ac præcedentis, scilicet ex more, Propheta a reprehensionibus et minis ad consolatorias promissiones transit :

Primo igitur, veros Israelitas consolatur, primo, exi-

mendo, facta ad attentionem excitatione, omnem metum, 1, 2; secundo, promittendo gratiarum et benedictionum copiam, 3, 4; tertio, prædicando concordem omnium et gratitudinis erga Deum plenam professionem, 5.

Populo ergo fideli, partim ex Israele, partim et magis ex Gentibus colligendo, id est Ecclesiae, pergat Deus promittere suam opem, tutelam, gratiam omneque bonum per Christum.

Vers. 2.

2. AB UTERO AUXILIATOR TUUS. — « Ab utero, » id est a principio, ab incunabulis, *q. d.* Ego te adjuvi, o Israel! a tui ortu, puta, primum tuum parentem Abrahamum liberavi et eduxi de Ur Chaldæorum. Deinde proximum tuum parentem, unde nomen sortiris, puta Jacobum, sive Israellem, in utero adjuvi, dum ibidem luctando cum fratre Esau, illi prævaluit, et nascendo tenuit plantam ejus, quasi qui eum esset supplantaturus. Unde et mater Rebecca audivit a Deo, *Genes. xxv, 23*: « Major serviet minori, » puta Esau Jacob: ita pariter, et multo magis adjuvi verum Israel, id est Christianos, in sui exordio, cum eos a Judæis et tyrannis, præsertim Imperatoribus Romanis, tutatus sum, adeo ut, cum ipsi per trecentos annos, in eos sæviendo, omni vi contenderint delere ipsos et Ecclesiam, ego contra effecerim, ut per persecutiones et martyria, magis semper illi creverint. Ita S. Hieronymus et alii jam citati.

Israel est
iescurun
cur?

NOLI TIMERE, etc., RECTISSIME QUEM ELEGI. — Pro *rectissime* hebraice est יְשׁוּרֻן *iescurun*, quod Septuaginta et Chaldæus vertunt, *dilectus Israel*. Unde et *iescurun* pene omnes easdem habet litteras quas *Israel*, uti notat S. Hieronymus, dicitur « Israel rectissimus, » quia rectissimam Dei legem, cultum et religionem a Deo accepit.

Nota: Hebræum *iescurun* varie verti potest: *primo*, cum Aria, *directus, destinatus, missus*, scilicet a Deo ad Christi Evangelium, vel recipien-

Secundo, cum totam consolationem populi Israelis effusione Spiritus Sancti circumscripsisset, qua si veritatem attendas, nihil optabilius mortalibus posset accidere; si vero vulgi opinionem, non multum se felices fore arbitrari possent; necessarium fuit et promissionem amplificare cum ex parte promittentis, tum maxime ex ipsius rei natura: *primo* equidem ostendit hanc esse veri Dei promissionem a quo expectabant redemptionem: ergo, cum Deus sit verax, hoc redemptionis genere sibi esse satisfactum, et fidem suam Deus liberasse, 6-8. *Secundo*, idem confirmat per oppositionem, *primo*, exhibendo idololatriæ conditionem, stuporis plenam, et pudoris feracem, 9-11; *secundo*, exponendo idolorum vanitatem, ex eorundem operariis, instrumentis, materia, et usu conspicuam, 12-17; *tertio*, ostendendo idololatrarum vecordem insaniam, 18-20. *Tertio*, rem ipsam promissam dilucidius aperit, et tum Judæos ad memoriam remissorum peccatorum perpetuo servandam excitat, 21, 22; tum Gentiles et ipsos promissionis consortes ad laudem et gloriam Deo redemptori reddendam, 23.

Tertio, ad Cyrum et Christum ejus typum transit: *primo*, summam vaticiniorum exponendo, quorum auctor est solus Deus, tum factorum omnium potens, 24; tum futurorum præsciens, et delusis pseudoprophetis, per suos præsagus, 25, 26; *secundo*, argumentum proponendo, scilicet restaurationem reipublicæ hebraicæ, 26; et eversionem ejus potentiorum hostium, 27; *tertio*, modum, mediumque indicando, in Cyro, voluntatem Dei exsequente, et in Hierosolyma, urbis ædificia et templi fundamenta recipiente, 28.

dum, quasi fidelis; vel annuntiandum, quasi Apostolus. Unde omnes Apostoli ex Israel orti sunt.

Secundo, *dilectus*, ut vertunt Septuaginta, hic, et Noster, *Deuter. cap. xxxii, 15*, vel potius, *dilectulus*. Est enim *iescurun* diminutivum; unde significat tenerum amorem, qualis est parentum erga parvulos, uti Jacobi erga Benjamin.

Tertio, *videns*, vel *canens*, uti vertit Leo Castrius. Utrumque enim significat Hebraica radix שָׁר *scur*; et utrumque Ecclesiae et Apostolis competit. Hi enim fuerunt *videntes*, id est Prophetæ, et quasi oculi Dei, eique *canentes*, id est laudes ejus celebrantes.

Quarto, *iescurun* deduci potest a שָׁר *scor*, id est tauro, qui robore et magnitudine eminens armenta et gregem boum et vaccarum ducit: sic enim Israel inter greges populorum eminebat, fuitque Deo quasi primogenitus, et dux gregis; perinde ut in familia regis, primogenitus fratrum, est princeps et dux. Ita Forerius. Et huc alludit Moses, *Deut. xxxii, 15*, et cap. xxxiii, 17, ubi Joseph vocans Nazaræum inter fratres suos, subdit de eodem: « Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit Gentes usque ad terminos terræ. » Tales fuerunt *iescurun*, id est duces gregis Christiani.

3. EFFUNDAM ENIM AQUAS SUPER SITIENTEM. — Vers. 3. « Sitientem » et « aridam, » scilicet terram, vocat Gentilitatem. Gentiles enim ante Christum instar terræ aridæ erant, squalidi, miseri, infrugiferi et steriles bonorum operum: sed cum Deus per Christum effudit in eos aquas, id est charismata Spiritus Sancti, fecit eos instar agri succulenti fertiles virtutum. Unde idem, alia metaphora explicans, subdit:

EFFUNDAM SPIRITUM MEUM SUPER SEMEN TUUM. — « Spiritum » vocat halitum, sive calorem vitalem, qui semina in hieme quasi emortua, in vere quasi ad vitam resuscitat, et germinare facit. Jam semen sive posteros Israelis spirituales accipit, non carnales, *q. d.* Super Gentes Christo credentes, ideoque spirituales Abraham et Jacobi filios, effundam spiritum meum vitalem gratiarum; ut fruges virtutum proferant, utque iis semper vi-reant et vigeant. Ita Cyrillus, Procopius et S. Gregorius, lib. XXXIII *Moral. cap. v.*

4. ET GERMINABUNT INTER HERBAS QUASI SALICES. — Vers. 4. Est hic tertia metaphora idem significans, *q. d.* Tam florebit felix illud Ecclesiae tempus, tam flore-bunt fideles, quam florere solent et germinare herbæ in loco humecto, et salices juxta aquas. Salices enim amant rivos, ibique luxuriant, teste Virgilio, II *Georgic. :*

Fluminibus salices, crassique paludibus alni
Nascuntur.

Ita S. Hieronymus. *Secundo*, sicut salices aqua deficiente, quasi emortuæ, ea redeunte quasi

Ecclesia
et just
sunt sali
ces, cur?

respirant et reviviscunt : ita et Deus per Christi gratiam reviviscere faciet Gentes peccato et vitii emortuas. *Tertio* et maxime genuine, comparat et præfert salices alte germinantes herbis humilibus, *q. d.* Quantum inter herbas humi repentes sese efferunt altæ salices juxta aquas plantatæ, ab eisque jugiter irrigatæ : tantum sese extollit aureum illud Christi et Evangelii sæculum inter priora sæcula, quæ in terra repere, et vix de Deo et cælo cogitare videbantur. Ita Forerius, Sanchez et alii.

Moraliter, notat S. Gregorius, lib. XXXI *Moral.* cap. v, apte justos comparari salicibus, quæ semper virent, ut arescere nequeant, et recisæ usque ad truncum, uberius resurgunt, altiusque excrescunt : ita enim et justi semper animi virorem virtutemque retinent, atque vexati, afflicti et oppressi, magis animos viresque exerunt et attollunt.

Vers. 5. 5. ISTE DICIT : DOMINI EGO SUM. — Est mimesis : imitatur enim voces Gentium, sibi de conversione gratulantium, seque quasi servos Deo et Christo mancipantium. Unus enim dicit : Domini ego sum servus, illi vivere, illi mori cupio (1).

ET ILLE VOCABIT IN NOMINE JACOB, — *q. d.* Alter invocabit nomen Dei Jacob. Vide *Canon. XXX.* Vel prædicabit nomen Dei Jacob.

Forerius pro יקרא *icra*, id est *vocabit*, alii punctis legit יקרא *ickare*, id est *vocabitur*, *q. d.* Ille vocabitur Jacobæus, Israelita, Abrahæ et Jacobi filius, puta fidelis et Christianus.

ET HIC SCRIBET MANU SUA : DOMINO. — id est « Domini ego sum. » Ita Septuaginta ; unde Arabicus vertit, *hic scribet se e proprietate Domini*, puta se esse e familia Domini, se esse ex iis qui ad Dominum, vel Domini famulitium et servitutum pertinent. Sicut enim sagæ, aliique cum se dæmoni devovent, dant ei syngropham, qua se ejus esse servos profitentur : ita et fideles olim scribebant se esse Christianos, servos Jesu Christi ; uti scribit Apostolus : « Paulus servus Jesu

(1) « Et hic scribet manu sua : Domino. » Phrasid desumpta est a contractibus, qui in tabulas redacti subscriptione nominum, tum ab his qui inter se contraxerant, tum a testibus confirmari solebant, ut apud alios populos, sic et apud Hebræos, de quo ritu Hebræis recepto luculentus locus est apud *Jerem.* cap. xxxii, 10, 12, 44. Dicit igitur vates Jovæ cultores veluti pactione cum eo inennda se solemniter obligaturos esse ad fidem et obsequium illi præstandum ; veteres pios subinde fidem suam Deo non tantum *voce* et *jurejurando*, sed et scripto dedisse, ex *Nehem.* x, 1 (al. ix, 38), ubi narratur, postquam fœdus inter Deum et populum solemniter instauratum esset cura Esdræ et piorum Sacerdotum et Levitarum, eosdem fœdus illud nominibus suis suscriptis firmum et inviolabile obsignasse. Alii, ut Lowthus, verba hebræa ita intelligunt : *Et hic inscribet manu suæ se esse Jovæ*, et phrasim inde ductam existimant, quod servi olim stigma manus inustum ferebant, ex quo cujus essent agnoscendum. Vide Ursini *Analecta S. Script.* lib. I, sect. lx. Hæc autem stigmata servorum ethnicorum frontibus plurimum inurebantur. (Rosenmuller.)

Christi. » Hinc baptizati dicuntur nomen dare Christo, nomenque suum, vel ipsi, vel Pastor eorum, catalogo fidelium inscribit, quasi qui transeant in militiam Christi. Sic in nonnullis Religionibus professi, dum faciunt vota Deo, ea manu sua scribunt, scriptaque tradunt Superiori Ordinis. Simili modo Martyres vel voce, vel scripto testabantur se esse Dei cultores et Christianos. Sic Athenagoras, Justinus, Arnobius, Tertullianus, Minutius Felix, et alii, qui ad Imperatores Christianos persequentes, pro iis Apologias scripserunt, scribebant se Dei et Christi cultores esse. Sic Imperatores, Reges et Principes scribunt : Ferdinandus Dei gratia Romanus Imperator, Philippus Dei gratia Hispaniarum Rex.

Secundo, aliqui ex Septuaginta vertunt, *inscribet manu suæ : Dei ego sum*. Olim enim milites stigma inustum vel impressum in manu ferebant, quo se milites hujus, vel illius ducis esse profitebantur ; uti docet Lipsius, lib. I *De Militia Rom.* cap. ix. Imo id ipsum testatur S. Gregorius, lib. II, *epistol.* 100 et 103. Sic ait Paulus : « Ego stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. » Sic et Antichristus faciet asseclas suos suum characterem gestare in dextera, *Apocal.* xiii, 16.

Et sic fideles etiamnum in annulis et armillis manuum gestant cruces, aut iconculas Christi, quibus se Christi servos esse fatentur. Imo primis Ecclesiæ temporibus multi Christiani, non in annulis, sed in carne, candentibus notis nomen Jesu, aut signum crucis curabant sibi inuri, ait Procopius, vetus Auctor hic.

Tertio, alii ex Hebræo vertunt, *inscribet manum suam Domino*. *Inscribet*, id est consignabit, aut consecrabit. Sic manus suas consecrant Domino, qui eis assidue operantur bona opera ad Dei honorem et gloriam. Item qui templis, altaribus, domibus libris, aliisque operibus inscribunt *Deo optimo maximo*, vel, *Deo sit laus et gloria*.

ET IN NOMINE ISRAEL ASSIMILABITUR, — id est simili nomine vocabitur, puta cognominabitur Israelita, id est Christianus, similis Israeli patriarchæ fidei et sancto ; quia ejus fidem et religionem amplectetur, ait S. Hieronymus ; Hebræum enim כננה *kinna*, significat cognominari, vel cognominare se a persona aliqua illustri, vel re quapiam insigniter gesta. Ita Syrus, Arabicus, Forerius, Vatablus et alii, *q. d.* Græcus non vocabit se Græcum, Belga non vocabit se Belgam, sed Christianum. Hic sensus ex Hebræo est genuinus. Hinc Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. xxxix, ait hæc esse verba Martyrum, in confessione fidei pro Deo, et cum Deo invalescentium. Hoc enim significat, inquit, Hebræum *Israel*, scilicet, *invalescens, vel prævalens Deo*.

Hinc *secundo*, Leo Castrius sic explicat, *q. d.* Fidelis et Christianus, nomini Israelis, id est ipsi Israeli vero, puta Christo, assimilabitur tollendo post eum crucem suam : « Omnis enim Christi actio est nostra instructio, » cui nos confor-

Homo est Dei πατήρ υιού.
 mare et assimilare debemus. Sic Plato, lib. VII *De Legibus*, ait: « Homo est Dei *παῖς*, id est iudicium, quia in eo sita hominis felicitas, ut Deum imitetur, illique quoad potest mores suos assimilet. » Hinc illud celebre inter septem sapientum dicta: « Sequere Deum, » ait S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. II.

Tertio, Sanchez: « Assimilabitur, » ait, hoc est, similitudine aliqua aut affigie aut characteris Israelis, id est Christi, consignabitur, signo aliquo ostendet se Christi legem et religionem sequi, v. g. gestando ex collo crucem, agnum Dei, rosarium, medallium, Christi, B. Virginis, aut Sancti alicujus imagine insignitum, uti faciunt Japonenses, Helvetii aliique ferventes Catholici, qui inter hæreticos, vel infideles degentes libere et constanter suam fidem publice profiteri volunt. Hoc est quod postulabat sponsus, *Cant.* VIII, 6: « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, » *q. d.* Tu, o sponsa! mei sponsi tui imaginem gesta in medallio ad cor, vel ad armillas brachiorum appenso. Sic enim ex adverso idololatræ idoli sui effigiem in annulo, tabula vel armilla ex collo, digitis aut brachiis gestabant, uti ostendit Sanchez.

Vers. 6. 6. HÆC DIXIT DOMINUS. — Hic de more Deus vertit se ad idola et idololatræ, cum eis que de Divinitate disceptat.

REDEMPTOR EJUS, — scilicet Israelis, et populi fidelis. « Redemptor, » id est qui tanquam frater aut propinquus, alienatos nos a Deo redimet, sibi que vindicabit, et in libertatem Israelum suum reducet; ille ipse iudex, redemptor et assertor libertatis vestræ, cognatus, o Israelitæ! vester, Deus homo ex semine David. Is, inquam, hujusmodi consolationem et felicitatem divinam, in tanta hac rerum vestrarum deploratione, non aliam vobis promittit, inquit Forerius. Alludit ad ritum veterem, quo bona a quopiam vendita, a fratre, vel cognato ejus, reddito emptori pretio, redimi et recipi poterant: is enim dicebatur *גוֹאֵל* *goel*, id est redemptor, *Levit.* XXV, 23.

Vers. 7. 7. QUIS SIMILIS MHI? — Qui similiter ut ego redimat Israel, qui ejus peccata dimittat, qui spiritum suum in eum effundat, ut dixi cap. præced., vers. 3 et 23. Sic infra, vers. 22, cum remissionem peccatorum promisisset, mox, vers. sequenti, cælos ad Deum laudandum invitat. Hinc patet quantum opus sit a Deo peccata hominibus remitti, et quam Deo dignum, ut vel ex hoc Divinitas possit agnosci. Justificatio enim impii, majus difficilius et divinius est opus, quam sit creatio Universi, uti docet S. Augustinus, tract. 72 *in Joannem*, et ex eo D. Thomas, I II, *Quest.* CXIII, art. 9.

VOCET, — prædicet, clara voce pronuntiet.

ORDINEM EXPONAT MIHI (narret mihi ordinem et seriem generationum et sæculorum, qui fluxit ab eo tempore) EX QUO CONSTITUI POPULUM ANTIQUUM,

— ex quo scilicet Adam primosque homines creavi et collocavi in terra (1).

8. EX TUNC, — *q. d.* A priscais temporibus, ab initio mundi, docui veritatem, et futura prædixi. Ego, inquam, non idola; ergo ego solus sum Deus, non idola. Ita Cyrillus et Procopius.

FORMATOR, — creator Deus, qui hunc mundum creavit, et quasi plastes formavit, variisque formis essentialibus et accidentalibus decoravit: sicut figulus variis vasis varias dat formas. Hebræum enim *יָצַר* *iotser* significat figulum sive platem, qui ex luto vasa fingit et format. Deus ergo est quasi plastes et figulus Universi, sicut artifex est plastes sui idoli. Deum ergo mundi opificem opponit idolis, quorum figuli et plastræ sunt fabri, homines viles et abjecti. Hebræi pro *iotser* jam legunt *צֶרֶם* *tsur*, id est petra, fortis, refugium. Talis enim est Deus in se sperantibus, seque invocantibus. Ita Forerius.

9. PLASTÆ IDOLI OMNES NIHIL SUNT. — Ostendit idolorum vanitates, ex ipsa eorum fabrica et fabricis. Pro *plastræ* hebraice est *יָצַר* *iotser*, quod proprie figulum significat; inde tamen transfertur, ut significet quemvis fabrum et opificem, ut hic significat aurifices, qui ex auro, argento, etc., fabricabant idola. Pro *nihil* hebraice est *תּוֹהוּ* *tohu*, id est inanes, informes, vani et quasi nihil sunt. Est elegans antithesis, *q. d.* Plastræ idolis figuram et formam dare conantur; at ipsimet informes sunt, forma et figura carent, suntque ipsa proprius inanitas. Nullius enim rei nomine digni sunt, dignique qui vocentur, « nihil. » Illi enim sic desipuerunt, ut manibus suis se formare deos arbitrentur, eum sint ipsimet plasmati a Deo. Ita Forerius.

Rursum sunt « nihil, » quia esuriunt, sitiunt, lassescunt, deficiunt, et ad suum « nihil, » unde a Deo educti sunt, tendunt et redeunt, ut sequitur.

AMANTISSIMA EORUM (idola quæ amant, et in pretio habent) NON PRODERUNT EIS.

IPSI (plastræ idoli) SUNT TESTES EORUM (quæ jam dixi, quod idola « non proderunt eis, » etc.); si enim verum fateri velint, cogentur dicere de idolis, quia (id est quod) NON VIDENT, NEQUE INTELLIGUNT (sed saxa sunt et trunci, visus et mentis expertes) UT CONFUNDANTUR, — *q. d.* Ut merito confundi debeant, qui idola fingunt, colunt, adorant, quasi deos.

Allegorice idolum est hæresis, quod plastræ, id est hæresiarchæ, ex suo cerebro confingunt, ait S. Hieronymus.

(1) Verbum *יָצַר* Hebræis idem valet quod Græcis *παράταται*, rem certo ordine, serie, successione disponere et ordinare. Pertinet proprie ad militiam, ubi exercitus in ordinem componitur, et copiarum in aciem instruantur, vide *Jud.* XX, 22; *Jerem.* VI, 23; I, 42. Eadem ratio est firmandorum decretorum. Qui id agit, typum rei gerendæ sibi proponit, ut in executione nihil ante non cogitatum turbet. (Rosenmüller.)

Tropologice, idolum avari est pecunia, ut ait S. Paulus, idolum gulosi est venter, idolum superbi est honor. Quam demens ergo est Paganus colens idolum Jovis, tam demens, imo dementior, est Christianus colens idolum suæ veneris, auri, gulæ! etc.

Vers. 10. 10. QUIS FORMAVIT DEUM? — *q. d.* Quis ergo fuit tam demens ut idolum formaret? quæ fuit ista hominum vesania? qui furor? Vatablus vertit: *Quis ergo sit tam demens ut formet idolum? « Quid magis ridiculum, quam cum homo est opifex Dei? »* ait S. Basilius in cap. III *Isaiæ*, et Sedulius:

Quis furor est, quæ tanta animas dementia ludit,
Ut volucrum, turpemque bovem, torvumque draconem,
Semihominemque canem supplex homo preus adoret?

Quin et gentilis Lucretius contra eosdem exclamat apud Lactantium, lib. I *Divin. Institut.* cap. XXI:

O stultas hominum mentes! o pectora caeca!
Qualibus in tenebris vitæ! quantisque periculis
Regitur hoc ævi quodeamque est!

Subdit deinde Lactantius: « Quis ludibria non derideat, qui habeat aliquid sanitatis? cum videat homines velut mente captos ea serio facere, quæ si quis faciat in lusu, nimis lascivus et ineptus esse videatur? »

Porro, primum idolorum platen apud Romanos fuisse Numam Pompilium, idem docet, cap. XXII: « Harum, ait, vanitatum apud Romanos auctor et constitutor Sabinus ille rex, qui maxime animos hominum rudes atque imperitos novis superstitionibus implicavit, quod ut faceret aliqua cum auctoritate, simulavit cum dea Egeria nocturnos se habere congressus. » Numa enim secundus a Romulo rex ex Sabinis oriundus, in deorum timorem (quo ad mitiora truces per continua sub Romulo bella, Romanorum animos flecteret), sacra instituit, sacerdotes creavit, virgines Vestales sacravit, pontificem maximum primus declaravit, dies fastos nefastosque condidit, annum in duodecim menses divisit, eumque quadraginta annis in pace cum reverentia suorum et finitimorum regnasset, diem suum obiit.

Vers. 11. 11. OMNES PARTICIPES EJUS (qui in dolo fabricando, poliendo, ornando collaborant) CONFUNDENTUR (rationem subdit), FABRI ENIM SUNT EX HOMINIBUS, — *q. d.* Quomodo ergo non pudeant, qui cum sint homines, et Adæ filii, Deum tamen fabricare volunt?

Vers. 12. 12. CONVENIUNT OMNES, etc. — *q. d.* Tam miseri sunt, ut unus non sufficiat ad opus, sed plures conveniant: e quibus hic cudit idoli aurem, alter oculos, alter brachium, alter pedes, etc. Itaque simul stant, instantque operi, et si quid frangatur, aut minus succedat opus, pavent, confunduntur et tristantur, *q. d.* Quam miseri ergo sunt dii, qui a tam miseris fabricantur?

Alii hoc referunt ad tempora Christi, vel ad diem iudicii; tunc enim omnes idolo-plastæ con-

venient coram tribunali Christi, et pavebunt et confundentur.

IN PRUNIS ET IN MALLEIS (*q. d.* Faber igne et malleis tundit et cudit miserum illum deum, perinde ac lignum vel vomerem suum, idque) IN BRACHIO FORTITUDINIS, — id est summo brachiorum nisu et percussione.

ESURIET ET DEFICIET, — *q. d.* Faber hic dum cudit idolum, fame laborat, esurit et languescit, et nisi aquam biberit, lassescit, et siti deficit. Ex fame et siti artificis, colligit operis, id est idoli et dei hujus, vanitatem, Ita S. Hieronymus.

13. ARTIFEX LIGNARIUS, — qui ex ligno fabricat idolum, sicut faber ferrarius suum cudit ex ferro, ære, metallo: hic suum idolum, perinde ut scamnum, norma sive regula dimetitur, formatque runcina sua. Runcina enim instrumentum est, quo fabri lignarii scalpendo tabulas lævigant, quod et planula dicitur, eo quod irabes et tabulas, inæqualia et aspera, abradendo, complanet. Ita Plinius, lib. XVI, cap. XXIV.

FECIT ILLUD IN ANGULARIBUS, — angulari mensura ad rectum perpendiculari angulum illud dimetiendo. Vatablus vertit, *fecit illud in dolabrīs; Forerius, fecit illud in angulis domorum, et locis secretis,*

ET FECIT IMAGINEM VIRI QUASI SPECIOSUM HOMINEM, — *q. d.* Itaque sua runcina et circino fabricat hominis effigiem, quasi ille homo sit animatus et speciosus, qui domum sacram inhabitet, illicque quasi numen presit. Ita Horatius, lib. I, *satyra* 8, Priapum de se loquentem inducit:

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum;
Cum faber, incertus, scamnum faceretne Priapum,
Maluit esse deum. Deus inde ego, farum aviumque
Maxima formido.

14. PLANTAVIT PINUM, — *q. d.* Dum succidit arborem, v. g. cedrum, pinum, ilicem, quercum, ut ex ea idolum faciat, aliam mox arborem plantat, quam pluvia riget, et crescere faciat, ne desit unquam materia ad fabricandum idola: « O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur, imo plantantur, in hortis Numina! » Cætera sunt clara. Operose enim Propheta tam Judæis quam Gentibus ostendit idololatriæ, quæ toto tunc orbe dominabatur, inanitatem, ex idolorum vili fabrica, materia, opifice. Unde patet omnino putasse rudes hosce Gentiles, idolum vere deum esse, aut certe aliquid numinis ei inesse. Secus sentiunt et faciunt Christiani, cum venerantur imagines Christi et Sanctorum. Quare perperam hæc contra illas torquent Oecolampadius et Pellicanus, alique Novantes. Citat Pellicanus pro se Comment. Ambrosii in cap. I *ad Rom.*, sed perfide. Loquitur enim ibi Ambrosius de imaginibus Ethnicorum, quas pro diis colebant, ut patet locum intuenti.

16. DE MEDIO EJUS CARNES COMEDIT. — « Comedit, » id est coxit et comedit, uti legunt aliqui codices, hoc est igni coctas comedit.

VAN, — euge; hebraice enim est נִנְיָ *heach*. Septuaginta, *dulce est mihi*, scilicet gaudere tam luculento lignorum igne, ut frigore algentia membra calefaciam.

Vers. 18. 18. NESCIERUNT, NEQUE INTELLEXERUNT. — Scilicet plastæ idolorum, quod idola sint saxa, et lapides politi et ornati (nam pigmentis obliti sunt), non autem dii. Unde clare vertit Vatablus: *Non sentiunt, neque intelligunt* (cæsi isti figuli), *quia tectorium est super oculos eorum, quominus intelligant*. Hoc est, quod vertit Noster, « obliti sunt, » id est calce, sibiio aut fuco incrustati sunt (et enim *obliti* præteritum est ab obliino, non ab obliviscor, ut patet ex Hebræo תָּחַשׁ *tach*) *oculi eorum, q. d.* Idola oculos et corda habent non animata, sed lignea, et calce aliove ornatu obducta; ergo videre et intelligere nequeunt: at cæci fabri hoc non considerant, non recogitant. Nota et *obliti sunt*, tam ad deos Gentium, quam ad ipsos eorum fabros et opifices (hi enim errore communi; oblitos et obductos habent oculos) referas. Hebræa magis referunt ad deos, noster Interpretes magis ad opifices. Vide hic in quam cæcitatem abripiat homines consuetudo, et aliorum exempla, dum unus alium quasi ovis ovem sequitur, nec rem considerat, vel examinat. Qui ergo sapit, non sequatur insitas vulgi opiniones; sed actiones suas examinet et consideret, priusquam quid aggrediatur, an id rationabile sit, honestum, Deo gratum, ejusque legi conforme.

Simile est quod canit Psaltes, *Psal. cxiii*: « Simulacra Gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Oculos habent, et non videbunt: aures habent, et non audient, etc. Similes illis fiant, qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. »

Vers. 20. 20. PARS EJUS CINIS. — Hebraice, *socius cineris est*, scilicet idolum, quia, videlicet altera pars trunci, ex quo formatum est, combusta est, et versa in cinerem. Ita Forerius. Jam Vatablus et Judæi vertunt: *Pascit cinerem* (id est frustra, et in ventum laborat) *cor insipiens, quod facit et adorat idolum*. Jam enim legunt in Hebræo רֵעָה אֶפְרַיִם *roe epher*, id est *pascit cinerem*. Sed Noster aliter dispunxit; nam litteram *he* non accepit ut finalem *roe*, sed ut initialem *epher*, legitque רֵעָה אֶפְרַיִם *rea haepher*, id est *socius cineris*. *Socius*, id est *pars*, uti vertit Noster, *Gen. xv, 10*, Septuaginta aliter legerunt, videlicet רֵעָה *ree*, id est *vide*. Vertunt enim: *Scito quia cinis cor eorum*. Non ergo pro *pars* vertunt, *cor*, uti aliqui putaverunt, sed et *cor* ex sequentibus acceperunt, aliter dispungentes. Sequitur enim, « *cor insipiens adorabit illud, »* pro quo Septuaginta vertunt duntaxat, *et errant*; quia *cor* præcedentibus junxerunt. Jam S. Cyrillus, Germanus et Leo Castrius (qui perperam contendit Septuaginta pro רֵעָה *rea*, id est *socius*, hoc est *pars*, legisse רֵעָה *dea*, id est *sapientia*), per *cor* intelligunt sapientiam, huncque dant sensum: « *cor, »* id est *sapientia eorum arefacta emortuæque est, et*

facta instar cineris. Posset quoque per « *cor* » accipi idolum, quod amant et depereunt, vocantque suum corculum.

Sic Plautus dixit « *cinerem quærere, »* hoc est *ambire abjecta et vilia; et P. Sabinus*:

Jam cinis, et tantum fiebile Troja solum.

Et Seneca in *Hercul. furente*:

Cadmæa proles, atque Ophionius cinis,
Quo recidistis?

NEQUE DICET: FORTE MENDACIUM EST IN DEXTERA MEA, — *q. d.* Non recogitat artifex, ut dicat: *Forte dextera mea operatus sum rem mendacem, nugacem et vanam. Talis enim est idolum.*

21. MEMENTO HORUM, JABOB ET ISRAEL. — Vide, Vers. 21. o popule fidelis! idolorum et idololatrarum cæcitatem, ne eos sequaris; sed me solum-verum Deum colas, qui te creavi, quique deleo peccata tua, tam facile et liquide, quam nubes et nebulae vel a solis calore, vel a venti impulsu et impetu dissolvuntur et dissipantur, aerque serenatur. Apte peccata comparantur nubi, uti ostendam *Thren. iii, 44*, et Spiritus Sanctus delens peccata, vento; unde in Pentecoste in Apostolos descendit in specie spiritus vehementis, *Actor. ii*. Minus recte aliqui sic exponunt, *q. d.* Uti nubes, id est pluvia e nube resoluta, abluit terræ sordes, ita ego animæ tuæ sordes abluo.

22. REDEMI TE — ex Egypto, et redimam te Vers. 22. tum ex Babylone, tum potius e captivitate peccati et diaboli per Christum.

23. LAUDATE, COELI. — Quia meminit Propheta Vers. 23. remissionis peccatorum et redemptionis Christi; hinc de more ad tantum beneficium exsultans, jubilat, et in vocem laudis erumpit, coelosque et terram, montes et saltus ad Dei laudem invitat.

EXTREMA (Septuaginta, *fundamenta*) TERRÆ, — id est centrum terræ. Ibi enim erant animæ sanctorum clausæ in limbo, hanc Christi redemptionem avidè expectantes, quas proinde, ea parta, ad congratulationem et hymnos invitat.

25. IRRITA FACIENS SIGNA DIVINORUM. — Divini et Vers. 25. augures divinabant ex astris, ex extis animalium, ex garritu avium, ex somniis, ex fulminibus, quasi signis et ominibus futurorum; sed Deus hæc eorum signa sæpe facit irrita et mendacia, facitque divinationes eorum esse falsas.

ET ARIOLOS IN FUROREM VERTENS, — tum quia videntes se suaque oracula falsa esse, et ut falsa a populo irrideri, in furorem aguntur; tum quia ex hac falsitate, populus videt eos, non a Deo, sed furore quodam lymphatico ac diabolico agi, dum hæc oracula promunt, ut *vertens* sit idem quod *versos ostendens*, juxta *Canon. XXXI*.

CONVERTENS SAPIENTES RETRORSUM, — ut cadant, falsaque sint eorum oracula et consilia: hinc et ipsi cadant a sua fama et gloria, qua credebantur esse divini. Unde explicans, addit:

ET SCIENTIAM EORUM (artem augurandi et divi-

nandi) STULTAM FACIENS,—ideoque inconstantem: non enim constant sibi, repugnante Deo; et dum se falsos vident, contraria consilia ineunt, ut suam falsitatem tegant. E contrario Deus suscitatur, et reipsa confirmat oracula sua, suorumque Prophetarum. Unde subdit:

Vers. 26. 26. SUSCITANS VERBUM SERVI SUI,—*q. d.* Ego sum qui reipsa complebo omnia quæ de servo meo Cyro, de restauranda Jerusalem, ut sequitur, quæque allegorice de Christo per nuntios meos, id est per Prophetas, prædixi et promisi, vel, *q. d.* Ego sum, qui verbum et consilium meum de Christo, deque ejus nuntiis, id est Apostolis, eorumque Evangelio, toto orbe propagando, adimplebo.

QUI DICO JERUSALEM: HABITABERIS,—*q. d.* Ego te, o Jerusalem! a Chaldæis eversam, per Cyrum ædificabo et restaurabo. Rursum et potius, Jerusalem spiritalem, id est Ecclesiam Christianam, per Christum ædificabo et instituo.

Vers. 27. 27. QUI DICO PROFUNDO: DESOLARE, ET FLUMINA TUA AREFIAM.—Nota ex Chaldæo, Theodotione, S. Hieronymo et aliis passim, *profundum* vocari Babylonem. Sic eandem vocavit «*mère*,» cap. XXI, vers. 1, idque, tum quia per illam fluebant flumina Tigris et Euphrates, quorum rivos et cur-

sum in alios alveos avertit et deduxit Cyrus dum eam cepit; tum quia Babylon erat velut mare et abyssus potentiæ et opum, æque ac vanitatis, fastus et luxus.

28. QUI DICO CYRO: PASTOR MEUS ES,—*q. d.* Tu, Vers. 28. o Cyre! populum meum in Babylonem dispersum, reduces in Judæam, sicut pastor oves dispersas colligit et reducit ad caulam. De quo plura cap. sequenti.

Secundo, «*pastor*,» id est rex; quod enim pastor est gregi, hoc rex sit regno oportet.

Septuaginta pro littera *resch*, legentes affinem *dalet*, scilicet רַי (ut hoc femininum per enallagen ponatur pro masculino רַי) pro רַי *roi*, vertunt: *Qui dico Cyro ut sapiat*, id est qui sapientiam de Cyro, ut sapienter bellum gerat, quique artes et stratagemata hoc de Euphrate avertendo ei suggero, ut Babylonem capiat. Sensus est, *q. d.* Ego sum potentissimus et sapientissimus Creator et Redemptor tuus, o Israel! qui ea quæ promisi de Jerusalem restauranda per Cyrum, certissime complebo, ut non possis non expectare illam alteram augustiorem promissionem de Christo, qui cælum et terram lætificabit, fore complendam, quam volo te magni facere, et cætera omnia ad hanc referre, tanquam umbras ad veritatem. Ita Forerius.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur quod in fine capituli præcedentis dixerat de Cyro. Cyro ergo opes, victorias, prosperos successus, et eversionem monarchiæ Chaldæorum, Deus hic prædicit et promittit, ad hoc, ut ipse Judæos Babylone liberet. Inde Isaias, vers. 8, assurgit et suspirat ad Christum Cyri antitypum, ut ipse, totius mundi peccato oppressi, salvator et redemptor e cælo adveniat. Inde, vers. 9, redit ad Cyrum, ac murmuratoribus contra Dei providentiam, ob suam sortem in captivitate miseram et infelicem, Cyri vero aliorumque felicem, respondet, lutum non debere obstrepere suo figulo, nec filium patri se generanti. Mox, vers. 14, transit ad Christum, promittitque quod subdet ei omnes Gentes, etiam barbaras, quæ conversæ dicent ei: Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator. Post hæc, vers. 16, redit ad disceptationem cum idolis, ac tandem, vers. 23, vis explosis, jurat se facturum, ut sibi curvetur omne genu, omnisque lingua se colat et magnificet (1).

1. Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus Gentes, et dorsa regum vertam, et aperiā coram eo januas, et portæ non claudentur. 2. Ego ante te ibo: et gloriosos terræ humiliabo: portas æreas conteram, et vectes

(1) Continuat igitur in hoc capite, et disertius exponit Isaias quæ de Cyro, gentis Hebræorum liberatore et Christi typo, in fine superioris capituli dicere cœperat, illum exhibendo:

Primo, ad domandas gentes, vincendos reges, et agendas prædas a Deo delectum, ductum et evocatum, 1-3; secundo, ad Israelis electi utilitatem, et veri numinis gloriam amplificandam licet ipse utriusque ignarus fuerit, a Deo destinatum, 4-7; tertio, in se, sed multo magis in suo antitypo Christo summe desideratum ab iis qui in

captivitate positi adventum hujus divini Salvatoris anxii expectabant, 8.

Secundo, cum Judæi qui exsules agebant apud Babylonios, rationem a Deo exigent, v. g. cur permiserit populum Judæum ab hostibus e patria abduci, et tam diu ac tam dure in alieno solo inveterascere pateretur; aut cur si aliquando revocare in antiquam sedem constituisset, id potius per Cyrum, alienum a Judaica gente et religione, quam per aliquem a suo sanguine vindicem præstare voluerit; vel potius eam desiderium ardentissimum expres-

ferreos confringam. 3. Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum : ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel. 4. Propter servum meum Jacob et Israel electum meum, et vocavi te nomine tuo : assimilavi te, et non cognovisti me. 5. Ego Dominus, et non est amplius : extra me non est Deus : accinxi te, et non cognovisti me : 6. Ut sciant hi, qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est. Ego Dominus, et non est alter, 7. formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum : ego Dominus faciens omnia hæc. 8. Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum : aperiat terra, et germinet Salvatorem : et justitia oriatur simul : Ego Dominus creavi eum. 9. Væ qui contradicit fictori suo, testa de samis terræ ! Numquid dicet lutum figulo suo : Quid facis, et opus tuum absque manibus est ? 10. Væ qui dicit patri : Quid generas ? et mulieri : Quid parturis ? 11. Hæc dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus : Ventura interrogate me, super filios meos, et super opus manuum mearum mandate mihi. 12. Ego feci terram, et hominem super eam creavi ego : manus meæ tetenderunt cœlos, et omni militiæ eorum mandavi. 13. Ego suscitavi eum ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam : ipse ædificabit civitatem meam, et captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum. 14. Hæc dicit Dominus : Labor Ægypti, et negotiatio Æthiopiæ, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt : Post te ambulabunt, vincti manicis pergunt : et te adorabunt, teque deprecabuntur : Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus. 15. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator. 16. Confusi sunt et erubuerunt omnes : simul abierunt in confusionem fabricatores errorum. 17. Israel salvatus est in Domino salute æterna : non confundemini, et non erubescetis usque in sæculum sæculi. 18. Quia hæc dicit Dominus creans cœlos, ipse Deus formans terram, et faciens eam, ipse plastes ejus : non in vanum creavit eam : ut habitaretur, formavit eam. Ego Dominus, et non est alius. 19. Non in abscondito locutus sum in loco terræ tenebroso : non dixi semini Jacob : Frustra quærite me. Ego Dominus loquens justitiam, annuntians recta. 20. Congregamini, et venite, et accedite simul qui salvati estis ex Gentibus : nescierunt qui levant lignum sculpturæ suæ, et rogant Deum non salvantem. 21. Annuntiate, et venite, et consiliamini simul : quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc prædixit illud ? numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me ? Deus justus, et salvans non est præter me. 22. Convertimini ad me, et salvi eritis, omnes fines terræ : quia ego Deus, et non est alius. 23. In memetipso juravi, egredietur de ore meo justitiæ verbum, et non revertetur : 24. quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua. 25. Ergo in Domino, dicet, meæ sunt justitiæ et imperium : ad eum venient, et confundentur omnes qui repugnant ei. 26. In Domino justificabitur et laudabitur omne semen Israel.

Vers. f.

1. HÆC DICIT DOMINUS CHRISTO MEO CYRO. — Nota cum S. Hieronymo, Theodoro, Cyrillo, Procopio, Eusebio, lib. VI *Demonstr.* cap. IX, et aliis, ad litteram Deum hic loqui de Cyro futuro rege Persarum, eique hic victoriam contra Chaldæos ac monarchiam promittere. Cyro enim, non Christo

serat mox adventandi Messiae, quæ vota etiam a Judæis eo vividius emittebantur, quo tempora præsentia duriora erant, et tamen tardante mundi redemptione, hanc moram ægerrime ferrent, et etiam propter hoc cunctationis impatientes murmurarent, respondet Propheta nomine Dei bis querulis divinæ providentiæ obtreccatoribus, primo, neque ab aliquo sibi præscribendum quid facto opus sit, neque se a quoquam de suo officio admonendum esse, cum sua virtus et sapientia in tota rerum universitate reluceat, vers. 9-13; secundo, confirmando quod superius dixerat, scilicet se suscitasse Cyrum pro Ju-

domino, competit illud vers. 4 et 5 : « Et non cognovisti me. » Cyrum enim elegit Deus, ut esset eversor monarchiæ Chaldæorum, eamque ad se transferret, hoc fine ut Judæorum esset vindex, eosque e Babylone in Judæam liberos dimitteret. Edita est hæc prophetia ab Isaia de Cyro, ducen-

dæorum metropoli ædificanda et captivitate solvenda, vers. 13.

TERO, jam proventus Cyri expeditionis, vel potius et verius libertatis per Christum hominibus collatæ, felicia consecraria exponit : primo, agnitionem, cultum et laudem Dei veri ad vicinas gentes propagata, 14-17; secundo, vocationem gentium omnium ad veram religionem vulgatam vere divinis prædictionibus, quas opponit absconditis et falsis idolorum oraculis, 18-21; tertio, salutem et justitiam sinceris Dei cultoribus promissam et juramento confirmatam, 22-26.

Isaias de Cyro prophetat ducentis et decem annis ante.

fis et decem annis ante Cyri aetatem, ait Josephus. Porro Cyrum legisse hanc de se prophetiam, eaque animatum, audaciam invadendi Babyloniam sumpsisse, ac Judæis captivis libertatem promississe, colligitur primo, ex Josepho, lib. XI *Antiq.* cap. 1, ubi narrat Judæos hoc Isaiaë oraculum Cyro ostendisse; indeque Cyrum, Deum verum Hebræorum agnovisse, et publice professum esse, ei regnum suum acceptum tulisse, et Judæos e captivitate Babylonica cum donis ad templum in patriam remisisse; secundo, idem patet ex litteris, et edicto ipsius Cyri laxantis Judæos, apud I *Esd.* cap. 1, 2: « Omnia, ait, regna terræ dedit mihi Dominus Deus cæli, et ipse præcepit mihi (ubi? nisi hic per Isaiaam?) ut edificarem ei domum in

Cyros juve a Deo accepto monarchiam invadere potuit.

Jerusalem. » Cyrus ergo poterat legitime, scilicet ex voluntate Dei, et jure ab eo accepto, evertere Babylonem, ejusque imperium ad se transferre; itaque non esse tyrannus, sed legitimus rex et monarcha, saltem postquam audivit a Judæis hoc Isaiaë de se oraculum. Potuit, dico: nam de facto videtur, non tam Deo, quam suæ ambitioni hac in re servivisse. Hoc enim est quod ait, vers. 4: « Et non cognovisti me. » Vide *Canon. XXXVI et Can. XXXVII.*

Porro voluit Deus hæc de Cyro prædicere ab Isaia, hoc fine ut Judæis, ex hac Cyri liberatione futura, æque atque ex aliis antiquis Dei beneficiis eis collatis, per experientiam fidem faceret suis per Isaiaam oraculis, de remissione peccatorum, gratiisque per Christum afferendis, quorum illa erant typus. Rursum ad hoc, ne Judæi hanc suam per Cyrum liberationem alteri, vel homini, vel idolo, v. g. Persarum aut Chaldæorum, adscriberent; sed soli Deo suo, utpote qui solus id tot annis ante promiserat et prædixerat.

Cyrus fuit typus Christi.

Allegorice loquitur Isaia de Christo. Illius enim typus fuit Cyrus, qui Judæos omnesque homines e captivitate peccati, mortis et diaboli liberavit, quique vectes inferni confregit, atque ex eo sanctos Patriarchas eduxit, ait S. Chrysostomus, *Demonstr. quod Christus sit Deus*, tom. V. Imo veteres multi, ut S. Augustinus, lib. *De Quinque hæres.* cap. vii, tom. V; Tertullianus, Nyssenus, et Cyprianus in libris et testimoniis *Contra Judæos*; Lactantius, Chrysostomus, et alii quos citat Leo Castrius, R. Abraham, R. Salomon aliique Rabbini apud Galatinum, lib. IV, cap. xii, hæc ad litteram accipiunt de Messia, sive Christo. Unde Patres jam citati ex Septuaginta, pro Κύρος, id est Cyro, legunt Κυρίος, id est Domino, sicque vertunt: *Hæc dicit Dominus Christo meo Domino.* Sed in Septuaginta irrepsit error; corrigendum enim est Κύρος: sic enim habent Hebræa, Chaldæa et Latina Biblia. Ita S. Hieronymus. Quod enim Leo Castrius putat Septuaginta, hebraice לכורס *Iecores*, id est Cyro, divisim legisse hoc modo לכורס *Ieco*, id est *ei*, et רש *ras*, id est *pauper*, q. d. Ei Christo, qui sicut pauper ingressus est Jerusalem insidens asino in die Palmarum, quasi ibi inaugurandus

rex, et Messias; hoc, inquam, detortum est, nec verum. Nam Hebraice non לכורס *Ieco*, sed לו *lo*, significat *ei*. Addit Castrius: Aut certe putarunt Septuaginta, Cores æque ac Emmanuel, esse cognomen Christi. Verum cum habeamus in hac voce clarum nomen Cyri, cur fingamus hæc diverticula fundamento carentia? Ubi nota Massoretas historiarum et nominum Gentilium regum imperitos, male hic puncta substituere: pro כורס *cores* enim, ut ipsi punctant, punctandum est כורס *curus*, id est Cyrus. Sic enim punctatum legerunt Septuaginta, Noster et alii. Pari modo pro Darius, male punctant ipsi דריוס *Dariaves*, I *Esd.* cap. vi, 1.

CHRISTO MEO CYRO. — Cyrus vocatur hebraice Messias, id est Christus, sive unctus; tum allusione ad reges Hebræorum, hi enim unctione consecrabantur; unde hi soli in Scriptura vocantur Christi Domini, ait S. Augustinus in *Psal. XLV*, vers. 8. Cyrus autem fuit rex a Deo electus, ad Hebræorum liberationem: unde Deus eum hic vocat suum; ait enim: « Christo meo. » Tum quia Cyrus fuit typus et imago Christi: imago autem sortitur nomen sui antitypi, sive exemplaris. Sic enim visa imagine S. Petri, vel S. Pauli, dicimus: Hic est S. Petrus, hic est S. Paulus. Unde Cyrus lingua Persica significat *solem*, ait Plutarchus in *Vita Artaxerxis Mnemonis*. Pro Cyrus Persæ, uti et Rabbini, aliis punctis dicunt *Cores*, quod affine est Hebræo *Chares*, id est sol. Ipse enim quasi novus sol affulsit mundo et Hebræis, perinde ac Christus sol justitiæ visitavit nos oriens ex alto. Sic Samson hebraice idem est quod parvus sol. Talis enim fuit ipse Hebræis sedentibus in tenebris afflictionis et captivitatis sub jugo Philistinorum, quod ipse, si non omnino excussit, certe ad tempus discussit; unde et ipse typus fuit Christi. Hinc ferunt Cyrum in somnis vidisse solem ad pedes suos adstantem, cumque eum Cyrus vellet apprehendere, solem auferisse, idque tertio: rogati divini quidnam hoc portenderet, responderunt portendi Cyrum per triginta annos regnaturum. Cyrus ergo inter reges Gentium, interque Persas effulsit quasi sol, tum sapientia, tum justitia, tum temperantia, tum magnanimitate, tum liberalitate, adeoque omnium regiarum virtutum fuit exemplum, inquit Xenophon qui, lib. VIII *Cyri Pædiæ*: « Non est, ait, mos Cyri ut pecunias congreget, qui dando magis, quam quaerendo possidendoque delectatur; » uti facit sol, qui omnibus dat lucem et vitam, ac nihil a quoquam accipit. Maxime vero emicuit quasi sol, religione inter suos: nam et imperium a re divina et sacrificio orsus est, ait Xenophon lib. I, et credidit animæ immortalitatem. Ejus enim vox est apud Ciceronem in *Catone Majore*: « Mihi persuaderi nunquam potuit, animos dum in mortalibus essent corporibus, vivere; cum exissent ex his, emori: nec vero tunc animum esse insipientem, cum ex insipienti cor-

Cyrus persice idem est quod sol.

Samson hebraice idem est quod parvus sol.

pore evasisset, sed cum admixtione corporis liberatus purus et integer esse cœpisset, tunc esse sapientem. »

Quocirca ejus mortem ita describit Xenophon lib. VIII. Videbatur accedere ad ipsum quidam specie humana augustior, et dicere : « Vasa colligito, o Cyre! jam enim ad deos abiturus es. Statim ergo, captis hostiis, rem divinam fecit Jovi patrio, et soli, dicens : Jupiter patrie, et sol, etc., magnas ago vobis gratias, quod vestram de me curam intellexi, quodque nunquam rebus secundis supra conditionem humanam animus elatus est. »

Ita Æsopus (ut habet ejus Vita), prisca sapientia inclytus, exceptus magnifice a Nectenabo Ægyptio rege (erat enim rex regali paludamento amictus, et gerens capite gemmatam cidarim, atque primorum flore circumseptus, sedensque solio sublimi, rogatus a rege : « Cui me, eosque qui circa me sunt assimilas? » respondit : « Te soli verno, hoc autem spicis pretiosis. » Quo dicto rex adeo fuit delectatus, ut hominem admiratione donisque prosecutus sit.

Ita Demosthenes, teste Plutarcho, cum super adventu Philoxeni, unius e præfectis classis Alexandri, populus Atheniensis percelleretur (tunc enim agebatur de auxiliis contra Alexandrum mittendis) : « Quid facient, inquit Demosthenes, si viderint solem, qui non queunt contra lucernam oculos tollere? » Nempe regem Alexandrum vocavit solem, Philoxenum præfectum, lucernam.

Ita Virgilius Latino regi tribuit caput radiatum, atque eum nepotem esse Solis.

Ita Joseph parentem Jacob, qui erat Hebræorum princeps, in somnis vidit per solem representari, Genes. XXXVII, 9.

Princeps in terra est quod sol in caelo. Rex ergo et princeps in terra est quod sol in caelo. Nam primo, sicut sol solus est in mundo, ita rex solus in regno.

Secundo, sol in motu naturam sequitur : ita rex rationem sequatur, nec ad consortium regni admittat animi libidines et cupiditates; sol enim est in mundo, quod ratio est in homine, ait Philo.

Tertio, sol est purissimus et lucidissimus : ita rex suis præluceat.

Quarto, sol vocatur Apollo, ὃς ἀπολλών ἡμᾶς τῶν νόσων, ut qui morbis nos liberet; regis pariter est, omnem pestem et calamitatem a subditis avertere. Quocirca Plutarchus, lib. De Doctrina principum : « Princeps, inquit, simulacrum est Dei administrantis universa, nihil egens Phydria statuario, sed ipse seipsum per virtutem Deo similem reddit, ac fabricatur statuam omnium visui jucundissimam et magnificentissimam. Sicut enim Deus in caelo pulcherrimum sui ipsius simulacrum constituit solem et lunam, talis est in republica imago ac lumen princeps, qui Dei reverens, justitiam tuetur, hoc est Dei rationem gestat, nempe intellectum, non sceptrum, aut fulmen, aut tridentem, qua specie seipsum nonnulli fin-

gunt ac pingunt, stultitiam suam, quod videantur inaccessi, reddentes invidiosam. »

Quinto, sol omnia penetrans et calefaciens, id est in mundo, quod cor in animali, ait Plato : sic et regis est omnia regere et quasi vivificare.

Sexto, præcipua solis dos est bonitas; radii enim suis emicantibus, omnibus benefacit, ideoque plenus est hilaritatis : sic et rex, qui diadema radiatum gestat, curet ut e capite ejus emicent prudentia, constantia, justitia, ac præsertim beneficentia, qua omnibus, quasi sol quidam salutaris, irradiet et recreet.

Septimo, Orphæus hoc dedit encomium soli : Septimo. ἦλιε παντοκράτηρ, κόσμου πνεῦμα, κόσμου δύναμις, κόσμου φῶς : Sol omnipotens, spiritus mundi, mundi vis, mundi lumen. Quid in universo regno rege potentius? An non et ipse spiritus est regni? an non ejus vis et lumen?

Octavo, sol humores noxios et superfluos, ne aerem inficiant, absumit : rex maleficos tollit, ne rempublicam perturbent.

Nono, sol est lumen omnituens : et βασιλεὺς est rex est omnia videns, omnia rescians. Apharantes, gens Libyca, soli orienti maledicebant, eo quod revelaret multa mala : et scelerati regem oderunt.

Decimo, uti sol omnia videt, ita et ab omnibus videtur : ita rex omnium oculis, omnium judiciis, omnium sermonibus expositus est. Putet ergo sibi illud dici : ἐν ἄλλω ἡλίῳ λαθάνεις καὶ διαθάνεις : in sphaera solis lates et dormis.

Undecimo, sol omnis labis est intolerans : et rex omnis sceleris et impuritatis.

Duodecimo, solem Dores vocabant ἄλιον, κατὰ τὸ ἀλλεῖν εἰς ταυτὸ τοῦ ἀνθρώπου, quod homines in unum eumdemque locum congreget : et rex homines lingua, moribus, institutis, religione dissitos in unum corpus et rempublicam cogit.

Decimo tertio, sol deficiens, subfuscus, sublucidus hominibus portendit omne malum : et rex vitii deformatus reipublicæ vitia et clades omnes inducit.

Decimo quarto, sol circumfusus est astris, et esto solus luceat, astris tamen suum lumen communicat : itidem ex præsentia regis, omnia dignitatum culmina assurgunt. Sole abeunte perit sideribus decor : ita sine rege, omnis perit proceribus et magistratibus auctoritas.

Decimo quinto, sol est irrequietus, imo ἀκάματος, id est indefessus, atque sui semper similis, nunquam solito incitator aut remissior : et rex semper agit et cuncta regit, sed animo sedato, vitalque omne consilium præceps.

Decimo sexto, uti sub sole, ita sub rege bono, omnia non solum sunt sana, sed etiam pulchrescunt, aurescunt, valescunt.

Decimo septimo, sol oritur piis ac impiis, adeo æquus est et communis : rex omnium saluti est intentus, probis quidem tuendis, improbis autem ad frugem revocandis. Hinc uti sol, veluti curru